

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ  
ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА  
ФАКУЛЬТЕТ МОРСЬКОГО ПРАВА

БАЛТІЙСЬКА МІЖНАРОДНА АКАДЕМІЯ  
(ЛАТВІЙСЬКА РЕСПУБЛІКА)

ЯНЬЧЕНСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІНДУСТРІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ  
(КИТАЙСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА)

МАТЕРІАЛИ

XVII міжнародної науково-практичної конференції

# СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

*26 грудня 2024 р.*

### ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

**Голова оргкомітету** – **Дубинський Олег Юрійович**, доктор юридичних наук, професор, проректор із науково-педагогічної роботи, економічних, юридичних та соціальних питань НУК імені адмірала Макарова, голова Миколаївського обласного відділення Центру українсько-європейського наукового співробітництва;

**Секретар оргкомітету** – **Ломжець Юлія Вікторівна**, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри морського та господарського права НУК імені адмірала Макарова;

**Дубова Катерина Олександрівна** – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри морського та господарського права НУК імені адмірала Макарова;

**Бортник Надія Петрівна** – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та конституційного права НУК імені адмірала Макарова;

**Бука Станіслав** – доктор економічних наук, професор, ректор Балтійської міжнародної академії.

**Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики:** Матеріали XVII міжнародної науково-практичної конференції, м. Миколаїв, 26 грудня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. – 384 с.

ISBN 978-966-397-463-7

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на XVII міжнародну науково-практичну конференцію «Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики», яка відбулася 26 грудня 2024 р.

УДК 342(062.552)

ISBN 978-966-397-463-7

© Національний університет  
кораблебудування  
імені адмірала Макарова, 2024  
© Українсько-польське наукове видавництво  
«Liha-Pres», 2024

## ЗМІСТ

### НАПРЯМ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

|                                                                                                                                                                                          |    |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Античні витоки концепцій правової держави та верховенства права<br><b>Бедрій М. М.</b> .....                                                                                             | 13 |
| Місце та роль судового прецеденту в правовій системі України<br><b>Бібік А. А.</b> .....                                                                                                 | 16 |
| Використання міжнародних рейтингових досліджень та індексів<br>для оцінки ефективності законодавства України<br><b>Волохов О. С.</b> .....                                               | 20 |
| Громадський контроль як форма демократичного<br>державотворчого процесу<br><b>Дубинський І. Ю., Маркін С. І.</b> .....                                                                   | 24 |
| Форми звертання до суду й учасників процесу:<br>етичні та філологічні проблеми<br><b>Житинський О. В.</b> .....                                                                          | 27 |
| Співвідношення судового тлумачення та конкретизацій норм права<br><b>Кунець О. Д.</b> .....                                                                                              | 30 |
| Понятійно-правове мислення у Давньому Римі:<br>живий голос цивільного права<br><b>Кучеренко Д. С.</b> .....                                                                              | 33 |
| Поняття «справедливість» як соціальна та правова категорія<br><b>Майка М. Б., Ярошович А. Ю.</b> .....                                                                                   | 37 |
| Взаємодія інституту дискреції та принципу<br>юридичної визначеності<br><b>Омельченко А. В.</b> .....                                                                                     | 41 |
| Інститут прав людини в умовах воєнного стану:<br>правові гарантії та виклики<br><b>Прокопчук Н. І., Музичка С. В.</b> .....                                                              | 44 |
| Філософсько-правовий аспект використання зброї<br>масового знищення у війнах: актуальні виклики<br>та міжнародні зусилля у боротьбі<br><b>Сербасєва Д. О., Предместніков О. Г.</b> ..... | 48 |

|                                                                                                                                                                          |    |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Глобальні виклики STEM-освіти: роль STEM<br>у формуванні інноваційного мислення<br><b>Фоменко А. Є.</b> .....                                                            | 54 |
| Психологічно-правовий аналіз ролі психологічної відповідальності<br>лідера та політичного менеджменту в різних форм<br>зарубіжних держав<br><b>Яремчишин М. М.</b> ..... | 58 |

## **НАПРЯМ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС. ПОРІВНЯЛЬНЕ КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО**

|                                                                                                                                                                                  |    |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Повноваження Президента України щодо формування<br>керівного складу Служби безпеки України в контексті<br>її конституційного статусу<br><b>Берко С. Т.</b> .....                 | 62 |
| Роль конституційного та спеціального законодавства<br>у регулюванні права на працю осіб з інвалідністю<br><b>Гринь Н. В.</b> .....                                               | 66 |
| Особливості надання державної соціальної допомоги<br>малозабезпеченим сім'ям в умовах воєнного стану<br><b>Дудка І. І.</b> .....                                                 | 70 |
| Стан прав людини в Україні в умовах війни<br><b>Зубченко А. Р.</b> .....                                                                                                         | 73 |
| Критерії неприйнятності конституційної скарги<br>за законодавством України, Польщі та Чехії<br><b>Куньовський О. В.</b> .....                                                    | 77 |
| Історичний огляд поколінь прав людини<br><b>Лавренів О. Г.</b> .....                                                                                                             | 81 |
| Деякі аспекти роботи Уповноваженого Верховної Ради України<br>з прав людини щодо забезпечення прав військовополонених<br>в умовах воєнного стану<br><b>Макішвілі С. М.</b> ..... | 84 |

|                                                                                                      |           |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| Історична еволюція правового регулювання воєнного стану<br>в Україні та її вплив на сучасну практику |           |
| <b>Соболь М. О.</b>                                                                                  | <b>86</b> |
| Вибірчий процес у США та Україні: порівняльний аналіз                                                |           |
| <b>Яремчишин М. М.</b>                                                                               | <b>90</b> |

### **НАПРЯМ 3. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

|                                                                                                                                                                |            |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| Адміністративно-правове регулювання використання технології<br>штучного інтелекту у сфері забезпечення безпеки життєдіяльності                                 |            |
| <b>Бондар Д. В.</b>                                                                                                                                            | <b>93</b>  |
| Проблеми та новели адміністративно-правового забезпечення<br>та контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин<br>в Україні                       |            |
| <b>Борко А. Л.</b>                                                                                                                                             | <b>96</b>  |
| Адміністративна відповідальність як важливий інструмент<br>для реалізації державної політики у сфері управління,<br>використання та охорони земельних ресурсів |            |
| <b>Бортник Н. П.</b>                                                                                                                                           | <b>100</b> |
| Вплив дронів на забруднення навколишнього середовища                                                                                                           |            |
| <b>Данилюк С. М., Савчук Б. В.</b>                                                                                                                             | <b>102</b> |
| Теоретична визначеність поняття «адміністративний договір»                                                                                                     |            |
| <b>Дмитрук І. М.</b>                                                                                                                                           | <b>105</b> |
| Гармонізація українського конкурентного законодавства<br>із директивою 2019/1: ключові зміни другого етапу реформи                                             |            |
| <b>Дудик І. М.</b>                                                                                                                                             | <b>108</b> |
| Правові проблеми інтеграції законодавства України у сфері<br>інтелектуальної власності до європейських стандартів                                              |            |
| <b>Зінич Л. В.</b>                                                                                                                                             | <b>110</b> |
| Імплементація європейських стандартів у систему правової освіти<br>України як адміністративно-правовий інструмент реалізації<br>реформ у правовій освіті       |            |
| <b>Іваницька Н.</b>                                                                                                                                            | <b>114</b> |

|                                                                                                                                                                 |            |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| Модернізація Національної гвардії України: досвід та перспективи<br><b>Іващенко С. М., Рибицька О. М., Скачко О. О.,<br/>Кузмінський В. С. ....</b>             | <b>117</b> |
| Проблемні питання доказування адміністративних правопорушень<br>шляхом фото і відеофіксації та інших технічних засобів<br><b>Качан Ю. Р. ....</b>               | <b>120</b> |
| Проблемні аспекти використання електронного кабінету<br>в адміністративному судочинстві<br><b>Каштан О. В. ....</b>                                             | <b>123</b> |
| Завдання юридичної служби Національної гвардії України:<br>проблематичні питання та шляхи їх вирішення<br><b>Климович В. Є. ....</b>                            | <b>127</b> |
| Органи виконавчої влади як суб'єкти соціального забезпечення<br>населення в контексті становлення правової держави в Україні<br><b>Кропивницький М. О. ....</b> | <b>131</b> |
| Правові аспекти: утворення та припинення діяльності<br>політичних партій та їх місцевих осередків в Україні<br><b>Куріцький Р. В. ....</b>                      | <b>135</b> |
| Еколого-правова культура як інструмент стимулювання<br>правомірної поведінки громадян у сфері<br>еколого-правових відносин<br><b>Лаврик Д. В. ....</b>          | <b>139</b> |
| Медіація в адміністративному процесі:<br>теоретичні та практичні аспекти<br><b>Лавровська В. І. ....</b>                                                        | <b>143</b> |
| Трансформація змісту екологічної функції держави<br><b>Легеза Ю. О. ....</b>                                                                                    | <b>147</b> |
| Основні завдання юридичної служби Національної гвардії України<br><b>Лещенко Д. В., Рибицька О. М. ....</b>                                                     | <b>149</b> |
| Електронна комерція як нова форма господарювання<br>в умовах інформаційного суспільства<br><b>Ломакіна О. А. ....</b>                                           | <b>151</b> |

|                                                                                                                                                                                                                           |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Поняття та структура адміністративно-правового статусу територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки<br><b>Лудченко М. Л.</b> .....                                                                       | 154 |
| Критичний аналіз позиції НАЗК щодо подання декларацій особою, яка втратила статус суб'єкта декларування (на прикладі посадових осіб юридичних осіб публічного права)<br><b>Негара Р. В., Даниленко-Негара Ю. С.</b> ..... | 157 |
| Адміністративно-правовий статус державного службовця та його роль у забезпеченні публічного управління<br><b>Недохлєбов І. І.</b> .....                                                                                   | 160 |
| Правоохоронна діяльність Національної гвардії України із забезпечення публічної безпеки і порядку: проблеми та шляхи їх вирішення<br><b>Нелуп Є. Є., Рибицька О. М.</b> .....                                             | 166 |
| Неконституційність положень закону, встановлена Конституційним Судом України, як підстава для перегляду рішень адміністративних судів<br><b>Олашин В. В.</b> .....                                                        | 168 |
| Медіація в адміністративному процесі<br><b>Привалова В. В.</b> .....                                                                                                                                                      | 171 |
| Мета, основні завдання правового забезпечення Національної гвардії України<br><b>Сахацький П. І.</b> .....                                                                                                                | 173 |
| Адміністративно-правове регулювання суспільних відносин у сфері використання інформаційних технологій в ЄС<br><b>Серебро М. В.</b> .....                                                                                  | 177 |
| Юридична служба Національної гвардії України<br><b>Тимченко Р. О., Рибицька О. М.</b> .....                                                                                                                               | 181 |
| Особливості ведення господарської діяльності Державною прикордонною службою України<br><b>Царук Д. В.</b> .....                                                                                                           | 183 |
| Особливості укладення договорів в Державній прикордонній службі України<br><b>Шинкарьов Я. О.</b> .....                                                                                                                   | 186 |

## **НАПРЯМ 4. ЦИВІЛЬНЕ ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС**

|                                                                                                                                                                      |            |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| Правові наслідки порушення зобов'язань за участю структурних підрозділів Міністерства оборони України<br><b>Боложинський Д. Б., Рибицька О. М.</b> .....             | <b>189</b> |
| Позасудові способи захисту прав споживачів у мережі Інтернет<br><b>Дзьобан В. В.</b> .....                                                                           | <b>191</b> |
| Впровадження міжнародних стандартів у цивільно-правові відносини в Україні<br><b>Дубинський О. Ю., Філіппських М. О.</b> .....                                       | <b>193</b> |
| Претензійна робота в Збройних Силах України щодо не виконання договірних зобов'язань контрагентом<br><b>Корінь Є. І., Рибицька О. М.</b> .....                       | <b>198</b> |
| Особливості укладення господарських договорів за участю військових частин<br><b>Левков Є. А., Рибицька О. М.</b> .....                                               | <b>200</b> |
| Особливості цивільно-правових договорів про перевезення у Збройних Силах України<br><b>Леженко О. С., Рибицька О. М.</b> .....                                       | <b>203</b> |
| Охорона і захист прав Міністерства оборони України у сфері договірних зобов'язань<br><b>Магурін Д. О., Рибицька О. М.</b> .....                                      | <b>206</b> |
| Сутність доведення у справах про розірвання шлюбу<br><b>Мельник О. С.</b> .....                                                                                      | <b>209</b> |
| Поняття доказування в цивільному судочинстві та справах, які виникають із правовідносин оренди земель сільськогосподарського призначення<br><b>Мороз О. В.</b> ..... | <b>211</b> |
| Встановлення факту смерті особи в умовах воєнного стану або на тимчасово окупованій території України<br><b>Набокова О. Г.</b> .....                                 | <b>215</b> |
| «Multidoor Courthouse» як альтернатива судовій процедурі<br><b>Надієнко О. І.</b> .....                                                                              | <b>218</b> |



|                                                                                                                                                                             |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Сімейні конфлікти: теоретико-правовий аспект<br><b>Перкальов А. О.</b> .....                                                                                                | 221 |
| Міністерство оборони України<br>як сторона цивільно-правових договорів<br><b>Півень О. О., Рибицька О. М.</b> .....                                                         | 225 |
| Позовна робота в Збройних Силах України щодо не виконання<br>договірних зобов'язань контрагентом<br><b>Сумлінний Н. В., Рибицька О. М.</b> .....                            | 228 |
| Особливості реклаमाційної роботи Збройних Сил України<br><b>Худа А. С., Рибицька О. М.</b> .....                                                                            | 232 |
| Проблемні питання укладення цивільно-правових договорів<br>за участю структурних підрозділів Міністерства оборони України<br><b>Цепелевські Д. В., Рибицька О. М.</b> ..... | 235 |
| Військова частина як сторона цивільно-правових зобов'язань<br><b>Черепов В. К., Рибицька О. М.</b> .....                                                                    | 238 |
| Публічні договори і договори приєднання<br><b>Щербаков П. О., Рибицька О. М.</b> .....                                                                                      | 241 |

## **НАПРЯМ 5. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС. КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛІСТИКА**

|                                                                                                                                                          |     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Окремі аспекти вчинення кримінальних правопорушень<br>неповнолітніми<br><b>Бараненко Д. В.</b> .....                                                     | 244 |
| Звернення прокурора з клопотанням про застосування примусових<br>заходів виховного характеру: теоретико-практичні аспекти<br><b>Бібікова М. О.</b> ..... | 249 |
| Про підстави криміналізації антиконкурентних узгоджених дій<br><b>Вознюк О. В.</b> .....                                                                 | 253 |
| І. Амін: причинно-наслідковий зв'язок жаги до вчинення злочинів<br>проти людяності та втратою влади<br><b>Гнатенко М. П.</b> .....                       | 257 |
| Проблемні питання процедури оголошення осіб<br>у міжнародний розшук<br><b>Говорун Є. О.</b> .....                                                        | 260 |

|                                                                                                                                                   |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Щодо особливостей криміналістичного вивчення характеристики<br>лідера злочинного угруповання<br><b>Гресь Ю. О., Донець К. О.</b> .....            | 264 |
| Проблемні питання спеціального досудового розслідування<br><b>Ємельянов Р. О.</b> .....                                                           | 267 |
| Форми міжнародного співробітництва<br>під час кримінального провадження<br><b>Зубенко С. Є.</b> .....                                             | 271 |
| Сучасні підходи до формування уявлення<br>про природу воєнних злочинів<br><b>Коровай Д. В.</b> .....                                              | 275 |
| Сучасні проблеми організації судових засідань<br>у кримінальному процесі України<br><b>Лавровська В. І., Стрижак А. О.</b> .....                  | 279 |
| Проблемні питання правозастосування положень ст. 616 КПК<br>України в розрізі національної судової практики<br><b>Ладняк О. О.</b> .....          | 283 |
| Покарання за розголошення даних оперативно-розшукової<br>діяльності, досудового розслідування<br><b>Лупай А. С., Любавіна В. П.</b> .....         | 287 |
| Усність як міжгалузева засада<br><b>Максимюк Н. І.</b> .....                                                                                      | 290 |
| До питання суб'єктивних ознак проходження навчання тероризму<br><b>Нагорний А. О.</b> .....                                                       | 292 |
| Індивідуалізація покарання через обставини, що обтяжують<br>покарання, за КК України та Латвії: компаративний аналіз<br><b>Павлов В. Г.</b> ..... | 295 |
| Проблемні питання впровадження системи електронного<br>кримінального провадження в органах прокуратури України<br><b>Подкопаєв С. В.</b> .....    | 300 |
| Кримінальне провадження щодо неповнолітніх:<br>особливості доказування<br><b>Ряшко О. В.</b> .....                                                | 304 |

|                                                                                                                                                                                                 |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Історичний розвиток українського законодавства<br>щодо зловживання процесуальними повноваженнями<br>у кримінальному процесі в 20–30 роках ХХ ст.<br><b>Сліпенюк Т. М.</b> .....                 | 308 |
| Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення:<br>національний та міжнародний досвід<br><b>Соловийов В. С.</b> .....                                                                 | 312 |
| Сучасні методи ідентифікації особи<br><b>Тарасова В. О.</b> .....                                                                                                                               | 315 |
| Проблеми, які виникають під час екстрадиції<br>в кримінальному провадженні<br><b>Федоренко Д. В.</b> .....                                                                                      | 318 |
| Співвідношення принципів індивідуалізації та пропорційності<br>при призначенні покарання та інших заходів<br>кримінально-правового впливу<br><b>Хильченко А. С.</b> .....                       | 322 |
| Проблеми реалізації права на ініціювання<br>кримінального провадження<br><b>Чорнобай О. І.</b> .....                                                                                            | 326 |
| Рівень та зміст бланкетності кримінально-правової норми,<br>передбаченої статтею 325 Кримінального кодексу України<br><b>Шамсутдінов О. В.</b> .....                                            | 328 |
| Теоретичні та практичні аспекти призначення вихователя<br>при звільненні неповнолітнього від покарання із застосуванням<br>примусових заходів виховного характеру<br><b>Шморгун В. О.</b> ..... | 335 |
| Криміналістичний аналіз шахрайських схем у сфері інвестування<br>у будівництво<br><b>Янковська М.-А. В.</b> .....                                                                               | 338 |

## НАПРЯМ 6. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

|                                                                                                   |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Контроль іноземних субсидій: досвід США та ЄС<br><b>Вовченко О. В.</b> .....                      | 342 |
| Міжнародні стандарти права на мирні збори<br><b>Джолос С. В., Лічман В. В., Собко Ю. В.</b> ..... | 344 |

|                                                                                                                                                     |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Регулювання спадкових відносин за участі іноземного елемента<br><b>Достдар Р. М., Кулик К. О.</b> .....                                             | 351 |
| Діяльність МОП як спеціалізованої міжнародної інституції<br>у сфері праці<br><b>Дубова К. О.</b> .....                                              | 355 |
| Відповідальність, переслідування та покарання за міжнародні<br>злочини: розстановка ціннісних акцентів<br><b>Кузьмін Е. Е.</b> .....                | 357 |
| Тлумачення міжнародного звичаєвого права міжнародними судами<br>з посиланням на концепцію звичайного значення слів<br><b>Майлунц А. Е.</b> .....    | 361 |
| Покращення роботи Національної гвардії України шляхом<br>переходу на стандарти НАТО<br><b>Нагорна А. О.</b> .....                                   | 364 |
| Зобов'язання держав щодо стандартів ICAO<br><b>Невара Л. М.</b> .....                                                                               | 366 |
| Захист критичних об'єктів інфраструктури від кібератак<br>у міжнародному гуманітарному праві<br><b>Пасешник О. Р.</b> .....                         | 368 |
| Женевський протокол 1925 року як елемент становлення<br>міжнародно-правового режиму заборони бактеріологічної зброї<br><b>Плотніков О. В.</b> ..... | 371 |
| Міжнародно-правове регулювання захисту від недобросовісної<br>конкуренції в Європейському Союзі<br><b>Скундзя М. М.</b> .....                       | 374 |
| Some aspects of access to justice for women in Saudi Arabia<br><b>Taylor A. V.</b> .....                                                            | 377 |

## **НАПРЯМ 7. ОСНОВИ ЮРИДИЧНОЇ КЛІНІЧНОЇ ПРАКТИКИ. БЕЗОПЛАТНА ПРАВОВА ДОПОМОГА В УКРАЇНІ**

|                                                                                                                                     |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Поширення принципів антикорупції та доброчесності<br>через правопросвітню діяльність юридичних клінік<br><b>Ломжець Ю. В.</b> ..... | 380 |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|

# НАПРЯМ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-1>

## АНТИЧНІ ВИТОКИ КОНЦЕПЦІЙ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ ТА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

**Бедрій Мар'ян Миронович**

*кандидат юридичних наук, доцент, адвокат,*

*докторант кафедри історії держави,*

*права та політико-правових учень*

*юридичного факультету*

*Львівського національного університету імені Івана Франка*

*м. Львів, Україна*

Важко уявити сучасні юриспруденцію та національні правові системи без визнаних концепцій правової держави та верховенства права, а також створених на їхніх підставі юридичних механізмів і правових інститутів. Інколи їх протиставляють одна одній, характеризують як конкуруючі або намагаються органічно поєднати (це зокрема відбулося в Конституції України – ст. 1 і ст. 8). Як відомо, перші концепції правової держави виникли в Німеччині на зламі XVIII–XIX ст., а концепції верховенства права – у Великобританії приблизно в той самий період. Однак їхньому остаточному оформленню передували століття розробок інших концепцій, елементи яких і їхня критика стали «будівельним матеріалом» для європейських мислителів, тобто провісниками концепцій правової держави та верховенства права.

Історичні витоки концепцій правової держави та верховенства права сягають доби античності та беруть початки від правової думки Стародавніх Греції та Риму. Зокрема періоду давньогрецької філософії характерні роздуми про ідеальну державу. Сократ (469–399 рр. до н.е.) бачив такою державу у формі полісу з пануванням справедливих законів [1, с. 43]. Подібним чином Платон (427–347 рр. до н.е.) протиставляв державам з верховною владою правителів (він передбачав крах цих держав) і держави з верховною владою законів (ім повинні були належати порятунок і всі блага богів) [2, с. 5–6].

Арістотель (384–222 рр. до н.е.) наполягав на необхідності правління в державі розумного закону (його називав «зрівноважуючим розумом»),

оскільки панування людини без нього створює ризик зловживання владою та становлення тиранії [3, с. 115]. Ідеальною формою держави він вважав політію, в якій би органічно поєдналися нерівність і свобода, риси олігархії та демократії. Запропонована ним форма держави мала б характеризуватися кількісною перевагою та правлінням середнього класу населення, униканням політичних і економічних крайностей, а також поміркованістю законів і господарювання [4, с. 30–31].

Під державою філософ розумів об'єднання вільних громадян, які спільно керують справами полісу на основі справедливості. До їх числа згідно з вченням Арістотеля не належали раби та варвари. Мислитель вважав, що зв'язок держави та права полягає у справедливості: «поняття справедливості пов'язане з уявленням про державу, оскільки право, що служить критерієм справедливості, є регуляційною нормою політичного спілкування» [5, с. 149].

Важливо в контексті походження концепцій правової держави та верховенства права є наступна цитата Арістотеля: «Тому справедливість вимагає, щоб усі рівні владарювали тією самою мірою, якою підкоряються, і щоб кожен по черзі то наказував, то підкорявся. Тут вже ми маємо справу із законом, бо порядок і є закон. Тому краще, щоб владарював закон, а не хтось один із громадян. На тій самій підставі, навіть якщо буде визнано, щоб владу мали кілька людей, цих останніх треба призначити охоронцями закону та його слугами» [6, с. 16].

Полібій (210–128 рр. до н.е.) говорив про необхідність додержання правових норм не тільки громадянами, але і їхніми правителями. Він сформулював концепцію змішаного правління, відповідно до якої в державі варто поєднати елементи монархії, аристократії та демократії. У його концепції існували три центри державної влади – влада однієї особи, влада кількох осіб і влада більшості. Згадані центри, представлені конкретними органами влади, повинні були зрівноважувати одне одного та забезпечувати загальний порядок [2, с. 6–7]. Відтак, у концепції Полібія прослідковуються контури ідей про необхідність поділу влади, стримування та протидії відповідних ланок. Як відомо, цим механізмам сучасні концепції правової держави та верховенства права надають значну увагу.

Серед давньоримських юристів для формування античних витоків концепцій правової держави та верховенства права особливе значення мають погляди Марка Тулія Цицерона (106–43 рр. до н.е.). Його вислів «ми повинні бути рабами законів, щоб стати вільними» став не тільки «крилатим», але й заклав важливу основу для подальшого мислення про владарювання права. Він визначив державу як надбання народу, об'єднання багатьох людей, пов'язаних між собою згодою у питаннях права та спільністю інтересів. Для майбутніх концепцій правової державності важливим було те, що Цицерон максимально пов'язав

поняття держави з поняттям права, називаючи її загальним порядком, правотворенням, узгодженим правовим спілкуванням тощо [7, с. 379]. У цих думках видно обриси початків концепції правової держави.

У праці «Республіка» Цицерон засуджував царя, який був деспотом і не дотримувався законів, називаючи такого правителя «найогиднішим і найвідразливішим з усіх створінь, які тільки можна собі уявити». Мислення видатного римського юриста виводило верховенство закону з його відповідності природному закону, який своєю чергою вважався ним законом розуму. У цьому контексті варто процитувати трактат Цицерона «Про закони»: «Подібно до того, як магістратами керують закони, так народом керують магістрати, і є всі підстави сказати, що магістрат – це закон, який промовляє, а закон – це безмовний магістрат» [6, с. 18–19].

Таким чином, у період античності давньогрецькими та давньоримськими мислителями були вперше сформульовані важливі поняття та філософсько-правові конструкції, які в ході подальшого історичного розвитку заклали фундамент для побудови концепцій правової держави та верховенства права. Варто наголосити, що вже у цю давню добу людської цивілізації розпочався пошук моделей ідеальної держави, визначальних засад правового порядку, узалежнення публічної влади від правових приписів тощо. Творці концепцій правової держави та верховенства права неодноразово зверталися в своїх творах до античної спадщини, і вона залишається визначним джерелом для формування сучасних правових концепцій.

### Література:

1. Войтович Н. П. Концепція правової держави у теоретичній спадщині Б. О. Кістяківського : дис. ... канд. юрид. наук. Спец. 12.00.01. Львів, 2016. 207 с.
2. Тимошенко В. І. Правова держава (теоретико-історичне дослідження). Київ: Наукова думка, 1994. 132 с.
3. Мануйлов Є. М., Жданенко С. Б. Концепції правової держави в історії філософсько-правової думки. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2010. № 4. С. 114–122.
4. Історія вчень про державу і право / за ред. Г. Г. Демиденка, О. В. Петришина. Харків: Право: 2009. 256 с.
5. Терзі О. С. Розвиток ідеї правової держави. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2008. № 1. С. 148–152.
6. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія / пер. з англ. А. Іщенка. Київ: Києво-Могилянська академія, 2007. 208 с.
7. Мироненко О. М. Цицерон Марк Тулій. *Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Том 6: Т-Я*. Київ: Укр. Енцикл., 2004. С. 379.

## **МІСЦЕ ТА РОЛЬ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ**

**Бібік Анна Андріївна**

*студентка I курсу економіко-правового факультету  
спеціальності 081 «Право»*

*Одеського національного університету імені І. І. Мечникова  
м. Одеса, Україна*

Судовий прецедент як джерело права безумовно властивий країнам англо-саксонської правової сім'ї. Україна ж відноситься до романо-германської правової сім'ї і має континентальну систему права, але попри це, судовий прецедент в Україні теж застосовується і він зайняв навіть вагомі позиції серед джерел права.

Серед видів судових прецедентів, які інтегрувалися в українську правову систему і відіграють важливу роль, слід відзначити наступні:

1. «Страсбурзьке право», що складається з рішень Європейського Суду з прав людини і яке ґрунтується на принципі доктрини судового прецеденту. Застосування в Україні практики Європейського Суду з прав людини як джерела права є обов'язковим, що закріплено на законодавчому рівні. [1].

2. Зразкове рішення суду в адміністративному судочинстві, що передбачене інститутом зразкової справи, яким встановлено, що рішення Верховного Суду (далі скорочено – ВС) мають преюдиційне значення для судів нижчого рівня при розгляді типових справ (ч. 3 ст. 291 КАС України) [2]. Так, зразковою адміністративною справою визначається типова адміністративна справа, прийнята до провадження ВС, як судом першої інстанції, для постановлення зразкового рішення (п. 22, ч. 1, ст. 4 КАС України) [2], а типові адміністративні справи визначаються, як справи, відповідачем у яких є один і той самий суб'єкт владних повноважень (його відокремлені структурні підрозділи), спір у яких виник з аналогічних підстав, у відносинах, що регулюються одними нормами права, та у яких позивачами заявлено аналогічні вимоги (п. 21, ч. 1, ст. 21 КАС України) [2]. Таким чином, вбачається, що ввівши в адміністративне судочинство інститут зразкової справи, законодавець фактично визнав та закріпив на законодавчому рівні судовий прецедент в зразковій справі, як стандарт вирішення типових справ.

3. Правові позиції Верховного Суду, які мають значення судового прецеденту у кримінальному, адміністративному, господарському та цивільному судочинствах, що викладаються у формі окремих судових



рішень в конкретних справах та у вигляді постанов Пленуму Верховного Суду.

Так, у цивільному (ч. 4 ст. 263 ЦПК України) [3], адміністративному (ч. 5 ст. 244 КАС України) [2], та господарському (ч. 4 ст. 236 ГПК України) [4] процесуальному законодавстві України встановлено, що при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановах ВС. Що ж стосується кримінального судочинства, то обов'язковість правових висновків ВС впливає із положень ч. 5, ч. 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [6] та ч. 6 ст. 368 КПК України [5], якою визначено, що обираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність, суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановах ВС.

Саме завдяки наявності такого законодавчого регулювання правові позиції ВС є засобом забезпечення єдності судової практики і вони є обов'язковими для застосування всіма суб'єктами владних повноважень, що застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, який містить відповідну норму права.

При цьому, окремо слід виділити тут правові позиції Великої Палати Верховного Суду, які викладаються у формі окремих судових рішень у цивільних (ст. 403 ЦПК України) [3], господарських (ст. 302 ГПК України) [4], адміністративних (ст. 346 КАС України) [2] та кримінальних (ст. 434-1 КПК України) [5] справах, але тільки тих, що мають виключну правову проблему щодо застосування норм права або коли є потреба відступити від раніше зробленого правового висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики [7].

Що ж стосується правових позицій Пленуму Верховного Суду, то вони оформлюються у вигляді постанов теж з метою забезпечення однакового застосування норм права при вирішенні окремих категорій справ. Саме з цією метою Пленум ВС узагальнює практику застосування матеріального і процесуального законів, систематизує та забезпечує оприлюднення правових позицій Верховного Суду з посиланням на судові рішення, в яких вони були сформульовані, та надає роз'яснення рекомендаційного характеру з питань застосування законодавства при вирішенні судових справ (ч. 10-1 ст. 46 та ст. 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [6]. Таким чином, постанови Пленуму ВС теж мають прецедентний характер через обов'язковість для усіх судів та суб'єктів правовідносин [7].

З викладеного вбачається, що судовий прецедент є правилом, встановленим у попередній юридичній справі, яке є обов'язковим чи

переконливим для суду при вирішенні подальших справ із подібними питаннями або фактами. Така доктрина функціонує як горизонтально – стосується практики суду, що дотримується своїх же рішень; так і вертикально – коли суд застосовує прецедент, установлений судом вищого рівня, маючи на меті знеохотити оспорювання встановленого прецеденту [8, с. 341–342].

Що ж стосується рішень Європейського Суду з прав людини як джерела міжнародного права та джерела права в національній правовій системі України, то можна сказати, що ці судові рішення не мають характеру прецеденту в класичному розумінні та виявляють собою лише акти застосування міжнародних норм у конкретних справах, але вони мають значний вплив на розвиток системи міжнародного права та можуть бути визнані судовими прецедентами особливого характеру [9, с. 307].

4. Рішення Конституційного Суду України (надалі – КСУ), як судовий прецедент – тлумачення, що відрізняє його від попередніх, які є обов’язковими для всіх органів влади, включаючи судову систему України, є остаточними і не можуть бути оскаржені (ст. 151-2 Конституції України) [10].

Так, КСУ вирішує як питання щодо конституційності законопроекту та внесення змін до Конституції України, так і питання оцінки нормативно-правових актів на предмет їх відповідності Конституції України [11]. Рішення КСУ, якими було визнано неконституційність нормативно-правових актів, слід вважати джерелом права України та вони відносяться до прецедентів-тлумачень [12, с. 367; 13].

5. Рішення інших міжнародних органів (судових та квазі-судових) в галузі Міжнародного гуманітарного права, як судові прецеденти, що мають значення для правової системи України. Так, в своїй діяльності такі органи, розглядаючи конкретні справи щодо порушення звичаїв та правил ведення війни, робили ті чи інші правові висновки, які у подальшому застосовувалися при вирішенні подібних справ та імплементувалися у національну судову практику та кодифіковане право. Знаковими для України рішеннями таких органів є рішення Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді [14] та рішення Міжнародного трибуналу ООН по колишній Югославії [15].

Таким чином, виходячи із ієрархії джерел права, можна зробити висновок, що правовій системі України властивий дуалізм судового прецеденту та кодифікованого законодавства, з домінуванням судового прецеденту.

### **Література:**

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. N 3477-IV /

Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06 липня 2005 р. № 2747-IV/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n11831>.

3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV /Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n8793>.

4. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06 листопада 1991 р. № 1798-XII /Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#n3764>.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI /Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n588>.

6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

7. Марченко А.А. Поняття Судового прецеденту та його місце у правовій системі України. *Шостий апеляційний адміністративний суд*: веб-сайт. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/m/2214-ponyattya-sudovogo-pretседentu-ta-jogo-mistse-u-pravovij-sistemi-ukrajini.html#>

8. Головатий С. Про людські права. Лекції. Київ, 2016. 760 с.

9. Литвиненко В.М., Чікань М.В., Пророченко В.В. Рішення міжнародних судів як джерела міжнародного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 306-309. URL: [http://www.lsej.org.ua/9\\_2021/77.pdf](http://www.lsej.org.ua/9_2021/77.pdf).

10. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

11. Кравченко К.О. Судовий прецедент в Україні: процесуально-правовий аспект. *Розвиток європейського простору очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. докторантів, молодих учених та студентів: [Електронне наукове видання], м. Харків, 17 травня 2019 року. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. URL: <https://cdn.hneu.edu.ua/rozvitok19/thesis07-34.html>.

12. Непийвода В.П., Непийвода І.В. Діяльність судів найвищого рівня – чинник утвердження прецеденту як джерела права України. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 365-369. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/319/304/>.

13. Марченко А.А. Прецедентний характер рішень Конституційного Суду України. *Шостий апеляційний адміністративний суд*: веб-сайт.

URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/m/2215-pretседentnij-kharakter-rishen-konstitutsijnogo-sudu-ukrajini.html>.

14. Значення Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді для міжнародного судочинства та можливість застосування досвіду для України. *Громадський простір*: веб-сайт. URL: <https://www.prostir.ua/?library=znachennya-mizhnarodnoho-kryminalnoho-trybunalu-po-ruandi-dlya-mizhnarodnoho-sudochynstva-ta-mozhlyvist-zastosuvannya-dosvidu-dlya-ukrajiny> (дата звернення: 28.12.2023).

15. Спеціальний міжнародний трибунал: проблеми створення і перспективи притягнення до відповідальності РФ (юридичний висновок). *Експертний центр з прав людини*: веб-сайт. URL: <https://ecpl.com.ua/news/spetsialnyy-mizhnarodnyy-trybunal-problemy-stvorennia-i-perspektyvy-pryiahnennia-do-vidpovidalnosti-rf-iurydychnyy-vysnovok/>. (дата звернення 23.11.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-3>

## **ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ІНДЕКСІВ ДЛЯ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ**

**Волохов Олексій Сергійович**

*кандидат юридичних наук,*

*докторант відділу теорії держави і права*

*Інституту держави і права імені В. М. Корецького*

*Національної академії наук України*

*м. Київ, Україна*

Проблема оцінки ефективності законодавства пережила кілька злетів і падінь наукового інтересу. Основною причиною такої ситуації є багатогранність трактування не лише оцінки законодавства як процесу, але й наявність різних підходів до розуміння ефективності законодавства та її критеріїв і показників. Слід погодитися з П. Рабіновичем, що визначення таких показників стосовно певного закону, виходячи зі змісту і особливостей суспільних відносин, що ними регулюється, якраз і дозволяє запрограмувати дослідження реальної ефективності закону [1, с. 14].

На відміну від зарубіжної практики де поширеними є використання правового моніторингу та парламентського контролю щодо виконання законів, в Україні поки відсутні належні механізми оцінювання ефективності законодавства.

Окремі питання оцінки ефективності законодавства вирішить Закон України «Про правотворчу діяльність» № 3354-IX, який як відомо вводиться в дію через один рік з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні. Так, стаття 67 цього Закону визначає правовий моніторинг, як систематичну комплексну контрольну діяльність, спрямовану на відстеження, аналіз та оцінку реалізації прийнятих нормативно-правових актів та включає, зокрема, оцінку ефективності реалізації нормативно-правового акта, що здійснюється через три роки з дня набрання нормативно-правовим актом чинності [2].

Втім оцінка ефективності реалізації прийнятих нормативно-правових актів в рамках правового моніторингу потребує аналізу значної кількості інформації, включаючи моніторинг забезпечення доцільності, якості та підвищення позитивного ступеня соціально-економічного впливу законодавчої ініціативи. Такий аналіз можуть додатково здійснювати різні громадські ініціативи, які ретранслюються за допомогою соціальних мереж або із залученням різноманітних інтернет-ресурсів. Під час дослідження ними відкритих даних та громадської думки можуть бути використані питання про: ефективність чинного закону; стан виконання нормативних приписів, що містяться в досліджуваному законі, тощо. Доцільним також є вивчення громадської думки і щодо пропонувань за результатами моніторингу змін законодавства, що регулює соціально-економічні проблеми, зокрема про здатність пропонуваного законопроекту забезпечити ефективне усунення недоліків правового регулювання або про можливі негативні наслідки пропонувань у законопроекті законодавчих рішень тощо.

Важливу роль для формування та оцінки громадської думки щодо ефективності законодавства, а також для здійснення правового моніторингу ефективності законодавства відіграють міжнародні неурядові організації та започатковані ними міжнародні індекси та рейтинги щодо стану законодавства в різних країнах. Адже суб'єктами правового моніторингу можуть бути як органи законодавчої, виконавчої та судової (особливо Верховний Суд і Конституційний Суд України) гілок влади, так і різного роду експертні організації з числа наукових, освітніх, міжнародних та інших організацій відповідного профілю [3, с. 162–163].

На сьогоднішній день існує низка міжнародних рейтингових досліджень, які здійснюються авторитетними міжнародними організаціями та впливають на формування іміджу країни, адже вказують на законодавче регулювання суспільного життя, ступінь розвиненості соціальної політики, використання засобів масової інформації та державних інструментів впливу на населення, індекс сприйняття корупції тощо. Такі рейтинги формуються за спеціально створеними методиками де країни співвідносять за різними показниками і, як результат, формують певне місце держави на міжнародній арені. Міжнародні рейтинги відрізняються один від одного базовими показниками та методологічними підходами. Критерієм аналізу є індекс, тобто рейтингова оцінка за допомогою якої обчислюються досягнення держави в тій чи іншій сфері. Джерелами отримання інформації

виступають офіційні урядові видання держав та опитування експертів і звичайних громадян [4, с. 143].

Одним із найпоширеніших та авторитетних рейтингів, який застосовується для визначення інвестиційної привабливості країни та стану розвитку її законодавства є індекс сприйняття корупції (CPI – Corruption Perceptions Index) – щорічний рейтинг держав за показником рівня корупції, розроблений антикорупційною організацією Transparency International у 1995 році. Методологія цього рейтингового дослідження передбачає декілька незалежних опитувань серед міжнародних фінансових та правозахисних експертів, а також представників Світового банку, Азійського та Африканського банків розвитку та міжнародної організації Freedom House. Результати визначається кількістю балів від 0 (надзвичайна корупція) до 100 (корупція відсутня). Даний рейтинг фіксує роботу влади щодо стримування корупції, наявності прозорої фінансової інформації, запобігання конфлікту інтересів серед держслужбовців та ін. За індексом сприйняття корупції у 2023 році Україна отримала 36 із 100 можливих балів та посіла 108 місце зі 180 держав. Хоча за 2023 рік у порівнянні з попереднім роком Україна отримала 3 додаткові бали, уряд має більш активно працювати над підвищенням ефективності боротьби з топ корупцією, ефективно використовувати конфісковані активи корупціонерів та розпочати реформу Рахункової палати та Держаудитслужби. Фактично запропоновані в CPI експертами Transparency International рекомендації, мають покращити рівень боротьби з корупцією та сприяти євроінтеграційним процесам України, а отже можуть бути визначені, як напрямки підвищення ефективності антикорупційного законодавства [5].

Досить цікавим дослідженням є Індекс верховенства права (Rule of Law Index), який дозволяє оцінити рівень дотримання принципів верховенства права у світі. Індекс верховенства права є проектом, започаткованим міжнародною організацією громадянського суспільства – Проект всесвітнього правосуддя (World Justice Project – WJP) для дослідження стану розвитку законодавства серед 142 держав шляхом опитування профільних експертів та практиків, чия оцінка разом із іншими даними вивчається відповідно до 44х індикаторів верховенства права. За результатами дослідження готується звіт, що містить загальну оцінку стану дотримання принципу верховенства права. Україна в 2024 році посіла 88 місце, покращивши свої показники на одну позицію порівняно з 2023 роком. Основні проблеми законодавства України, на думку експертів WJP, лишаються в площині боротьби з корупцією та судочинства [6].

Слід також звернути увагу на Дослідження відкритості бюджету (The Open Budget Survey), який розробляється Міжнародним бюджетним партнерством (International Budget Partnership) починаючи з 1997 року та визначає чи надає уряд доступ громадськості до бюджетних документів. Результати опитування базуються на 240 питаннях, які залишаються незмінними для кожної країни. Опитування проводять експерти, які

зазвичай проживають у відповідній країні. Майже всі експерти обираються з організацій громадянського суспільства (більшість з яких приділяють значну увагу бюджетним питанням) або наукових установ. У 2023 році Україна зайняла 79 місце з 125 країн за рівнем відкритості бюджету. Цікавими є рекомендації надані Міжнародним бюджетним партнерством Україні у звіті, адже останні стосуються покращення законодавства щодо прийняття бюджету та оцінки його виконання. Наприклад, пропонується більш детальне публічне обговорення законопроекту про державний бюджет до його внесення КМУ на розгляд до парламенту, а також чітке законодавче врегулювання діяльності Рахункової палати щодо надання оцінки аудиторських звітів [7].

Можна також відзначити рейтингове дослідження Міжнародний індекс захисту прав власності, яке готує Міжнародний Альянс прав власності (Property Rights Alliance) та демонструє досягнення різних країн у сфері захисту прав власності. У 2024 році очолюють Міжнародний індекс захисту прав власності Фінляндія, Нідерланди, Данія та Норвегія. Україна у цьому списку зі 125ти країн знаходиться на 102му місці, тобто втратила 2 позиції порівнюючи з минулорічним результатом. Міжнародний Альянс прав власності вказує на проблеми в законодавстві щодо боротьби із корупцією, незалежністю судових органів, а також погіршення ситуації із реєстрацією права власності, що ймовірно зумовлено обмеженнями введеними новим законодавством про мобілізацію. При цьому, Міжнародний індекс захисту прав власності є цілком робочим інструментом, дані якого часто використовують для оцінки інвестиційної привабливості держави [8].

Ефективність законодавства, як і рівень інвестиційної привабливості держави на світовій арені наразі активно індексується різними рейтинговими дослідженнями міжнародних організацій та неурядових установ. Присутність України в міжнародних рейтингах дозволяє не лише отримати незалежну та неупереджену оцінку ефективності національного законодавства, але й зібрати цінні рекомендації щодо його (законодавства) вдосконалення з метою підвищення його ефективності. В контексті розвитку механізмів правового моніторингу для оцінки ефективності законодавства, його здійснення має відбуватися з обов'язковим врахуванням інформації наявної в актуальних міжнародних рейтингових дослідженнях щодо стану законодавства України.

### Література:

1. Рабінович П. М. Ефективність юридичних норм: загальнотеоретично-поняттєвий інструментарій дослідження. *Вісник Академії правових наук України*. 2008. № 1 (52). С. 13–21.
2. Про правотворчу діяльність: Закон України № 3354-IX
3. Правовий моніторинг як складова правотворчої та правозастосовчої діяльності: монографія / за заг. ред. О.О. Кота, А.Б. Гриняка, Н.В. Міловської. Київ, 2023. 268 с.

4. Ємець В. Міжнародні індекси у формуванні іміджу держави. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. Випуск 44. С. 179–185.

5. CPI Індекс Сприйняття Корупції – 2023 URL: <https://ti-ukraine.org/research/index-spryjnyattya-koruptsiyi-2023>

6. Rule of Law Index 2024 URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2024/Ukraine>

7. The Open Budget Survey (OBS) 2023 URL: <https://internationalbudget.org/sites/default/files/country-surveys-pdfs/2023/open-budget-survey-ukraine-2023-en.pdf>

8. International Property Rights Index Ukraine 2024 URL: – <https://internationalpropertyrightsindex.org/country/ukraine>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-4>

## **ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ФОРМА ДЕМОКРАТИЧНОГО ДЕРЖАВОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ**

**Дубинський Ігор Юрійович**

*кандидат юридичних наук,  
доцент кафедри морського та господарського права  
Національного університету кораблебудування  
імені адмірала Макарова  
м. Миколаїв, Україна*

**Маркін Сергій Ігорович**

*кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри адміністративного та конституційного права  
Національного університету кораблебудування  
імені адмірала Макарова  
м. Миколаїв, Україна*

Побудова України як правової, демократичної і соціальної держави передбачає вирішення багатьох проблемних питань, які лежать у площині державотворення. У цьому процесі вагоме місце відведено громадянському суспільству, «нормальне функціонування якого гарантується та охороняється системою органів та інститутів держави» [1, с. 29].



Натомість, активна і дієва взаємодія громадянського суспільства та держави, в особі її органів, відбувається шляхом здійснення громадського контролю, як інституту громадянського суспільства.

В умовах сьогодення, коли наша держава незмінним шляхом йде у цивілізований європейський простір, громадський контроль стає однією з форм удосконалення державотворчого процесу, що дає змогу максимально гармонізувати українське законодавство та привести його у відповідність з міжнародними та європейськими стандартами (передусім, у частині захисту прав і свобод людини і громадянина), що апробовані передовими демократичними державами упродовж тривалого часу.

Не останнє місце громадського контролю у державотворенні України, підкреслює А. Полозенко, вказуючи на його природу, що розкривається через взаємодію влади і суспільства. Саме така взаємодія дає змогу, на думку науковця, справляти позитивний вплив на розвиток громадянського суспільства [2, с. 82].

Як зауважує О. Г. Пухкал, «громадський контроль здійснюється за допомогою прямих (безпосереднє волевиявлення громадян) та непрямих (через органи, утворені громадянами) засобів» [3, с. 57]. Під засобами громадського контролю, вчений розуміє, дію чи систему дій, що «використовуються громадянами під час здійснення свого контролю над діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування» [3, с. 57].

Як зауважують, О. М. Макеева та І. О. Коваль, громадський контроль виступає вагомим формою реалізації демократії, адже саме він дозволяє населенню брати безпосередню участь у державному управлінні, у вирішенні державних і суспільних справ, активно впливати на діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування [4, с. 52].

Розглядаючи громадський контроль як чинник демократичного розвитку держави і суспільства, О. С. Пашинський, виокремлює завдання громадського контролю, які на його думку, він виконує у демократичній державі. Вчений вважає, що такі завдання полягають в: «отриманні повної інформації щодо діяльності органів публічної влади; сприянні підвищенню ефективності роботи органів державної влади та місцевого самоврядування; поширенні соціально значущої функції органів публічної влади; підтриманні іміджу органів публічної влади, діяльності та престижу роботи органів публічної влади; забезпеченні прозорого відбору кадрів для органів публічної влади, їх переміщенні, просуванні кар'єрними сходами тощо; підвищенні рівня забезпечення прав і свобод громадян у діяльності органів публічної влади; покращенні якості та порядку надання адміністративних послуг органами публічної влади тощо» [5, с. 498].

Аналізуючи теоретичні, правові та практичні основи громадського контролю за здійсненням державної влади в Україні, З. С. Кравцова,

наголошує на тому, що у значній кількості наукових публікацій, що присвячені проблематиці контролю, про нього йдеться як про функцію державних органів. Натомість, здійснення громадського контролю, як надзвичайно важливого інституту громадянського суспільства, вчена розглядає у площині процесів євроінтеграції нашої держави та наголошує на тому, що за умови запровадження європейських принципів і стандартів взаємодії між інститутами громадянського суспільства та державою, що «формуються крізь призму інтересів громадян, які мають вплив на прийняття рішень органами влади, контролюють та залучаються до здійснення державної політики» [6, с. 93–94], Україна зможе досягти позитивного результату у побудові правової держави та розвитку такого громадянського суспільства, до якого ми прагнемо.

Отож, з огляду на викладене вище, варто погодитись з думкою О. Д. Терещука, що «у сучасних умовах громадський контроль повинен стати запорукою ефективної взаємодії інститутів громадянського суспільства та окремих громадян з органами державної влади» [7, с. 7]. Вважаємо, що цьому сприятиме подальше удосконалення законодавчої основи у сфері здійснення громадського контролю.

### Література:

1. Ляшук Р. М., Цукан О. В. Теорія правової держави та специфіка її втілення у сучасному українському суспільстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 28–30.
2. Полозенко А. Громадський контроль в організації виборчого процесу в Україні: конституційно-правовий аналіз. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С. 80–82.
3. Пухкал О. Г. Громадський контроль як важливий чинник демократизації та ефективності державного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 14. С. 56–58.
4. Макеєва О. М., Коваль І. О. Інститут громадського контролю: теоретико-правові аспекти. *Юридичний вісник*. 2020. 1 (54). С. 50–56.
5. Пашинський О. С. Громадський контроль як чинник демократичного розвитку держави і суспільства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 496–498.
6. Кравцова З. С. Теоретичні, правові та практичні основи громадського контролю за здійсненням державної влади в Україні. С. 89–103.
7. Терещук О. Д. Адміністративно-правові засади громадського контролю за правоохоронною діяльністю в Україні: теорія і практика: монографія. К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2018. 460 с.

## **ФОРМИ ЗВЕРТАННЯ ДО СУДУ Й УЧАСНИКІВ ПРОЦЕСУ: ЕТИЧНІ ТА ФІЛОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ**

**Житинський Олексій Вікторович**

*студент II курсу магістратури*

*Науковий керівник: **Теремцова Ніна Володимирівна***

*кандидат юридичних наук,*

*доцент кафедри теорії та історії права та держави*

*Навчально-наукового інституту права*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

*м. Київ, Україна*

В Україні офіційно на законодавчому рівні обов'язкове звертання усіх учасників судового процесу до судді «Ваша честь» вперше закріпили в новій редакції Цивільного процесуального кодексу України 2004 р. та в першій редакції Кодексу адміністративного судочинства 2005 р. У Кримінальному процесуальному кодексі відповідне обов'язкове звертання з'явилося лише в 2012 р., а в Господарському процесуальному кодексі – лише в 2017 р. [1, с. 169]. Цікавим в цьому контексті є і перший регламент Конституційного Суду України 1997 р., яким було передбачено не тільки форми звертання до КСУ, голови та суддів («Високий Суд», «Ваша честь», «шановний *головуючий*», «шановний суддя»), а й до учасників конституційного провадження («шановна сторона», «шановний представник сторони», «шановний свідок», «шановний експерт») [2]. У зверненні може називатися прізвище відповідного учасника конституційного провадження або його ім'я та по батькові. Аналогічним чином це питання врегульовано і в чинному регламенті КСУ 2018 року.

Сьогодні звертання «Ваша честь» закарбоване в усіх процесуальних кодексах України. КПК України 2012 р. передбачає звертання до суду «Ваша честь» або «Шановний суд», решта кодексів – лише «Ваша честь». Водночас жодних заходів процесуального примусу, які можна було б застосувати до особи, яка звертається до суду інакше, законодавство прямо не передбачає.

Утім, харківський мовознавець А. Нелюба критикує нормативно закріплені звертання «Ваша честь» та «Шановний суд» і зазначає, що вони суперечать нормам української мови й українському національному мовному етикетові [3]. По-перше, під час звертання в українській мові використовують кличний відмінок. З цього приводу український поет М. Рильський свого часу писав: «*Ще гірше стоїть справа з кличним*

відмінком. Мені, приміром, просто таки прикро читати, коли люди пишуть у звертанні «дорогий наш учитель», бо все моє українське єство тягне сказати «дорогий наш учителю» [4, с. 81]. Дійсно, згідно з § 74 чинного правопису в кличному відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення -о, -е, -є, -ю. Отже, іменники «суд» і «честь» у кличному відмінку повинні мати закінчення -є (за аналогією до *прокуроре, президенте, міністре*) [5, с. 85]. Що ж стосується звертання «Ваша честь», то воно, як зазначає мовознавець, є традиційним для США та Росії (*ваше благородие, ваше превосходительство*), тоді як для українського народу такі звертання характерні лише в церковному етикеті. Окрім того, за правилами української мови звертання до кількох осіб потребує форми множини у називному відмінку (тобто – *Ваші честі*, див. § 81 Українського правопису), проте слово честь, як відомо, не має форми множини, а застосування такої форми можливе хіба що задля творення комічного ефекту, мовної гри, що є неприпустимим для правничого мовлення. Ба більше, на думку філолога, суд в українському мовному етикеті може бути *високим* чи (*вельми, високо*) *поважним*. Водночас він підкреслює, що хоч ці форми звертання і правильні з мовного погляду, проте незастосовні в конкретних умовах судочинства, оскільки судовий розгляд здійснює не суд як установа чи як збірність осіб, а один суддя чи колегія суддів, у якій кожен суддя є самодостатнім й незалежним учасником судочинства. З огляду на це, професор пропонує універсальне предковичнє звертання: до одного судді – *пане суддя* чи *пані суддя*, до колегії – *панове судді* чи *пані судді* (якщо членами колегії є лише жінки) [3].

У 2011 році, в часи ув'язнення Ю. В. Тимошенко в Лук'янівському СІЗО, її однопартійці навіть зареєстрували проєкт закону, який би дозволив їй не звертатися до судді словами «Ваша честь». Так, автори пропонували доповнити Закон «Про судоустрій і статус суддів» новою статтею, в якій закріпити право учасників судового процесу відмовитися від такої форми звертання до суду як «Ваша честь» у разі здійснення судочинства з порушенням порядку, визначеного процесуальним законом; порушення присяги судді; невиконання суддею законних вимог учасників судового процесу; вчинення суддею дій, в яких вбачаються явні ознаки необ'єктивності, упередженості та несправедливості; виявлення суддею неповаги до учасників процесу; недотримання суддею правил суддівської етики. Однак, Головне науково-експертне управління та профільний комітет ВРУ тоді рекомендували відхилити законопроект, оскільки порядок звернення до суду не може регламентувати судоустрійне законодавство, учасники процесу не можуть встановлювати факт порушення суддею присяги, наслідком її порушення є звільнення судді, а не відмова від звертання «Ваша честь», а сам законопроект був спрямований на надання

учасникам процесу можливості змінювати форму свого звернення до суду залежно від суб'єктивних оцінок дій та поведінки судді [6].

На наше переконання, форма ввічливого звертання до суду за допомогою слів «пан», «пані», «панове» є оптимальною, адже з уваги на практику Конституційного Суду України поділ державної влади є структурованою диференціацією трьох рівнозначних основних функцій держави: законодавчої, виконавчої, судової. Отож, постає логічне запитання: якщо до Президента України, Прем'єр-міністра, міністрів, Голови Верховної Ради ми звертаємось на ім'я та по-батькові або через гоноративи «пан» чи «пані», то чому ж до суддів ми звертаємось по-особливому?

А втім, з формами *пане суддя* та *пані суддя*, які запропонував А. Н. Нелюба, ми так само не можемо погодитися, адже вони потребують узгодження з чинним правописом, а саме з уже згаданим § 74. За аналогією до *земля – зéмле, Ілля – Ї́лле* іменник «суддя» у кличному відмінку теж набуває закінчення *-е: суддя – с'удде*.

Таким чином, коли судочинство здійснює суддя одноособово, то правильними залежно від статі судді є форми «*пане судде*» або «*пані судде*». Коли ж говорити про колегіальний розгляд справи, то варіант «*панове судді*» теж не є ідеальним, оскільки звертання «панове» стосується лише чоловічої аудиторії, а «пані» – лише жіночої. У цьому аспекті слушним є запитання – яке ж звертання слід використовувати, якщо до судової колегії входять і чоловіки, і жінки? Саме тому для всіх випадків колегіального розгляду справи ми пропонуємо використовувати універсальне звертання «Шановний суде», запровадивши його, oprіч кримінальної, в цивільній, господарській та адміністративній юрисдикціях. Що ж до суду конституційної юрисдикції, який не є частиною жодної з трьох гілок влади, то там, на наш погляд, слід уживати форму «Шановний суде» або «Високий Суде».

Якщо говорити про світову практику, то до суддів міжнародних судів, зокрема Міжнародного суду ООН, заведено звертатися «Ваша Ексценсіє». В певних країнах звертання до суду є нормативно закріпленими, в інших – це лише данина традиції. Офіційні звертання до суддів відрізняються, зокрема, й за ступенем їх обов'язковості та поширеності в інших, крім правосуддя, сферах. В одних державах вони можуть уживатися у всіх згадуваннях про суддю, в інших – використовуються лише в залі суду й не є обов'язковими. У Великій Британії використовується офіційне звертання до суддів «My Lord» або «My Lady» («Мій Пане», «Моя Пані»), у Канаді – «Your Lordship» («Ваша Світлосте»). В Індії вживаються різні гоноративи, зокрема «Ваша честе», «Ваша Світлосте», проте існує думка, що відповідні звертання належать до колоніального періоду історії цієї країни і не є обов'язковими [1, с. 168–169].

З огляду на вищезазначене, вбачаємо за доцільне: 1) замінити звертання «Ваша честь» на менш церемоніальне «Пане судде» та «Пані

судде» для одноособового розгляду справи; 2) закріпити в усіх процесуальних кодексах звертання «Шановний судде» для цілей колегіального розгляду; 3) увідповіднити форми звертання, передбачені в Регламенті КСУ, з нормами українського правопису в частині використання кличного відмінка та відсутності в активному вжитку дієприкметників теперішнього часу на зразок «головуючий».

### **Література:**

1. Кравчук О., Остащук І. Судова символіка І. Б. Остащук. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 528 с.

2. Регламент Конституційного Суду України від 05.03.1997 р. (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v001z710-97> (дата звернення: 27.11.24).

3. Антиюридичний словник: Регламентація мовного етикету в законах. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія*. 2015. Вип. 73. С. 183–187.

4. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. посібник 2-ге вид., стереотип. К.: Либідь, 2001. 240 с.

5. Український правопис 2019 року. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/%202019.pdf> (дата звернення: 27.11.24).

6. Картка законопроекту «Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів» (щодо форми звертання до суду у судовому засіданні)» № 9035 від 27.07.2011. Верховної Ради України. URL: [https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_2?id=&pf3516=9035&skl=7](https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=9035&skl=7).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-6>

## **СПІВВІДНОШЕННЯ СУДОВОГО ТЛУМАЧЕННЯ ТА КОНКРЕТИЗАЦІЙ НОРМ ПРАВА**

**Кунець Олександр Дмитрович**

*аспірант (081 Право)*

*Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет»  
м. Київ, Україна*

Тлумачення та конкретизація норм права є правовими категоріями, що нерозривно пов'язані із правозастосуванням норм закону, що є інколи абстрактними по відношенню до конкретних ситуацій суспільних відносин, в тому числі при здійсненні судочинства. Адже, незважаючи на те що сам процес здійснення судами тлумачення та конкретизації

норм права не регламентовано законодавством, фактично це є найбільш легітимізованим державою способом застосування законодавства в конкретних випадках. Тому, їх наукове дослідження є актуальним для розуміння та вироблення підходів судів різних рівнів та спеціалізацій до правозастосування, яке відповідає прагненням України стати європейською правовою державою.

Дослідження судового тлумачення та конкретизацій норм права в Україні досить ґрунтовно досліджувались за радянських часів, але ці роботи мають на сьогодні здебільшого історичний аспект, оскільки не у повній мірі відповідають євроінтеграційним процесам держави, цінностям, політичним змінам та глибоким демократичним перетворенням, які пришвидшеними кроками невідворотно змінюють та гартують нашу країну після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року.

Тому, особливу увагу привертають дослідження українських вчених, які в своїх працях звертали увагу на питання дослідження судового тлумачення та конкретизації норм права Андрушакевич Ю. В., Антошкіна В. К., Білоус О. В., Волошенюк О. В., Бобровник С. В., Гордієнко О. С., Карашук К., Косцова І. П., Копитова О. С., Марченко А. А., Савченко К. Ю., Савчин Н. М., Скрипник Д. О., Палешник С., Христова Г. О., Шевченко А. Є. та ін. Також, корисними є напрацювання зарубіжних вчених Dworkin R., Baker B., Moulton J., Scalia A., Schmidt J., Solum L. та ін.

Підходи до розуміння термінів тлумачення та конкретизація норм права серед багатьох вчених достатньо різняться в залежності від сфери, способу, суб'єктного складу та інших критеріїв правозастосування.

На наш погляд, через намагання всебічно підійти до визначення поняття тлумачення, слід звернути увагу на формулювання Білоуса О. В., який під тлумачення норм права він розуміє інтелектуально-вольову діяльність інтерпретатора, що здійснюється на підставі принципів та за допомогою способів тлумачення, спрямована на з'ясування та/або роз'яснення змісту правової норми з метою правильного й однакового їх розуміння та застосування на практиці, може закріплюватися в спеціальних актах інтерпретації, науково-практичних коментарях до законодавства, доктринальних джерелах та інших зовнішніх формах результатів тлумачення [1; 53].

Варто відмітити, що конкретизація норм права в правозастосовній діяльності переходить у судження про юридичну кваліфікацію – вибір юридичного факту за допомогою за допомогою його атрибутивних ознак і встановлення індивідуального правового регулятора [2; 34].

Як зазначає Волошенюк О. В., конкретизація норм права – це діяльність компетентних суб'єктів, що полягає в усуненні або зменшенні (скороченні) невизначеності нормативних приписів в процесі

правотворчості та правозастосування за допомогою спеціальних засобів юридичної техніки [3; 24].

Тобто, судове тлумачення норм права зводиться до з'ясування та/або роз'яснення змісту та об'єму правової норми, а конкретизація по своїй суті є встановленням визначеності правових норм відносно конкретної ситуації правозастосування при здійсненні судочинства.

З'ясування цих явищ при здійсненні різних форм судочинства вимагає методологічних напрацювань для розуміння правового механізму здійснення належного судочинства, власне суть тлумачення та конкретизації, визначення їх взаємозв'язку і співвідношення є відповідними позиціями для подальшого наукового пошуку щодо цих правових явищ.

Як зазначає Андрушакевич Ю. В. [4; 9–10] в залежності від розуміння визначення тлумачення та конкретизації норм права, у юридичній літературі є різні точки зору на співвідношення конкретизації та тлумачення правових норм серед яких відокремлюють наступні: 1) тлумачення ототожнюється з конкретизацією юридичних норм; 2) конкретизація поглинається тлумаченням; 3) тлумачення поглинається конкретизацією та розглядається як форма конкретизації; 4) конкретизація та тлумачення співвідносяться як мета та засіб; 5) право на конкретизацію виходить з права на тлумачення; 6) тлумачення та конкретизація розглядаються як самостійні поняття, тісно пов'язані між собою.

Тлумачення та конкретизація за змістом та об'ємом правозастосування є різними в першу чергу за своїми результатами.

Відтак, погоджуюсь з Антошкіною В. К., що позиція про самостійність тлумачення і конкретизації, на нашу думку, здається найбільш обґрунтованою. Співвідношення і взаємодія конкретизації та тлумачення норм права проявляються у різних формах і залежать від специфіки правової норми. Встановлено, що тлумачення і конкретизація – це взаємопов'язані, але не однакові за своєю правовою природою явища [5; 62].

На нашу думку, взаємозв'язок та взаємопов'язаність судового тлумачення та конкретизації норм права полягає перш за все у тому, що це явища як завжди об'єктивно існують при здійсненні судочинства, оскільки його процес передбачає з'ясування норм, що регулюють спірні правовідносини та послідовую конкретизацію шляхом застосування (інколи поглиблення, врегулювання прогалин) норм до конкретної ситуації, що відображається в процесуальних документах відповідного суду.

Особливістю судового тлумачення та конкретизації норм права в Україні, на нашу думку наразі є те, що не зважаючи на об'єктивну наявність при здійсненні кожного судового провадження та вкрай важливе значення для забезпечення авторитету судової влади щодо забезпечення прав осіб шляхом справедливого розгляду справ, єдності



судової практики, судова влада не виробила єдиних підходів, а законодавець не регламентував наразі процес тлумачення та конкретизації при правозастосуванні. Тому, подальше наукове дослідження даного питання є актуальним, для розробки теоретичних основ нормативно-правового закріплення процесу правозастосування судами.

### **Література:**

1. Білоус О.В. Тлумачення норм права: поняття та сутність. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. Iunie 2020. С. 46–53. URL: <http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2020/3/7.pdf>

2. Конкретизація права в процесі правозастосовної діяльності / О. С. Гордієнко // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2015. Вип. 14(1). С. 33–36. URL: [https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc14/part\\_1/12.pdf](https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc14/part_1/12.pdf)

3. Волошенюк О. В. Засоби конкретизації норм права. *Форум права: електрон. наук. фахове вид.* 2018. № 1. С. 23–31. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP\\_index.htm\\_2018\\_1\\_5.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2018_1_5.pdf)

4. Андрушакевич, Ю. В. Призначення та особливості конкретизації в процесі тлумачення норм права / Ю. В. Андрушакевич // *Науковий вісник Ужгородського університету* : Серія: Право / гол. ред. Ю.М. Бисага. – Ужгород : Говерла, 2011. Вип. 16. С. 9–12.

5. Антошкіна В. К. Юридичне тлумачення: теорія та практика: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Науковий керівник А. Є. Шевченко. Харківський національний університет внутрішніх справ, 2021. 491 с. Доступно за адресою: <https://uacademic.info/ua/document/0521U101573>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-7>

## **ПОНЯТІЙНО-ПРАВОВЕ МИСЛЕННЯ У ДАВНЬОМУ РИМІ: ЖИВИЙ ГОЛОС ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА**

**Кучеренко Денис Сергійович**

*консультант з юридичних питань*

*Громадської організації «Запорізький обласний центр  
культурного розвитку «Парнас»*

*м. Запоріжжя, Україна*

Протягом століття після ухвалення Законів XII таблиць та пізніших законів, в яких було ще багато невизначеного, і заснованих на них легісакційних позовів, право в основному розробляється понтифіками

шляхом їхньої практичної *інтерпретації* (лат. interpretatio – роз’яснення, від *interpres* – посередник, від *inter* – між). «Але все це, і знання інтерпретації, і позови перебували у віданні колегії понтифіків, із якої щорічно визначалися відповідальні за приватні справи; і загалом народ користувався цим звичаєм майже сто років» [1, с. 4]. Надання понтифіками колегіальних порад, *респонс* (лат. responsum – відповідь, від *respondere* – відповідати) із питань права зазвичай без раціональних обґрунтувань, але заснованих на отриманих від попередників знаннях, дозволяє їм уникати розбіжностей та забезпечує означеність права. Подальше розширення та ускладнення життєвих відносин і потреб давніх римлян призводить до появи *казуїстики* (лат. casus – випадок), необхідності підведення конкретної ситуації під наявне установлення закону, яке у найбільшій мірі їй відповідає. «Однак у своїх порадах понтифіки не лише тлумачили існуючі правові поняття, вони запроваджували цілком нові інститути, вдаючи, що дають тлумачення» [2 с. 24]. Двозначність голосу закону (лат. ambigua voce legis), тобто можливість різних варіантів тлумачення писаного установлення, призводить до зловмисної інтерпретації заявлених фактів учасниками судового процесу. Давньоримський юрист пер. пол. III ст. н.е. Юлій Павло зазначає: «...вчиняє в обхід закону той, хто зберігаючи слова закону, обходить його смисл» [1, с. 13]. Проте традиційне правове мислення виявляється не спроможним протидіяти зловживанням правом шляхом заміни недосконалого установлення закону новим.

На подолання *зловмисної інтерпретації* (лат. malevola interpretatio), що ґрунтується на *злому умислі* (лат. mala mens), спрямовується судова преторська практика. У 367 році до н.е. законом народних трибунів Ліцинія і Секстія (лат. Lex Licinia Sextiae) вводиться міська магістратура *преторів* (лат. praetor, від *prae* та *itor* – той, хто йде попереду народу). Введення посади претора являє собою певну компенсацію патріціям за втрату ними виключного права на консульство. До міського претора (лат. praetor urbanus), відповідального за управління Римом, переходить відправлення цивільного судочинства (лат. iurisdictio). За консультаціями у сфері звичаєвого права міський претор звертається до понтифіків, які залишаються хранителями та інтерпретаторами звичаїв предків (лат. mos maiorum). Як судовий претор (лат. praetor qui jus in urbe dicit) він розглядає спори лише римських громадян і підкопується під *цивільний розум* (лат. ratio civilis) – звід старих законів і звичаїв, освячених у віках консервативністю мислення. Наступництво преторської судової практики при щорічній зміні претора забезпечується діяльністю *консиліуму* (лат. consilium – рада, нарада, від *consulere* – радитися, обговорювати, від *cum* (com-, con-, cor-) з, разом та *selere* – скликати), консультативної ради при преторі, до якої входять особи, обізнані у питаннях права. З часом претори домагаються можливості здійснювати *спірне судочинство* (лат. iurisdictio

contentiosa), тоді як за консулами залишається провадження *безспірного судочинства* (лат. iurisdictio voluntaria). Претори наділяються правом оголошувати та видавати (лат. ius edicendi) обов'язкові для римлян *едикти* (лат. edictum – оголошення, наказ, від edicere – оголошувати, наказувати). Так, давньоримський юрист II ст. н.е. Гай вказує: «Едикти являють собою приписи тих посадових осіб, які мають право їх видавати. Право ж їх видавати мають магістрати римського народу...» [3, с. 24–25]. Юлій Павло зазначає: «Також кажуть, що претор виголошує право (чинить справедливість) навіть тоді, коли він вирішує несправедливо, а саме не щодо того, що претор зробив, але щодо того, що претор мав зробити. В іншому смислі ius означає місце, в якому це право надається, тут назва переноситься з того, що робиться на те, де це робиться. Ми можемо визначити це місце так: всюди, де претор вирішить виголосити право відповідно до непорушної величі його влади та непорушних звичаїв предків, це місце правильно зветься ius» [1, с. 3]. При вступі на посаду претор виставляє на Форумі написаний на побіленій дошці (лат. in albo) *постійний едикт* (лат. edicta perpetua), що діє протягом річного строку виконання ним своїх повноважень. Зазвичай, претору, який не був достатньо обізнаний у питаннях права, у складанні постійного едикту допомагає його канцелярія (лат. scribae praetoris), склад якої не піддається щорічним змінам, що також сприяє стійкості змісту едикту. Постійний едикт являє собою збірник окремих конкретних едиктів, якими встановлюються загальні засади ухвалення судових рішень у різних типових випадках. Постійний едикт складається із незмінної частини (лат. edictum translaticium, pars translaticia), в якій враховується досвід попередніх преторів, і нової частини (лат. edictum novum, pars novum), яка містить установлення, що вимагаються новими потребами життя. Більша за обсягом незмінна частина, що становить основу тексту постійного едикту, у мисленні сприймається римлянами як освячене силою звичаю постійне право. Звичай починає розумітися як довготривала (лат. diuturna), довга (лат. longa) або стара (лат. inveterata) *звичка* (лат. consuetudo). Давньоримський юрист II ст. н.е. Секст Помпоній повідомляє «Водночас і магістрати виголошували право (ухвалювали рішення – Д. К.), і щоб громадяни могли знати, яке право буде проголошене щодо кожної справи та могли захистити себе, виставляли едикти» [1, с. 5]. В едиктах претор публікує ті позови (лат. actiones praetoriae – преторські позови) і заперечення, *ексцепції* (лат. exscriptio – застереження, заперечення, виключення, від ехсіреге – виймати, виключати), які він надаватиме приватним особам у межах преторського захисту. У Гая читаємо: «...будь-яка ексцепція являє собою заперечну пропозицію відповідача...» [3, с. 219]. Він же повідомляє: «...едиктом претора, установлені позов про образи та позов про статки, відібрані насильством. ...Однак, заперечення, запропоновані претором, розміщуються в едикті; а іноді надаються після

дослідження підстав. Всі вони ґрунтуються на законах, або установленнях, які за своєю сутністю слідуєть закону, або створені юрисдикцією претора» [3, с. 208, 219]. Претор має владу на свій розсуд в інтересах цивільної юрисдикції інтерпретувати (лат. potestas legum interpretandarum) *ius civile*, а в едиктах його доповнювати та виправляти. Так, давньоримський правник і політичний діяч Емілій Папініан (142–212 н.е.) у другій книзі «Дефініцій» (лат. «Definitiones») вказує: «Преторське право (лат. ius praetorium – Д. К.) є тим, що було запроваджено преторами для допомоги або для доповнення або для виправлення цивільного права з метою суспільної користі. І називається воно почесним на честь названих так преторів» [1, с. 2].

Претор не має права скасовувати закони (лат. praetor ius tollere non potest), але за наявності у нього владних повноважень діяти від імені держави, *імперіуму* (лат. imperium – наказ, влада; держава, від imperare – командувати), він здійснює правозастосовну діяльність, де закон припиняє дію, а квіритське право стає пустим словом, *голим правом* (лат. nudum ius Quiritium). Хоча згідно із цивільним правом *претор не може творити право* (лат. praetor ius facere non potest), ті права, які формально гарантуються законом, але не отримують преторського позовного захисту, визнаються *голими правами* (лат. nuda iura). Претор не торкається слів закону, не порушує традиційних форм установленого порядку, а на практиці розширює та видозмінює способи юридичного захисту. Протиріччя, що виникають у зв'язку із змінами умов життя між *ius civile* і новими потребами цивільного обороту претор, спираючись на панівні настрої громадської думки, розв'язує шляхом відмови у процесуальному застосуванні застарілих установлень закону. Він може дати цивільний позов (лат. datio actionis) чи відмовити у позові (лат. denegatio actionis), виходячи із власного розуміння його обґрунтованості або того, чи гідний він захисту. Давньоримський поет Квінт Горацій Флакк (8.12.65–27.11.8 до н.е.) пише: «...то претор забрав би в такого / Право на спадок і родичам дав би його під опіку» [4, с. 161]. Протягом строку виконання своїх повноважень претор має право видавати едикти для розв'язання окремих випадків, *разові едикти* (лат. edicta repentina – поспішний едикт), що містять *едиктальну умову* (лат. clausula edictalis, від clausula – застереження), та можуть відступати від приписів постійного едикту. Після прийняття від римлянина скарги щодо порушення закріплених в едикті прав, претор передає її призначеному ним *арбітру* (лат. arbiter – спостерігач, свідок, від arbitrari – спостерігати, оцінювати) або приватному судді, *юдексу* (лат. iudex – суддя) із вказівками, *формулами* (лат. formula – форма, правило), якими необхідно керуватися під час розв'язання приватного спору у разі підтвердження фактів, викладених у скарзі. Судочинство на підставі зазначених формул стає *процесом на підставі імперіуму* (лат. iudicium imperio continens).

Претор намагається запровадити правила, що регламентують поведінку всіх учасників судочинства у кожному конкретному випадку. Також його зусилля спрямовуються на демонстрацію справедливості у подібних ситуаціях. Таким чином, претор бере право для кожного випадку насамперед із власних уявлень про право, що призводить до конкретизації правового мислення.

### **Література:**

1. Mommsen Th. (recognovit, adsumpto in operis societatem Paulo Kruegero). Digesta Iustiniani Augusti. I, apud Weidemannos, Berolini, 1868. 906 s.
2. Tellegen-Couperus O. *A short history of Roman law*. London and New York: Routledge Publisher, 2003. 174 pp.
3. Gai Institutionum iuris civilis commentarii quattuor / recensuit Ph. E. Huschke. Editio separata altera. Lipsiae: In aedibus B. G. Teubneri, 1873. 243 s.
4. Горацій. Квінт Горацій Флакк. Твори / Пер. з латин. А. Содомора. К.: Дніпро, 1982. 254 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-8>

## **ПОНЯТТЯ «СПРАВЕДЛИВІСТЬ» ЯК СОЦІАЛЬНА ТА ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ**

**Майка Максим Борисович**

*адвокат, кандидат юридичних наук, викладач  
Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола  
м. Тернопіль, Україна*

**Ярошович Анастасія Юрївна**

*здобувач вищої освіти II курсу  
спеціальності «Право»  
Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола  
м. Тернопіль, Україна*

**Вступ.** Справедливість є фундаментальним поняттям, яке протягом століть досліджувалося філософами, правниками та політиками. Вона є основою моральних норм, суспільного ладу та правових систем. Соціальна справедливість стосується принципів, які регулюють розподіл

ресурсів, прав та можливостей у суспільстві. Вона прагне до того, щоб всі члени суспільства мали рівні можливості для розвитку та процвітання, незалежно від їх походження, статусу чи інших факторів. Правова справедливість стосується принципів, які регулюють роботу правової системи. Вона прагне до того, щоб закони були справедливими, неупередженими та однаково застосовувалися до всіх. Правовий вимір категорії «справедливість» протягом історії еволюціонував, вбираючи в себе нові концепції з різних вчень про права та свободи людини.

**Мета (ціль) роботи.** Дослідити поняття «справедливість» в соціальному та правовому аспекті.

**Матеріали та методи дослідження.** При проведенні досліджень використано правові джерела (наукові роботи та дисертаційні дослідження науковців сучасності): Бандура О. О., Кравченко Л. В., Костицький М. В., Момот М. О., Сокурєнко В. В. та інші. Авторами використано наступні методи: діалектичний, дедукції, аналізу та синтезу, системного аналізу, правових аксіом.

**Результати обговорення.** Справедливість є однією з фундаментальних категорій, яка відіграє ключову роль як у соціальному, так і в правовому контексті, вона відображає основні моральні і правові цінності суспільства, слугує критерієм оцінки дій та рішень індивідів, груп і державних органів. Її можна визначити як чесноту, яка ґрунтується на принципах рівності, неупередженості та чесності. Справедливість передбачає, що з людьми слід поводитися однаково, незалежно від їхнього походження, статусу чи переконань.

Право та справедливість нерозривно пов'язані між собою, адже справедливість є основою права, але не є тотожними. Їхнє спільне походження, сутність та функції не виключають можливості розбіжностей. Право не завжди втілює справедливість, а справедливість не завжди може бути обмежена правовою сферою [1, с. 210]. Як основний принцип природного права, вона не просто супроводжує право, а є його внутрішньою складовою, виступаючи імперативом справедливої поведінки.

Справедливість, як фундамент позитивного права, робить закони легітимними. Право, яке ґрунтується на цій цінності, захищає права та свободи людей, сприяючи загальному благу. Тому закони, що ґрунтуються на принципах справедливості, мають більшу силу та авторитет, адже вони відповідають очікуванням суспільства та слугують інструментом для створення кращого життя [2, с. 113].

Розглядаючи співвідношення права та справедливості, погоджуємось із твердженням Дубові А., що все розмаїття наукових теорій щодо співставлення справедливості та права можна звести до кількох тверджень: справедливість – це властивість, ефективність, функція права та результат виконання норм права [3].

Принцип справедливості закріплюється в багатьох міжнародно-правових актах, зокрема у Загальній декларації прав людини, відповідно до якої всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах [4]. Правова справедливість спрямована на створення стабільної і передбачуваної правової системи, яка відповідає моральним і етичним нормам суспільства. Вона також забезпечує прозорість і неупередженість юридичних процедур, що є основою довіри громадян до правосуддя.

Соціальна справедливість – це уявлення людей про те, як має бути організоване суспільство, щоб воно відповідало потребам та інтересам усіх його членів. Вона ґрунтується на моральних принципах та оцінках того, що є справедливим у стосунках між людьми та соціальними групами.

Сокуренько В. вважає, що соціальна справедливість – це обумовлена природним правом загальнолюдська цінність, яка представляє собою захищені правом і всім суспільним ладом рівні можливості доступу кожної людини до всіх соціальних благ та інших життєвих цінностей, а також розподіл і законне їх використання з урахуванням власного внеску в суспільство [5, с. 12].

Аристотель виділяв справедливість як соціальну категорію і розглядав її у тісному зв'язку з вчинками та діяльністю людей. Він виділяв два види справедливості:

– **зрівнювальна справедливість**: стосується відносин між рівними людьми та їхніми діями, вимагає рівності в праці та оплаті, цінності речей та їхніх цін, шкоди та її відшкодування. У цьому типі справедливості протиставляються протилежні явища: діянню – відплата, злочину – кара, правам – обов'язки, заслугам – почесні. Відносини зрівнювальної справедливості потребують участі щонайменше двох осіб;

– **розподільча справедливість**: вимагає пропорційності у ставленні до людей згідно з певними критеріями та сповідує принцип «усім порівну». Відносини розподільчої справедливості передбачають участь трьох або більше людей, кожен з яких діє для досягнення однієї мети в межах організованого суспільства [6, с. 247].

Соціальна справедливість – це поняття, що всебічно описує стан суспільних відносин і включає економічні, політичні, правові, моральні та інші аспекти життя суспільства. Вона забезпечує рівновагу між цими аспектами та інтегрує принципи свободи й рівності. Соціальна справедливість служить своєрідним мірилом балансу. Її концепція не є стабільною, а постійно трансформується внаслідок дії різних факторів, таких як рівень культурного розвитку, стан продуктивних сил, існуючий суспільний та політичний лад, а також рівень пізнання законів природи та суспільства. Досягнення соціальної справедливості – це складний та

динамічний процес, що потребує зусиль з боку всіх членів суспільства. Важливою складовою справедливості у суспільстві є наявність незалежної судової системи [7].

За результати проведеного дослідження формуємо наступні **ВИСНОВКИ**:

– справедливість як соціальна категорія – це принцип, що визначається рівністю, справедливим розподілом ресурсів, можливостей та винагород у суспільстві, що відображає бажання забезпечити кожному члену суспільства справедливі умови і шанси на розвиток, враховуючи індивідуальні потреби та внесок кожної особи;

– справедливість як правова категорія – це принцип ідеального врегулювання взаємин між людьми та соціальними групами, заснований на дотриманні правових норм, рівності перед законом, справедливість у розгляді справ у судах, а також захист прав і свобод кожної особи без дискримінації чи недопустимих обмежень.

Таким чином, поняття «справедливість» як соціальна та правова категорія тісно пов'язані між собою. Справедливе суспільство ґрунтується на справедливій правовій системі, яка, в свою чергу, сприяє утвердженню соціальної справедливості.

Поняття справедливості протягом століть зазнавало еволюції, отримуючи різні тлумачення. Сучасна юридична теорія та практика трактують справедливість як те, що є правильним, законним та відповідає моральним принципам. Вона виступає мірилом права, визначаючи та закріплюючи його фундаментальні засади, без яких воно не може виконувати свою функцію. Соціальна справедливість сприяє створенню суспільства, де кожен має можливість жити гідно, реалізовувати свій потенціал і брати участь у суспільному житті на рівних умовах. Вона є фундаментом для стабільності, гармонії та розвитку суспільства в цілому.

### Література:

1. Павлишин О. Справедливість як правова цінність. *Science, theory and practice* : Abstracts of XXIX International Scientific and Practical Conference. Tokyo, Japan. 2021. С. 210–212. URL: <https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2021/06/XXIX-Conference-June-08-11-2021-Tokyo-Japan.pdf#page=211> (дата звернення: 14.06.2024).

2. Шелевер Н. Справедливість як основоположний принцип. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. Вип. 89. Одеса : Гельветика, 2021. С. 113–118. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/35515> (дата звернення: 14.06.2024).

3. Дубовой А. Справедливість як елемент правового поля. *АНАЛІТИЧНО-ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО*. 2023. № 2. С. 23–27.



URL: [https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/06/APP-02\\_2023\\_PRINT.pdf](https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/06/APP-02_2023_PRINT.pdf) (дата звернення: 14.06.2024).

4. Загальна декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text) (дата звернення: 14.06.2024).

5. Сокурєнко В. Роль соціальної справедливості в розбудові правової соціальної держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Київ, 2002. С. 12. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/abc2592a-5b8f-4b65-9736-dbfc89e7adc0/content> (дата звернення: 14.06.2024).

6. Гужва Т. Справедливість соціальна. *Енциклопедія для фахівців соціальної сфери*. 2012. С. 246–248. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bbe5071c-b6f4-4b73-ae32-ced31e0b8f9b/content> (дата звернення: 14.06.2024).

7. Maika M 'The Implementation of E-justice within the Framework of the Right to a Fair Trial in Ukraine: Problems and Prospects' 2022 3(15) Access to Justice in Eastern Europe (Scopus; WOS). URL: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000320>. [https://ajee-journal.com/upload/attaches/att\\_1657101874.pdf](https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1657101874.pdf) (дата звернення: 24.08.2022).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-9>

## **ВЗАЄМОДІЯ ІНСТИТУТУ ДИСКРЕЦІЇ ТА ПРИНЦИПУ ЮРИДИЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ**

**Омельченко Андрій Володимирович**

*аспірант кафедри галузевого права*

*та загальноправових дисциплін*

*Інституту права та суспільних відносин*

*ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини*

*«Україна»*

*м. Київ, Україна*

Дискреційні повноваження органів державної влади є предметом великої кількості наукових досліджень, проте, на нашу думку, важливим елементом який потребує якісного дослідження з метою розкриття сутності реалізації таких повноважень є з'ясування шляхів взаємодії інституту дискреції та принципу правової визначеності.

На думку деяких вчених, свавілля є категорією, тісно пов'язаною з терміном «дискреційні повноваження» або «повноваження на підставі

розсуду». У цьому випадку йдеться про те, що свавілля може виявлятися насамперед там, де суб'єкти публічної адміністрації мають можливість діяти на власний розсуд, тобто обирати один з кількох варіантів своєї поведінки (рішень) [1, с. 71].

Більше того, деякі вчені на основі проведеного семантико-етимологічних дослідження дискреції та свавілля, робили припущення, що зазначені терміни є синонімами, у яких різні змістові відтінки, в контексті того що у дискреції є якісь межі, а у свавілля жодних.

Законодавцем лише відносно нещодавно в Законі України «Про адміністративну процедуру» № 2073-IX від 17.02.2022 року надано визначення поняттю дискреційних повноважень як повноваження, надане адміністративному органу законом, обирати один із можливих варіантів рішення відповідно до закону та мети, з якою таке повноваження надано [2].

На практиці відсутній єдиний критерій того, які відносини потребують правового регулювання, а які – ні. Обґрунтування прийняття того чи іншого акту встановлюється у кожній конкретній ситуації та залежить від політичної волі наділених владою суб'єктів. В той же час, прийняття нормативних актів не завжди матиме наслідком припинення існування правової невизначеності, оскільки ступінь абстрактності нормативного акту може бути досить високим. В таких умовах застосування адміністративного розсуду є неминучим. Останнє є також однією із причин застосування адміністративного розсуду [3, с. 138–139].

Принцип правової визначеності поряд з іншими елементами є складовою частиною концепту верховенства права. На нашу думку, інститут дискреції впливає на принцип правової визначеності через інші суміжні елементи доктрини верховенства права.

Згідно з Доповіддю Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційська комісія) від 4 квітня 2011 року складовими частинами принципу верховенства права визначає: законність, включаючи прозорий, підзвітний та демократичний процес введення в дію приписів права; юридична визначеність; заборона свавілля; доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю; дотримання прав людини; заборона дискримінації та рівність перед законом [4, с. 168–184].

З аналізу складових елементів доктрини верховенства права, вважаємо що правова визначеність та заборона свавілля (поруч з іншими елементами) є її складниками які доповнюють один одного характеризують доктрину верховенства права.

Враховуючи, що природа інституту дискреції містить в собі певну невизначеність, суб'єкти публічної влади для досягнення мети в тому числі і реалізації інтелектуального потенціалу суспільства, зобов'язані застосовувати її як інструмент публічного управління з урахуванням такого складника верховенства права як заборона свавілля.

Як наслідок, врахування такої заборони суб'єктами правозастосування унеможливорює ухвалення суттєвого несправедливих, необґрунтованих, нерозумних чи деспотичних рішень, які були б несумісним із поняттям верховенства права, що безпосередньо впливає на сам принцип правової визначеності, оскільки формує межі розумного правозастосування.

Доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю, є також важливим елементом доктрини верховенства права через який інститут дискреції має вплив на принцип правової визначеності. Даний вплив відбувається на стадії перевірки судовими органами обґрунтованості та законності застосування дискреції органами публічної влади. Однак варто зауважити, що на стадії оцінки можливих варіантів прийняття рішень даний вплив також суттєвий. Оскільки орган публічної влади або посадова особа під час розв'язання певного конкретного завдання та пошуку варіанту прийняття рішень, у формулу розв'язку такого завдання закладає можливість оскарження його дій або рішення до незалежного та безстороннього суду, тому така вірогідність дисциплінує та стимулює суб'єктів що здійснюють застосування дискреційних повноважень до прийняття обґрунтованих та прогнозованих рішень.

Дотримання прав людини, будучи важливим елементом розуміння доктрини верховенства права, відіграє роль базових обов'язкових правових орієнтирів які визначають межі дискреційних повноважень поза якими такі повноваження стають свавільними. Таким чином, на стадії оцінки можливих варіантів рішень або дій під час застосування дискреційних повноважень, орган публічної влади або посадова особа розуміє правові рамки в межах яких відбувається пошук альтернативних варіантів рішень або дій.

З іншого боку зацікавлена особа, в інтересах якої застосовуються дискреційні повноваження має законні очікування, що орган публічної влади не вийде за рамки та межі дискреційних повноважень за якими вже відбудеться порушення його прав, що в свою чергу сприяє можливості громадянам планувати власну поведінку з урахування певної визначеності.

З огляду на функціональну мету інституту дискреції він перебуває під безпосереднім впливом як принципу правової визначеності так і інших елементів концепції верховенства права. Зокрема такий вплив прослідковується через встановлення меж дискреційних повноважень, мету застосування дискреційних повноважень, тощо.

З наведеного вбачається, що інститут дискреції має вплив на принцип правової визначеності через інші суміжні елементи доктрини верховенства права такі як: – заборона свавілля; – доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю; – дотримання прав людини.

Отже, можна констатувати що, з однієї сторони, інститут дискреції органів публічної влади направлений на забезпечення дотримання принципу верховенства права в тому числі і принципу правової визначеності, а з іншої сторони саме принцип правової визначеності встановлює, програмує роботу самого інституту дискреції органів публічної влади, що свідчить про позитивний взаємний вплив даних явищ одне на одного.

### **Література:**

1. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право: Навчальний посібник / За заг. ред. Р.С. Мельника. К.: Ваїте, 2014. 376 с.
2. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17 лютого 2022 року. URL [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text).
3. Омелян В.О. Адміністративний розсуд в діяльності публічної адміністрації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07. Дніпро, 2020.
4. Головатий С. П. Верховенство права (правовладдя): як його тлумачить Венеційська комісія. Право України. 2011. № 10. С. 154–184.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-10>

## **ІНСТИТУТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ТА ВИКЛИКИ**

**Прокопчук Назар Іванович**

*викладач*

*Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола  
м. Тернопіль, Україна*

**Музичка Сніжана Василівна**

*здобувач освіти*

*Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола  
м. Тернопіль, Україна*

24 лютого 2022 року російська федерація розпочала повномасштабне вторгнення на території України, яке у свою чергу призвело до введення Президентом України воєнного стану. По свої суті воєнний стан є особливим правовим режимом, що вводиться в умовах загрози національній безпеці та територіальній цілісності держави. Спільно з цим під час воєнного стану в Україні можуть бути запроваджені

обмеження конституційних прав і свобод громадян, що передбачені Конституцією України [1] та Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [2]. Такі заходи є необхідними для забезпечення національної безпеки, обороноздатності та громадського порядку.

Основні категорії прав і свобод, які можуть бути обмежені під час воєнного стану визначені Законом України «Про правовий режим воєнного стану», а саме:

- свобода пересування – пп. 5, 6 ст. 8 Закону (введення комендантської години, обмеження на виїзд громадян з певних територій або їх в'їзд до таких зон, встановлення спеціального режиму пересування транспортних засобів);

- право на зібрання, мітинги, страйки – п. 8 ст. 8 Закону (заборона або обмеження на проведення демонстрацій, масових зібрань чи інших акцій);

- право власності – п. 4 ст. 8 Закону (можливість примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, зокрема об'єкти фонду захисних споруд цивільного захисту, вилучати майно державних підприємств, державних господарських об'єднань, вилучати транспортні засоби, техніку та інші ресурси, для потреб держави);

- трудові права – п. 2 ст. 8 Закону (введення трудової повинності для працездатних осіб з метою виконання оборонних робіт, мобілізація громадян на виконання завдань для потреб Збройних Сил України або інших структур);

- особиста недоторканність – п. 7 ст. 8 Закону (перевіряти документи у осіб, а в разі потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян затримання осіб, підозрюваних у діяльності, що загрожує національній безпеці);

- підприємницька діяльність – п. 3 ст. 8 Закону (використовувати потужності та трудові ресурси підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, змінювати режим їхньої роботи);

- політичні права – п. 9 ст. 8 Закону (тимчасова заборона діяльності політичних партій чи організацій, які загрожують національній безпеці, обмеження виборчого процесу (вибори або референдуми можуть бути відкладені)) тощо.

Як видно з норм законодавства та реалій сьогодення, обмеження охоплюють як особисті, так і політичні та соціально-економічні права. Це дає змогу державі оперативно реагувати на загрози, що виникають у зв'язку з агресією або іншими викликами національній безпеці.

Водночас важливо підкреслити, що такі обмеження є тимчасовими, діють виключно в межах закону та спрямовані на захист інтересів суспільства й держави в умовах воєнного стану.

Варто розуміти, що в умовах війни держава стикається з такими проблемами як:

1) Забезпечення права на життя в умовах активних бойових дій яке є одним із ключових завдань держави навіть під час дії воєнного стану. Це право є фундаментальним і гарантованим Конституцією України (ст. 27), а також міжнародними документами, такими як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [3] та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [4]. Механізмом забезпечення цього права є: евакуація населення із зон бойових дій, забезпечення цивільного захисту, яке полягає у облаштуванні укриттів та сховищ, проведення навчань для населення щодо дій у випадку авіа ударів, обстрілів чи інших загроз, розгортання медичних пунктів та госпіталів у безпечних регіонах, надання медичної допомоги населенню в зоні бойових дій, регулярне оприлюднення офіційної інформації про загрози, порядок дій та правила поведінки тощо.

2) Гуманітарна криза в умовах збройного конфлікту часто супроводжується гострою нестачею базових ресурсів, таких як вода, їжа та медична допомога. Забезпечення доступу до цих ресурсів є критично важливим для виживання населення.

3) Захист прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та біженців є важливим аспектом гуманітарної політики, особливо в умовах збройного конфлікту. Громадяни, які змушені залишати свої домівки через війну мають особливі потреби у захисті своїх прав, а також у доступі до основних ресурсів (житло, їжа, медичні послуги тощо).

4) Одним з найскладніших викликів під час збройних конфліктів є забезпечення прав затриманих, військовополонених та осіб, які постраждали від воєнних дій, що часто призводять до серйозних порушень прав людини. Проблеми, які виникають у цій сфері, можуть мати негативні наслідки як для самих постраждалих, так і для міжнародної безпеки та стабільності. При вирішенні таких проблем необхідно щоб держави та міжнародні організації дотримувались стандартів міжнародного гуманітарного права для їх правового захисту та відновлення прав після закінчення конфлікту.

Міжнародне гуманітарне право, або як його ще називають право війни, має важливу роль у захисті осіб, які не беруть участі в бойових діях, і в обмеженні методів ведення війни. В умовах воєнного стану таке право є ключовим інструментом для забезпечення прав людини та гуманітарних стандартів, що регулює такі ключові аспекти: захист цивільного населення, військовополонених, поранених і хворих, заборона на використання певних видів зброї (зброї, що спричиняє надмірні страждання або має непередбачувані наслідки, такі як хімічна, біологічна, або наприклад, протипіхотні міни тощо).

По своїй суті міжнародне гуманітарне право є основним механізмом для зменшення страждань населення в таких умовах. Однак для ефективного забезпечення виконання його норм необхідна політична воля, міжнародне співробітництво та постійний контроль з боку міжнародних організацій.

Одним з важливих аспектів для захисту осіб, які постраждали від збройної агресії росії є її відповідальність за воєнні злочини та злочини проти людяності, яка спрямована на забезпечення правосуддя для осіб, які скоїли серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини.

Такі злочини можуть мати тяжкі наслідки для жертв і мають безпосередній вплив на стабільність міжнародного порядку. Визначення відповідальності за ці злочини є ключовим для запобігання безкарності та забезпечення справедливості. Основними типами таких злочинів згідно з нормами Міжнародного гуманітарного права є: атаки на цивільних осіб або цивільні об'єкти, знущання та жорстоке поводження з військовополоненими, порушення принципу пропорційності (використання сили, яка не відповідає військовій необхідності, що спричиняє непотрібні втрати серед цивільного населення або значні руйнування), примусова праця, тортури, нелюдське поводження та страти. Злочини, що є воєнними або проти людяності, караються на міжнародному рівні через механізми міжнародного правосуддя. Відповідальність за ці злочини здійснюється за допомогою таких інструментів, як міжнародний кримінальний суд, спеціалізовані трибунали, національні суди, комісії та організації з розслідування.

Висновок. На нашу думку, надзвичайно важливим завданням в умовах воєнного стану для забезпечення та захисту прав людини, їх правової обізнаності стає проведення навчань, спрямованих на те, щоб громадяни знали свої права, обов'язки та способи захисту своїх інтересів, навіть у складних умовах. Це сприяє не лише захисту прав окремих осіб, а й зміцненню правопорядку та довіри до державних інституцій.

Попри виклики, які постають перед інститутом прав людини під час війни, суворе дотримання національного законодавства та міжнародних стандартів прав людини є ключем до збереження людської гідності та справедливості. Це дозволяє державі зберігати баланс між безпекою та захистом основних прав, що є основоположним навіть у найскладніших обставинах.

### **Література:**

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Txt>

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text)

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Прийнятий Генеральною Асамблеєю Об'єднаних націй 16 грудня 1966 року і набрав чинності 23 березня 1976 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_043#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-11>

## **ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ВИКОРИСТАННЯ ЗБРОЇ МАСОВОГО ЗНИЩЕННЯ У ВІЙНАХ: АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА МІЖНАРОДНІ ЗУСИЛЛЯ У БОРОТЬБИ**

**Сербасва Дар'я Олегівна**

*здобувачка освіти*

*Мелітопольського державного педагогічного університету  
імені Богдана Хмельницького  
м. Запоріжжя, Україна*

**Предместніков Олег Гарійович**

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,  
завідувач кафедри права*

*Мелітопольського державного педагогічного університету  
імені Богдана Хмельницького  
м. Запоріжжя, Україна*

У сучасному світі проблема використання зброї масового знищення у війнах є актуальною та складною. Дослідження присвячено аналізу філософсько-правовому аспекту проблем, викликів, які ставиться перед міжнародним співтовариством, та зусиль, спрямованих на боротьбу з її поширенням. Використання зброї масового знищення у війнах порушує міжнародні норми та стандарти, включаючи загальну Конвенцію про заборону використання зброї масового знищення 1925 року, Конвенцію про заборону розробки, виробництва, накопичення та використання хімічної зброї та її знищення 1993 року, Конвенцію про заборону



розповсюдження ядерної зброї 1968 року та інші. Однак, не зважаючи на ці міжнародні домовленості, деякі країни продовжують володіти та розвивати зброю масового знищення, а також використовувати її в конфліктах. Одним з найбільших викликів є забезпечення ефективного міжнародного контролю над поширенням цієї зброї, особливо в умовах глобальної політичної нестабільності. Існують питання щодо механізмів виявлення та відслідковування незаконного розвитку та поширення зброї масового знищення, а також стосовно відповідальності країн, що порушують міжнародні норми. Міжнародне співтовариство активно працює над боротьбою з використанням та поширенням зброї масового знищення. Це включає проведення міжнародних конференцій, укладення міжнародних договорів та створення міжнародних організацій, спрямованих на контроль та зниження загрози зброї масового знищення. Наприклад, Міжнародне агентство з атомної енергії сприяє міжнародному співробітництву у галузі ядерної безпеки, а Організація заборони хімічної зброї координує дії знищення стоків хімічної зброї. Попри існуючі зусилля, проблема використання зброї масового знищення у війнах залишається великим викликом для міжнародного співтовариства. Для ефективного боротьби з цією проблемою необхідно подальше посилення міжнародного співробітництва, розробка нових механізмів контролю та впровадження строгих санкцій проти країн, які порушують міжнародні норми. Тільки через спільні зусилля міжнародного співтовариства можна досягти зменшення загрози від зброї масового знищення та забезпечити мир і безпеку на міжнародному рівні.

Зброя масового знищення (ЗМЗ) завжди викликала глибоку турботу міжнародного співтовариства через свій потенціал для нищення та створення людської трагедії безпрецедентного масштабу. У сучасному світі, де конфлікти та війни не є рідкістю, правовий аспект використання ЗМЗ стає ще більш актуальним і важливим. Проблема полягає в тому, що, незважаючи на наявність міжнародних конвенцій та договорів, які регулюють використання ЗМЗ, ці збройні системи все ще залишаються на озброєнні багатьох країн, а в деяких випадках навіть нелегально накопичуються невідконтрольними суб'єктами [1].

ЗМЗ створюють серйозні загрози для міжнародного миру і безпеки, оскільки їх можна використовувати для масового знищення цілих популяцій або навіть для загрози знищення всього життя на планеті. У зв'язку з цим, виникає потреба в посиленні міжнародних зусиль у боротьбі з використанням та поширенням ЗМЗ. Це включає в себе посилення контролю за обігом ЗМЗ, розвиток міжнародних механізмів недопущення їх поширення, а також вжиття заходів щодо роззброєння та викорінення цієї категорії зброї. Досить істотною є необхідність залучення усіх зацікавлених сторін до співпраці та спільних зусиль для

вирішення цієї проблеми, оскільки загроза від використання ЗМЗ стосується всього світу і вимагає комплексного підходу та міжнародного співробітництва [2].

Аналіз останніх джерел і публікацій свідчить, що тема використання зброї масового знищення у війнах актуальна у сучасному світі. ЗМЗ залишається однією з найбільших загроз глобальній безпеці. У роботі проаналізовано документи про діяльність організацій у галузі запобігання поширенню ЗМЗ та захисту від хімічних, біологічних, радіологічних та ядерних загроз. Зброя масового знищення залишається однією з найбільших загроз глобальній безпеці. Зростання терористичних загроз, неконтрольоване поширення зброї та конфлікти в різних регіонах світу створюють серйозні виклики. Дотримання міжнародного права, міжнародне співробітництво та ефективні правові заходи є ключовими для мінімізації цієї загрози. Тема вимагає уваги та дієвих міжнародних зусиль для забезпечення глобальної безпеки та захисту цивільного населення.

Проблема зброї масового знищення становить серйозну загрозу для міжнародної безпеки та стабільності. Застосування такої зброї може призвести до непоправних наслідків для людства і навколишнього середовища. Дія зброї масового знищення є невибірковою і може призвести до масового вбивства або поширення хвороб серед цивільного населення.

Згідно зі звітом Міжнародної агенції з атомної енергії (МАГАТЕ), проблема зброї масового знищення залишається однією з найбільших загроз міжнародній безпеці [3]. Вчені та експерти наголошують на тому, що наявність такої зброї у розпорядженні терористичних груп може призвести до катастрофічних наслідків.

Однією з найбільших проблем у цьому контексті є недостатня міжнародна співпраця у питанні контролю за поширенням зброї масового знищення. Деякі країни продовжують здійснювати розробку, виробництво та накопичення такої зброї, порушуючи міжнародні домовленості.

Для подолання цих проблем необхідно зміцнювати міжнародні договори щодо зброї масового знищення, а також підвищувати рівень міжнародного контролю та нагляду. Розробка та впровадження ефективних міжнародних механізмів контролю за поширенням зброї масового знищення є важливим завданням для забезпечення світової безпеки [4].

Проблема забезпечення безпеки від застосування ЗМЗ є актуальною і вимагає міжнародного співробітництва та контролю. Історія використання зброї масового знищення у конфліктах сягає далеко назад і включає різні приклади відомих випадків цього виду зброї в різних частинах світу. Одним з найбільш відомих прикладів є використання

отруйного газу під час Першої світової війни, зокрема іприту німецькими військами. Це стало першим випадком масового застосування хімічної зброї у війні та спричинило серйозні людські трагедії [5].

Інший відомий приклад – використання ядерної зброї під час Другої світової війни з боку США, коли були скинуті атомні бомби на міста Хіросіма та Нагасакі в Японії. Ці атаки мали смертельні наслідки та призвели до широкого обговорення етики війни та застосування ядерної зброї.

Історія також включає в себе випадки використання біологічної зброї, таких як спроби зараження ворогів хворобами під час війни та конфліктів [6].

Міжнародне право грає важливу роль у регулюванні застосування та контролі за зброєю масового знищення. Це включає в себе укладення договорів, конвенцій та угод, які встановлюють стандарти та обмеження щодо розробки, виробництва, поширення та застосування цієї категорії зброї. Ось деякі ключові аспекти цього взаємозв'язку:

Хімічна зброя, така як отруйні гази, регулюється Конвенцією про хімічну зброю, яка була прийнята в 1993 році. Цей документ встановлює заборону на розроблення, виробництво, накопичення та застосування хімічної зброї.

Діяльність у сфері біологічної зброї регулюється Конвенцією про біологічну зброю, яка була укладена в 1972 році. Цей договір забороняє розроблення, виробництво та застосування біологічної зброї.

Найважливішим міжнародним документом, що регулює ядерну зброю, є Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (НДЯЗ), укладений в 1968 році. Цей договір закликає країни-учасниці здійснювати розроблення ядерної зброї тільки для мирних цілей та сприяти загальному роззброєнню.

Міжнародне право також включає механізми моніторингу та виконання цих договорів, таких як Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) та Організація заборони хімічної зброї (ОЗХЗ), які відповідають за нагляд за виконанням Хімічної та Біологічної конвенцій відповідно [7].

Варто зазначити, що зброя масового знищення (ЗМЗ) становить серйозну загрозу міжнародній безпеці у сучасному світі. Дві ключові загрози, пов'язані з ЗМЗ, – це тероризм та небажане поширення цієї категорії зброї. Розглянемо ці загрози, їх потенційні наслідки та заходи, які можуть бути вжиті для їх протидії.

Терористичні організації активно зацікавлені у використанні ЗМЗ для досягнення своїх цілей. Це може включати використання хімічних, біологічних або радіологічних засобів для спровокування паніки серед населення, нанесення шкоди інфраструктурі або політичним

чиновникам, а також для виклику страху та хаосу. За даними досліджень ООН, існує велика ймовірність, що терористичні групи можуть здійснити атаки з використанням ЗМЗ, особливо в умовах конфліктів та нестабільності.

Небажане поширення ЗМЗ виникає, коли країни або недержавні актори намагаються отримати доступ до цієї категорії зброї. Це може стати результатом недостатньої безпеки установок, порушень міжнародних договорів про нерозповсюдження, а також незаконної торгівлі зброєю. Наприклад, існує ризик, що терористичні групи можуть намагатися придбати хімічні або біологічні засоби на чорному ринку або використовувати недорозвинені країни як джерело для отримання цих засобів.

Для протидії цим загрозам необхідне міжнародне співробітництво, розвинена система контролю та моніторингу, а також забезпечення безпеки та стабільності у всьому світі. Крім того, важливо підвищувати свідомість та готовність країн і громадян до виявлення та відвернення можливих загроз.

Отже, сучасні загрози зброї масового знищення у світі, пов'язані з тероризмом та небажаним поширенням, вимагають негайних та координованих заходів з боку міжнародної спільноти. Тільки шляхом спільної дії можна забезпечити міжнародний мир та безпеку [8].

Далі пропонуємо звернути увагу на те, яку роль грає Організація Об'єднаних Націй (ООН), Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) та інші міжнародні організації у боротьбі з загрозою зброї масового знищення (ЗМЗ) для міжнародної безпеки та стабільності.

ООН грає ключову роль у сприянні міжнародній безпеці та розвитку міжнародного права щодо ЗМЗ. Різні органи ООН, такі як Генеральна Асамблея, Рада Безпеки та Інститут ООН з роззброєння, активно займаються розробкою політики та нормативного регулювання у цій області.

Програма ООН з контролю за ЗМЗ сприяє моніторингу та виконанню міжнародних договорів про роззброєння, таких як Договір про нерозповсюдження ядерної зброї та Хімічна та Біологічна конвенції.

МАГАТЕ, агентство ООН, відповідає за сприяння мирному використанню атомної енергії та контролю за її розповсюдженням. Агентство має програми та механізми для нагляду за ядерними установками та перевірки виконання міжнародних угод про нерозповсюдження.

Крім ООН та МАГАТЕ, існують інші міжнародні організації, такі як Організація заборони хімічної зброї (ОЗХЗ), які займаються контролем та регулюванням виробництва та застосування хімічної зброї.

Завдяки діям цих організацій, вдалося досягти значних успіхів у зменшенні кількості ядерних збройних арсеналів, обмеженні

розповсюдження ядерних технологій та підвищенні контролю за виробництвом та застосуванням хімічної та біологічної зброї.

Проте, виклики перед якими стоїть міжнародне співтовариство залишаються значними. Тероризм, небажане поширення та інші загрози продовжують існувати, потребуючи посилення координації, співпраці та інноваційних підходів.

Тому, для успішної боротьби з цими загрозами необхідно продовжувати підтримку та розвиток ролі міжнародних організацій, а також активно залучати держави-члени та інші зацікавлені сторони до спільної дії. Тільки шляхом спільних зусиль можна забезпечити міжнародний мир, безпеку та стабільність для майбутніх поколінь.

**Висновки.** Правовий аспект використання зброї масового знищення у війнах залишається актуальною темою. Виклики включають контроль за поширенням цієї зброї, захист цивільних та відповідальність за її використання. Міжнародні зусилля включають угоди та організації, але проблеми щодо контролю та виконання залишаються. Потрібна посилення співпраці та механізмів контролю для забезпечення міжнародної безпеки.

### Література:

1. United Nations Office for Disarmament Affairs. (2019). Weapons of Mass Destruction. Retrieved from <https://www.un.org/disarmament/wmd/>
2. Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons. (2022). About OPCW. Retrieved from <https://www.opcw.org/about-opcw>
3. "Nuclear Security", International Atomic Energy Agency, [:/www.iaea.org/events/icons2](https://www.iaea.org/events/icons2)
4. Global Health Security. 2020: 187–207. Published online 2019 Jun 7. doi: 10.1007/978-3-030-23491-1\_9 <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7122872/>
5. Schneider, Barry R. «chemical weapon». *Encyclopedia Britannica*, 3 Feb. 2024, <https://www.britannica.com/technology/chemical-weapon>
6. «The Atomic Bombing of Hiroshima and Nagasaki», Atomic Heritage Foundation, <https://ahf.nuclearmuseum.org/ahf/history/bombings-hiroshima-and-nagasaki-1945/>
7. <https://snriu.gov.ua/diyalnist/mizhnarodna-diyalnist/mizhnarodni-konvenciyi-ta-ugodi>
8. NATO's Comprehensive, Strategic-Level Policy for Preventing the Proliferation of Weapons of Mass Destruction (WMD) and Defending against Chemical, Biological, Radiological and Nuclear (CBRN) Threats [https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official\\_texts\\_57218.htm?selectedLocale=en](https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_57218.htm?selectedLocale=en)

## **ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ STEM-ОСВІТИ: РОЛЬ STEM У ФОРМУВАННІ ІННОВАЦІЙНОГО МИСЛЕННЯ**

**Фоменко Андрій Євгенович**

*доктор юридичних наук, доцент,*

*Заслужений юрист України,*

*професор кафедри публічного права*

*Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»*

*м. Дніпро, Україна*

Сучасна освіта є не лише засобом передачі знань, а й інструментом формування компетенцій, необхідних для виживання та успіху в умовах динамічного й нестабільного світу. У ХХІ столітті, коли глобалізація, стрімкий розвиток технологій, екологічні кризи та соціальні нерівності стали постійними викликами, освіта отримала нову місію. Зокрема, STEM-освіта (Science, Technology, Engineering, Mathematics) стала ключовим підходом до підготовки майбутніх спеціалістів, але її традиційні моделі вимагають трансформації.

Інтеграція мистецтва в STEM-дисципліни, або STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics), є перспективною відповіддю на виклики сучасності. Цей підхід дозволяє не лише формувати технічні знання, а й сприяє розвитку креативного та інноваційного мислення, емоційного інтелекту й здатності працювати в міждисциплінарному середовищі.

Розвиток технологій, глобалізація та соціальні виклики потребують не лише технічних знань, але й творчих, креативних підходів до вирішення проблем. Сьогодні STEM-освіта, незважаючи на свою важливість та актуальність, має низку проблем. Однією з основних є відсутність міждисциплінарності у навчальних програмах. Здобувачі, які навчаються за STEM-програмами, часто стикаються з обмеженнями у застосуванні своїх знань до реальних ситуацій, що вимагають комплексного підходу та інноваційного мислення. Класичний STEM-підхід зосереджує увагу лише на наукових і технічних знаннях, ігноруючи роль гуманітарних аспектів і емоційного інтелекту, які важливі для сучасної людини.

У сучасному світі технології розвиваються так швидко, що освітні програми часто не встигають за їхнім прогресом. Наприклад, впровадження штучного інтелекту (ШІ), автоматизації процесів і роботи з великими даними потребує від студентів нових компетенцій. Освітні

програми часто не встигають адаптуватися до потреб сучасного ринку праці, що створює прогалини в підготовці майбутніх фахівців [1, с. 15].

Саме тому поділ навчальних предметів на окремі, часто ізольовані один від одного, частини, ускладнює формування цілісного бачення знань і міждисциплінарного підходу. Традиційно науки в рамках STEM викладаються окремо, без інтеграції. Такий підхід ускладнює формування міждисциплінарного мислення, що є критично важливим для вирішення складних завдань, які потребують синтезу знань із різних галузей [2, с. 32]. Доступ до якісної освіти залишається нерівномірним через фінансові, географічні та соціальні фактори. Це створює бар'єри для багатьох талановитих молодих людей, які не можуть реалізувати свій потенціал у STEM-сферах [3, с. 54].

Традиційні методи навчання акцентують увагу на запам'ятовуванні інформації, а не на її критичному аналізі та творчому застосуванні. Це вказує на освітнє середовище, яке не надає можливості для експериментів, глибокого аналізу чи реалізації власних ідей. У таких умовах студенти не готові до викликів сучасного світу, які вимагають швидкої адаптації, критичного аналізу інформації та розробки унікальних рішень. Замість цього, вони засвоюють лише шаблонні підходи, що є недостатніми для успішного функціонування в умовах динамічних змін [4, с. 78].

STEAM-освіта додає до традиційної STEM-компоненти мистецтва. Це не просто творчий підхід, а інструмент, який допомагає студентам розвивати навички аналізу, інноваційності та міждисциплінарності. Мистецтво в цьому контексті слугує інструментом для розв'язання проблем, допомагає мислити поза шаблонами. Наприклад, завдяки мистецьким підходам студенти можуть аналізувати дані через візуалізацію, створювати 3D-моделі для вирішення інженерних завдань або використовувати технології доповненої реальності для навчання. Завдяки STEAM-освіті студенти мають змогу досліджувати проблеми через призму творчості. Наприклад, створення графічних моделей для наукових презентацій або використання сценічної візуалізації для демонстрації технічних процесів сприяє глибшому розумінню складних концепцій [5, с. 43]. Крім того, STEAM стимулює розвиток емоційного інтелекту. STEAM-освіта акцентує увагу на співпраці та комунікації, допомагаючи студентам ефективно працювати в командах і знаходити спільну мову з різними аудиторіями. У світі, де вміння співпереживати та взаємодіяти є важливими для лідерства, ці навички набувають особливого значення [6, с. 19].

Технології давно перестали бути лише засобом автоматизації або виконання складних обчислень. У рамках STEAM-освіти технології не просто підтримують навчання, а є ключовим компонентом, що об'єднує науку, техніку та мистецтво, створюючи платформу для інноваційного

мислення. Інтеграція технологій із мистецтвом відкриває нові горизонти для навчання. Використання віртуальної та доповненої реальності, 3D-друку й інших інноваційних технологій дозволяє студентам створювати унікальні рішення для реальних проблем [7, с. 11]. Інноваційні практики у STEAM-освіті забезпечують гармонійний розвиток знань і навичок, необхідних для вирішення сучасних викликів. Вони створюють унікальні умови для навчання, в яких студенти не лише засвоюють базові дисципліни, а й стають справжніми новаторами, готовими до життя у світі змін. STEAM-освіта активно використовує сучасні методики, які роблять навчання більш інтерактивним і результативним.

Проектно-орієнтоване навчання – є одним із ключових підходів у STEAM-освіті, що ґрунтується на виконанні студентами практичних завдань через роботу над проєктами. Цей підхід дозволяє інтегрувати теоретичні знання з природничих, технічних, мистецьких та математичних дисциплін із практичними навичками, спрямовуючи їх на вирішення реальних проблем. Здобувачі залучаються до вирішення реальних кейсів, таких як створення «розумних» екосистем, розробка інноваційних продуктів або управління проєктами соціального значення. Це дозволяє не лише засвоювати знання, а й застосовувати їх на практиці [8, с. 37].

Ще одним трендом є гейміфікація. Що таке гейміфікація в контексті STEAM? Гейміфікація в STEAM-освіті – це впровадження ігрових компонентів, таких як бали, рівні, нагороди, змагання, інтерактивні завдання та віртуальні світи, у процес вивчення наук, технологій, інженерії, мистецтв і математики. Ігрові елементи сприяють підвищенню мотивації студентів. Завдяки симуляціям і завданням у форматі гри вони краще засвоюють складні концепції й одночасно отримують задоволення від навчання [9, с. 64].

Одним із найпопулярніших форматів навчання та співпраці у STEAM-освіті стали міждисциплінарні хакатони. Це інтенсивні заходи, під час яких студенти, викладачі й експерти з різних галузей працюють у командах над розв'язанням реальних проблем або створенням інноваційних продуктів. Такий формат навчання ідеально відповідає вимогам сучасного світу, де взаємодія між різними науками й технологіями стає ключовою для розвитку. Особливістю міждисциплінарних хакатонів є залучення учасників із різних сфер, таких як ІТ, інженерія, біологія, дизайн, економіка, мистецтво тощо. Студенти з різних дисциплін працюють разом над вирішенням важливих проблем, таких як зміни клімату чи соціальні інновації. Це розвиває їхні навички командної роботи, креативності та критичного мислення [10, с. 22].

У нашій країні розвиток STEAM-освіти є важливою складовою частиною реформування освітнього процесу. Одним із прикладів успішного впровадження STEAM-підходу є створення STEAM-центрів



у загальноосвітніх школах і вищих навчальних закладах, які допомагають студентам і школярам розвивати навички, необхідні для роботи в майбутньому. Для впровадження цієї моделі необхідно адаптувати навчальні плани, створювати нові навчальні матеріали та підвищувати рівень підготовки педагогічних працівників. Важливо зазначити, що для досягнення ефективності в впровадженні STEAM, потрібно активно включати творчий підхід до традиційних STEM-дисциплін.

Розвиток STEAM-освіти є важливим стратегічним напрямом для освіти майбутнього. Зважаючи на високий попит на фахівців, які володіють навичками креативного мислення, інноваційної діяльності та міждисциплінарного підходу, впровадження STEAM має стати пріоритетом для освітніх реформ. Тому, ключовим завданням на наступні роки є вдосконалення інфраструктури, методик навчання та підготовки викладачів, а також створення сприятливих умов для впровадження цього підходу в навчальний процес. STEAM-освіта є інструментом майбутнього, який не лише відповідає на виклики сучасності, а й формує передумови для сталого розвитку суспільства. Інтеграція науки й мистецтва забезпечує підготовку студентів до життя в умовах, що постійно змінюються, допомагає їм адаптуватися до потреб ринку праці та створювати інноваційні рішення для глобальних проблем. Впровадження STEAM у навчальні програми має стати пріоритетом освітніх реформ. Завдяки цьому підходу молодь зможе не лише здобути знання, а й розвинути важливі компетенції, які дозволять їй стати рушійною силою інновацій у XXI столітті.

### Література:

1. Ткаченко Н. О. STEM-освіта: концептуальні засади та виклики XXI століття. *Освітній процес*. 2021. № 3. С. 13-19.
2. Іванченко П. М. Інноваційні підходи до викладання технічних дисциплін. *Науковий часопис*. 2020. № 6. С. 30-37.
3. Сидоренко В. В. Сучасні виклики у впровадженні STEM-освіти в Україні. *Педагогіка і технології*. 2020. № 5. С. 50-57.
4. Бондар О. Л. Роль інноваційного мислення у формуванні компетенцій студентів. *Освіта XXI століття*. 2021. № 4. С. 75-82.
5. Гончарук І. І. Міждисциплінарні підходи у сучасній освіті. *Освітні тренди*. 2022. № 1. С. 40-45.
6. Марченко Н. М. Емоційний інтелект як складова освіти майбутнього. *Педагогічна практика*. 2021. № 3. С. 18-23.
7. Дуброва Л. П. Використання віртуальних технологій у STEM-освіті. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2023. № 210. С. 10-15.

8. Іваній І. В., Мехед О. Б. Використання STEM технологій та засобів навчання у професійній освіті. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2024. № 215. С. 34-40.

9. Марченко Н. М. Роль цифрових технологій у розвитку екосистеми STEM-освіти. *Педагогічна практика*. 2022. № 2. С. 60-65.

10. Гончарук І. І. Інноваційні технології у STEM-освіті. *Освітні тренди*. 2021. № 3. С. 20-25.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-13>

## **ПСИХОЛОГІЧНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ РОЛІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЛІДЕРА ТА ПОЛІТИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В РІЗНИХ ФОРМ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ**

**Яремчишин Марко Михайлович**

*викладач кафедри практичної психології, аспірант*

*Навчально-наукового інституту управління психології та безпеки,  
студент III курсу*

*Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності  
Львівського державного університету внутрішніх справ  
м. Львів, Україна*

Питання лідерства завжди постає таким, яке буде актуальним завжди, сукупність психологічно-правового зрізу особистості лідерів, їхнього впливу на соціум через призму правових концепцій дає можливість розширити сферу аналітичної наукової діяльності, що стосується питання управління країнами. Як нам відомо, існують різні форми правління, які в певній мірі впливають на вектор розвитку країн та відповідають соціокультурним засадам та розвитку основних концепцій державотворення тої чи іншої країни. Загалом є такі форми державного устрою: Унітарна та Федеративна. Варто зазначити, що різні країни, які знаходяться на різних континентах мають свою специфіку та особливості, вони відрізняються за історичним розвитком, національним складом, культурою. Вони розвивають своє державотворення шляхом продовження традицій державних утворень, які функціонували на цій території до них. Загалом, їхня форма державного устрою могла трансформуватись у форму правління, політичний режим, територіальний устрій, у сукупності такі фактори можуть впливати на

зміну територіального устрою держави [1], що у свою чергу впливає на модифікацію психологічної відповідальності лідерів та їхній підхід до політичного менеджменту, що має відповідати концепції юридичних основ держави.

Загалом, унітаризм чи федералізм як форми державного устрою впливають на правове розмежування країни, уособлюють різні підходи до адміністративно-територіального устрою країн та різні підходи до реалізації повноважень, згідно національних конституцій країн різних державних інституцій, особливості яких визначають конституції країн.

Наприклад, королівство Бельгія, яке має федеративну модель державного устрою особливе тим, що його федералізм має специфічний характер, що виражається у тому, що це королівство складається з трьох мовних співтовариств (франкомовне, нідерландськомовне та німецькомовне) та трьох регіонів (Валлонія, Фландрія та столичний округ «Брюссель»). Слід зазначити, що мовні співтовариства мають екстериторіальний характер та фактично «накладаються» на регіональні суб'єкти федерації [2]. У сукупності такий різний культуро-політичний розподіл є більш складним, ніж при унітарній формі держави, де потенційна політична дисгармонія соціуму в меншій мірі буде впливати на утворення гострих кризових ситуацій внутрішніх конфліктів у державі. Федералізм передбачає де-факто більш допустимий плюралізм політичних ідей та засад у контексті регіонів федерації, оскільки вони розглядаються як суб'єкти федерації, отже де-юре, на основі положень про форму держави, які зазначені в національних конституціях мають більший вплив на розвиток різних політичних процесів, характер яких може бути різним, що впливає на певне розуміння політичними лідерами своєї значущості та ваги своїх обіцянок та дій.

При федералізмі соціально-значущі лідери вимушені в більшій мірі при аналізі причинно-наслідкових зв'язків своїх політичних дій та рішень опиратися ще й на те, яким чином вони зможуть задовільнити потреби своїх національних суспільств з різною культурою у контексті співіснування з іншим суб'єктом федерації в умовах єдиної держави, на прикладі Бельгії це мовні співтовариства та відповідні регіони. У Швейцарії, яка є федерацією та поділена на «кантони», на основі мовного фактору функції глави держави та уряду виконує федеральна Рада Президент Швейцарської конфедерації обирається терміном на 1 рік з членів Федеральної 320 Ради. Специфікою є те, що традиційні функції глави держави за цих умов виконуються як президентом, так і Федеральною Радою, які спільно є урядом Союзу. Таким чином, у Швейцарії функції глави держави й уряду поєднані в одному органі, який формується так само, як обирається президент у парламентарній республіці [3, с. 265]. Отже, на прикладі Швейцарської федерації ми можемо побачити органічне комбінування правового аспекту та

політичного менеджменту в умовах конфедерації, яка має суттєві особливості внутрішньодержавного поділу.

При унітарній формі держави питання політичного менеджменту є більш гострим, оскільки усвідомлення своєї відповідальності політиками має більшу значимість. Це все проявляється через систему внутрішньополітичної організації єдиного культурно-політичного соціуму, яке потребує підхід до забезпечення реалізації правових приписів з урахуванням того, що унітарність хоч і передбачає певну єдину чітко вибудовану централізовану правову структуру, але при політичному менеджменті потребує урахування особливостей адміністративно-територіального поділу унітарної держави та культурних особливостей. Наприклад, в правовій науковій площині розрізняють дві форми унітарних держав – просту, в якій утворюються лише адміністративно-територіальні одиниці і складну (поряд з адміністративно-територіальними одиницями існують певні автономні територіальні утворення) [4]. Враховуючи фактор автономії територіального утворення при в контексті унітарної форми держави політичним лідерам варто формувати політичний менеджмент з урахування виконання зобов'язань, прописаних в національному законодавстві на основі забезпечення реалізації потреб автономії з іншими адміністративно-територіальними одиницями. Отже, це буде вагомим впливати на розуміння своєї відповідальності політичного лідера та ваги прийнятих ним рішень, оскільки неузгодження культурних особливостей буде впливати негативно на функціонування суспільних та правових інститутів. При унітарності основою всього політичного менеджменту буде реалізація державної політики через різні органи різного рівня з централізованою структурою для задоволення конституційно затверджених приписів.

Отже, загалом федералізм та унітаризм виражають те, яким чином державний апарат буде провадити свою політику при реалізації конституційно-затверджених приписів. Роль та важливість психологічної відповідальності політичних лідерів при федералізмі будуть менш важливими, оскільки федералізм як форма державного устрою, згідно правових приписів зумовлює закріплення різних культурних особливостей регіонів в одній країні, отже державний апарат менш централізований та більш ефективний на рівні суб'єктів федерації. При унітаризмі централізований підхід до державної форми передбачає чітку ієрархію державних органів, підхід до менеджменту яких має орієнтуватись на політичні особливості унітарного соціо-культурного простору. Разом з тим, при політичному менеджменту в унітарній країні основною особливістю політичних тенденцій є намагання постійного узгодження політичної ідеології з потребами представників різних культур всередині країни. Таким чином, наслідки дій та рішень

політичних лідерів мають більший вплив на майбутній державний розвиток та забезпечення національної безпеки, отже він має в більшій мірі усвідомлювати свої рішення і свою відповідальність не просто перед суспільством, а й перед культурними особливостями країни.

### **Література:**

1. Ф. А. Аметка. Сучасні тенденції трансформації форм державного устрою. Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2004. Вип. 25. С. 252-257. С. 253. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs\\_2004\\_25\\_47](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2004_25_47)

2. Дягілев, О. В. Особливості федеративної моделі державного устрою в королівстві Бельгія. Актуальні проблеми міжнародного права. Матеріали науково-практичного круглого столу (17 квітня 2015 року). Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 2015. С. 46.

3. Сухонос В. В. Інститут глави держави в конституційному праві: монографія. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. 339 с. 265

4. Марущак, Н. В. Сутність унітарної форми територіального устрою. Юність науки – 2022: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства : зб. тез XII Міжнарод. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 15-16 трав. 2022 р.). Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2022. С. 291-293. с. 291.

## **НАПРЯМ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС. ПОРІВНЯЛЬНЕ КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО**

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-14>

### **ПОВНОВАЖЕННЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ КЕРІВНОГО СКЛАДУ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЇЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО СТАТУСУ**

**Берко Степан Тарасович**

*докторант Докторської школи імені родини Юхименків  
Національного університету «Києво-Могилянська академія»,  
викладач права факультету бакалаврських студій  
Приватної установи «Університет «Київська школа економіки»  
м. Київ, Україна*

Виконавча влада в Україні характерна своїм дуалізмом, адже є поділеною між Президентом України (надалі – Президент) та Кабінетом Міністрів України (надалі – Кабінет Міністрів або Уряд). Співвідношення повноважень цих центрів виконавчої влади в різний час було різним, адже сама її модель неодноразово змінювалась. Первинна редакція Конституції України (надалі – Конституція) [1] відводила Президентові ключову роль у здійсненні виконавчої влади, Уряд натомість був лише виконавцем волі Президента. Конституційні зміни 2004 року зробили Кабінет Міністрів більш самостійним гравцем, однак залишили за главою держави значну кількість повноважень. Вплив на формування ключових органів виконавчої влади був і залишається важливим полем для боротьби за вплив у виконавчій владі кожного з її центрів. Юридичний статус органів виконавчої влади є одним з інструментів, який дозволяє виводити їх із сфери відання одного центру і передавати до іншого. Так непоодиноким є практика, коли органи, які за своєю природою і функціями фактично є центральними органами виконавчої влади (надалі – ЦОВВ), а тому їхніх очільників мав би призначати Уряд, однак законом їм надано іншого статусу, що обумовлює альтернативний порядок призначення – їх призначає Президент. Щодо неконституційності такої практики висловлювався Конституційний Суд України (надалі – Конституційний Суд), що мало наслідком зміну статусу таких органів і порядку призначення їхніх

керівників. Йдеться про Національне антикорупційне бюро України [2] та Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг [3]. Водночас певна частина органів виконавчої влади досі зберігає статус і порядок формування, який суперечить Конституції (до прикладу Державне бюро розслідувань (ст. 1 закону) [4] та Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (ч. 1 ст. 6 закону) [5]).

Конституційні зміни зачепили не лише загальний порядок формування ЦОВВ, але й порядок формування окремих органів виконавчої влади, безпосередньо згаданих у Конституції. Зокрема, очільника Антимонопольного комітету України, Державного комітету телебачення та радіомовлення України, Фонду державного майна України тепер парламент призначає за поданням Прем'єр-міністра, а не Президент за згоди Верховної Ради України (надалі – Верховна Рада), як це було раніше (п. 12 ч. 1 ст. 85 Конституції). Натомість, Конституція закріпила повноваження Президента номінувати перед парламентом кандидатуру Голови Служби безпеки України (надалі – СБУ) (п. 14 ч. 1 ст. 106 Конституції). До того такий порядок призначення очільника СБУ визначався законом, а Конституція лише встановлювала, що парламент затверджує її загальну структуру, чисельність і визначає її функції. Окрім цього, закон надавав Президентові повноваження самостійно за поданням Голови СБУ призначати його заступників, очільників служби в регіонах, а також керівників структурних підрозділів її центрального управління (ч. 3 ст. 13, ч. 3 ст. 14, ч. 1 ст. 15 закону) [6]. Усі ці повноваження, відповідно до закону, залишились у Президента і після конституційних змін.

Конституція чітко і недвозначно встановила, що Президент може здійснювати лише ті повноваження, які надані йому самою Конституцією. Конституційний Суд неодноразово висловлював юридичну позицію, відповідно до якої повноваження Президента не можуть розширювати законом. Оскільки Конституція не містить норм, які би безпосередньо наділяли Президента повноваженнями призначати весь керівний склад СБУ, то може постати логічний сумнів у їхній конституційності. Відповідь на це запитання слід шукати у статусі самої служби. Якщо СБУ є військовим формуванням, то Президент може призначати керівництво підрозділів служби на основі пункту 17 частини першої статті 106 Конституції, відповідно до якого глава держави призначає вище командування військових формувань. Якщо ж СБУ не є військовим формуванням, а звичайним органом виконавчої влади, то такі повноваження Президента є неконституційними.

Відповідно до Закону України «Про Службу безпеки України» СБУ є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями (ст. 1). Жоден закон не визнає її військовим формуванням.

Згідно із законом «Про розвідку» (ч. 2 ст. 4) [7] СБУ є суб'єктом розвідувального співтовариства. Однак запитання щодо юридичного статусу СБУ все одно залишаються. У Конституції, яка вичерпно наводить повноваження Президента, не згадується його повноважень призначати когось із посадових осіб СБУ, крім її голови. Однак, якщо вважати, що СБУ є військовим формуванням, то в такому разі такі повноваження Президента впливають з п. 17. Ч. 1 ст. 106 Конституції. Та чи можна вважати СБУ військовим формуванням? Військовослужбовці СБУ дійсно беруть активну участь у бойових діях проти окупаційних військ Російської Федерації, а саме участь у бойових діях є визначальною ознакою військового формування відповідно до Закону України «Про оборону України» (абз. 15 ч. 1 ст. 1) [8]. Однак чи можна службу вважати військовим формуванням лише на цій підставі?

Варто звернутися до п. 22 ч. 1 ст. 85 Конституції, відповідно до якої Верховна Рада затверджує загальну структуру, чисельності, визначає функції «Служби безпеки України, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань». На перший погляд, аналіз цієї норми свідчить про те, що у Конституції СБУ відноситься до переліку військових формувань разом із Збройними Силами України (надалі – ЗСУ). Однак, уважний аналіз порядку слів цієї норми дозволяє стверджувати, що фраза «інших утворених відповідно до законів України військових формувань» стосується лише Збройних Сил України, а не СБУ. Таке тлумачення цієї норми дозволяє зробити висновок, що СБУ не є військовим формуванням. Опоненти такого підходу стверджуватимуть, що зворот «інших ... військових формувань», оскільки знаходиться в реченні і після СБУ і після ЗСУ, може стосуватися кожного з цих суб'єктів, а тому запропоноване мною тлумачення є вибірковим.

Однак, маю підстави стверджувати, що порядок слів наведеної норми Конституції не є випадковим. До конституційних змін 2004 року аналізована норма виглядала так: «затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Збройних Сил України, Служби безпеки України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань». Тобто в первинній редакції норми СБУ знаходилась у переліку між ЗСУ, який є військовим формуванням, та фразом «інших військових формувань», що вказувало на те, що СБУ є таким самим військовим формуванням як і ЗСУ. Тобто до 2004 року не було жодного сумніву з точки зору буквального тлумачення цієї норми в тому, що СБУ є військовим формуванням. А ось після конституційних змін, простір для іншої інтерпретації з'явився. Мені не вдалося знайти жодного обґрунтування того, чому саме в п. 22 ч. 1 ст. 85 Конституції був змінений порядок слів. Однак я не можу знайти жодного іншого пояснення, окрім як те, що така зміна була навмисно зроблена для того,



щоб вивести СБУ з переліку військових формувань відповідно до Конституції. Жодного іншого пояснення такої зміни знайти не можемо, адже, окрім запропонованого нового тлумачення статусу СБУ, зміст норми змін не зазнав.

Звісно, що остаточну крапку у питанні статусу СБУ може поставити лише Конституційний Суд, розтлумачивши цю норму, або ж Верховна Рада, ухваливши відповідні зміни до закону. Однак виходячи з того, що СБУ – це орган безпеки, завданням якого насамперед є розвідка (intelligence), то сумнівно, що її представники мають брати участь у бойових діях, а тому СБУ не є військовим формуванням. З цього випливає, що Президент має конституційні повноваження номінувати Голову СБУ, але не може призначати його заступників та інших посадових осіб у службі.

### Література:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України „Про призначення А. Ситника Директором Національного антикорупційного бюро України». Рішення Конституційного Суду України від 28.08.2020 № 9-р/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-20#Text> (дата звернення: 17.12.2024).

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) [...]. Рішення Конституційного Суду України від 13.06.2019 № 5-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-19#Text> (дата звернення: 17.12.2024).

4. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 листопада 2015 р. № 794-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата звернення: 17.12.2024).

5. Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків : Закон України від 30 жовтня 1996 р. № 448/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80#top> (дата звернення: 17.12.2024).

6. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12/ed20040609#Text> (дата звернення: 17.12.2024).

7. Про розвідку : Закон України від 17 вересня 2020 р. № 912–IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-IX#Text> (дата звернення: 17.12.2024).

8. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932–XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-15>

## **РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО ТА СПЕЦІАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У РЕГУЛЮВАННІ ПРАВА НА ПРАЦЮ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ**

**Гринь Наталія Володимирівна**

*здобувачка кафедри публічного та приватного права  
юридичного факультету*

*Східноукраїнського національного університету*

*імені Володимира Дала*

*м. Київ, Україна*

Право на працю є одним із основоположних прав людини, закріплених у міжнародно-правових документах, таких як Загальна декларація прав людини (стаття 23), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (статті 6–8), Хартія основних прав Європейського Союзу (стаття 15) та Європейська соціальна хартія. Це право не лише забезпечує можливість людини заробляти на життя та підтримувати свою сім'ю, але й сприяє її соціальному визнанню, розвитку та самореалізації. Особливо важливе це право для осіб з інвалідністю, які історично зіштовхувалися з численними перешкодами у доступі до працевлаштування [4].

Конвенція про права осіб з інвалідністю (КПІ) є ключовим міжнародним актом, що трансформував підхід до права на працю осіб з інвалідністю, спираючись на соціальну модель інвалідності. Замість акценту на медичному аспекті інвалідності КПІ підкреслює соціальні, економічні та інституційні бар'єри, що обмежують участь осіб з інвалідністю у суспільному житті, зокрема в трудовій діяльності. Стаття 27 КПІ визначає інноваційний підхід до реалізації права на працю, вимагаючи від держав-учасниць забезпечувати відкритість, інклюзивність та доступність робочого середовища [3].

Стаття 27 встановлює комплекс заходів, спрямованих на реалізацію права на працю осіб з інвалідністю. Вона передбачає заборону дискримінації за ознакою інвалідності, створення рівних можливостей для працевлаштування, забезпечення доступу до професійної освіти, кар'єрного зростання, програм реабілітації та повернення до праці. Крім того, Конвенція наголошує на необхідності розумного пристосування робочих місць, розвитку самозайнятості, підприємництва, а також впровадження програм позитивних дій для підтримки працевлаштування осіб з інвалідністю у державному та приватному секторах [2].

Особливість підходу КПП полягає у взаємозв'язку між правом на працю та іншими правами людини. Всі права є взаємопов'язаними, тому порушення одного права, наприклад, права на працю, може спричинити порушення інших прав, таких як право на достатній життєвий рівень чи освіту. Нездатність забезпечити доступ осіб з інвалідністю до ринку праці може значно обмежити їхню здатність реалізовувати інші права, поглиблюючи соціальну ізоляцію та бідність.

Однак реалізація права на працю осіб з інвалідністю стикається з численними викликами. Серед них – негативні стереотипи, недостатній доступ до освітніх і професійних ресурсів, фізичні та комунікативні бар'єри на робочому місці. Ці проблеми вимагають активних дій з боку держав, міжнародних організацій і роботодавців для усунення структурних обмежень та впровадження інклюзивних підходів у трудовій сфері.

Таким чином, міжнародно-правове регулювання права на працю осіб з інвалідністю, зокрема через КПП, пропонує цілісну систему інструментів для досягнення соціальної рівності, інклюзії та поваги до гідності. Водночас успішна реалізація цих норм залежить від ефективної інтеграції міжнародних стандартів у національне законодавство та практику. Це вимагає не лише правових змін, але й трансформації суспільних уявлень про інвалідність, що є важливим кроком до побудови справедливого і рівноправного суспільства.

У багатьох країнах світу заборона дискримінації осіб з інвалідністю у сфері праці закріплена на конституційному рівні. Так, Конституція Португалії у статті 59 гарантує право кожного на працю без дискримінації, включаючи осіб з інвалідністю, та забезпечення рівних умов для доступу до професійного навчання і роботи. Конституція Південної Африки у статті 9 проголошує принцип рівності та прямо забороняє дискримінацію за ознакою інвалідності, підкреслюючи, що держава зобов'язана вживати заходів для забезпечення рівних можливостей для всіх громадян. Конституція Іспанії у статті 49 передбачає обов'язок держави гарантувати права осіб з інвалідністю та створювати умови для їхньої повної інтеграції в суспільне життя,

включаючи сферу праці [1]. В Україні Конституція України (стаття 24) закріплює рівність прав громадян незалежно від стану здоров'я, а стаття 43 гарантує право кожного на працю, що включає заборону будь-якої дискримінації у доступі до працевлаштування.

Окрім конституцій, багато країн мають спеціальне законодавство, яке регулює питання заборони дискримінації у сфері праці для осіб з інвалідністю. У США заборона дискримінації закріплена в Акті про американців з інвалідністю (ADA), що зобов'язує роботодавців забезпечувати рівні умови працевлаштування для осіб з інвалідністю та забезпечувати «розумне пристосування» на робочому місці. У Великій Британії законодавство захищає права осіб з інвалідністю через Акт про рівність (Equality Act) 2010, який забороняє дискримінацію в усіх аспектах працевлаштування, включаючи умови прийняття на роботу, кар'єрне зростання та звільнення. У Німеччині антидискримінаційні положення закріплені в Законі про рівне ставлення (Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz, AGG), який зобов'язує роботодавців створювати умови для рівноправного доступу до роботи [2].

В Україні заборона дискримінації у сфері праці для осіб з інвалідністю регулюється Законом України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [5], який передбачає право осіб з інвалідністю на працевлаштування без дискримінації (стаття 17). Крім того, Кодекс законів про працю України (стаття 22) гарантує рівні права на працю, забороняючи дискримінацію за ознакою інвалідності, а стаття 172 зобов'язує роботодавців створювати умови для праці осіб з інвалідністю відповідно до їхніх фізичних можливостей [6].

На рівні конституційного та спеціального законодавства багато країн, зокрема Україна, закріплюють заборону дискримінації осіб з інвалідністю у сфері праці. Водночас конституційні положення забезпечують загальні гарантії рівності, тоді як спеціальне законодавство деталізує механізми їх реалізації, враховуючи специфіку прав осіб з інвалідністю та зобов'язуючи роботодавців створювати сприятливі умови для працевлаштування.

А Європейський Союз (ЄС) у Директиві про рівність у сфері зайнятості 2000/78/ЄС: забороняє дискримінацію у сфері зайнятості на підставі інвалідності, віку, сексуальної орієнтації, релігії чи переконань [7]. Держави-члени ЄС внесли зміни до чинного законодавства або прийняли нові закони та підзаконні акти, що забороняють дискримінацію осіб з інвалідністю у сфері зайнятості відповідно до вимог цієї директиви

Таким чином, конституційне регулювання в багатьох країнах закладає основоположні принципи заборони дискримінації та гарантує рівні права на працю для всіх громадян, включаючи осіб з інвалідністю. Спеціальне законодавство, яке деталізує ці положення, є ключовим

інструментом для реалізації таких прав, створюючи умови для працевлаштування, адаптації робочих місць і підтримки професійного розвитку.

Розглянуті приклади законодавчих ініціатив свідчать про те, що ефективне регулювання права на працю осіб з інвалідністю вимагає системного підходу, що включає механізми забезпечення розумного пристосування, запровадження квот для працевлаштування, сприяння самозайнятості та впровадження програм підтримки професійної реабілітації. Водночас, надзвичайно важливо, щоб ці заходи супроводжувалися зміною суспільного ставлення до осіб з інвалідністю, адже соціальні стереотипи залишаються однією з головних перешкод для їхньої повної інтеграції на ринку праці.

Досвід різних країн демонструє, що комплексне поєднання конституційних норм, спеціального законодавства і міжнародних стандартів є найбільш ефективним у забезпеченні реалізації права на працю осіб з інвалідністю. У цьому контексті важливу роль відіграє належний моніторинг і виконання таких норм, а також постійна адаптація законодавства до нових викликів і потреб. Отже, розвиток правової бази, яка враховує інтереси осіб з інвалідністю, є необхідною умовою для створення справедливого та інклюзивного суспільства, де кожна людина має можливість реалізувати свій потенціал і зробити внесок у спільний добробут.

### **Література:**

1. The Right of Persons with Disabilities to Work. URL: [https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2022/01/Employment-English.pdf?utm\\_source=chatgpt.com](https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2022/01/Employment-English.pdf?utm_source=chatgpt.com)
2. International Labour Office. Moving towards disability inclusion. Geneva (2011). URL: [http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed\\_emp/---ifp\\_skills/documents/publication/wcms\\_160776.pdf](http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---ifp_skills/documents/publication/wcms_160776.pdf)
3. R. Hurst, «Disabled People's Organisations and development: strategies for change,» In Disability and development: learning from action and research on disability in the majority world. (Stone, ed., Leeds: The Disability Press, 1999).
4. P. Loyilane. We should be given a chance: Identifying barriers and enablers from disabled people's employment in the office of the Premier of the Eastern Cape Provincial Government, South Africa, Unpublished Masters Thesis, (University of Cape Town, 2008).
5. Закон України: Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні від 21.03.1991 № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>

6. Кодекс законів про працю України: Закон № 322-VIII від 10.12.71 ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n951>

7. Директива Ради 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 року про встановлення загальних рамок для однакового ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984\\_003-00#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_003-00#Text)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-16>

## **ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИМ СІМ'ЯМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

**Дудка Ірина Ігорівна**

*студентка III курсу*

*Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича  
м. Чернівці, Україна*

Надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям є одним із ключових механізмів соціального захисту, спрямованого на підтримку найуразливіших верств населення. В умовах війни значення цієї допомоги зростає багаторазово, оскільки збройний конфлікт спричиняє зростання рівня бідності, втрату джерел доходу, погіршення життєвих умов і посилення соціальної напруги. Система соціальної допомоги стикається з новими викликами, які потребують швидких та ефективних рішень. У цій роботі розглядаються основні аспекти порядку надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, акцентуючи увагу на специфіці цього процесу в умовах війни, а також на заходах, які вживаються для забезпечення його безперервності та доступності.

Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям з дітьми надається згідно з положеннями Закону «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [1], а також Постанови Кабінету Міністрів від 24 лютого 2003 р. № 250, яка затверджує порядок її призначення і виплати [2]. Ці нормативно-правові акти спрямовані на забезпечення реалізації конституційного права громадян на соціальний захист і гарантують рівень життя, що не нижчий за прожитковий мінімум, через надання грошової допомоги.

Малозабезпечена сім'я визначається як така, що має середньомісячний сукупний дохід, нижчий за встановлений прожитковий мінімум, через об'єктивні або незалежні від неї обставини. Право на отримання допомоги залежить не лише від рівня доходів, але й від майнового стану, зайнятості працездатних членів родини та інших факторів. З метою сприяння економічній незалежності малозабезпечених сімей передбачено надання одноразової безвідсоткової поворотної фінансової допомоги для започаткування підприємницької діяльності непрацюючим працездатним особам із таких сімей.

З метою забезпечення доступу до соціальних виплат у всіх регіонах, включаючи тимчасово окуповані території та зони активних бойових дій, Кабінет Міністрів адаптував механізми отримання допомоги. Зміни були закріплені в Постановах від 07 березня 2022 р. № 214 «Про деякі питання надання державної соціальної допомоги на період введення воєнного стану» [3] та від 20 березня 2022 р. № 332 «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» [4].

Перелік виплат, на які вплинули внесені зміни, включає допомогу малозабезпеченим сім'ям; допомогу самотнім матерям; виплати на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням; допомогу на дітей із важкими захворюваннями, які потребують паліативної допомоги, трансплантації органів чи мають інші критичні медичні стани; щомісячну грошову допомогу особам, які проживають разом із людьми з інвалідністю I або II групи внаслідок психічного розладу; виплати дітям, чий батьки не виконують аліментні зобов'язання або місце їхнього проживання невідоме; адресну допомогу для покриття витрат на проживання внутрішньо переміщених осіб; тимчасову соціальну допомогу непрацюючим особам, які досягли пенсійного віку, але не набули права на пенсію.

Зміни передбачають, що виплата державної соціальної допомоги не припиняється, навіть якщо строк перегляду допомоги пропущено. На період воєнного стану та один місяць після його завершення громадяни продовжують отримувати допомогу з місяця звернення. Виплати надаються за весь місяць незалежно від дати подачі заяви чи припинення дії воєнного стану [3].

Допомога сім'ям із низьким рівнем доходу призначається на півроку, після чого вони зобов'язані повторно підтвердити право на її отримання. Розмір такої допомоги визначається як різниця між прожитковим мінімумом для сім'ї та її середнім місячним доходом. До моменту стабілізації економічної ситуації в Україні допомога розраховується з урахуванням рівня забезпечення прожиткового мінімуму, що залежить від фінансових можливостей державного бюджету і затверджується разом із законом про бюджет на відповідний рік [5].

Для осіб, які проживають у гірських населених пунктах, прожитковий мінімум збільшується на 20%. Максимальний розмір допомоги не перевищує встановлений прожитковий мінімум для сім'ї, за винятком випадків, визначених статтею 5 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [2]. У разі невикористання родиною можливостей для отримання додаткового доходу розмір допомоги може бути скорочений до 50%.

На сучасному етапі система підтримки малозабезпечених сімей вимагає вдосконалення. Серед ключових проблем: нижчий рівень допомоги для родин із меншою кількістю дітей порівняно з багатодітними сім'ями; складна процедура розрахунку допомоги; недостатній обсяг виплат для забезпечення потреб родин; недостатня інформованість населення щодо можливостей отримання допомоги; потреба в кодифікації та оновленні законодавства для спрощення регулювання цієї сфери.

Для вдосконалення соціальних послуг та їх переведення в онлайн-формат уряд ухвалив рішення впровадити Єдину інформаційну систему соціальної сфери (ЄІССС), розроблену Міністерством соціальної політики. Ця система дозволяє централізовано накопичувати, зберігати та обробляти інформацію про соціальні виплати, замінюючи понад 15 застарілих систем [6]. Надалі це сприятиме запровадженню універсальної соціальної допомоги, яка буде простішою в адмініструванні та соціально справедливою.

На думку Л.М. Сіньової, Україні необхідно комплексно реформувати систему соціальної допомоги, щоб створити якісно новий рівень соціального забезпечення, який відповідає стандартам ЄС [7].

Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям в умовах війни є важливим інструментом забезпечення соціальної стабільності та підтримки найбільш вразливих категорій населення. У цей непростий час уряд та інші державні органи адаптують механізми соціального захисту до нових реалій, забезпечуючи доступність допомоги навіть у зонах бойових дій та для внутрішньо переміщених осіб. Важливими завданнями залишаються підвищення ефективності системи, зменшення бюрократичних бар'єрів і збільшення обсягів фінансування. Забезпечення гідного рівня соціального захисту в умовах війни є не лише питанням державної політики, а й моральним обов'язком суспільства перед тими, хто потребує підтримки найбільше.

### Література:

1. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям: Постанова Кабінету Міністрів країни від 24 лютого 2003 р. № 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250-2003-%D0%BF#Text> (дата звернення 14.12.2024).



2. Про державну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 01.06.2000 року № 1768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text> (дата звернення 14.12.2024)

3. Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 року № 214. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 14.12.2024)

4. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів країни від 22.03.2022 року № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 14.12.2024)

5. Про Державний бюджет України на 2024 рік: Закон України від 2 грудня 2021 року : URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text> (дата звернення 14.12.2024)

6. Костянтин Кошеленка. Цифровізація соціальної сфери. Чому це важливо навіть під час війни? 20 вересня 2022. URL: [https://lb.ua/blog/kostjantyn\\_koshelenko/530007\\_tsifrovizatsiya\\_sotsialnoi\\_sferi\\_chomu.html](https://lb.ua/blog/kostjantyn_koshelenko/530007_tsifrovizatsiya_sotsialnoi_sferi_chomu.html)

7. Сіньова Л. М. Проблеми законодавчого забезпечення соціальних допомог в умовах євроінтеграції України. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjBtcO11MT6AhXmxIsKHQYsDMcQFnoECAgQAQ&url=https%3A%2F%2Fsoclaw.com.ua%2Findex.php%2Fjournal%2Farticle%2Fview%2F136%2F112&usq=AOvVaw0GUDvub4l5UQf9dakqpTkR>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-17>

## СТАН ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

**Зубченко Аделіна Русланівна**

*студентка магістратури факультету морського права*

*Науковий керівник: Дотддар Руслана Миколаївна*

*кандидат юридичних наук, доцент,*

*доцент кафедри морського та господарського права*

*Національного університету кораблебудування*

*імені адмірала Макарова*

*м. Миколаїв, Україна*

Права людини безумовно є основною цінністю суспільства. Їх утвердження, забезпечення та охорона є обов'язком кожної держави і наша країна не є виключенням. Україна як демократична, правова

держава визнає права людини найвищою цінністю, про що сказано в основному правовому акті нашої держави, а саме статті 3 Конституції України: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю».

Ці та інші питання досліджували в своїх роботах такі вчені як Е. Р. Дорошенко, В. І. Озель, Н. А. Горбова, А. Я. Палюх, В. І. Пархета, Х. М. Маркович та інші.

Крім національних законодавчих актів, які закріплюють високе положення прав людини в законодавстві і правотворчості, Україна є учасником багатьох міжнародних Конвенцій, які забезпечують визнання та дотримання прав і свобод людини. Наприклад, Європейська конвенція з прав людини 1950 року (ратифікована Україною 17.07.1997 року), Конвенція про права дитини 1989 року (ратифікована Україною 27.02.1991 року), Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 року (ратифікована Україною 21.01.1969 року), Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 року (ратифікована Україною 26.01.1987 року). Ратифікація та підписання таких Конвенцій є фактом, який підтверджує важливість для державної влади України, свобод та інтересів своїх громадян та міжнародного співтовариства.

Нажаль, є випадки, коли права людини обмежуються та порушуються в незалежних від держави обставинах, і Україні довелося зіткнутися з такою ситуацією.

Наразі, в умовах воєнного стану та бойових дій, що його супроводжують, гостро постало питання щодо дотримання та забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Основний Закон України (у статті 64) передбачає можливість встановлення окремих обмежень прав і свобод в умовах воєнного і надзвичайного стану.

Е. Р. Дорошенко зауважує, що «конституційне обмеження прав і свобод людини і громадянина в період воєнного стану в Україні можна визначити, як передбачений Конституцією та законами України особливий правовий режим тимчасового загального або конкретно-індивідуального призупинення чи звуження обсягу визначених і гарантованих державою прав і свобод людини і громадянина на час введення в дію воєнного стану, яке здійснюється спеціально уповноваженими на це суб'єктами в інтересах забезпечення прав інших людей, а також відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки» [2, с. 29–30].

Права і свободи людини в умовах воєнного стану зазнають значних трансформацій негативного характеру, що зумовлене об'єктивними причинами. Першочерговою задачею держави у період війни є захист суверенітету, незалежності, територіальної цілісності. На перший план виходять заходи безпеки, оборони та військової необхідності, що часто неможливо сумістити з абсолютним дотриманням та реалізацією всіх прав і свобод осіб, що перебувають на території ведення війни. Особливості введення та правового режиму воєнного стану регулюється Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 року № 389VIII [3, с. 166].

З метою забезпечення оборони країни та збереження її безпеки законодавство України забезпечує можливість введення воєнного стану. Саме під час дії воєнного стану можуть обмежуватися деякі права і свободи громадян. Однак, ці обмеження не можуть поширюватися на всі права громадян.

Суб'єктний склад органів, яким надано право обмежувати права і свободи людини і громадянина, визначений військово-цивільними адміністраціями відповідно до Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» від 03.02.2015 року № 141-VIII. Так відповідно до ст. 5 зазначеного Закону до їх повноважень у цій сфері віднесені встановлення обмежень перебування на вулиці у певний період доби, перевірка документів, обмеження та зупинення руху транспорту тощо.

Згідно із ст. 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» «в указі Президента України про введення воєнного стану зазначається вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень» [2, с. 29–30].

Такі права й свободи людини і громадянина визначені в Конституції України, а саме: рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом (стаття 24); право на громадянство та його зміну (стаття 25); право на життя (стаття 27); право на повагу до своєї гідності (стаття 28); право направляти звернення до органів державної влади й місцевого самоврядування та до посадових й службових осіб цих органів (стаття 40); право на житло (стаття 47); право на шлюб та на рівність прав і обов'язків у шлюбі і сім'ї (стаття 51); рівність прав дітей (стаття 52); право на судовий захист (стаття 55); право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування завданої їм незаконними рішеннями, бездіяльністю та діями шкоди при здійсненні службових повноважень (стаття 56); право знати свої права та обов'язки (стаття 57); гарантування незворотності дії в часі законів та нормативно-правових актів, крім тих випадків, за яких вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи (стаття 58); право на професійну правничу допомогу (стаття 59); право не виконувати незаконні накази та

розпорядження (стаття 60); гарантії унеможливлення подвійного притягнення до відповідальності за одне й те саме правопорушення (стаття 61); презумпція невинуватості (стаття 62); гарантування ненастання відповідальності за відмову давати показання проти себе, членів сім'ї та близьких родичів (стаття 63) [4, с. 49].

Х. М. Маркович зазначає, що «введення особливого правового режиму, зокрема, воєнного стану, становить загрозу для основних прав і свобод людини. Проте, важливо зазначити, що в законодавстві України передбачені механізми та гарантії, які спрямовані на захист прав людини навіть в умовах воєнного стану. Також важливо відмітити, що термін застосування обмежень не може перевищувати терміну тривання надзвичайного або воєнного стану. Це означає, що після закінчення такого режиму повинна відновлюватися повна дія конституційних прав і свобод. Важливо, щоб будь-які обмеження прав людини, застосовані під час воєнного стану, були обґрунтованими, пропорційними та необхідними для досягнення легітимних цілей безпеки та захисту держави» [5, с. 96–97].

Після завершення війни Україні потрібно проводити роботу над відновленням забезпечення прав людини. Основними напрямками правового захисту та відновлення прав людини і основоположних свобод в умовах подолання наслідків війни є:

- 1) правовий захист та відновлення прав на житло;
- 2) правовий захист та відновлення прав громадян, що проживають на тимчасово окупованих територіях;
- 3) правовий захист та відновлення прав людини і громадянина, що порушені в ході здійснення активних бойових дій;
- 4) правовий захист та відновлення прав громадян, що виїхали за межі країни;
- 5) правовий захист та відновлення прав депортованих (примусово переміщених) на територію країни-агресора громадян [4, с. 50].

Отже, воєнні дії, які проводяться на території України значно ускладнюють підтримання гарантованих людині прав та свобод, адже незалежно від зусиль нашої країни, неможливо передбачити кроки агресора, які порушують права громадян України кожного дня. Незважаючи на це Україна докладє чималих зусиль для підтримання прав і свобод людини і громадянина, адже їх дотримання є не тільки обов'язком держави, який вона має виконувати, а й показником розвинутості суспільства, того, що особа та її права є національною цінністю та найважливішим пріоритетом.

### Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>
2. Дорошенко Е.Р. Захист конституційних прав у воєнний час: обмеження прав і свобод людини і громадянина в контексті воєнного стану в Україні. *Юридична весна: права людини в умовах воєнного стану: збірник тез Науково-практичної конференції (м. Харків, 15 квітня 2024 року)*. Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, редкол.: А. М. Мерник, М. Д. Вовченко. 2024. С. 27-31.
3. Озель В.І. Основний закон – гарант прав і свобод людини в умовах війни. *DICTUM FACTUM: Конституційне право*. 2022. С. 164-168. URL:<https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/243/215>
4. Горбова Н.А., Палюх А.Я., Пархета В.І. Правовий захист та відновлення прав людини і основоположних свобод в умовах подолання наслідків війни. *Київський часопис права*. 2023. № 1. URL:<http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/251/238>
5. Маркович Х.М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. С. 95-99. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287204/281124>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-18>

## КРИТЕРІЙ НЕПРИЙНЯТНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ, ПОЛЬЩІ ТА ЧЕХІЇ

**Куньовський Олександр Вікторович**

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права  
Державного податкового університету  
м. Ірпінь, Київська область, Україна*

Наразі серед наукових досліджень українських та зарубіжних вчених відсутній компаративний аналіз критеріїв неприйнятності конституційної скарги в Україні, Польщі та Чехії. Тому це питання потребує вивчення щонайменше з огляду на те, що є обов'язковою складовою будь-якого провадження, розпочатого за конституційною скаргою.

В Україні підстави для визнання конституційної скарги неприйнятною визначені у статті 77 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року. Так, конституційна скарга в Україні вважається прийнятною за умов її відповідності вимогам, передбаченим статтями 55, 56 цього Закону (статті щодо форми та змісту скарги, суб'єктів права на її подання), та якщо:

1) вичерпано всі національні засоби юридичного захисту (за наявності ухваленого в порядку апеляційного перегляду судового рішення, яке набрало законної сили, а в разі передбаченої законом можливості касаційного оскарження – судового рішення, винесеного в порядку касаційного перегляду);

2) з дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням, у якому застосовано закон України (його окремі положення), сплинуло не більше трьох місяців;

3) зміст і вимоги конституційної скарги є очевидно необґрунтованими або наявне зловживання правом на подання скарги.

Якщо перелічені вимоги не дотримані, то конституційна скарга визнається неприйнятною і Суд відмовляє у відкритті конституційного провадження (статті 77, 62 зазначеного Закону).

Якщо конституційна скарга за формою не відповідає вимогам цього Закону, керівник Секретаріату повертає її суб'єкту права на конституційну скаргу. Повернення конституційної скарги не перешкоджає повторному зверненню до Суду з дотриманням вимог цього Закону (стаття 57 Закону України «Про Конституційний Суд України») [1].

Прикладом істотного формального недоліку конституційної скарги може бути її підписання уповноваженою особою – директором Товариства без зазначення відомостей про цю уповноважену особу, що діє від імені Товариства [2]. Зловживання правом на подання конституційної скарги може мати місце у разі повторної подачі скарги щодо перевірки того самого положення закону України на відповідність тим самим положенням Конституції України.

У Польщі критерії неприйнятності конституційної скарги визначені у статтях 72, 73 Закону про Конституційний Трибунал від 13 вересня 2024 року (новий Закон, який прийнято на зміну старому від 22 липня 2016 року) [4].

Так, перший критерій – дотримання формальних вимог. Якщо конституційна скарга не відповідає таким вимогам, то Суд надає суб'єкту звернення 7 днів для усунення недоліків скарги (пункт 2 частини першої статті 72 Закону про Конституційний Трибунал). Формальні вимоги до скарги – це ті вимоги, які визначені у статтях 62, 69, 88 вказаного Закону (наприклад, письмова форма, подання

необхідної кількості примірників скарги, вимоги до змісту скарги та документів, які мають бути додані до неї, строк звернення, підтвердження права на подачу скаргу адвокатом чи юрисконсульттом).

Прикладом рішення про неприйнятність можна зазначити рішення Конституційного Трибуналу Польщі від 16 жовтня 2024 року № Ts 228/21 про відмову у наданні скарги подальшого руху через те, що заявник, посилаючись на хворобу, не зміг усунути формальні недоліки, зокрема, підтвердити своє право на складання конституційної скарги (статус юрисконсульта), надати документальне підтвердження дати вручення одного із судових рішень, ухвалених у його справі, зазначити які саме права і свободи були порушені, надати належне обґрунтування неконституційності оскаржуваних положень застосованих судами законів [5].

Конституційна скарга у Польщі також визнається непринятною (другий критерій), якщо вона явно необґрунтована або заявник не усунув недоліки скарги у встановлений судом строк. У такому разі Суд (у складі одного визначеного судді) ухвалює рішення про відмову у подальшому русі скарги. На таке рішення можна подати апеляційну скаргу до того ж Суду протягом 7 днів (розглядається колегією у складі трьох суддів Конституційного Трибуналу – підпункт «b» пункту 3 частини першої статті 53 Закону від 13 вересня 2024 року) [4].

Щодо Чехії, то критерії неприйнятності конституційної скарги визначені у статті 75 Закону про Конституційний Суд від 16 червня 1993 року. Так,

(1) конституційна скарга є непринятною, якщо заявник не вичерпав усіх процесуальних засобів, передбачених законом для захисту свого права. Це також стосується надзвичайних процедур правового захисту, які орган, що приймає рішення, має дискреційні повноваження відхиляти як неприйнятні;

(2) Конституційний Суд не може відмовити у прийнятті конституційної скарги, навіть якщо умова згідно з попереднім абзацом не виконана, коли:

а) скарга значно перевищує власні інтереси скажника і була подана протягом одного року з дня настання факту, який є предметом конституційної скарги, або

б) є значні затримки в розгляді апеляції, поданої відповідно до пункту 1, які завдають або можуть завдати серйозної та незворотної шкоди скажнику [6].

Також чеський підхід до неприйнятності конституційної скарги у широкому розумінні встановлює формальні вимоги до скарги (стаття 34) та окремі випадки неприйнятності, які застосовуються до усіх петицій, в тому числі до конституційної скарги (стаття 35). Обидві вказаних норми корелюються із частиною другою статті 72 Закону про Конституційний

Суд, яка закріплює, що загальні вимоги до петицій, встановлені вказаним Законом, застосовуються також до конституційних скарг.

Цікавою особливістю чеського конституційного провадження є те, що повноваженнями встановити недоліки петиції (а отже і конституційної скарги) та строк на їх усунення наділений помічник судді Конституційного Суду (стаття 41). При цьому останній, у разі неусунення недоліків скарги або встановлення її неприйнятності відхиляє петицію (аналог відмови у відкритті провадження в українському судочинстві). Таке рішення не може бути оскаржене (стаття 43 відповідного Закону).

Підсумовуючи викладене, можна виділити такі загальні та особливі риси критеріїв неприйнятності конституційної скарги в Україні, Польщі та Чехії:

- у всіх трьох досліджуваних державах є: формальні вимоги до скарг, можливість виправити недоліки конституційної скарги. Проте, попередню перевірку дотримання формальних вимог в Україні здійснює Секретаріат Конституційного Суду, а у Чехії – помічник судді. Тобто, Україна та Чехія застосовують підхід «фільтрації» без участі судді.
- Натомість у Польщі усі рішення щодо руху скарги приймаються суддею;
- лише у Польщі можна подати апеляційну скаргу на рішення про відмову у подальшому русі скарги у зв'язку з її неприйнятністю, тоді як в Україні та Чехії відповідні рішення є остаточними і не можуть бути оскаржені;
- лише у Чехії є можливість подати конституційну скаргу до прийняття остаточного судового рішення, а саме, коли є значна затримка у розгляді апеляції, що завдає або може завдати серйозної та незворотної шкоди скаржнику (процедура екстраординарного/надзвичайного правового захисту).

### Література:

1. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII : станом на 20 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 04.12.2024).
2. Істотні формальні недоліки | Конституційний Суд України. *Конституційний Суд України | Офіційний вебсайт*. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/3322-istotni-formalni-nedoliky> (дата звернення: 05.12.2024)
3. Наявне зловживання правом на подання скарги | Конституційний Суд України. *Конституційний Суд України | Офіційний вебсайт*. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/3324-nayavne-zlovzhyvannya-pravom-na-podannya-skargy> (дата звернення: 05.12.2024).



4. Ustawa z dnia 13 września 2024 r. o Trybunale Konstytucyjnym. *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej*. URL: [https://orka.sejm.gov.pl/proc10.nsf/ustawy/253\\_u.htm](https://orka.sejm.gov.pl/proc10.nsf/ustawy/253_u.htm) (date of access: 05.12.2024).

5. Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 października 2024 r. Ts 228/21. *Wolters Kluwer*. URL: <https://sip.lex.pl/orzeczenia-i-pisma-urzedowe/orzeczenia-sadow/ts-228-21-postanowienie-trybunalu-konstytucyjnego-523857990> (date of access: 01.12.2024).

6. o Ústavním soudu : ZÁKON of 16.06.1993 no. 182/1993 Sb. : as of 1 November 2024. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-182/zneni-20241101> (date of access: 03.12.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-19>

## ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД ПОКОЛІНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ

**Лаврєнов Олександр Геннадійович**

*студент магістратури*

*факультету морського права*

*Науковий керівник: Достдар Руслана Миколаївна*

*кандидат юридичних наук, доцент,*

*доцент кафедри морського та господарського права*

*Національного університету кораблебудування*

*імені адмірала Макарова*

*м. Миколаїв, Україна*

Права людини є універсальними та невід'ємними правами кожної особи, незалежно від її раси, статі, національності чи соціального статусу. Їхній розвиток є невід'ємною частиною історії та прогресу людства, відображаючи зміни у соціальних, політичних і економічних умовах світу. Сучасний підхід до прав людини з'явився в результаті тривалої еволюції, яку можна умовно поділити на кілька етапів. Ідея прав людини пройшла через багато фаз розвитку, від їх обмеженого розуміння в давнину до всеохоплюючого і глобального визначення в сучасності.

Дослідження еволюції поколінь прав людини дозволяє краще зрозуміти, як розвиваються юридичні концепти і як міжнародна спільнота намагається адаптувати правовий порядок до нових викликів, що виникають у світі. Це також важливий крок у напрямку забезпечення прав і свобод кожної людини, оскільки нові покоління прав з'являються у відповідь на глобальні зміни, зокрема на розвиток технологій,

боротьбу з екологічними катастрофами, нові форми соціальних нерівностей та політичних конфліктів.

В різний час вагомий внесок у дослідження поколінь прав людини зробили такі науковці як: І. В. Арістова, В. В. Гайтан, І. Й. Магновський, В. В. Шевчук, Л. С. Березовенко, О. О. Гаврилов, В. О. Копилов, Б. А. Кормич, Т. А. Костецька та інші.

В історії прав людини виділяють кілька поколінь, кожне з яких відповідає певному етапу розвитку міжнародної правової думки та практики. Перше покоління зосереджується на громадянських і політичних правах, які є основою для захисту свободи і гідності людини. Друге покоління прав людини відображає соціальні, економічні та культурні права, що гарантують доступ до базових умов для життя та розвитку особи. Третє покоління прав людини охоплює колективні права, такі як право на мир, право на сталий розвиток та на здорове навколишнє середовище. В останні десятиліття формується ідея четвертого покоління прав людини, що включає в себе питання, пов'язані з новими технологіями, біоетикою та глобалізацією.

Права людини забезпечують гідне існування людини у країнах, які взяли за основу суспільного договору принципи етичного ставлення до людини. Впровадження цих норм стало результатом багатьох помилок і еволюції європейської цивілізації. Людська емпатія, розвиток філософії і науки спонукали політичних діячів змінювати свою внутрішню політику. Права людини постійно розширювались, по мірі розвитку соціальних і культурних відносин. Перше покоління – право на свободу думки, совісті і релігії, на рівність перед законом постало в результаті багато столітньої еволюції культури, економіки і науки європейського і американського суспільств.

Постійні потрясіння, голод, хвороби, війни, стимулювали європейців постійно шукати шляхи для подолання проблем. В свою чергу цей пошук дав плоди у вигляді еволюції всіх сфер суспільних відносин, і привів до формування нових соціальних груп та організацій. Наприклад, починаючи з XVI століття об'єднання торговців – Гільдії – вибороли собі право на самоврядування і стали впливати на управління державою через фінансування королівської казни.

Філософи досліджували поняття моральності, волі, розуму, що лягли в основу юридичної етики. Вчені і винахідники розширювали кордони розуміння світу і впроваджували технології, такі як друкарський станок Гутенберга, без якого не існувало б жодної юридичної монографії. Нові соціальні класи ждали більших прав і це бажання втілювалось у активну громадську діяльність і лобіювання своїх інтересів через такі установи як палата громад у Великобританії. Всі ці процеси створили нові суспільні норми, які втілились у перше покоління прав людини [1, с. 79].

Друге покоління прав людини фокусується на соціальних, економічних і культурних правах, які мають на меті створення умов для забезпечення матеріального благополуччя та розвитку особистості. Історія розвитку цієї категорії прав припадає на XVIII–XX століття. Великий внесок в їх розвиток внесла промислова революція, яка розпочалася в Англії у другій половині XVIII століття. Мануфактурні виробництва були замінені фабриками, а працівники цих фабрик стали основною рушійною силою економіки. Усвідомлення власної важливості і бажання захистити себе спонукало робітників об'єднуватись у профспілки і вимагати кращих умов праці. Право на працю, на винагороду, на гідні умови праці, на справедливую оплату, на розумне обмеження робочого часу та інші права, втіленні згодом у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, з'явилися як результат зміни структури суспільства [2, с. 22].

Третє покоління прав людини почало розвиватися з кінця XIX століття, через ідею колективних прав. Це права народів, націй, етносів, національних і релігійних меншин. С початку XX століття народи домініонів Британської імперії почали проголошувати власну незалежність. Усвідомлення народів себе як акторів міжнародних правовідносин, спонукало їх до активних політичних дій. Права людини цього періоду закріплювались в конституціях незалежних держав. Особливо важливим правом цього періоду стало право на самовизначення народів. Перша та Друга світова війна поставила під загрозу це право, але на щастя воно відновилося після перемоги сил демократії, у чисельних міжнародних документах.

Але перед людством постають нові виклики. Розвиток інформаційних та біологічних технологій спонукає вчених правників розробляти нові концепції прав людини. Наприклад, право на одностатеві шлюби, право на евтаназію, право на доступ до інтернету, право бути забутим, право на розпорядження власним геномом, тощо. В умовах розвитку штучного інтелекту незабаромстане питання надання прав цифровим істотам. Ці права можна відносити до четвертого покоління прав людини. Розвиток технологій значно випереджає розвиток правової доктрини, і це призводить до формування правового вакууму. Тому дуже важливо швидко реагувати на нові виклики, інакше ми може опинитися в ситуації, яку Джордж Оруелл не міг уявити [3, с. 5].

Таким чином, вивчення історії поколінь прав людини є важливим для розуміння того, як права людини еволюціонували і як вони повинні змінюватися в умовах сучасних викликів. Цей процес є не лише юридичним, але й етичним і моральним завданням для міжнародної спільноти. Права людини є надбанням всього людства – ці права повинні еволюціонувати разом з наукою, культурою і соціумом.

### Література:

1. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини: навч.-метод. посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права О. В. Бігняка. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 168 с.
2. Фергюсон Ніл. Цивілізація. Як Захід став успішним / пер. з англ. В'ячеслав Циба. К.: Наш формат, 2018. 488 с.
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_042#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text)
4. Магновський І. Й., Шевчук В. В., Березовенко Л. С. Права людства як права третього покоління: виклики сучасності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. № 1. С. 75-83.
5. Барабаш О.О., Яцків Д.В. Інформаційні права як складова четвертого покоління прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С. 27-31.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-20>

## ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОБОТИ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

**Макішвілі Софія Михайлівна**

*студентка*

*Науковий керівник: **Гаращук Ілона Володимирівна***

*кандидатка юридичних наук,*

*старша викладачка кафедри державного будівництва*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

Як відомо, російсько-український військовий конфлікт супроводжується численними воєнними злочинами, серед яких порушення людських прав. Захист прав людини в умовах воєнного стану є одним з головних завдань Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений), особливо для такої вразливої категорії як військовополонені. У ході широкомасштабної збройної агресії проти України, за час воєнних дій військовополонені були захоплені обома супротивними сторонами. Водночас існує суттєва

різниця між умовами утримання військовополонених українською стороною та російською [2, с. 66].

Відповідно до пункту 8 статті 13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», Уповноважений має право відвідувати без попереднього повідомлення про це, місця в яких особи перебувають примусово. Якщо говорити саме про російських військовополонених, які перебувають на території України, це зокрема кімнати тимчасово затриманих військово-службовців, кімнати іноземців що незаконно перебувають на території держави [1]. Таким чином, він здійснює моніторингові візити, контролюючи дотримання норм міжнародного гуманітарного права. Більше того, відповідно до п. 8-1 цієї ж статті, Уповноважений має право допитувати таких осіб і отримувати інформацію про поводження і умов їх тримання в цих місцях. Таким чином, він здійснює документування правопорушень, а саме фіксує свідчення самих військовополонених. Ці свідчення можуть стосуватись питань катувань, неналежного поводження, відсутності медичної допомоги тощо. Зібрані дані використовуються в першу чергу для звітів Уповноваженого, зокрема для його щорічної доповіді, звітів для міжнародних правозахисних організацій.

Що стосується умов утримання російських військовополонених на території нашої держави, згідно з вимогами Женевської конвенції було створено спеціальний табір для російських військових із належними умовами утримання: забезпечення одягом і взуттям, належні умови оплачуваної праці, триразовим харчуванням, листування з рідними, медичний огляд і лікування. Належний стан і умови утримання військовополонених відповідають вимогам міжнародного гуманітарного права, що було підтверджено моніторинговими візитами Уповноваженого [2, с. 67]. Дотримання Україною норм міжнародного гуманітарного права лише підкреслює рівень цивілізованості та відповідальності перед міжнародною спільнотою.

Діяльність Уповноваженого щодо ініціювання обміну військовополонених, є досить складним і багатоступеневим процесом. Такий процес обміну щодо українських військових, які перебувають у російському полоні включає в себе по-перше ідентифікацію полонених, зокрема співпрацю Уповноваженого із родинами і близькими полонених, їхніх військових підрозділів, а також організаціями, що ведуть відомість зниклих осіб. По-друге відбувається підготовка до обміну і переговори про обмін полонених. По-третє сам процес проведення обміну, у якому Уповноважений має стежити за дотриманням усіх стандартів і норм, щоб обмін проходив без порушень прав для звільнених осіб. Це включає організацію логістики і транспортування, організацію негайного медичного і психологічного супроводу звільнених осіб, допомога у наданні цим особам в

подальшому спеціального статусу для соціальних гарантій і компенсацій.

Задля посилення міжнародної підтримки і привернення уваги на гуманітарну проблему України, Уповноважений наполегливо співпрацює з іншими державами, міжнародними організаціями, їх посадовими особами тощо. Так, нещодавно була зустріч Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини із Надзвичайним та Повноважним Послом Королівства Данії в Україні, одним з ключових питань зустрічі було обговорення ситуації стосовно повернення військовополонених осіб [3].

Таким чином, можна зробити висновок, що забезпечення прав військовополонених обох супротивних сторін є одним з ключових завдань Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. Він є однією з ключових фігур у питаннях визволення з російського полону українських військових, і збору інформації щодо умов утримання російських полонених в Україні, яка у свою чергу слугує доказом України на міжнародній арені про дотримання норм гуманітарного права.

### **Література:**

1. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» № 776/97-ВР від 23.12.1997.
2. Омбудсмен України. Доповідь про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. 2022. С. 64–67.
3. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини – Стрічка новин. URL: <https://ombudsman.gov.ua/>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-21>

## **ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СУЧАСНУ ПРАКТИКУ**

**Соболь Миколай Олександрович**

*аспірант кафедри права  
Європейського університету  
м. Київ, Україна*

Правовий інститут воєнного стану є одним із ключових елементів у системі забезпечення національної безпеки, територіальної цілісності та суверенітету держави. Його значення особливо зростає в умовах

системних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру, що вимагають ефективного функціонування державних інституцій. У той же час, важливим завданням є збереження балансу між забезпеченням державної безпеки та захистом фундаментальних прав та свобод людини і громадянина. Для України, яка має складну історію боротьби за незалежність, питання правового регулювання воєнного стану має не лише практичне, а й глибоке історичне та політичне значення.

Спробуємо проаналізувати історичну еволюцію правового регулювання воєнного стану на території України – від радянських правових традицій до сучасного українського законодавства – та оцінити те, як ці історично сформовані підходи впливають на практику застосування правових норм у контексті збройної агресії проти України. Також спробуємо висвітлити виклики і перспективи удосконалення правової системи воєнного стану в умовах сучасних реалій.

Історичні витоки правового регулювання воєнного стану в Україні сягають радянської доби. У рамках правової системи СРСР воєнний стан розглядався як інструмент централізованого управління, що застосовувався у періоди загострення міжнародної ситуації або внутрішніх соціальних конфліктів. Основною метою було забезпечення повного контролю з боку держави над усіма сферами суспільного життя, мобілізація ресурсів для потреб оборони та придушення можливих протестів чи соціальних заворушень.

Правова база, яка регулювала питання воєнного стану, була недостатньо розвинутою. Відсутність чітких процедурних норм, що обмежували б свавілля органів влади, призводила до домінування державних інтересів над правами людини. Конституційні положення, хоча й містили згадки про надзвичайний або воєнний стан, мали переважно декларативний характер і не гарантували реального захисту прав і свобод громадян.

У період після Другої світової війни Українська РСР переважно застосовувала союзне законодавство, ухвалене в Москві. Центральна влада СРСР зосереджувала у своїх руках всі ключові важелі управління, що виключало можливість формування власної національної доктрини регулювання надзвичайних режимів.

З проголошенням незалежності у 1991 році Україна зіткнулася з необхідністю створення власної правової системи, яка б відповідала принципам демократії, верховенства права та міжнародним стандартам. Це завдання було особливо складним, враховуючи вплив радянського правового спадку та нові безпекові виклики, зокрема загрозу територіальній цілісності держави.

Конституція України 1996 року заклала основи правового регулювання воєнного стану. Відповідно до статті 106 Конституції, Президент України отримав право вводити воєнний стан за

погодженням із Верховною Радою. Цей механізм став важливим елементом системи стримувань і противаг, що забезпечував політичний і правовий баланс у процесі ухвалення рішень у кризових ситуаціях [2].

Подальшим кроком стало прийняття Закону України «Про правовий режим воєнного стану» у 2000 році [6], який було замінено новим у 2015 році [7]. Закон про воєнний стан визначив основні процедури введення, продовження та скасування воєнного стану, встановив чіткі межі компетенції органів державної влади і військового командування, а також передбачив комплекс обмежень прав і свобод громадян. Особливу увагу було приділено запровадженню парламентського контролю за рішеннями Президента та можливості оскарження дій органів влади в судовому порядку.

Збройна агресія Російської Федерації проти України, яка розпочалася у 2014 році, суттєво вплинула на правозастосовну практику. Анексія Криму та окупація Росією частин Донецької та Луганської областей під виглядом сепаратистських рухів створили безпрецедентні виклики для української державності. Протягом цього періоду Україна переважно обмежувалася застосуванням режиму антитерористичної операції (АТО) та введенням надзвичайного стану в окремих регіонах.

Перше формальне запровадження воєнного стану відбулося у 2018 році, коли цей режим було введено у 10 областях, що межували з територіями збройного конфлікту [5]. Це стало своєрідним випробуванням для чинного законодавства та інституцій, яке дозволило виявити низку проблем, зокрема недостатню деталізацію процедур обмеження прав і свобод громадян.

Події 2022 року стали переломним моментом для правового регулювання воєнного стану. У відповідь на повномасштабне вторгнення Росії, що розпочалося 24 лютого 2022 року, Україна запровадила воєнний стан по всій території країни [4]. Це рішення супроводжувалося запровадженням загальної мобілізації, посиленням повноважень військово-цивільних адміністрацій, встановленням комендантської години, а також тимчасовим обмеженням свободи пересування, зібрань та інших прав.

Одним із ключових викликів в умовах воєнного стану є забезпечення балансу між необхідністю захисту держави та дотриманням міжнародних стандартів прав людини. Україна, як держава-учасниця Європейської конвенції з прав людини [1] та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [3], зобов'язана дотримуватися взятих на себе міжнародних зобов'язань, навіть у періоди надзвичайного або воєнного стану.

Важливу роль у забезпеченні прав людини відіграють механізми парламентського та судового контролю. Верховна Рада здійснює нагляд за рішеннями Президента щодо введення воєнного стану, а



Конституційний Суд України має право перевіряти конституційність нормативних актів, прийнятих під час дії цього режиму.

Історична еволюція правового регулювання воєнного стану в Україні сформувала основу для розробки сучасної моделі, яка враховує міжнародні стандарти та національні особливості. Однак сучасні виклики засвідчують необхідність подальшого вдосконалення нормативно-правової бази. Зокрема, пріоритетними завданнями є: деталізація підстав та строків обмежень прав; розробка прозорих механізмів діяльності військово-цивільних адміністрацій; забезпечення ефективного судового та громадського контролю за діями органів влади в умовах воєнного стану.

Еволюція правового регулювання воєнного стану в Україні від централізованих радянських моделей до сучасних демократичних підходів заклала фундамент для ефективної системи національної безпеки. Сформоване нормативно-правове підґрунтя дозволяє гнучко реагувати на сучасні безпекові загрози, одночасно забезпечуючи дотримання прав людини. Проте, досвід 2014–2022 років засвідчив необхідність постійного вдосконалення правової системи, адаптації до нових викликів та глибшого врахування міжнародних стандартів.

Подальший розвиток інституту воєнного стану потребує комплексного підходу, що поєднуватиме історичний досвід, демократичні цінності, міжнародно-правові зобов'язання та прагнення досягти оптимального балансу між безпекою і правами людини. Лише такий підхід гарантуватиме ефективний захист державного суверенітету України й одночасне дотримання фундаментальних прав людини навіть у найскладніших обставинах.

### **Література:**

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text) (дата звернення: 18.12.2024).

2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 18.12.2024).

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_043#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text) (дата звернення: 18.12.2024).

4. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 : станом на 7 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 18.12.2024).

5. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 26.11.2018 № 393/2018 : станом на 28 листоп. 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/2018#Text> (дата звернення: 18.12.2024).

6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 06.04.2000 № 1647-III : станом на 11 черв. 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1647-14#Text> (дата звернення: 18.12.2024).

7. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 19 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 18.12.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-22>

## **ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС У США ТА УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ**

**Яремчишин Марко Михайлович**

*викладач кафедри практичної психології, аспірант*

*Навчально-наукового інституту управління психології та безпеки,  
студент III курсу*

*Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності  
Львівського державного університету внутрішніх справ  
м. Львів, Україна*

Виборчий процес є основою демократичного устрою держави, адже саме через вибори громадяни реалізують своє право на участь у формуванні органів влади. Сполучені Штати Америки (США) та Україна мають різні політичні системи, що відображається у відмінностях виборчих процедур. Порівняльний аналіз державного права дає можливість розвивати правові аспекти виборів, їхнього проведення та аналізувати потенційні зміни у національному законодавстві України та розвитку нових підходів до виборчого процесу в Україні, визначити можливу спільність рис та відмінності, також окреслити перспективу вдосконалення виборчого процесу насамперед в Україні та звернути увагу на можливу проблематику виборів в США.

Виборча система США має незвичну виборчу процедуру федерального характеру, оскільки США є федеративною державою, де кожен штат має власні правила організації виборів, хоча основні

принципи визначаються на федеральному рівні. Загалом, США управляються федеральним урядом, з виборними представниками на федеральному, іншими словами загальнонаціональному рівні, рівні штатів та локальному рівні. Державне право цієї країни передбачає такі основні вибори:

1. Президентські вибори (раз на 4 роки);
2. Проміжні вибори до Конгресу;
3. Місцеві вибори в кожному штаті.

Однією з ключових особливостей виборчого процесу в США є система Електоральної колегії. Громадяни голосують не безпосередньо за президента, а за вибірників, які віддають свій голос за кандидатів. Кількість вибірників від кожного штату залежить від кількості представників штату у Конгресі. Разом з тим, підходячи до комплексного вивчення питання виборів у контексті державного права варто згадати про роль політичних партій. США характеризуються двопартійною системою, де існують такі партії як Демократична та Республіканська, які відіграють визначальну роль у виборчому процесі. Партійні кандидати висуваються через праймеріз, тобто внутрішньопартійні вибори.

На відміну від США, в Україні існує унітарна виборча система, яка передбачає однакові правила проведення виборів на всій території країни. Тобто, у нас існує єдина система організації виборів, яка є доволі простою за своїм змістом. Основні вибори визначаються так:

1. Президентські вибори (раз на 5 років);
2. Парламентські вибори (раз на 5 років);
3. Місцеві вибори.

Для виборів до Верховної Ради України до 2019 року використовувалася змішана система: половина депутатів обиралася за пропорційною системою, половина – за мажоритарною. У 2019 році був прийнятий новий виборчий кодекс [1], згідно якого до виборів у Верховну Раду України застосовується виключно пропорційна система з відкритими списками. Також, важливо додати, що згідно цього кодексу, на виборах депутатів місцевих рад застосовується дві різні виборчі системи, залежно від типу виборів та величини адміністративно-територіальних одиниць: в містах з кількістю виборців до 90 тисяч осіб: **мажоритарна система** відносної більшості в містах з кількістю виборців 90 тисяч і більше осіб: **пропорційна система** з відкритими партійними списками – для виборів депутатів обласних, міських рад і міських ОТГ, а також Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Право на участь у розподілі депутатських мандатів матимуть лише ті місцеві організації партій, які подолають 5-відсотковий виборчий бар'єр у межах єдиного багатомандатного округу.

В нашій політичній системі існує багато політичних партій, отже сам виборчий процес передбачає більшу різноманітність реалізації політичних погам. З одного боку, це сприяє кращому виборчому процесу, через актуальний партійний плюралізм, з іншого, за всю історію нашої незалежності всі вибори зводились до існування двох домінуючих партій, президентської та опозиційної до неї, яку очолював другий кандидат у президенти по популярності. В Україні політичні партії відіграють значну роль, особливо на парламентських виборах, де право висування кандидатів мають лише партії, у порівнянні зі США багатопартійність характеризує українську політичну систему.

Загалом, можна порівняти виборчі процеси в США та Україні так: Обидві країни визнають вибори основним інструментом демократії. Громадяни мають право голосу незалежно від соціального чи економічного статусу. Вибори проводяться на основі загального, рівного та прямого виборчого права.

До відмінностей можна віднести такі ознаки:

- Система організації: США мають федеративний підхід, тоді як Україна – унітарний.

- Механізм обрання президента: у США застосовується система Електоральної колегії, тоді як в Україні президент обирається прямим голосуванням.

- Роль політичних партій: у США переважає двопартійність, в Україні функціонує багатопартійна система.

Узагальнюючи попередній порівняльний виклад, можна говорити про діаметрально різні погляди на сам виборчий процес, що обумовлено фактором форми держави. Також, виборчі процеси в США та Україні мають як спільні риси, так і суттєві відмінності, зумовлені особливостями політичних систем.

### **Література:**

1. Виборчий кодекс України (Закон № 396-IX від 19.12. 2019 р.).

### **НАПРЯМ 3. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-23>

#### **АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

**Бондар Дмитро Володимирович**

*кандидат наук з державного управління, ректор  
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності  
м. Львів, Україна*

Однією з останніх розробок у сфері інформаційних технологій є технологія штучного інтелекту, яка передбачає самостійну обробку інформації комп'ютером за визначеними алгоритмами, результатом чого є систематизація наявної в мережі інформації, а також створення нових цифрових товарів за допомогою комбінації та синтезу доступних елементів (зображень, відеофайлів, аудіозаписів, текстів тощо).

Технологія штучного інтелекту природно привертає увагу науковців, зокрема і в сфері юриспруденції. До прикладу слід відзначити публікацію О. Кузьменко, В. Чорної та С. Островського на тему «Правове регулювання запровадження та використання штучного інтелекту» [1].

Технологія штучного інтелекту потенційно може замінити людину у багатьох сферах виробництва, обслуговування та навіть у сфері інтелектуальної творчості.

Деякі користувачі Інтернет навіть висловлюють побоювання, що штучний інтелект, здатний до самонавчання, врешті решт може прийняти рішення, що можна завдати шкоди людині або навіть знищити людство. Проте такі страхи здебільшого навіяні незнанням самої природи нової інформаційної технології. Адже алгоритми, за якими працює штучний інтелект, створюються людиною, а саме, програмістами, які розробляють відповідне програмне забезпечення. Отже, штучний інтелект може досягати лише тих цілей, які поставив перед ним розробник. Так, технологія штучного інтелекту вже використовується в безпілотних літальних апаратах військового

призначення – дронах з машинним зором, метою яких є пошук запрограмованого образу противника та його знищення.

Таким чином, штучний інтелект є загрозою безпеці життєдіяльності людини лише тоді, коли він спеціально створений та налаштований на завдання шкоди іншим людям, як правило, в рамках військових компаній.

Водночас, інструментарій штучного інтелекту дозволяє достатньо широко використовувати цю новітню інформаційну технологію у сфері забезпечення безпеки життєдіяльності.

Так, штучний інтелект за заданими алгоритмами може аналізувати інформацію з датчиків, які розміщені на об'єктах критичної інфраструктури, небезпечних виробництвах, і надходить до єдиного аналітичного дата-центру. В такому випадку штучний інтелект може частково замінити людину-оператора відповідної системи безпеки. Саме частково, тому що фінальний контроль повинна здійснювати саме людина, адже ніхто не може гарантувати неможливість навмисного несанкціонованого втручання в роботу штучного інтелекту шляхом поширення шкідливого програмного забезпечення, викривлення даних, які отримує комп'ютер для обробки тощо.

До прикладу, штучний інтелект цілком може здійснювати нагляд за безпекою дорожнього руху, аналізуючи записи з дорожніх відеокамер і у разі загрози виникнення аварійної ситуації автоматично перекривати рух, перенаправляти потоки транспорту, здійснювати виклик аварійної бригади, швидкої допомоги, поліції та пожежників.

Так само штучний інтелект може бути використаний в протипожежних автоматизованих системах, забезпечуючи багатофакторний аналіз стану протипожежної безпеки та інформуючи людину-оператора про наявні загрози та проблеми.

Також засобами штучного інтелекту можливо здійснювати прогнозування виникнення надзвичайних ситуацій, причиною яких є стихійні природні лиха та техногенні катастрофи.

Окремо слід наголосити на необхідності адміністративно-правового регулювання використання технології штучного інтелекту у сфері забезпечення безпеки життєдіяльності. Належна правова регламентація повинна забезпечити однаковий (стандартизований) підхід до використання інструментарію штучного інтелекту суб'єктами владних повноважень органів публічної адміністрації, які реалізують державну політику у сфері цивільного захисту, керівниками та уповноваженими посадовими особами підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності. Однаковий підхід повинен забезпечити сумісність програмного забезпечення, а також унеможливити несанкціоноване втручання в роботу штучного інтелекту в чутливих сферах суспільних відносин, пов'язаних із забезпеченням безпеки життєдіяльності, тобто з високим ризиком завдання шкоди населенню чи природному середовищу.

В Україні наразі відсутнє належне правове регулювання використання технології штучного інтелекту, відповідні проекти нормативно-правових актів знаходяться на стадії розробки. На даний час прийнятий лише програмний документ загального характеру. Так, Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 року № 1556-р.

У відповідності до вказаної Концепції, впровадження інформаційних технологій, частиною яких є технології штучного інтелекту, є невід’ємною складовою розвитку соціально-економічної, науково-технічної, оборонної, правової та іншої діяльності у сферах загальнодержавного значення [2].

Слід відзначити, що запропонований Європейською Комісією у квітні 2021 року та схвалений Європейським парламентом і Радою ЄС у грудні 2023 року, Закон про штучний інтелект набув чинності в ЄС [3].

Вказаний Закон надає розробникам і користувачам систем чіткі вимоги та зобов’язання щодо конкретного використання штучного інтелекту, одночасно зменшуючи адміністративний і фінансовий тягар для бізнесу [3].

Таким чином, перед науковцями та органами публічної адміністрації в Україні нагальним є завдання розробити та прийняти відповідний національний закон про штучний інтелект, яким будуть врегульовані всі можливі аспекти використання даної інформаційної технології у різних сферах суспільних відносин, включаючи сферу забезпечення безпеки життєдіяльності. Деталізоване правове регулювання відповідних правовідносин доцільно забезпечити на рівні постанов Кабінету Міністрів України та підзаконних, відомчих нормативно-правових актів.

Вищезазначеним обумовлюється перспектива подальшого дослідження даної тематики.

### Література:

1. Кузьменко О.В., Чорна В.Г., Островський С.О. Правове регулювання запровадження та використання штучного інтелекту. *Київський часопис права*. 2024. № 1. С. 173–177.

2. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження КМУ від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. Дата оновлення: 29.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 02.09.2024).

3. Набув чинності Європейський закон про штучний інтелект. Про основні вимоги та зобов’язання при використанні штучного інтелекту. Міжнародні відносини. Liga zakon. Бізнесу. 08 серпня 2024 р. URL: [https://biz.ligazakon.net/analytcs/229699\\_nabuv-chinnost-vropeyskiy-zakon-pro-shtuchniy-ntelekt-pro-osnovn-vimogi-ta-zobovyazannya-pri-vikoristann-shtuchno-ntelektu](https://biz.ligazakon.net/analytcs/229699_nabuv-chinnost-vropeyskiy-zakon-pro-shtuchniy-ntelekt-pro-osnovn-vimogi-ta-zobovyazannya-pri-vikoristann-shtuchno-ntelektu) (дата звернення: 02.09.2024).

## **ПРОБЛЕМИ ТА НОВЕЛИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА КОНТРОЛЬНО-НАГЛЯДОВОЇ ДІЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ**

**Борко Андрій Леонідович**

*доктор юридичних наук, професор,*

*декан факультету морського права*

*Національного університету кораблебудування*

*імені адмірала Макарова*

*м. Миколаїв, Україна*

Тривалий час, майже три роки, наша країна знаходиться у стані повномасштабної війни. Безумовно, це складний час, і реалії, в яких опинилась наша країна, та наш народ постійно вимагають прийняття швидко непростих рішень. Щоб забезпечити функціонування держави в умовах воєнного стану, мінімізувати кризові явища в різних сферах суспільних відносин, було прийнято ряд законодавчих змін з метою мінімізувати втрати України та громадян нашої країни. Сфера земельних відносин не залишилась поза увагою. Так, 24.03.2022 р. прийнято Закон України № 2145-IX. Фактично, вказаним законом встановлено альтернативну процедуру передачі в оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення в період воєнного стану. Згідно цього закону в договорі оренди не зазначається кадастровий номер земельної ділянки, а сама ділянка вважається сформованою лише на період дії договору оренди, після чого припиняє бути об'єктом цивільних прав. Право оренди не підлягає державній реєстрації. Натомість державній реєстрації підлягає сам договір оренди, і така реєстрація здійснюється районною військовою адміністрацією [1]. Очевидно, що з початком війни кількість проблемних питань у сфері земельних відносин тільки збільшилась. Розглянемо ці проблеми в контексті адміністративно-правового забезпечення та контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин. Серед найгостріших проблем наразі залишаються: підготовка кваліфікованих кадрів, недосконалість державного управління земельними відносинами, у тому числі й стосовно контролю за раціональним використанням і охороною земель, недостатня розвиненість автоматизованої системи ведення Держкадастру, брак дієвого механізму економічного стимулювання використання й охорони земель [2].



Тривалий час очікує свого вирішення проблема встановлення меж державного втручання в регулювання відносин власності на землю, а також забезпечення використання земельних ділянок із дотриманням принципу законності як одного з найважливіших конституційних принципів. Головні проблеми у сфері контролю за раціональним використанням і охороною земель значною мірою зумовлені незавершеністю процесу інвентаризації і автоматизації ведення державного земельного кадастру, та недостатністю нормативно-правового забезпечення, майже повною відсутністю освітньої та просвітницької роботи на усіх рівнях, відсутність необхідної кількості підготовлених кадрів [3].

Істотним недоліком сучасного стану нормативно-правової бази є значне переважання норм, закріплених у підзаконних нормативно-правових актах тоді, як ефективне регулювання контрольно-наглядової діяльності у земельних відносинах, як і взагалі управління земельною сферою, можливе лише на підставі відповідних законодавчих актів, що мають містити в собі прозорі механізми реалізації повноважень відповідними органами влади, не допускати дублювання функцій в питаннях здійснення контролю [4].

Таким чином, на сучасному етапі розвитку земельного законодавства передбачено адміністративну, цивільну та кримінальну відповідальність за цілу низку порушень у сфері земельних відносин [5]. В цілому можна відзначити, що розвиток законодавства України в частині адміністративної відповідальності за порушення у сфері земельних відносин відбувається шляхом посилення відповідальності за окремі види порушень та розширення переліку видів адміністративних порушень, за які настає відповідальність [6]. При цьому необхідно взяти до уваги, що законом № 2145-IX від 24.03.2022 р. встановлена альтернативна процедура передачі в оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення в період дії воєнного стану.

Крім того, законом № 2247-IX від 12.05.2022 р. внесено зміни в Земельний Кодекс України та збільшено перелік осіб, яким надається право на одержання в оренду без проведення земельних торгів земельної ділянки державної, комунальної власності [7].

Як відомо, 8 листопада 2024 року набрав чинності Закон № 3993-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту інтересів власників земельних часток (паїв), а також застосування адміністративної процедури у сфері земельних відносин», крім деяких підпунктів, що зазначені в «Прикінцевих положеннях» Закону. Зокрема, термін оформлення власниками невитребуваних земельних часток (паїв) продовжено з 2025 до 2028 року. Так, внесено зміни до частини четвертої статті 13 Закону «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)» та визначено, що

у разі, якщо до 1 січня 2028 року власник невитребуваної земельної частки (паю) або його спадкоємець не оформив право власності на земельну ділянку, він вважається таким, що відмовився від одержання ділянки.

Причини продовження терміну оформлення права власності на земельні ділянки невитребуваних земельних часток (паїв) – війна, яка триває в Україні вже тривалий період, окупація частини територій держави, виїзд великої кількості населення України за кордон. Ці обставини унеможливають дотримання власниками земельних часток визначеного раніше крайнього строку – 1 січня 2025 року для оформлення права власності і в разі не продовження цього строку суттєво порушили би права людини та громадянина нашої країни у сфері земельних відносин.

Також законом, зазначеним вище, вносяться зміни до статті 209 Земельного кодексу, якими упорядковуються напрями використання коштів місцевими органами самоврядування, що надходять від відшкодування втрат лісгосподарського виробництва. Окрім цього, доповнюється розділ «Перехідні положення» Земельного кодексу нормою, згідно з якою кошти, що надходили до відповідних бюджетів у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва, використовуються на цілі, визначені статтею 209 Кодексу.

Таким чином, з огляду на зазначене вище, громади отримують більше фінансових можливостей для проведення заходів з охорони земель, зокрема рекультивациі та консервації земель, а також для проведення інвентаризації земель та нормативної грошової оцінки як бази для нарахування земельного податку [8].

Уже не перший рік триває активний період формування судової практики у сфері земельних відносин. Так, наприклад згідно постанови ВП ВС від 18 квітня 2023 р. у справі № 357/8277/19 ВП ВС уточнила попередній правовий висновок ВС України й зазначила, що договір є укладеним із моменту досягнення згоди щодо всіх його істотних умов, проте речове право оренди виникає після здійснення держреєстрації такого права. Ця постанова цікава ще тим, що в ній було надано тлумачення і порядок застосування ст. 27 Закону України «Про оренду землі». Зокрема, орендареві забезпечується захист його права на орендовану земельну ділянку нарівні із захистом права власності на земельну ділянку [9].

Таким чином, наразі до ключових завдань із вдосконалення заходів щодо усунення порушень земельного законодавства слід віднести посилення відповідальності за використання земельних ділянок без оформлення права власності або права користування за винятком випадків передбачених Законами України № 2145-IX, 2247-IX та запровадження ефективних механізмів запобігання зловживанням під

час приватизації земельних ділянок, укладення правочинів, що в сукупності з іншими заходами безумовно приведе до посилення контрольно-наглядової діяльності держави у сфері земельних відносин.

### **Література:**

1. Закон України «Про внесення змін до законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 24.03.2022 р. № 2145-IX. с. 1-4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

2. Конституція України : від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР//ВВР України. 1996. № 30. 1, с. 13-16, 41-42.

3. Пахомов В.В. Монографія. Адміністративно-правове забезпечення діяльності у сфері земельних відносин. Суми : Сумський державний університет. 2016. № 2, С. 545.

4. Оверковська Т.К. Моніторинг земель України : правові аспекти. Юридичний вісник. 2015. № 1 (15), с. 125-129.

5. Пахомов В.В. Класифікація видів контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин. Публічне право. К., 2011. № 3-4, с. 101-107.

6. Земельний Кодекс України. Верховна рада України. Офіційний веб-портал. <https://portal.rada.gov.ua/> № 5, ст. 153-158.

7. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» від 12.05.2022 р. № 2247-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> № 1-3, п. 1, ст. 43.

8. Юрліга. URL: [https://jurliga.ligazakon.net/news/231814\\_do-2028-roku-prodovzheni-termn-oformlennya-prava-vlasnost-na-zemeln-dlyanki-vlasnikami-nevitrebuvanih-zemelnikh-pav-rozysnennya-mnagropoltiki](https://jurliga.ligazakon.net/news/231814_do-2028-roku-prodovzheni-termn-oformlennya-prava-vlasnost-na-zemeln-dlyanki-vlasnikami-nevitrebuvanih-zemelnikh-pav-rozysnennya-mnagropoltiki).

9. Національна Асоціація Адвокатів України. E-mail: [info@unba.org.ua](mailto:info@unba.org.ua). Судова практика від 19.07.2023 року. 2 с.

## **АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ**

**Бортник Надія Петрівна**

*доктор юридичних наук, професор,  
в. о. завідувача кафедри адміністративного та конституційного права  
факультету морського права  
Національного університету кораблебудування  
імені адмірала Макарова  
м. Миколаїв, Україна*

Безсумнівним фактом є те, що, виступаючи найвагомішим елементом природних ресурсів України, земля завжди була і залишається важливою сферою життєзабезпечення людини, держави та усього українського суспільства. Підтверджуючи це, на найвищому, конституційному рівні законодавець також закріпив положення про те, що «земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави» (ст. 14 Конституції України) [1].

Враховуючи такий правовий статус земельних ресурсів, цілком логічним є визначення однієї з Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року «15) захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття» [2].

Отож, як справедливо зауважує, С. І. Братков, для повноцінної реалізації державної політики щодо охорони та раціонального використання земельних ресурсів необхідним є формування належної нормативно-правової основи, яка дасть змогу забезпечити правопорядок у сфері земельних відносин [3, с. 95]. У правовому механізмі такого забезпечення, беззаперечною є вагома роль адміністративної відповідальності за порушення у сфері управління, використання та охорони земельних ресурсів.

Аналізуючи адміністративну відповідальність за порушення у сфері управління, використання та охорони земельних ресурсів варто підкреслити і те, що загалом адміністративна відповідальність як інститут адміністративного права і процесу є доволі складним і багатогранним, а тому й донині в наукових колах дискутуються окремі питання щодо правової природи адміністративної відповідальності, а

також окремих її аспектів, що пов'язані з управлінням, використанням та охороною земельних ресурсів.

Аналізуючи Кодекс України про адміністративні правопорушення можемо зауважити, що основна кількість тих, що пов'язані з управлінням, використанням та охороною земельних ресурсів, розміщені у главі 7 КУпАП, хоча до таких правопорушень варто віднести й інші, що розміщені у главі 6 та главі 9 цього кодифікованого акта [4].

Відомий вчений-адміністративіст, О. І. Остапенко, зауважує, що з-поміж адміністративних правопорушень, які вчиняються у сфері охорони природи і використання природних ресурсів, законодавець до тих, які прямо чи опосередковано пов'язані з земельними відносинами, відносить протиправні дії чи бездіяльність суб'єктів, які їх вчиняють [5, с. 116].

Натомість, на підставі аналізу адміністративно-правового захисту земельних відносин, вчений вважає «за доцільне виокремити у чинному КУпАП нову главу – «Адміністративні правопорушення у сфері земельних відносин», що дозволить систематизувати однорідні за об'єктом посягання порушення права власності у сфері земельних відносин, а також передбачити нові та вдосконалити наявні види і розміри адміністративних стягнень, а саме: 1) позбавлення права на власність; 2) громадські роботи; 3) суспільно-корисні роботи» [5, с. 116].

Відтак, можемо констатувати, що сьогодні все ще існують окремі неурегульовані питання щодо правового регулювання притягнення до адміністративної відповідальності осіб, які вчиняють правопорушення у сфері управління, використання та охорони земельних ресурсів. Однак, нині, вирішуючи такі проблеми, потрібно враховувати суттєві зміни у законодавстві, що регламентує цю царину та особливості розвитку самого інституту адміністративної відповідальності.

### Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
3. Братков С. І. Механізм адміністративно-правового регулювання земельних відносин. *Актуальні проблеми держави і права*. 2914. Вип. 4. С. 95–100.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-ХІІ. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
5. Остапенко О. Адміністративно-правовий захист земельних відносин в умовах ринкової економіки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. Т. 7. № 1. С. 114–119.

## **ВПЛИВ ДРОНІВ НА ЗАБРУДНЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА**

**Данилюк Софія Михайлівна**

*викладач*

*Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола  
м. Тернопіль, Україна*

**Савчук Богдан Васильович**

*здобувач освіти*

*Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола  
м. Тернопіль, Україна*

Забруднення довкілля є однією з ключових причин екологічних катастроф у світі, значним фактором ризику для здоров'я та однією з причин передчасної смертності. За даними світових науковців, щороку одна із шести смертей спричинена захворюваннями, пов'язаними з екологічними проблемами. Значний внесок у цей негативний вплив має забруднення токсичними хімічними речовинами, і рівень смертності, пов'язаний із цими факторами, постійно зростає. Таким чином, моніторинг та контроль стану навколишнього середовища залишаються надзвичайно важливими питаннями сучасності.

Дрони мають багато переваг. Вони особливо корисні у віддалених, важкодоступних або небезпечних місцях. Вони також привабливі для людей, які можуть використовувати їх зловмисно, необачно, недбало або зі злочинними намірами [1].

Під час військових дій велика кількість дронів знищується, падає або стає непридатною для подальшого використання. Ці пристрої, що складаються з металів, пластику та електронних компонентів, залишаються у вигляді небезпечних відходів на полях бою. Особливу екологічну загрозу становлять акумулятори, які при руйнуванні виділяють токсичні речовини у ґрунт та воду.

Дрони більше не є технологічною новинкою для ентузіастів і любителів. Потенціал їх використання для громадян, адміністрації та бізнесу здається безмежним. Ринок безпілотних літальних апаратів – це не тільки приваблива і перспективна галузь економіки, що динамічно розвивається, а й потенційне джерело загроз як для цивільного населення, так і для важливих стратегічних об'єктів, які зазвичай повністю відкриті з повітряної сторони [2]. Дрони, які використовуються

для ударів по інфраструктурі, можуть спричиняти вторинне забруднення. Зокрема, руйнування промислових об'єктів, складів із хімічними речовинами або нафтобаз призводить до потрапляння токсичних речовин у довкілля. Такі наслідки мають довгостроковий вплив на якість ґрунтів, води та повітря.

Військові потреби у дронах значно збільшують їх виробництво, що супроводжується споживанням енергії та видобутком рідкісноземельних елементів. Для забезпечення логістики та обслуговування дронів використовується військова техніка, яка збільшує викиди CO<sub>2</sub>.

Дрони, що активно використовуються для розвідки та ударів, створюють значне шумове навантаження, яке порушує екосистеми, особливо у природоохоронних територіях. Постійний шум від БПЛА може викликати стрес у тварин, змінювати їхню поведінку та впливати на процеси міграції. Крім того, використання камер та інфрачервоного освітлення на дронах спричиняє світлове забруднення.

Але крім негативного впливу на навколишнє середовище, дрони впливають на нього і позитивно. Дрони активно використовуються для спостереження за станом навколишнього середовища. Вони допомагають оцінювати якість повітря, води, відстежувати вирубку лісів, зміни у кліматі та контролювати стан важкодоступних територій. Завдяки цьому можна оперативно реагувати на екологічні проблеми та попереджати екокатастрофи. Безпілотники з нерухомим крилом відіграють важливу роль у моніторингу навколишнього середовища, надаючи науковцям, природоохоронним агентствам і державним відомствам ефективні інструменти моніторингу. Його можливості повітряного моніторингу, гнучкість і маневреність, можливості збору й аналізу даних, а також економія коштів і ресурсів роблять його ідеальним вибором для сучасного моніторингу навколишнього середовища [3].

Використання дронів для доставки невеликих вантажів може значно скоротити кількість автомобільного транспорту, що зменшує викиди парникових газів. Згідно з дослідженнями, у містах, де дрони застосовуються для логістики, знижуються затори, а отже, і рівень забруднення повітря.

Екологічна ефективність у сільському господарстві. Аграрний бізнес має значний вплив на застосування сучасних технологій, зокрема дронів для обприскування культур. Це інноваційний підхід, що дозволяє оптимізувати внесення пестицидів, гербіцидів, та інших агрохімікатів, що є критичним для здоров'я рослин і врожайності. Використання дронів в аграрному секторі значно досягає ефективності боротьби з бур'янами, шкідниками та хворобами [4].

Отже, дрони здійснюють на навколишнє середовище як негативний так і позитивний вплив. Негативний вплив дронів на екологію: під час військових конфліктів дрони сприяють утворенню небезпечних відходів, які забруднюють ґрунт і воду. Зростання виробництва дронів збільшує енергоспоживання та викиди CO<sub>2</sub>, а шумове і світлове забруднення, що створюють дрони, негативно впливають на екосистеми та дикі види. Крім того, руйнування інфраструктури за участю дронів спричиняє вторинне забруднення, яке має довгострокові наслідки для довкілля. Позитивний вплив дронів: попри ризики, дрони мають значний потенціал у збереженні навколишнього середовища. Їх ефективно застосовують для моніторингу екосистем, оцінки якості води та повітря, контролю вирубки лісів і кліматичних змін. У сільському господарстві дрони оптимізують внесення хімічних засобів, що дозволяє знизити забруднення ґрунтів і водних ресурсів. Крім того, у логістиці дрони зменшують використання автомобільного транспорту, що сприяє скороченню викидів парникових газів.

У підсумку, дрони можуть стати важливим інструментом у боротьбі за екологічну стабільність, якщо використовувати їх відповідально та впроваджувати інноваційні рішення для зменшення їхнього впливу на довкілля.

### Література:

1. Бокер А. Навмисне завищення – безпосередні та подальші витрати від неправомірного використання безпілотників. *Sentrycs*. URL: <https://sentrycs.com/uk/the-counter-drone-blog/the-immediate-and-downstream-cost-of-drone-misuse/>
2. Загроза з повітря: наскільки небезпечні дрони? *Bezpeka-shop*. URL: [https://www.bezpeka-shop.com/ua/blog/obzor/ugroza-s-vozdukha-naskolko-opasny-drony/?srsltid=AfmBOopGxG\\_NxaVirigRBVCK7rCj-E0cbULMgtE0bsajNL2eqtz\\_hCe](https://www.bezpeka-shop.com/ua/blog/obzor/ugroza-s-vozdukha-naskolko-opasny-drony/?srsltid=AfmBOopGxG_NxaVirigRBVCK7rCj-E0cbULMgtE0bsajNL2eqtz_hCe)
3. Ефективний інструмент моніторингу: важлива роль безпілотних літальних апаратів у моніторингу довкілля. *SFSL*. URL: <https://ua.sfsaar.com/news/efficient-monitoring-tool-the-important-role-80047236.html>
4. Дрон VS Опрыскувач. Для яких культур використовувати та що краще обрати? *Аграрна Платформа*. URL: [https://aoplatforma.com/blog/dron-vs-opriskyvac-dlya-yakix-kultur-vikoristovuvati-ta-shho-krashe-obrati?srsltid=AfmBOopSyvCjw1yC1W8XCD71Q\\_EaFitljO2vU-an-VVCIGwFe7DWdxUs](https://aoplatforma.com/blog/dron-vs-opriskyvac-dlya-yakix-kultur-vikoristovuvati-ta-shho-krashe-obrati?srsltid=AfmBOopSyvCjw1yC1W8XCD71Q_EaFitljO2vU-an-VVCIGwFe7DWdxUs)



## **ТЕОРЕТИЧНА ВИЗНАЧЕНІСТЬ ПОНЯТТЯ «АДМІНІСТРАТИВНИЙ ДОГОВІР»**

**Дмитрук Ірина Миколаївна**

*кандидатка юридичних наук,  
доцентка кафедри морського та господарського права  
Національного університету кораблебудування  
імені адмірала Макарова  
м. Миколаїв, Україна*

Договір завжди є актом різностороннього характеру, що виражає не одностороннє волевиявлення, а узгодження, інтеграцію, взаємодію волі договірних суб'єктів. Він є універсальним засобом правового регулювання і застосовується як регулятор суспільних відносин у багатьох галузях права. Значення договірного регулювання визначаються сутністю і змістом відповідної галузі права.

Адміністративний договір – різновид публічно-правового договору. У системі правових зв'язків він займає проміжне місце між адміністративним актом, що виражає одностороннє владне волевиявлення компетентного державного органу влади, і договором приватноправового характеру, заснованим на рівноправності сторін. Вищезгадані загальні принципи договірного права діють стосовно адміністративних договорів з певними обмеженнями, обумовленими особливостями адміністративно-правового регулювання. Окремі елементи угод можуть бути присутніми у всіх адміністративних відносинах, у тому числі і субординаційних. Як правило, у таких випадках законодавець говорить про узгодження, сприяння, схвалення, взаємодію, координацію дій суб'єктів адміністративного права. Але це найчастіше окремі випадки використання окремих договірних елементів. Як зазначає В. Р. Біла [1] у своїх наукових дослідженнях, присвячених висвітленню проблемних питань правового врегулювання адміністративного договору, останнє десятиліття змінило концепцію та наукові погляди з приводу цього правового інституту. Вона підкреслює той факт, що такий вид договору заснований на волеузгодженні, а не на волезлитті. Це не змінює диспозитивність врегулювання правовідносин адміністративним договором, наслідком чого є виникнення взаємних прав та обов'язків сторін у публічно-правовій сфері.

Укладання договору завжди припускає визначене рівноправне свідомо-вольове узгодження суб'єктами адміністративного права свого

поводження. Адміністративні договори виражені за допомогою координації адміністративних правовідносин.

Адміністративний договір, з одного боку, є невід'ємною частиною управлінської діяльності, а з іншого – відображає риси і правові властивості механізму державного правового регулювання, тому характеристика юридичного значення адміністративного договору в управлінській діяльності держави буде складною, що має комплексний характер [2].

Розглядаючи юридичну природу адміністративного договору, можна розкрити особливу роль договору в реалізації повноважень держави, визначити його вплив на діяльність та поведінку суб'єктів державного управління. Укладення адміністративних договорів відбувається у різних сферах діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, організацій, установ та інших суб'єктів. Вони застосовуються у всіх галузях права, тому мають комплексний характер. Водночас стає зрозумілим, що значення договірної регулювання у конкретній галузі права визначається сутністю і змістом самої галузі. Договори, незалежно від галузевої приналежності, мають деякі загальні риси, які впливають із загальних ознак договірної регулювання і спеціальних ознак галузевого права.

К. Афанасьєв запропонував таке поняття: адміністративний договір – це добровільна угода двох чи більше суб'єктів адміністративного права, один з яких наділений власними або делегованими повноваженнями у сфері державного управління з приводу вирішення питань виконавчого та розпорядчого характеру, яка укладена у формі правового акта, що встановлює (припиняє, змінює) їх взаємні права, обов'язки та відповідальність [3]. Подібної думки стосовно визначення поняття адміністративного договору дотримується С. Скворцов. Він визначає адміністративний договір як засновану на правових нормах добровільну угоду двох чи більше суб'єктів адміністративного права, один із яких завжди є самостійним суб'єктом державної виконавчої влади, наділений владними повноваженнями в сфері державного управління, за допомогою якого формуються акти державного управління, на основі яких встановлюються, змінюються чи припиняються взаємні права й обов'язки учасників договору, визначається їх відповідальність [2]. В. Колпаков вважає, що адміністративний договір – це визначена актами адміністративного права угода сторін, одна з яких є носієм державно-владних повноважень стосовно інших [4]. Як зазначає Т.О. Карабін, недостатність нормативного врегулювання породжує складності для відмежування адміністративних договорів від інших видів договорів [5].

Однією із важливих ознак є диспозитивність правового регулювання в адміністративних договорах, яка проявляється через свободу договірних умов у межах чинного законодавства. Проте рівень

диспозитивності, тобто свобода розсуду учасників під час їх укладання, є набагато нижчою ніж у приватному праві. В українському законодавстві термін «адміністративного договору» визначається у Кодексі адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. За визначенням п. 16 ч. 1 ст. 4 цього кодексу, адміністративний договір – спільний правовий акт суб'єктів владних повноважень або правовий акт за участю суб'єкта владних повноважень та іншої особи, що ґрунтується на їх волеузгодженні, має форму договору, угоди, протоколу, меморандуму тощо, визначає взаємні права та обов'язки його учасників у публічно-правовій сфері й укладається на підставі закону [6]. Наведене законодавче поняття не охоплює всієї сукупності адміністративних договорів, містить загальні ознаки, а тлумачення є значно вужчим, ніж його загальне розуміння та визначення. Жоден інший законодавчий акт в Україні не характеризує поняття «адміністративний договір», але це ще не дає підстави вважати, що такий вид договору в Україні використовується мало. Можливість укладення договорів за участю суб'єктів владних повноважень щодо здійснення їхньої компетенції передбачена в чинному законодавстві.

### Література:

1. Біла В.Р. Адміністративний договір як правова форма публічного адміністрування: оновлення доктринальних підходів// Право і безпека. 2019. № 4 (75). С. 43–48.
2. Скворцов С. С. Адміністративний договір як засіб управлінської діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Одеса, 2004. 21 с.
3. Афанасьєв К. К. Адміністративний договір як форма державного управління (теоретико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Луганськ, 2002. 18 с.
4. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
5. Карабін Т.О. Адміністративні договори: невідомі та суперечливі питання українського законодавства.// Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2024. № 1. С. 372–377.
6. Кодекс адміністративного судочинства України: від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n9526>

## **ГАРМОНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО КОНКУРЕНТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ІЗ ДИРЕКТИВОЮ 2019/1: КЛЮЧОВІ ЗМІНИ ДРУГОГО ЕТАПУ РЕФОРМИ**

**Дудик Інна Миколаївна**

*кандидат юридичних наук,*

*доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін*

*Приватного вищого навчального закладу*

*«Київський медичний університет»*

*м. Київ, Україна*

У сучасному економічному просторі розвиток конкурентного права стає визначальним фактором інтеграції України до європейського співтовариства. В липні 2024 року Антимонопольний комітет України (АМКУ) презентував другий етап реформування конкурентного законодавства, спрямований на адаптацію до норм Директиви 2019/1 Європейського Союзу. Ця реформа покликана зміцнити інституційну спроможність АМКУ, забезпечити рівні умови для всіх учасників ринку та підвищити прозорість процедур.

Зміни, які впроваджуються, охоплюють нововведення у сфері матеріального і процесуального права, запровадження нових інструментів регулювання, а також гарантії дотримання прав усіх сторін у справах, пов'язаних із порушенням економічної конкуренції.

### **Основні новації другого етапу реформи**

#### **Матеріальне право**

**1. Антиконтентні узгоджені дії.** Одним із важливих кроків є скасування попереднього дозволу для узгоджених дій. Це дозволить суб'єктам господарювання оперативніше реагувати на ринкові умови, а АМКУ – зосередитися на перевірці лише тих дій, які мають суттєвий вплив на конкуренцію.

**2. Зловживання монопольним становищем.** Розширено перелік дій, що визнаються зловживанням. До них тепер належать не лише бар'єри для доступу до ринку, а й економічна експлуатація контрагентів. Це відповідає статті 102 ДФЕС, що регламентує використання домінуючого положення на шкоду конкуренції.

**3. Зловживання більш вигідною переговорною позицією.** Впровадження цього поняття спрямоване на захист слабших учасників ринку, таких як малі підприємства, які часто стикаються з дискримінаційними умовами у відносинах із великими корпораціями.

## **Процесуальне право**

1. **Усні пояснення.** АМКУ отримав право вимагати усні пояснення від працівників суб'єктів господарювання. Це допоможе швидко отримувати інформацію, яка не задокументована, що значно скоротить час розслідувань.

2. **Процесуальні гарантії для сторін справи.** Сторонам гарантується ознайомлення з усіма фактичними обставинами та надання часу для підготовки своїх заперечень і доводів. Це забезпечує прозорість і рівність у захисті прав суб'єктів господарювання.

3. **Обмеження строків прийняття рішень.** Реформа встановлює чіткі часові рамки для ухвалення рішень АМКУ, що запобігатиме затягуванню процесів.

## **Нові інструменти регулювання**

1. **Поведінкові та структурні зобов'язання.** Нововведення передбачає використання зобов'язань для зміни поведінки або структури компанії задля усунення порушень. Наприклад, компанії можуть бути зобов'язані змінити свій бізнес-процес або навіть розділити бізнес.

2. **Правонаступництво у відповідальності.** Компанії, які уникають відповідальності через реорганізацію чи ліквідацію, тепер не зможуть уникнути санкцій. Відповідальність переходить до правонаступників, що посилює принцип невідворотності покарання.

3. **Періодичні штрафні платежі.** Цей інструмент дозволяє АМКУ застосовувати фінансові санкції до компаній, які не виконують своїх зобов'язань, наприклад, перешкоджають розслідуванню.

## **Очікувані результати**

Реформа спрямована на досягнення кількох ключових цілей:

– **Підвищення прозорості та ефективності роботи АМКУ.** Нові механізми дозволять швидше реагувати на порушення.

– **Підтримка економічної стабільності.** Зміни сприятимуть зростанню конкуренції, що стане важливим елементом відновлення економіки.

– **Інтеграція з європейським економічним простором.** Гармонізація законодавства із Директивою 2019/1 є стратегічним кроком на шляху до членства в ЄС.

**Висновки.** Другий етап реформи конкурентного законодавства України є ключовим елементом у зміцненні ринкової економіки та створенні рівних умов для всіх учасників ринку. Імплементація нових процедур та інструментів сприятиме підвищенню ефективності регулювання та забезпеченню конкурентного середовища, яке відповідає стандартам ЄС.

### Література:

1. Антимонопольний комітет України. *Презентація другого етапу реформи конкурентного законодавства*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://amcu.gov.ua/news/v-amku-prezentuvaly-druhyi-etap-reformy-konkurentnoho-zakonodavstva>
2. Верховна Рада України. *Реформа конкурентного законодавства*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://www.rada.gov.ua/news/news\\_kom/252147.html](https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/252147.html)
3. Укрінформ. *Другий етап реформи АМКУ: нові механізми та гарантії*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3888523-v-ukraini-rozpocinaetsa-drugij-etap-reformi-konkurentnogo-zakonodavstva-amku.html>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-29>

## ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

**Зінич Любомир Васильович**

кандидат юридичних наук,  
докторант кафедри конституційного, міжнародного  
та адміністративного права  
Прикарпатського національного університету  
імені Василя Стефаника  
м. Івано-Франківськ, України

У сучасних умовах захист прав інтелектуальної власності – багатопланова проблема. Центральне місце в ній, безперечно, займають питання ефективного правового регулювання, його відповідності європейським стандартам у сфері захисту результатів творчої діяльності. Масштаби проблеми варто оцінювати зважаючи і на високий ступінь поширеності порушень прав інтелектуальної власності у цифровому середовищі і не тільки, і на високий ступінь їх прихованості, що не може не вплинути на законодавство України.

У юридичній науці питанням захисту прав інтелектуальної власності та інтеграції законодавства до стандартів Європейського Союзу присвячено чимало уваги. Наслідком цього є і дублювання окремих положень та ігнорування конкретних аспектів захисту прав

інтелектуальної власності, що призводить до помилкового праворозуміння та правозастосування.

У зв'язку з цим як теоретичного, так і практичного значення набуває дослідження проблем інтеграції законодавства України до європейських стандартів у сфері інтелектуальної власності.

З моменту проголошення незалежності і до сьогоднішнього дня Україна створює законодавство у сфері інтелектуальної власності з урахуванням європейських стандартів. Визначальними подіями стали прийняття спеціалізованих законів, що визначають правовий статус різних об'єктів інтелектуальної власності.

У 2020 році Верховна Рада України прийняла Закон «Про створення Національного органу інтелектуальної власності» [1], який відповідає стандартам ЄС.

23 червня 2022 року в умовах триваючої військової агресії, Україні надано статус кандидата на членство в ЄС. А у грудні 2022 року український парламент прийняв Закон «Про авторське право і суміжні права» [2], що ще раз продемонструвало прагнення України привести своє законодавство у відповідність до *aquis* ЄС щодо авторського права.

Важливою віхою в інтеграції України до стандартів ЄС стало підписання 5 липня 2023 року Меморандуму про взаєморозуміння між Офісом інтелектуальної власності Європейського Союзу (EUIPO) та Українським національним офісом інтелектуальної власності та інновацій (UANIPPO). Це партнерство має на меті посилити систему інтелектуальної власності в Україні, тим самим наблизивши її до стандартів ЄС [3].

Незважаючи на деякі законодавчі оновлення, спрямовані на інтеграцію до європейського простору, процес гармонізації законодавства у сфері інтелектуальної власності продовжує стикатися із деякими факторами, що впливають на процес інтеграції законодавства.

Досить важливим фактором, який набуває першочергового значення є недостатня системність законодавчих змін. Гостро постає проблема комплексного аудиту законодавства, що має бути спрямований на виявлення розбіжностей і суперечностей між національним законодавством і директивами ЄС. Тому доцільно розробити Стратегію гармонізації законодавства, яка б усунула зазначені проблеми.

Іншим важливим зовнішнім фактором, що впливає на процес інтеграції законодавства є триваючий збройний конфлікт, який відвертає увагу та ресурси від законодавчих реформ.

Варто виділити ще певні додаткові фактори, які впливають на процес інтеграції законодавства, це відсутність значної цифровізації публічних послуг у цій сфері, недостатня компетентність персоналу, певна інституційна неспроможність пристосуватися до стандартів Європейського Союзу.

Розуміння правових проблем інтеграції законодавства до європейських стандартів найбільш повно відображає аналіз відмінностей між європейським та українським законодавством у сфері інтелектуальної власності.

Варто зазначити, що у Європейському Союзі регулювання інтелектуальної власності здійснюється численними директивами та регламентами, що забезпечує уніфікацію підходів у всіх державах-членах ЄС. Основною є Директива Європейського парламенту і Ради 2001/29/ЄС від 22 травня 2001 року про гармонізацію окремих аспектів авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві [4] та Регламент Європейського парламенту і Ради № 2017/1001 від 14 червня 2017 року про торгівельну марку Європейського Союзу (кодифікація) [5]. Але разом з тим Україна ще не ратифікувала всі Директиви ЄС у цій сфері.

У сфері авторського права значних відмінностей немає, але існують питання з реалізацією прав на практиці, а також з механізмом захисту немайнових прав автора, оскільки інститут колективного управління ще не повністю відповідає європейським стандартам.

У Європейському союзі щодо патентного права прийнята Європейська патентна Конвенція та функціонує Європейське патентне відомство, що дозволяє отримати єдиний європейський патент. Україна не ратифікувала Європейську патентну Конвенцію, що створює певні обмеження для вітчизняних винахідників. Зазначена обставина обмежує доступ вітчизняних інновацій до європейського ринку, створює додаткові фінансові та адміністративні бар'єри для українських підприємств, які прагнуть захистити свої права на винаходи в Європі. Потреба у окремій реєстрації патентів у кожній державі Європейського Союзу збільшує витрати та ускладнює процес. Така ситуація певним чином впливає на інвестиційну привабливість України та стримує розвиток високотехнологічних галузей, оскільки українські винахідники можуть втратити потенційні можливості для комерціалізації своїх розробок та зміцнення позицій на європейському ринку.

З огляду на вищезазначені фактори, що впливають на процес гармонізації та аналіз розбіжностей законодавства України і Європейського Союзу можна виділити низку проблем, які ускладнюють процес інтеграції законодавства про інтелектуальну власність до стандартів ЄС.

Істотною проблемою гармонізації законодавства у сфері інтелектуальної власності є відмінності у використанні термінології українського та європейського законодавства. Варто зазначити, що у сфері права промислової власності в українському законодавстві є поняття «корисна модель», тоді як у законодавстві Європейського Союзу прямого аналога цього терміну немає. Не менш важливим є і те,



що ноу-хау в українському законодавстві немає чіткого визначення, а в законодавстві країн Європейського Союзу існує розвинена доктрина захисту ноу-хау.

Різні процедури реєстрації прав інтелектуальної власності в Україні та Європейському Союзі, наприклад поняття «торгова марка» збігається, але процедури реєстрації прав відрізняються в Україні та Європейському Союзі подекуди досить суттєво.

В Україні досить часто виникають проблемні питання щодо доказування факту порушення прав, особливо у цифровому середовищі. З названою проблемою виникає, крім того проблеми з оперативністю та ефективністю розгляду справ про порушення прав інтелектуальної власності в судах. Ускладнений процес відшкодування збитків заподіяних порушеннями прав інтелектуальної власності, оскільки немає методик розрахунків збитків.

На жаль в українському законодавстві окремі сучасні об'єкти інтелектуальної власності захищені недостатньо або зовсім незахищені, наприклад сфера біотехнологій. Досить обмежене застосування на практиці колективних знаків для товарів і послуг.

Підсумовуючи проведені дослідження, варто зазначити, що незважаючи на певні кроки України все ще інтеграція законодавства України стикається із певними проблемними питаннями, зокрема: 1) існують значні відмінності в законодавстві – розбіжності стосуються як термінології, так і врегулювання окремих інститутів інтелектуальної власності; 2) існує невизначеність з доведенням порушень прав інтелектуальної власності, розрахунку збитків та ефективністю окремих правозахисних заходів; 3) недостатня урегульованість нових технологій.

### **Література:**

1. Про внесення змін до деяких Законів України щодо створення національного органу інтелектуальної власності. Закон України від 16.06.2020 р. № 703-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703-20#Text>

2. Про авторське право і суміжні права. Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>

3. Євроінтеграція сфери інтелектуальної власності: IP офіс підписав меморандум про співпрацю з EUIPO. URL: [https://nipo.gov.ua/ip\\_ofis-euipo-memorandum/](https://nipo.gov.ua/ip_ofis-euipo-memorandum/)

4. Директива Європейського парламенту і Ради 2001/29/ЄС від 22 травня 2001 року про гармонізацію окремих аспектів авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984\\_005-01#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-01#Text)

5. Регламент Європейського парламенту і Ради № 2017/1001 від 14 червня 2017 року про торгівельну марку Європейського Союзу (кодифікація) [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984\\_003-17#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_003-17#Text)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-30>

## **ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ У СИСТЕМУ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЯК АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕФОРМ У ПРАВОВІЙ ОСВІТІ**

**Іваницька Наталія**

*аспірант*

*ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»  
м. Київ, Україна*

Юридична освіта відіграє найважливішу роль у зміцненні основ громадянського суспільства, вона не лише надає знання про закони та права, а й формує культуру правової свідомості, що важливо для розвитку демократичних інститутів і правової держави. Система юридичної освіти в Україні є достатньо комплексною за природою та складною за змістом. Вона одночасно взаємодіє з іншими системами: політичною, економічною, культурною, соціальною. У таких умовах система юридичної освіти не може бути пасивною, вона суттєво і динамічно впливає на всі процеси державного та суспільного життя, а також активно формує цивілізоване демократичне правове поле. Тому варто погодитися з І. Вербовським, що «протягом останніх десятиліть Україна наполегливо наближається до європейських стандартів, через це українським закладам освіти потрібно впроваджувати європейські стандарти управління через сучасні зміни в країні» [1].

Юридична освіта надає знання про правову систему, важливість законів і процедур, вона є фундаментом для формування законослухняного та усвідомленого суспільства. Вивчення правових норм допомагає громадянам розуміти свої права та обов'язки, що сприяє розвитку відповідальної громадянської участі. У зазначеному контексті особливо важливою є роль правової освіти, основною метою якої повинна стати підготовка професіоналів відповідно до європейських стандартів, що вимагає докорінної зміни нормативно-правових вимог до

її змісту та якості, а також ефективного механізму її законодавчого забезпечення.

При цьому, як слушно зауважує Г. Мицик, «... інтеграція України до Європейського простору вищої освіти стає важливим стратегічним завданням: вона сприяє розвитку міжнародного співробітництва в освітній галузі та зміцненню зв'язків з іншими європейськими країнами, що дозволяє обмінюватися досвідом та поширювати кращі практики й адаптувати їх відповідно до соціально-економічних умов країни» [2].

Міждержавне інтеграційне співробітництво в освітній сфері, яке стало поширеним на сучасному етапі, першочергово передбачає взаємодію різних правових систем у межах глобального права. Водночас універсальні світові підходи щодо якісного надання освітніх послуг об'єктивуються через імплементацію конкретних принципів і стандартів на регіональному рівні функціонування інтеграційних об'єднань, ключовим з яких для сучасного етапу державно-правового розвитку України є Європейський Союз, а також адаптація національного законодавства до права якого дозволяє досягти належного рівня надання освітніх послуг у контексті побудови загального європейського освітнього простору.

Причому, як зазначає Д. Юськов, «... окремі принципи реалізації політики у вищій школі, які рекомендовані Європейським Союзом, вже успішно реалізовані в Україні. Так, на законодавчому рівні зафіксовано принцип децентралізації управління освітою, внаслідок якого відбувається перехід від командно-адміністративного формату керівництва, розширення повноважень і прав у радах шкіл, громадських організаціях, вчених рад ЗВО та факультетів, які активно беруть участь в управлінні діяльністю закладів вищої освіти» [3].

Якісні та кількісні параметри функціонування правового механізму забезпечення європейських стандартів у сфері надання освітніх послуг в Україні визначаються здатністю її національної правової системи та сприйняття відповідних стандартів та принципів. Причому сучасні національні правові системи при регулюванні соціальних відносин у своїх державах у більшості випадків надають юридичного значення правових норм інтеграційних об'єднань та їх спільних органів. Орієнтиром для Європейського Союзу при створенні власних стандартів у галузі надання освітніх послуг стали стандарти Ради Європи та практика окремих держав-членів ЄС.

Так, ст. 6 Договору про Європейський Союз зі врахуванням змін, внесених Лісабонським договором, передбачає приєднання Європейського Союзу до основних конвенцій Ради Європи. Крім того, існує тісний взаємозв'язок між наявними в Європейському Союзі загальними освітніми стандартами та конституційними нормами держав-членів організації, що також відображені у ст. 6 Договору (у

редакції Лісабонського договору). У ній зазначено, що права та свободи (у тому числі – право на освіту) у тому вигляді, як вони гарантовані Європейською конвенцією про захист прав людини та основних свобод, і так, як вони походять з конституційних традицій держав-членів, складають невіддільну частину права Європейського Союзу [4].

Відповідно до зазначеного можна зробити висновок про те, що подальша інтеграція України в європейську освітню спільноту буде відбуватися за двома основними рівнями, а саме – на загальному рівні країн-членів ЄС, а також на національному рівні, відповідно до положень Конституції України, законів і підзаконних-нормативно правових актів України. Останні повинні бути гармонізовані та уніфіковані з законодавством ЄС, що врегульовує відносини в окресленій сфері.

### Література:

1. Вербовський І. Впровадження європейських стандартів у правове регулювання освітніх установ України. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 7(35). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-7\(35\)-380-391](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-7(35)-380-391) (дата звернення: 14.11.2024).
2. Імплементація європейських стандартів і рекомендацій у сфері інклюзивної вищої освіти в Україні: виклики та можливості / Г. Мицик та ін. *UNESCO chair journal "lifelong professional education in the XXI century"*. 2023. Т. 2, № 8. С. 7–20. URL: [https://doi.org/10.35387/ucj.2\(8\).2023.7-20](https://doi.org/10.35387/ucj.2(8).2023.7-20) (дата звернення: 14.11.2024).
3. Юськов Д. С. Європейські моделі співпраці громадськості та закладу вищої освіти як чинник реформи вищої освіти в Україні. *Євроінтеграційні процеси в Україні: історичні, культурні, політико-правові та психологічні аспекти*. 2023. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-21> (дата звернення: 14.11.2024).
4. Договір про Європейський Союз: Договір Європ. Союзу від 07.02.1992: станом на 13 груд. 2007 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_029#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029#Text) (дат звернення: 14.11.2024).

## **МОДЕРНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

**Івашенко Сергій Миколайович**

*доцент кафедри права Національної безпеки та правової роботи  
Військово-юридичного інституту  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

**Рибицька Олена Миколаївна**

*викладач кафедри права Національної безпеки та правової роботи  
Військово-юридичного інституту  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

**Скачко Олександр Олександрович**

*курсант III курсу  
Військово-юридичного інституту  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

**Кузмінський Владислав Сергійович**

*курсант III курсу  
Військово-юридичного інституту  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

Національна гвардія України (далі – НГУ) є ключовим елементом системи безпеки та оборони держави. З початком агресії російської федерації проти України відбувається переосмислення підходів до формування системи оборони та безпеки нашої держави з точки зору забезпечення національної стійкості (national resilience) в умовах застосування гібридних методів ведення бойових дій. Так само, як і в країнах ЄС та НАТО, що здійснюють активні кроки з метою створення нових та удосконалення існуючих компонентів безпеки та оборони. Ці кроки гарантуватимуть захист суверенітету та територіальної цілісності і України, і цих держав, враховуючи інструменти, які використовуються

російською федерацією для досягнення своїх цілей на міжнародній арені [1, с. 3].

Наразі, відновлення НГУ почалося ще 2014 році, і стало вимушеним кроком у відповідь на російську агресію проти України та окупацію Криму. НГУ, будучи наймолодшим військовим формуванням, виконувала важливі функції у воєнній та правоохоронній сферах, що включають припинення збройних конфліктів, захист конституційного ладу та участь у спеціальних операціях [3, с. 93].

Процес модернізації Національної гвардії України проходить у контексті реформування оборонної сфери відповідно до стандартів НАТО та кращих практик міжнародного досвіду.

Основними напрямками удосконалення стали:

#### 1. Військова та інструкторська підготовка

Система підготовки особового складу була радикально оновлена з урахуванням досвіду країн НАТО. Зокрема, було створено навчальні центри за підтримки інструкторів із США, Канади та Великої Британії. Також впроваджено стандартизовані навчальні програми, що забезпечують кращу бойову готовність військовослужбовців НГУ. Підготовка орієнтована на набуття навичок, необхідних для дій у сучасних умовах гібридної війни.

#### 2. Інтеграція територіальної оборони

В системі Збройних Сил України саме підрозділи територіальної оборони вбачаються як найбільш чисельні за кількістю підрозділів із широким спектром завдань, що робить їх близькими до завдань частин і підрозділів НГУ. З огляду на це, важливо забезпечити ефективну постановку задач та належний рівень навчання особового складу [2, с. 21].

#### 3. Технічна модернізація

НГУ оснащується сучасною зброєю та технікою, що відповідає стандартам НАТО. Серед останніх досягнень – впровадження нових бронетранспортерів, дронів, систем зв'язку та захищеного командування.

Для порівняння, причини та мотиви створення воєнізованих формувань є специфічними для кожної країни. Наприклад, Національна гвардія Латвії була сформована як народний інструмент самооборони від зовнішніх загроз, тоді як карабінери Італії мали подвійні функції оборони та охорони правопорядку. Водночас, Національна гвардія США спочатку мала на меті захист незалежності штатів, але згодом розширила свої функції для підтримки збройних сил [5, с. 183].

Таким чином, Україна повинна враховувати світовий досвід, але уникати «сліпого» копіювання моделей. Формування НГУ повинно базуватись на стратегічній оцінці загроз, потреб суспільства та особливостях національної оборонної системи.

Слід зазначити, що попри певний прогрес, процес модернізації НГУ стикається з низкою проблем і одним із них є збереження ретроградних кадрів, що не здатні реалізовувати сучасні реформи.

Отже, модернізація Національної гвардії України є важливим етапом зміцнення обороноздатності країни та забезпечення національної безпеки. Врахування світового досвіду, особливо у контексті територіальної оборони, дозволяє створити ефективну систему резервних сил.

Відповідно, подальший розвиток НГУ має зосередитись на: інтеграції підрозділів територіальної оборони до складу резерву НГУ; розширенні технічного оснащення відповідно до стандартів НАТО; підвищенні ефективності бойової підготовки; забезпеченні прозорості командування та посиленні цивільного контролю [4].

Водночас, стратегічна оцінка загроз має стати основою для подальших кроків у реформуванні НГУ як важливого компонента національної оборони. У сучасних умовах, коли Україна протистоїть збройній агресії, модернізована Національна гвардія України є гарантом стабільності, безпеки та територіальної цілісності держави.

### **Література:**

1. Аллеров Ю. В., Кривенко О. В. Роль і місце Національної гвардії України у структурі сектору національної безпеки і оборони України. Наука і оборона. 2018. № 3. С. 3–9. URL: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2018-4-3-3-9>
2. Забезпечення громадської безпеки підрозділами Національної гвардії України: організаційно-правовий аспект : монографія / ред. Д. Ю. Толстоносов та ін. Київ, 2023. 174 с.
3. Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (Україна, м. Харків, 30 травня 2024 року). Харків: Національна академія Національної гвардії України, 2024. 129 с.
4. Про Національну гвардію України. Закон України від 14.03.2014. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 17, Ст. 594. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>
5. Толстоносов Д.Ю. Організаційно-правові засади забезпечення громадської безпеки підрозділами Національної гвардії України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 ; Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2020. 204 с.

## **ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОКАЗУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ШЛЯХОМ ФОТО І ВІДЕОФІКСАЦІЇ ТА ІНШИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ**

**Качан Юрій Романович**

*студент факультету морського права  
Національного університету кораблебудування  
імені адмірала Макарова  
м. Миколаїв, Україна*

Процес фото та відео фіксації широко застосовується для встановлення факту правопорушення та використовується для доказування адміністративних правопорушень. Однак, через недосконалість правової системи України виникають проблеми з визнанням відеодоказу та використанням його як об'єктивного засобу доказування фактів скоєння адміністративного правопорушення.

Доказ є одним із ключових понять, що використовується в адміністративному процесі для встановлення фактів та обґрунтування рішень.

В. Бевзенко визначає, що, докази в адміністративному процесі, це «урегульована процесуальним законодавством, існуюча у певній процесуальній формі інформація (фактичні дані), яка надає можливість адміністративному суду, що розглядає справу, достеменно або певним чином відтворити та встановити усі обставини публічно-правового спору, які мають значення для правильного вирішення адміністративної справи» [1].

Згідно статті 251 КУпАП – «доказами у справі про адміністративне правопорушення є фактичні дані, що допомагають встановити наявність чи відсутність порушення, винуватість особи та інші важливі обставини. Ці дані можуть бути підтверджені: протоколом про правопорушення; поясненнями особи, яка притягується до відповідальності, свідків чи потерпілих; висновком експерта; речовими доказами; даними технічних приладів (з фото, відеозаписами або автоматизованими системами), зокрема тими, що використовуються особами чи свідками; актами огляду та затримання транспортного засобу; протоколами вилучення речей і документів; іншими документами» [2].

Тобто, одним із видів доказів КУпАП передбачає записи, файли виконані за допомогою технічних пристроїв (фото-відеокамер,



відеореєстраторів, приладів для фіксування швидкості руху транспортних засобів).

Даний вид доказів можна віднести до найбільш об'єктивних доказів, оскільки посадова особа чи суд, який розглядає справу, мають можливість безпосередньо пересвідчитися у певних обставинах справи та перевірити інші докази шляхом перегляду фото та відеозаписів.

Однак, під час здійснення адміністративного провадження можуть виникати деякі проблеми, які сприяють уникненню винних осіб від адміністративної відповідальності за вчинені адміністративні правопорушення.

Найпоширенішими видами адміністративних правопорушень, для документування яких національною поліцією використовуються фото-відеофіксація є: стаття 124 КУпАП «Порушення правил дорожнього руху, що спричинило пошкодження транспортних засобів, вантажу, автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, дорожніх споруд чи іншого майна», стаття 125 КУпАП «Інші порушення правил дорожнього руху», стаття 122 КУпАП «Перевищення встановлених обмежень швидкості руху, проїзд на заборонний сигнал регулювання дорожнього руху та порушення інших правил дорожнього руху», стаття 126 КУпАП «Керування транспортним засобом особою, яка не має відповідних документів на право керування таким транспортним засобом або не пред'явила їх для перевірки, або стосовно якої встановлено тимчасове обмеження у праві керування транспортними засобами», стаття 130 КУпАП «Керування транспортними засобами або суднами особами, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції».

Фото та відеофіксація як універсальний доказ може бути використана під час адміністративного провадження у документуванні переважної більшості адміністративних правопорушень.

Фото та відеозйомка як доказ – це процес отримання та надання візуальних даних в адміністративному провадженні.

Як і будь-який інший доказ, відео-фото матеріали мають відповідати критеріям доказів, а саме бути законно отриманими (допустимість), бути достовірними та належними (релевантність).

Кодекс України про адміністративні правопорушення не деталізує вимоги до безпосереднього способу фото-відео фіксації суб'єктів, які мають право на її здійснення, до матеріальних носіїв на яких повинен зберігатися фото-відеодоказ, щодо оформлення безпосереднього результату фото-відео фіксації, щодо безперервності відеозапису, а також не визначає порядок реалізації права на відеофіксацію певними уповноваженими державними органами.

Так, відсутність способу фіксації може приводити до закриття адміністративного провадження.

Наприклад, відповідно до статті 40 Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII зазначається, що «технічні прилади та технічні засоби, передбачені пунктами 1 і 2 цієї частини, поліція може закріплювати на однострої, у/на безпілотних повітряних суднах, службових транспортних засобах, суднах чи інших плавучих засобах, у тому числі тих, що не мають кольорографічних схем, розпізнавальних знаків та написів, які свідчать про належність до поліції, а також монтувати/розміщувати їх по зовнішньому периметру доріг і будівель» [3].

У той же час, при документуванні порушення статті 122 КУпАП поліцейські використовують технічні прилади, які не встановлюються у порядку визначеному ст. 40 ЗУ «Про Національну поліцію», а використовують прилад для вимірювання швидкості «з руки».

Правова невизначеність способу застосування технічного приладу може приводити до визнання відеодоказу, отриманого таким шляхом, недійсним що тягне за собою наслідки у вигляді звільнення винної особи від адміністративної відповідальності.

Використання доказів, які не містять дати та часу створення відеозапису, без посилання на джерело походження записів, часто мають наслідком визнання таких доказів неналежними.

В цілому, такі порушення відносяться до порушення ст. 7 КУпАП, яка передбачає, що «ніхто не може бути підданий заходу впливу в зв'язку з адміністративним правопорушенням інакше, як на підставах і в порядку, встановлених законом, а провадження в справах про адміністративні правопорушення здійснюється на основі суворого додержання законності» [2].

У статті 40 Закону «Про Національну поліцію» зазначається, що поліція для виконання покладених на неї завдань та здійснення повноважень, визначених законом, може застосовувати такі технічні прилади, технічні засоби та спеціалізоване програмне забезпечення: фото- і відеотехніку, у тому числі техніку, що працює в автоматичному режимі, технічні прилади та технічні засоби з виявлення та/або фіксації правопорушень.

Поліція може використовувати інформацію, отриману за допомогою фото- і відеотехніки, технічних приладів та технічних засобів, що перебувають у чужому володінні.

Інформацію про змонтовані/розміщені технічні прилади, технічні засоби повинна бути розміщена на видному місці [3].

Зазначені вище норми Закону України «Про Національну поліцію» містять загальні посилання на право поліції використовувати фото-відеозаписи, однак вказаний закон, як і КУпАП, не містить ніяких

застережень щодо недопустимості розголошення персональних даних особи, щодо якої здійснюється фото-відеофіксація, щодо недопустимості порушення її конституційного права визначеного у ст. 32 Конституції України. Дана норма передбачає, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [4].

Підводячи підсумки потрібно зазначити, що вирішення вищезгаданих проблемних питань можливе через законодавче удосконалення правових норм, приведення діючого адміністративного законодавства до відповідності з нормами Конституції України, шляхом внесення змін до КУпАП і законів України Верховною Радою України.

### **Література:**

1. Смокович М.І., Бевзенко В.М. Адміністративний процес України: теорія, практика: Підручник. За заг. ред. д.ю.н., проф. Бевзенка В.М. Пер. з нім. і адапт. Рижкова Г.В. Видання друге, змінене, доповнене і перероблене. Київ: ВД «Дакор», 2021. 1204 с, с.706.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.84 № 8073-X URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
3. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
4. Конституція України від 28.06.96 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-33>

## **ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО КАБІНЕТУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ**

**Каштан Олена Василівна**

*аспірантка кафедри публічно-правових дисциплін  
ВНЗ «Київський міжнародний університет»  
м. Київ, Україна*

Відповідно до Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» електронний документ є інформацією, яка

зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа [1].

В адміністративному судочинстві електронний документообіг здійснюється Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою (далі – ЄСІТС), що забезпечує обмін документами в електронній формі між судами та учасниками судового процесу.

Допустимість електронного документа, як доказу, не може заперечуватися виключно на підставі того, що він має електронну форму, про що неодноразово наголошували судді на початку їх впровадження у документообіг. Однак, електронні документи мають свою специфіку, що обумовлює їх подальші методи та способи використання при процесі доказування обставин, що впливають на розгляд адміністративної справи та її кінцеве рішення.

У газеті «Голос України» від 04.09.2021 № 168 (7668) опубліковано оголошення про три підсистеми (модулів) ЄСІТС (далі – Положення) – це «Електронний кабінет», «Електронний суд» та відео-конференц'язок, які почали офіційно функціонувати з 05.10.2021 року.

Актуальна судова практика адміністративних спорів вбачає випадки недостовірності електронної пошти учасників процесу під час використання електронних кабінетів. Одеський окружний адміністративний суд у справі № 420/37064/23 наголосив на тому, що як вбачається із листів позивача, долучених до позовної заяви, вони були скеровані на адреси електронної пошти відповідачів, в той час як офіційна електронна адреса зовсім інша. Суть полягає у тому, що поняття так звану «офіційність» електронної пошти потрібно довести у процесі доказування [2].

У розумінні Положення офіційною електронною адресою є адреса електронної пошти, вказана користувачем в Електронному кабінеті ЄСІТС, або адреса електронної пошти, вказана в одному з державних реєстрів. Подібна позиція висловлена Верховним Судом у постанові від 28.06.2022 у справі № 761/21436/20 [3].

Згідно з п.п. 8 п. 6 Типової інструкції з документування управлінської інформації в електронній формі та організації роботи з електронними документами в діловодстві, електронного міжвідомчого обміну, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 55, електронна копія оригіналу паперового документа (фотокопія) – це візуальне подання паперового документа в електронній формі, отримане шляхом сканування (фотографування) паперового документа, відповідність оригіналу та правовий статус якого засвідчено кваліфікованою електронною печаткою установи [4].

Харківський окружний адміністративний суд розглянув справу № 520/2661/24 предметом спору якої було оскарження невідповідності електронного адвокатського запиту чинному законодавству. Адвокат з

метою надання правової допомоги звернувся до Височанської селищної ради з адвокатським запитом у відповідності до ст. 20, 24 Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та Закону України «Про доступ до публічної інформації». До адвокатського запиту було додано роздруковку електронного ордеру з QR-кодом та завірена копія свідоцтва на право зайняття адвокатською діяльністю [5].

В особистому кабінеті адвоката генерується лише бланк ордеру, затвердженої типової форми, однак графа «Адвокат» заповнюється самостійно шляхом накладення власноручного підпису. На практиці додатки, в більшості випадків, формуються шляхом сканування та посвідчуються електронним цифровим підписом в електронному вигляді. Однак, відповідача по справі не влаштував спосіб їх засвідчення, оскільки він не відповідав вимогам п. 5.26 ДСТУ 4163:2020 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів».

Така колізія правових норм спричинена великою кількістю нормативно-правових положень, які практично усі можна застосувати. Суд розібрався в ситуації, що склалася та дійшов висновку про те, що додані до електронного адвокатського запиту копії адвокатського ордеру та свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, засвідчені електронним цифровим підписом, є електронними копіями оригіналів паперових документів, до яких не застосовуються правила завершення паперових копій документів.

Також, варто звернути увагу на особливості строків апеляційного оскарження, що виникають під час користування електронними ресурсами. Так, після прийняття Волинським окружним адміністративним судом рішення у справі № 140/9164/23 адвокат сторони по справі вирішив його оскаржити та надіслав через «Електронний кабінет» апеляційну скаргу [6].

Ухвалою суду Восьмого апеляційного адміністративного суду від 15 січня 2024 року апеляційну скаргу залишено без руху у зв'язку з порушеннями строків встановлених ч.1 ст. 295 КАС України. Копію зазначеної ухвали скаржник отримав 16 січня 2024 року та на виконання вимог вказаної ухвали, скаржником до суду заявлено клопотання про поновлення строку апеляційного оскарження, яке обґрунтоване тим, що перебіг строку на апеляційне оскарження розпочинається з 03.11.2023, оскільки саме тоді надійшла копія оскаржуваного рішення [7].

Розв'язуючи питання про поновлення строку, в межах кожної конкретної справи суд надає оцінку сукупності обставин, які стали перешкодою для своєчасного звернення до суду. В даній ситуації спір був викликаний неправильним тлумаченням часових проміжків між надходженням, датою реєстрацією чи фактом отримання оскаржуваної ухвали.

Однак, суд дійшов висновку, що початком строку для подання апеляційної скарги є момент доставлення судового рішення до електронного кабінету, а не дата фактичного отримання документа. Нормативно встановлено надсилання відповідних документів саме до електронного кабінету незалежно від прив'язки до електронної адреси користувача такого кабінету, визначеної своїм внутрішнім документом як офіційна, оскільки для функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи офіційною електронною адресою є адреса електронної пошти, вказана користувачем в електронному кабінеті.

Отже, дата реєстрації кореспонденції не є доказом дати отримання рішення суду, оскільки відображає лише факт реєстрації, а не фактичного отримання документа. Своєчасність реєстрації кореспонденції є питанням організації роботи установи, а не підставою для поновлення строку на апеляційне оскарження.

### **Література:**

1. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 36, ст. 275. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>.

2. Судове рішення Одеського окружного адміністративного суду у справі № 420/37064/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117377757>

3. Судове рішення Верховного Суду України у справі № 761/21436/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104975502>.

4. Типова інструкція з документування управлінської інформації в електронній формі та організації роботи з електронними документами в діловодстві, електронного міжвідомчого обміну : Постанова кабінету міністрів України від 17.01.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-п#Text>.

5. Судове рішення Харківського окружного адміністративного суду у справі № 520/2661/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117979672>.

6. Судове рішення Волинського окружного адміністративного суду у справі № 140/9164/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114491481>.

7. Судове рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду у справі №140/9164/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117597519>.

**ЗАВДАННЯ ЮРИДИЧНОЇ СЛУЖБИ  
НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ:  
ПРОБЛЕМАТИЧНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ**

**Климович Валерія Євгенівна**

*студентка II року навчання  
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність»  
Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

Юридична служба Національної гвардії України виконує важливу функцію у забезпеченні правопорядку, дотриманні законності та захисті прав військовослужбовців та працівників НГУ. Її діяльність спрямована на правову підтримку оперативної роботи, консультативний супровід, а також участь у розробці та вдосконаленні нормативних документів, що регулюють функціонування НГУ. Проте в процесі реалізації цих завдань юридична служба стикається з низкою проблем: кадровим дефіцитом, неузгодженістю законодавчої бази, складнощами у правозастосуванні. Це призводить до правових колізій та невизначеності у прийнятті рішень, що послаблює захист прав військовослужбовців та підвищує ризик правових конфліктів. Аналіз цих проблем має важливе наукове значення, оскільки дозволяє не лише виявити практичні перешкоди в діяльності юридичної служби, а й розробити методи їх подолання.

В останніх дослідженнях та публікаціях згідно даної теми значна увага приділяється правовим аспектам діяльності силових структур, зокрема питанням правового захисту, організації юридичної служби, та оптимізації її функцій у воєнних і правоохоронних установах. Наприклад, у книзі «Національна гвардія України: шляхи розвитку» автори Філіпп Флері та Валентин Бадрак досліджують стратегічні завдання й перспективи реформування Національної гвардії України, зокрема наголошуючи на необхідності посилення правового забезпечення. Вони аналізують основні виклики, з якими стикається НГУ, у тому числі проблеми кадрової політики та недосконалість нормативної бази, що впливає на діяльність юридичних служб. Флері та Бадрак підкреслюють важливість інтеграції кращих міжнародних практик у правове забезпечення та управління Національною гвардією. Їхні рекомендації охоплюють заходи для підвищення професійної

підготовки кадрів, що включає спеціалізоване навчання юристів та створення умов для ефективного кадрового забезпечення [1].

У праці «Обґрунтування переліку операцій оперативного та оперативно-тактичного рівня застосування Національної гвардії України» В. М. Бацамут зосереджується на особливостях оперативних завдань НГУ в умовах сучасних викликів безпеці. Автор обґрунтовує типи операцій, які мають виконуватися Національною гвардією для досягнення високої ефективності в правозахисній та оборонній діяльності, включаючи антикризові та антитерористичні заходи. Також Бацамут наголошує на потребі вдосконалення правового регулювання для належної підготовки кадрів та їхньої правової захищеності під час виконання завдань, що є актуальним для роботи юридичної служби НГУ [2].

Юридична служба Національної гвардії України (НГУ) є ключовим елементом правової інфраструктури, що забезпечує виконання завдань з охорони правопорядку, національної безпеки та правової підтримки військовослужбовців і співробітників НГУ. Завдання юридичної служби включають кілька важливих аспектів:

1. Правова підтримка оперативної діяльності НГУ, а саме:

- консультації з правових питань щодо застосування законодавства під час виконання специфічних завдань НГУ, таких як охорона громадського порядку, боротьба з тероризмом, запобігання масовим безладам;

- підготовка та експертиза правових документів, що регулюють внутрішню діяльність підрозділів НГУ, таких як накази, інструкції, розпорядження, а також акти, що стосуються взаємодії з іншими державними органами та міжнародними партнерами.

2. Захист прав та законних інтересів військовослужбовців:

- консультації та правова допомога військовослужбовцям у випадку порушень їхніх прав, наприклад, у разі незаконних дій з боку командування або у випадках, коли виникають спори щодо виконання службових обов'язків;

- вирішення трудових суперечок, пов'язаних з умовами служби, пенсійним забезпеченням, пільгами, компенсаціями та іншими аспектами соціально-правових відносин військових.

3. Участь у розробці нормативної бази, яка містить у собі розробку і оновлення нормативно-правових актів, що регулюють діяльність Національної гвардії (зокрема, це стосується удосконалення законодавства про статус військовослужбовців, їх права та обов'язки, організацію оперативних та бойових завдань, а також міжвідомчої взаємодії з іншими силовими структурами) [3].

Реалізація завдань юридичної служби Національної гвардії України стикається також з суттєвими проблемами, що ускладнюють її ефективне функціонування. В першу чергу, мова йде про *кадровий*



*дефіцит*. Адже через обмежену кількість фахівців, що мають необхідні знання та досвід у військовому праві та специфіці діяльності силових структур, служба не завжди може швидко й ефективно реагувати на зміни в законодавстві або забезпечити правову підтримку вчасно. По-друге, *наявність прогалин та невідповідності у нормативно-правових актах*, які регулюють діяльність НГУ. Колізії між різними законодавчими актами створюють невизначеність у тому, як застосовувати певні норми на практиці. Наприклад, деякі аспекти діяльності НГУ можуть залишатися не врегульованими або недостатньо чітко прописаними в законодавстві, що веде до правових суперечок та ускладнює реалізацію операцій чи інших завдань. По третє, іншою важливою проблемою також є труднощі з правозастосуванням, особливо в тих випадках, коли законодавство не дає однозначних вказівок щодо застосування конкретних норм. У таких умовах військові та юридичні службовці можуть опинитися в ситуаціях, коли не зовсім зрозуміло, як правильно діяти відповідно до закону, що може привести до юридичних спірних ситуацій, а також до порушень правових процедур і принципів законності.

Тому для вирішення проблем, які виникають у юридичній службі Національної гвардії України, необхідно вжити кілька конкретних кроків.

- Підвищення кваліфікації юристів: необхідно впровадити систематичне підвищення кваліфікації співробітників юридичної служби, зокрема через регулярні тренінги та семінари, що охоплюють сучасні питання військового та адміністративного права, права людини, міжнародного гуманітарного права та інших аспектів діяльності НГУ.

- Усунення правових колізій: необхідно провести ревізію існуючих законодавчих актів, що регулюють діяльність НГУ, і на основі цієї ревізії розробити нові закони або внести зміни до існуючих, щоб усунути прогалини й суперечності між нормативними актами.

- Розробка нових, більш чітких норм: важливо створювати нові правові норми, що відповідають актуальним потребам НГУ, зокрема в умовах зміни міжнародної ситуації, боротьби з новими видами загроз та розвитку військово-політичної ситуації в країні.

- Активізація обміну досвідом між силовими структурами: важливо розвивати взаємодію між різними державними органами, зокрема між Міністерством внутрішніх справ, СБУ, прокуратурою та іншими правоохоронними структурами [4].

Отже, можна сказати, що результати проведеного дослідження свідчать про необхідність комплексного підходу до вирішення проблем юридичної служби Національної гвардії України. Перш за все, потрібно реформувати кадрову політику, підвищуючи кваліфікацію юристів та залучаючи спеціалістів, орієнтованих на роботу в силових структурах.

Також важливим є розроблення чітких механізмів правозастосування, щоб забезпечити єдність у трактуванні норм і дотриманні правової процедури. Окрім цього, для покращення правового супроводу необхідно активізувати міжвідомчу співпрацю та інтегрувати міжнародні стандарти, що сприятиме впровадженню найкращих правових практик і підвищить ефективність роботи юридичної служби НГУ.

Щодо перспектив, то тут можна виділити такі складові:

- у майбутньому важливим напрямом є інтеграція практик міжнародних організацій у правову діяльність НГУ. Це включає вивчення досвіду НАТО, ООН та інших міжнародних структур для вдосконалення правового забезпечення діяльності НГУ;
- важливим напрямком є постійний моніторинг і актуалізація законодавства, що регулює діяльність НГУ, з урахуванням швидких змін у внутрішньополітичній та міжнародній ситуації;
- поглиблене дослідження правових відносин у контексті зовнішніх загроз. В умовах гібридних загроз, нових видів військових конфліктів та терористичних атак, особливо важливо продовжувати дослідження правових аспектів, що стосуються специфічних завдань НГУ.

### Література:

1. Філіпп Ф., Бадрак В. Національна гвардія України: шляхи розвитку: підруч. Женева-Київ, 2017. 50 с.
2. Бацамут В. М. Обґрунтуванням переліку операцій оперативного та оперативно-тактичного рівня застосування НГУ. *Актуальні проблеми оперативного мистецтва та тактики Національної гвардії України*. Науково-практична конференція Національної академії Національної гвардії України 31 березня 2022 р., м. Харків.
3. Про затвердження Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1040-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.11.2024).
4. Закон України «Про Національну гвардію України» (від 13 березня 2014 року № 876-VII) (дата звернення: 13.11.2024).

## **ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ЯК СУБ'ЄКТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ**

**Кропивницький Микола Олександрович**

*кандидат юридичних наук,*

*доцент кафедри права*

*Львівського інституту*

*ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»*

*м. Львів, Україна*

Протягом XVI–XVIII століть інституційно формується те, що сьогодні ми називаємо «виконавчою владою» в сенсі управління суспільними ресурсами, причому воно не просто «додається» до традиційних функцій держави: законодавства, фінансів, судів та армії, а починає вирішальним чином домінувати над ними, підпорядковувати їх функціонування власній логіці – феномен, який Мішель Фуко називає «обурядовленням держави»: «Діяльність уряду – цілепокладання держави. Управляти згідно з державним інтересом означає прагнути того, аби держава могла стати міцною та стійкою, щоб вона могла протистояти усьому, що може її зруйнувати» [11, с. 16]. На шляху становлення сучасних уявлень про виконавчу владу відбуваються три парадигмальні зміни: 1) раціоналізація процесу прийняття рішень, що передбачає необхідність «знання сил і ресурсів, що утворюють державу» [12, с. 359]. «Раціональне втручання управлінського інтересу, раціональність якого гарантує держава» [12, с. 375] передбачає формування «бюрократичного апарату як апарату знання», тієї «раціональної бюрократії», яку Макс Вебер вважав вирішальною ознакою сучасної держави; 2) верховенство «державного інтересу» над законністю. Врядування як діяльність «не є чимось, що включається до внутрішнього змісту законності або системи законів. Воно використовує закони як інструмент» [12, с. 344]; 3) зародження специфічних управлінських практик, відомих під назвою «адміністрування», які мають на увазі насамперед спробу раціональної організації використання суспільних ресурсів [8, с. 216]. Держава перестає мислитися як «трансцендентний синтетичний принцип щастя кожного, що перетворюється на щастя усіх» [12, с. 447], а постає «регулятором інтересів», тобто через наголос на «регулюванні» відбувається своєрідне повернення до юридичного дискурсу з тією поправкою, що тематизація

«прав» та «обов'язків» індивіда перетлумачується в парадигмі «інтересів» економічних суб'єктів як принципу суспільної корисності й економічної вигоди, якому підпорядковуються урядові інституції (раціонально обґрунтоване самообмеження урядового втручання) [8, с. 218–220].

Виконавча влада є окремою гілкою державної влади та займає одне з провідних місць у системі поділу влади. Будь-яка держава немислима без виконавчої влади, оскільки насамперед завдяки виконавчій владі держава здійснює більшість своїх завдань і функцій. Виконавча влада – це, насамперед, право й обов'язок підпорядковувати чужу волю, здійснюючи виконавчо-розпорядчу діяльність, тобто впорядковувати (певним чином регулювати) суспільні відносини, зокрема, право й можливість застосовувати примус, в адміністративному порядку карати (без звернення до суду) тощо. Такі формально визначені права та обов'язки знаходять нормативне закріплення в повноваженнях органів виконавчої влади та інших органів державного управління. Ознаками виконавчої влади є такі: 1) має належну правову основу функціонування та функціонально-компетенційну визначеність; 2) реалізується у формі державного управління; 3) органічно та нерозривно пов'язана з державною політикою; 4) має універсальний характер щодо здійснення в часі, території, щодо охоплення майже всіх сфер (галузей) суспільного життя; 5) здійснюється особливою спеціально створеною системою ієрархічно побудованих органів; 6) є підзаконною; 7) має юридично-владний, публічно-правовий, організуючий характер; 8) наділена широким арсеналом засобів і заходів щодо застосування примусу та ін. [1, с. 65].

Виконавча влада реалізується органами виконавчої влади, які утворюють систему органів виконавчої влади з такими ознаками, як єдність цільового призначення, функціональна самодостатність, ієрархічність організації, субординаційність зв'язків між структурними рівнями тощо [4, с. 285]. Як зазначає О. І. Остапенко, в адміністративно-правовій науці під органом виконавчої влади визнають частину державного апарату (організацію), яка має власну структуру та штат службовців і в межах установленної компетенції здійснює від імені й за дорученням держави функції управління в економічній, соціально-культурній, адміністративно-політичній сферах суспільного життя [7, с. 152–153]. Із-поміж органів виконавчої влади як суб'єктів соціального забезпечення населення найбільш вагому роль відіграють Міністерство соціальної політики України, Міністерство у справах ветеранів України, Державна служба зайнятості, місцеві державні адміністрації (безпосереднє здійснення соціально-забезпечувальних повноважень покладено на структурні підрозділи місцевих державних адміністрацій з питань соціального захисту населення). На думку

Ю. В. Палагнюк, у процесі майбутнього реформування центральних органів виконавчої влади слід розглянути питання щодо збереження в складі обласної державної адміністрації відповідного підрозділу з питань соціального захисту населення як виконавця і головного розпорядника місцевих програм та виконавця делегованих повноважень [10, с. 313].

Ганс Кельзен у рамках своєї оригінальної теорії *Reine Rechtslehre* («Чистого Правознавства») висновує, що коли визнавати державу за певний правовий порядок, вираз «правова держава» є плеоназмом, однак насправді його вживають на означення особливого типу держави – власне, того, який відповідає вимогам демократії й забезпеченого правопорядку. Відтак, продовжує австро-американський юрист і філософ, основоположник концепцій конституційного суду й конституційного контролю, «правова держава» у цьому специфічному розумінні слова – відносно централізований правовий порядок, відповідно до якого судочинство й урядування є пов'язаними через закони, себто через загальні норми, які приймає обраний народом парламент за участі, чи без неї, глави держави, який очолює уряд; члени уряду відповідають за свої акти, суди є незалежними, а громадянам гарантуються певні права й свободи, зокрема свобода віри, совісті й слова [5, с. 336].

Як слушно відзначають Т. І. Биркович й О. С. Кабанець, держава практично набуває характеристики соціальної злагоди, коли має на меті реалізацію прав людини на гідне життя, покладає на себе обов'язки щодо виконання значної за обсягом соціальної функції – проведення соціальної політики, спрямованої на розробку і здійснення системи реформ, заходів соціального захисту населення, відтак ріст ефективності механізму відповідальності держави перед людиною «в контексті розвитку правової держави є свідченням певного рівня демократичних перетворень» [3, с. 116]. Суголосно цьому звучить позиція А. Г. Соломахи, що «соціальною основою правової держави виступає розвинене громадянське суспільство, а політичною основою є консолідований демократичний режим» [9, с. 565]. Сутнісна особливість правової держави полягає в тому, що державна влада в ній підзаконна, а народ, як сукупність особистостей, є не тільки об'єктом, але й суб'єктом влади й відповідає за підтримання соціально-правового порядку (тобто його свідомість виходить із колишнього, доправового стану й досягає необхідного рівня цивілізованості) [2, с. 423]. Розвиваючи тезу Н. М. Кудлик про необхідність дотримання методологічного принципу діалектичної єдності економіки, політики й ідеології при здійсненні аналізу взаємодії органів публічної влади із громадянським суспільством [6], відзначимо, що інтереси органів виконавчої влади як органів держави й того їхнього сегменту, який охоплює суб'єктів

соціального забезпечення населення України, мають об'єктивну потребу в реалізації й захисті крізь призму концепту правової держави на базі соціально орієнтованої економіки як складової концептуальної ідеї соціально-орієнтованої державності.

### Література:

1. Баклан О. В. Адміністративне право. Курс лекцій: навч. посіб. К.: Університет «Україна», 2024. 322 с.
2. Бачинін В. А., Журавський В. С., Панов М. І. Філософія права: підручник для юрид. спец-тей вищих навч. закладів. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2003. 472 с.
3. Биркович Т. І., Кабанець О. С. Правова держава як невід'ємна складова захисту прав людини. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2019. Вип. 4. С. 116-128.
4. Журавель Я. В. Концепт «виконавча влада» у сучасному політико-управлінському дискурсі. *Юридичний бюлетень*. 2019. Вип. 11. Ч. 1. С. 281-286.
5. Кельзен Ганс. Чисте Правознавство: 3 дод.: Пробл. справедливості. Пер. з нім. О. Мокровольського. К.: Юніверс, 2004. 496 с.
6. Кудлик Н. М. Концепції «правова держава» та «соціальна держава» як методологічна основа ідеального варіанту суспільно-владної взаємодії у сфері економічного розвитку. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2023. Вип. 10. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2023-10-02-23/2023-10-02-23> (дата звернення: 06.12.2024).
7. Остапенко О. І. Адміністративне право України (загальна частина): навч. посіб. Вид. 2-е, доп. Львів: СПОЛЮМ, 2021. 616 с. Бібліогр.: с. 612-614 (29 назв).
8. Пролеєв С. В., Зимовець Р. В., Кобець Р. В. Дискурси у глобальному світі: колективна монографія. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2023. 276 с.
9. Соломаха А. Г. Іманентний концепт правової держави та його вплив на трансформацію адміністративного права. *Право і суспільство*. 2024. № 2. С. 562-567. URL: [http://pravoisusplstvo.org.ua/archive/2024/2\\_2024/81.pdf](http://pravoisusplstvo.org.ua/archive/2024/2_2024/81.pdf) (дата звернення: 06.12.2024).
10. Соціальна робота в умовах сучасних викликів: досвід і перспективи розвитку : колективна монографія. Кол. авт.; за заг. ред. проф. Ю. В. Палагнюк, доц. О. Л. Файчук. Миколаїв : Вид-во: Ємельянова Т. В., 2022. 511 с.
11. Foucault Michel. Naissance de la biopolitique: Cours au Collège de France (1978-1979). Seuil, 2004. 368 p.
12. Foucault Michel. Sécurité, territoire, population. Seuil, 2004. 448 p.

**ПРАВОВІ АСПЕКТИ:  
УТВОРЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ  
ПАРТІЙ ТА ЇХ МІСЦЕВИХ ОСЕРЕДКІВ В УКРАЇНІ**

**Куріцький Роман Володимирович**

*аспірант кафедри правосуддя та філософії  
Сумського національного аграрного університету  
м. Суми, Україна*

Політичні партії в Україні мають особливий статус, оскільки вони відповідно до норм законодавства беруть участь у виборах і тим самим активно впливають на діяльність органів державної влади, економіку, соціальні процеси в державі. Поняття політичної партії надано законодавцем в статті 2 Закону України «Про політичні партії в Україні», відповідно до якої політична партія – це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах. Тобто сама суть створення політичних партій полягає у їх боротьбі за владу, через участь у виборах.

Можна стверджувати, що багатопартійність є певною гарантією проти зловживань владою, своєрідним способом контролю державних посадових осіб та політичних діячів, а за їх відсутності посилюється загроза виникнення авторитарного режиму, якому притаманна однопартійність.

У зв'язку з чим, як запобіжник від ймовірних зловживань збоку влади, Верховною Радою України було передбачено в положенні Конституції те, що заборона діяльності політичної партії здійснюється виключно на підставі ухваленого рішення суду, одразу визначивши стороною таких справ (позивачем) виключно Міністерство юстиції (відповідно до положень частини 1 Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого Указом Президента України від 06.11.2011 № 395/2011).

Разом з тим сама наявність великої кількості політичних партій не є індикатором сильної демократії.

Так Україна має багатопартійну систему (станом на 2024 року) в Україні офіційно зареєстровано близько 370 політичних партій (відповідно до даних реєстрів Міністерства юстиції України), водночас

відповідно до даних Єдиного державного реєстру звітності політичних партій про майно, доходи, витрати та зобов'язання фінансового характеру Національного агентства з питань запобігання корупції, щоквартально подають свою фінансову звітність близько 270 політичних партій, що здійснюють свою діяльність. Крім того, треба відмітити той факт, що на останніх виборах до Верховної Ради у 2019 році відповідно до даних оприлюднених на сайті Центральної виборчої комісії України взагалі брали участь лише 22 політичні партії, 5 з яких стали парламентськими. З чого можна зробити висновок, що 1/3 зареєстрованих партій існує лише на «папері» та лише 1/10 з по-між зареєстрованих партій веде активну участь у політичному житті України.

Таким чином, Україна потребує розчищення політичного (електорального) поля. Одним з ймовірних шляхів у боротьбі з такими політичними партіями (існуючих на «папері» з боку державних органів, що здійснюють контроль за діяльністю політичних партій було б доцільно провести «актуалізацію» реєстру партій і це б дозволило скасувати реєстрацію політичних партій – «примар» та водночас такі б дії стимулювали б решту партій до проявів бодай мінімальної активності. Проте при реалізації зазначеного можливе настання негативних наслідків, тому з метою їх упередження, доцільно провести таку «актуалізацію» в терміни не пізніше ніж за рік до проведення виборів. Інакше масове скасування реєстрації окремих партій напередодні старту виборчих кампаній може стати інструментом втручання влади у виборчий процес і як наслідок спотворити результати таких виборів.

Можна дійти висновків, що основними чинниками існування переважної більшості реальних та потенційних корупційних практик в забезпеченні доброчесності політичних партій та виборчих кампаній в Україні є непрозорий механізм утворення, легалізації, діяльності та припинення політичних партій.

До числа основних факторів можна віднести існування доволі обтяжливого механізму утворення політичної партії її державної реєстрації через процедури організації та проведення установчих зборів в режимі офлайн, фізичного збору та підтвердження 10 тис. підписів громадян України на підтримку ініціативи створення політичної партії та процедури реєстрації політичних партій в органах Міністерства юстиції України.

Відсутність Методології (розробки типової форми статуту політичної партії) та Порядку що регламентував би процедури утворення, реєстрації, діяльності та припинення політичних партій та їх територіальних утворень, створюють перепони, а відтак несуть в собі потенційні корупційні ризики.



У зв'язку з вищенаведеним можна дійти висновків щодо необхідності розробки й прийняття закону, який би взагалі скасував обов'язок забезпечення підтримки рішення про створення політичної партії підписами не менше десяти тисяч громадян України, зібраними не менш як у двох третинах районів не менш як двох третин областей України, міст Києва, Севастополя і Автономної Республіки Крим, враховуючи на ой факт, що окремі території України (Харківської, Луганської, Донецької, Запорізької, Херсонської, Миколаївської областей та АР Крим), що знаходяться під тимчасовою військовою окупацією російської федерації, що своєю чергою дозволить врегулювати процес реалізації громадянами конституційного права на свободу утворення політичних партій та створить передумови для забезпечення рівних можливостей щодо застосування виборчого законодавства.

Крім того, враховуючи положення Закону України «Про електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 № 2155-VIII, що набули чинності 07.11.2017 року, та розроблені з метою реформування національного законодавства у сфері електронно-цифрового підпису з урахуванням досвіду Європейського Союзу. Таким чином, надання можливості політичним партіям, засвідчувати дані учасників з'їзду (зборів, конференцій) з питань створення самої політичної партії або її структурного утворення в реєстрі за допомогою (кваліфікованого електронного підпису) КЕП створило б можливість здійснювати державну реєстрацію їх через портал електронних сервісів зробивши тим самим механізм створення такого добровільне об'єднання громадян більш прозорим та менш обтяжливим, а відтак і прибравши ймовірні зловживання (корупційні ризики).

На законодавчому рівні визначено механізм анулювання державної реєстрації політичних партій. Однак він не визначає повноважень державного органу, що встановлює недостовірність відомостей у поданих для реєстрації документах, та порядок взаємодії щодо обміну інформацією між органами державного контролю щодо діяльності політичних партій. Зокрема, щодо дотримання політичною партією обов'язку брати участь у виборах (висувати своїх кандидатів) протягом 10 років. Крім того, не визначено перелік фінансових порушень, що можуть вважатися систематичними та істотними настільки, що їх наслідком може бути обмеження права політичної партії на участь у виборах та референдумах. Зазначене містить в собі потенційний ризик зловживання з боку контролюючих державних органів правом на застосування заходів зі скасування державної реєстрації політичної партії напередодні старту виборчої кампанії, що може стати інструментом втручання держави у виборчий процес.

Водночас не подання фінансових звітів політичними партіями до НАЗК порушує право суспільства бути поінформованим про джерела фінансування, майно, витрати і фінансові зобов'язання таких політичних

партій. Зазначене містить в собі ризик можливого фінансування політичних партій за рахунок фінансово-олігархічних груп або іноземних держав, зокрема російської федерації, що може становити загрозу національній безпеці.

Слід також відзначити, що з проголошення незалежності України 1991 року судовими органами було ухвалено близько 20 рішень про заборону діяльності політичних партій, діяльність яких була антидержавницька та такою, що суперечила інтересам суспільства. Водночас жодне з ухвалених рішень так і не було реалізовано на практиці та залишаються не виконаними до сьогодні.

Так, здійснивши аналіз наявної інформації Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (далі – ЄДРПОУ) щодо стану ліквідації політичних партій по яким було ухвалено відповідні рішення судів, було встановлено, що стан таких партій містить лише інформацію щодо розпочатого процесу ліквідації і призначених відповідальних осіб (ліквідаторів). Якщо виходити з того, що ліквідація – це є лише одна із форм припинення юридичної особи, то з метою вирішення зазначеної проблеми, доцільно було б призначити ліквідатором партії відповідальну особу з числа посадових осіб Мін'юсту, оскільки безпосередньо сам керівник забороненої партії не зацікавлений у проведенні заходів з її ліквідації. Частково зазначена проблема була вирішена шляхом ухвалення змін у 2022 році в Закон України «Про політичні партії в Україні». Так, ВРУ було покладено обов'язок на Мін'юст (центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, інших громадських формувань, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, забезпечити перехід у власність держави, майна, коштів та інших активів політичних партій відповідно до ухвалених рішень суду.

Наявність проблем «обтяжливого та непрозорого механізму утворення та припинення політичних партій та їх місцевих осередків» та визначення шляхів їх вирішення знайшло своє відображення в антикорупційному законодавстві, зокрема в Державній антикорупційній стратегії на 2021–2025 роки та Державній антикорупційній програмі на 2023–2025 роки.

Таким чином, з метою вирішення зазначених вище проблем пов'язаних з утворенням та припиненням діяльності політичних партій та їх місцевих осередків, є нагальна потреба в розробці та ухваленні відповідних змін на законодавчому рівні.

### **Література:**

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp#Text>

2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV : станом на 2 груд. 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
3. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 № 755-IV : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>
4. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII : станом на 18 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>
5. Про політичні партії в Україні : Закон України від 05.04.2001 № 2365-III : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>
6. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>
7. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки : Постанова Каб. Міністрів України від 04.03.2023 № 220: станом на 6 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-п#Text>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-37>

## **ЕКОЛОГО-ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК ІНСТРУМЕНТ СТИМУЛЮВАННЯ ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ ГРОМАДЯН У СФЕРІ ЕКОЛОГО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН**

**Лаврик Дар'я Василівна**

*студентка III курсу*

*першого (бакалаврського) рівня вищої освіти*

*спеціальності 081 «Право»*

*освітньої програми «Право»*

*Науковий керівник: Шомпол Олена Анатоліївна*

*кандидат юридичних наук, доцент*

*Навчально-наукового інституту права*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

*м. Київ, Україна*

Актуальність даної теми полягає в тому, що екологічне право є однією з молодих галузей права та, відповідно, наук, тому задля його

нормального функціонування є необхідним відповідний рівень еколого-правової культури. Саме завдяки еколого-правовій культурі відбувається сприйняття, усвідомлення та дотримання норм, які регулюють екологічні правовідносини. Предметом дослідження є власне сама еколого-правова культура, її значення, розвиток та вплив на сумлінне дотримання суспільством визначених державою правових норм, які мають на меті забезпечення безпечного довкілля.

Окремі аспекти визначення взаємозалежності між відповідним рівнем еколого-правової культури та поваги до права в суспільстві досліджували такі вчені як В. І. Андрейцев, Г. І. Балюк, В. В. Костицький, В. С. Крисаченко, Н. Р. Малишева, Е. В. Позняк, Ю. С. Шемшученко та ін.

Метою даного дослідження є з'ясування взаємозв'язку між відповідним рівнем екологічної правосвідомості та «коефіцієнт корисної дії» (ККД) наявних на сьогодні правових норм, що регулюють питання екологічного балансу, а також, яким чином еколого-правова культура сприяє підвищенню екологічної правосвідомості та формуванню відповідального ставлення до природи шляхом сумлінного дотримання норм екологічного права.

Екологічна культура – це розуміння та навички, які спрямовані на правильне та ефективне використання природних ресурсів. Як зазначає В. С. Крисаченко, поняття «екологічна культура» є доволі молодим, оскільки вперше цей термін був використаний у працях представників американської школи, яка досліджувала «культурну екологію», в 20-х роках минулого століття [1, с. 7].

Оскільки у науковій літературі фігурує два поняття, які взаємопов'язані між собою («екологічна культура» та «еколого-правова культура»), то доцільним було б з'ясувати їх співвідношення. Поняття «еколого-правова культура» та «екологічна культура» співвідносяться як одиничне та загальне, оскільки окрім еколого-правової культури виділяють і еколого-економічну культуру, що є складовими більш ширшого поняття – «екологічна культура». Так само до складу еколого-правової культури вчена Е. В. Позняк відносить такі три елементи, як еколого-правову свідомість, еколого-правове мислення та еколого-правовий світогляд [2].

Право – універсальний регулятор суспільних відносин. Для екологічного права найбільш притаманним є імперативний метод, який не передбачає наявності дискреційних повноважень у суб'єктів правовідносин. Така категоричність обґрунтовується тим, що у разі недодержання визначених державою правил поведінки суб'єктами екологічних правовідносин, має місце застосування державного примусу, який закріплений у санкції норми. Але загальновідомим фактом є те, що превенція завжди ефективніша за пошук шляхів вирішення вже наявної проблеми. На наше переконання в сфері

екологічного права превентивним заходом є приділення уваги до активного розвитку еколого-правової культури. У зв'язку з актуальністю даної проблематики існує декілька підходів до визначення ролі еколого-правової культури для суспільства та розвитку екологічного права.

Вчена Л. Г. Козлова розглядає еколого-правову культуру в аспекті забезпечення протидії корупційній злочинності у сфері довкілля. Вона зазначає, що окрім низького рівня антикорупційної культури детермінантою також є і низький рівень еколого-правової культури, що є підґрунтям правового нігілізму. Також вчена наголошує на тому, що ефективним засобом подолання деформаційного стану правосвідомості є безперервний вплив екологічно-правової освіти на людину [3, с. 378].

Вчена М. В. Краснова розглядає питання еколого-правової культури в контексті державної екологічної політики. Вона звертає увагу на те, що одним із засобів забезпечення реалізації державної екологічної політики є відповідна екологічна ідеологія та психологія, а також екологічна освіта, виховання та культура [4, с. 10]. Це є підтвердженням того, що внутрішня мотивація та сформований світогляд, які неможливі без високого рівня правової свідомості, є ключовими аспектами у досягненні правомірної поведінки громадян. Також це є свідченням того, що еколого-правова культура не формується одразу, а потребує послідовного та комплексного підходу до інтегрування розуміння значення екології у повсякденне життя. Це є можливим завдяки багатоступеневій системі освіти, яка діє в Україні та закріплена у Законі України (далі – ЗУ) «Про освіту». На законодавчому рівні закріплений весь передбачуваний освітній шлях людини, починаючи з дошкільної освіти, що є початком шляху, який гармонійно переходить на наступні рівні (повна загальна середня, професійна, фахова передвища; вища освіта та освіта дорослих, а також позашкільна та спеціальна освіта. Відображення вищезазначеного знаходить своє підтвердження у ст. 6 цього Закону, де вказано, що однією із засад державної політики у сфері освіти є формування екологічної культури та дбайливого ставлення до довкілля [5].

Вчена Позняк Е. В. в своєму дослідженні звернула увагу на те, що «інститут еколого-правової культури – це суміжна категорія для двох юридичних наук, а саме: історико-теоретичної – теорії права та галузевої – екологічного права. Безпосередньо термін «екологічна культура» має законодавче закріплення в ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» та не існує поза межами екологічної освіти та виховання, тобто є невід'ємною складовою освіти [6]. Законом України «Про освіту» серед усіх принципів та засад державної політики у сфері освіти можна виділити й формування культури здорового способу життя та дбайливого ставлення до довкілля» [2]. Але сама дефініція поняття «екологічна культура», а тим паче й поняття «еколого-правова культура», у ЗУ «Про охорону навколишнього середовища» або у ЗУ «Про культуру» відсутнє

[7]. Хоча вбачається і позитивна тенденція, яку можемо відстежити на прикладі ЗУ «Про дошкільну освіту» від 11.07.2001 та ЗУ «Про дошкільну освіту» від 06.06.2024 [8]. У останньому нормативно-правовому акті вперше визнається на законодавчому рівні необхідність формування у кожної дитини екологічного мислення та екологічної поведінки [9].

Підсумовуючи вищесказане, можемо зробити висновок, що еколого-правова культура є ефективним та обов'язковим компонентом правомірної поведінки громадян. Її формування має відбуватися на всіх рівнях освіти з метою закріплення у суспільстві свідомого ставлення до навколишнього середовища та усвідомлення кожним членом суспільства власної відповідальності у підтриманні екологічної рівноваги задля забезпечення екологічної безпеки держави. Тобто еколого-правова культура є внутрішнім рушієм у формуванні відповідального природокористування.

### Література:

1. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика: Навч. посіб. К.: Заповіт, 1996. 352 с.
2. Позняк Е. В. Формування інституту еколого-правової культури в системі екологічного права України: проблеми та перспективи // Часопис Київського університету права. 2018/4. с. 241-245.
3. Козлюк Л. Г. Еколого-правова культура як важливий елемент у забезпеченні протидії корупційній злочинності у сфері охорони довкілля/ Л. Г. Козлюк // Правова держава. 2016. Вип. 27. с. 377-384.
4. Краснова М. В. Правові основи сучасної екологічної політики України: науково-методологічні питання // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 1 (102)/2016. с. 9-13.
5. "Про освіту" : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 20.11.2024).
6. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 20.11.2024).
7. Про культуру : Закон України від 14.12.2010 № 3792-IX : станом на 6 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (дата звернення: 19.11.2024).
8. Про дошкільну освіту : Закон України від 11.07.2001 № 2849-IX : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> (дата звернення: 15.11.2024).
9. Про дошкільну освіту : Закон України від 06.06.2024 № 3788-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text> (дата звернення: 12.11.2024).

## **МЕДІАЦІЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ**

**Лавровська Вікторія Ігорівна**

*студентка II курсу магістратури юридичного факультету  
Національного університету «Чернігівська політехніка»,  
секретар судового засідання  
Чернігівського окружного адміністративного суду  
м. Чернігів, Україна*

В умовах сучасних глобалізаційних процесів та євроінтеграції, які активно відбуваються в Україні, правова система країни перебуває під постійним впливом як національних, так і міжнародних факторів. Зокрема, важливими є реформи в судовій і правоохоронній системах, спрямовані на покращення правового регулювання та забезпечення ефективного доступу до правосуддя. Одним із таких нововведень є впровадження альтернативних способів вирішення спорів, серед яких медіація займає одне з ключових місць.

Медіація в адміністративному процесі є актуальною темою вітчизняної юридичної науки та практики, оскільки вона дозволяє не тільки скоротити навантаження на суди, але й сприяє більш швидкому та ефективному вирішенню конфліктів, збереженню добрих відносин між сторонами та забезпеченню їх прав і свобод у межах адміністративних відносин. Враховуючи воєнний стан та особливості правової реальності в Україні, питання медіації в адміністративному процесі набуває ще більшої значущості.

Вирішення спорів альтернативним способом не є новим для цивілізованого суспільства і бере початок з ще з часів Стародавнього Риму. В Україні медіація у праві набула поширення з початку 90-х років минулого століття. Згідно з положеннями Закону України «Про медіацію», цей процес є позасудовим, добровільним, конфіденційним та структурованим. Сторони конфлікту, за допомогою медіатора, прагнуть вирішити спір або попередити його виникнення шляхом переговорів. Принципи медіації включають неупередженість медіатора, добровільність участі, конфіденційність процесу та орієнтацію на досягнення взаємовигідного компромісу [1].

Медіація, як позасудова і добровільна процедура врегулювання конфліктів, набуває популярності завдяки своїй здатності ефективно та мирно вирішувати спори без необхідності звертатися до суду. Закон визначає принципи, що лежать в основі цієї процедури, такі як

добровільність, конфіденційність, нейтральність і незалежність медіатора, а також регулює статус медіатора та його роль у процесі.

Один з основних моментів, який визначає цей закон, – це принцип добровільності. Участь у медіації є свідомим вибором учасників конфлікту, і жодна сторона не може бути змушена до участі в цій процедурі. Водночас важливою особливістю є те, що будь-яка сторона може відмовитися від медіації на будь-якому етапі. Це дозволяє зберегти рівновагу та дає можливість кожній стороні відстояти свої інтереси.

Медіатор не має права виражати перевагу на користь будь-якої зі сторін, давати поради щодо суті спору чи приймати рішення за сторони. Його завдання – це допомогти сторонам знайти спільне рішення, полегшити комунікацію і організувати процес переговорів. Важливо також, що медіатор не може бути задіяний у жодних інших ролях, наприклад, як захисник чи представник однієї зі сторін.

Також важливим є те, що медіація може проводитися на різних етапах конфлікту – до звернення до суду, під час судового процесу або навіть після винесення рішення, якщо сторони хочуть досягти більш конструктивного вирішення. Втім, у випадку, якщо медіація зачіпає інтереси третіх осіб, які не є учасниками процесу, її проведення не допускається.

Загалом цей закон сприяє розвитку культури мирного врегулювання конфліктів в Україні та забезпечує правові підстави для розвитку медіації як альтернативного способу вирішення спорів. Це дозволяє уникати надмірного навантаження на судову систему та створює можливість для більш гнучкого та оперативного вирішення спірних ситуацій.

Упровадження медіації в адміністративне судочинство виявило свою ефективність в європейських країнах. Європейські моделі медіації не претендують на універсальне застосування, а скоріше слугують як концептуальний орієнтир для вдосконалення цієї практики в Україні.

Традиція альтернативного вирішення адміністративних спорів існує в країнах, таких як Великобританія, Ірландія, Німеччина, Франція, Нідерланди, Норвегія та інших. Наприклад, у Великобританії медіація широко використовується для врегулювання публічно-правових спорів. Зокрема, успішно застосовується не лише Міністерством оборони (для вирішення спору з батьками військовослужбовця, який загинув на зборах), але й Департаментом казначейства (для розв'язання спорів ув'язнених з пенітенціарною службою) та Податковою і митною службою (для податкових суперечок) [2].

Що стосується України, на сьогодні медіація є признаним уповноваженими особами інструментом мирного вирішення спорів. Голова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду акцентував увагу на тому, що сучасні потреби суспільства вимагають



нових підходів до вирішення публічно-правових спорів. Враховуючи євроінтеграційний курс України, важливо впроваджувати європейські стандарти, зокрема у сфері альтернативного вирішення спорів. Україна отримала рекомендації від Ради Європи щодо альтернативних методів вирішення конфліктів між адміністративними органами та сторонами спору, що зумовлює необхідність адаптації європейського досвіду в українському правосудді.

В адміністративному процесі можна виділити три основні аспекти медіації: примирення сторін, врегулювання спору за участю судді та примирення на стадії виконання рішення. Важливо, щоб основними процедурами примирення стали ті, які включають участь третіх осіб, що сприяли б ефективному пошуку сторонами взаємоприйнятних шляхів вирішення конфлікту. У цьому контексті медіація (посередництво) ще не отримала достатнього законодавчого розвитку, зокрема в сфері адміністративного судочинства. Специфіка адміністративних спорів змушує експертне середовище визнати, що використання медіації є ефективним способом розвантажити суди, але таке її використання має бути обережним і контролюватися судом [3, с. 187].

Важливим є високий рівень кваліфікації медіаторів та відповідальне виконання досягнутих домовленостей, що може позитивно вплинути на авторитет інституту медіації в адміністративному судочинстві. Для популяризації медіації необхідно проводити інформаційні кампанії, спрямовані на підвищення рівня довіри до цього інституту в українському суспільстві, зокрема серед вразливих груп населення, таких як внутрішньо переміщені особи.

Європейський Кодекс поведінки медіаторів, розроблений більше ніж 30 європейськими організаціями, став основою для багатьох національних практик медіації [4]. В Україні також прийнято Кодекс професійної етики медіаторів, що є важливим кроком на шляху до стандартизації процесу медіації та підвищення рівня довіри до нього з боку громадян і державних органів [5].

Використання медіації в адміністративному процесі дозволяє значно скоротити час, витрачений на вирішення справ, зменшити витрати на судовий процес, а також забезпечити збереження добрих відносин між державними органами та громадянами. В Україні вже є приклади успішного застосування медіації у таких сферах, як адміністративні спори щодо пенсійних виплат, соціальних страхувань, а також у справах, пов'язаних із порушенням прав громадян державними органами.

Зокрема, можливість медіації при оскарженні правових актів індивідуальної дії або бездіяльності органів місцевого самоврядування дає шанс швидко й ефективно вирішити спір без необхідності звертатися до суду. Застосування медіації також можливе у випадках, що стосуються адміністративних договорів, соціальних виплат та ряду

інших сфер, де сторони можуть знайти компроміс на стадії до судового розгляду.

Подальше дослідження перспектив застосування медіації в адміністративному судочинстві та формування культури мирного врегулювання публічно-правових спорів в Україні є необхідним для успішного розвитку цього інституту. Втім незважаючи на великий потенціал, медіація в Україні до сьогодні стикається з певними труднощами, серед яких можна виокремити відсутність чіткої нормативної бази, недостатню правову освіту учасників медіаційного процесу та нерозвиненість судової практики в цій сфері. Однак активне залучення України до європейських інтеграційних процесів сприяє запровадженню та розвитку медіації як одного з важливих елементів правової системи.

Незважаючи на успішне застосування медіації в адміністративному процесі, існує низка проблем, які потребують вирішення. Однією з основних є відсутність чіткої правової регламентації медіації в Кодексі адміністративного судочинства України. Наявність таких прогалин у законодавстві ускладнює практичне застосування медіації у судовому процесі.

Також існує потреба в удосконаленні механізмів підготовки медіаторів, розвитку інституту медіації в державних органах та судах, а також в освіті громадян щодо переваг медіації. Для цього необхідно впроваджувати спеціалізовані навчальні програми та підвищувати рівень правової свідомості населення.

Медіація в адміністративному процесі є важливим інструментом для забезпечення ефективного та швидкого вирішення спорів між громадянами та державними органами. Враховуючи європейські стандарти та міжнародний досвід, Україні слід активно впроваджувати медіацію у всі сфери адміністративного процесу, що дозволить зменшити навантаження на суди, зекономити час і ресурси, а також забезпечити більш справедливий доступ до правосуддя. Водночас необхідно удосконалювати нормативно-правову базу, регулюючи роль медіації в адміністративному процесі, і підвищувати професійну підготовку медіаторів, що стане запорукою успішної інтеграції цього інституту в національну правову систему.

### **Література:**

1. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 18.12.2024).

2. Kavalnè S., Saudargaitè I. Mediation in disputes between public authorities and private parties: comparative aspects. *Jurisprudencija*. 2011. № 18. P. 251–265. (дата звернення: 18.12.2024).

3. Верба І. О. Медіація в адміністративному судочинстві: проблеми теорії та практики. І. О. Верба. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2021. № 3. С. 186–190 (дата звернення: 18.12.2024).

4. European Code of Conduct for Mediation Providers : EUROPEAN COMMISSION FOR THE EFFICIENCY OF JUSTICE (CEPEJ) of 04.12.2018. URL: <https://rm.coe.int/cepej-2018-24-en-mediation-development-toolkit-european-code-of-conduc/1680901dc6>. (дата звернення: 18.12.2024).

5. Кодекс професійної етики медіатора. Національна асоціація медіаторів України. URL: <https://namu.com.ua/ua/info/mediators/nseyenf-yekhnyu-pyeeakhsua/> (дата звернення: 18.12.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-39>

## **ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗМІСТУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ**

**Лебеза Юлія Олександрівна**

*доктор юридичних наук, професор,  
старший науковий співробітник відділу публічно-правових досліджень  
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз  
Національної академії наук України  
м. Київ, Україна*

Охорона природи й забезпечення раціонального використання природних ресурсів та їх відновлення є нагальною потребою сучасного світу й життєво важливою діяльністю будь-якої держави.

До об'єктивних чинників, які впливають на розуміння екологічної функції відносяться такі: розвиток наукових технологій виробництва; антропогенний вплив на особу; діджиталізація здійснення управлінської функції; техногенне навантаження на довкілля, що обумовлюється триваючою військовою російською агресією на території України.

Розуміння змісту функції держави має базуватися на її визначенні у загальному вимірі має слідувати шляхом відображення її сутності як певного напрямку діяльності [1, с. 498].

Розуміння функції держави не може існувати без їх визначення залежно від історичних та соціальних умов їх реалізації.

При цьому ефективність реалізації функцій держави залежить від якості законодавства, дієвості управлінського механізму, налагодженості взаємодії між учасниками суспільних правовідносин.

Реалізація екологічної функції держави із другорядної трансформується в умовах проголошення та визнання «Зеленої Угоди» в ЄС в основну функцію.

Так, Х.І. Чопко обґрунтовує необхідність визнання екологічної функції держави як її основної функції, зміст якої обумовлюється конкретними історичними умовами розвитку суспільства. При цьому вченим визначається необхідність відходу від розуміння екологічної функції через господарсько-організаційну й культурно-виховну функції держави [2, с. 215].

Для реалізації екологічної функції держави є важливим дотримання вимог та постулатів сталого розвитку, на які мають опосередкований вплив стан політичних та економічних процесів [3].

Отже, трансформація розуміння екологічної функції держави полягає в обґрунтуванні її змісту через безпосередній вплив на успішність процесів забезпечення належного рівня якості реалізації права особи на «здорове» довкілля. Якщо за часів 70-х років минулого століття, коли відбувалось започаткування розуміння необхідність відокремлення екологічної функції держави від інших її функцій, що змістовно спрямовувалось на забезпечення раціонального використання природних ресурсів, то події ХХІ століття, що полягають і у зростаючих темпах кліматичної кризи, так і у проявах забруднення довкілля внаслідок техногенних катастроф та військових дій, визначили необхідність розуміння змісту реалізації екологічної функції держави як основоположного базису гарантування інших прав та свобод людини. Тобто забезпечення права особи на безпечне довкілля стало тим необхідним підґрунтям без якого в сучасному світі є неможливим уявити її гідне існування.

Відтак здійснення екологічної функції держави не повинно змістовно переслідувати лише встановлення відповідності належності дотримання вимог природокористування. Ефективне здійснення екологічної функції держави визначається як діяльність, спрямована на виявлення ймовірності порушень режиму природокористування задля усунення проявів настання таких шкідливих наслідків, що створюють загрозу як довкіллю, так і стану громадського здоров'я населення.

### **Література:**

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підруч. / Пер. з рос. 2-е вид. Харків, 2005.

2. Чопко Х.І. Екологічна функція держави. Університетські наукові записки. *Часопис Хмельн. ун-ту управління та права*. 2008. Вип. 3: Право – економіка – управління. С. 212–215.

3. Кухтик С.В. Трансформація держави під впливом глобалізації (теоретико-правовий аспект) : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 : «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. К.: Ін-т держ. і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2015. 20 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-40>

## **ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ЮРИДИЧНОЇ СЛУЖБИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ**

**Лещенко Денис Володимирович**

*курсант*

*Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

**Рибицька Олена Миколаївна**

*викладач кафедри права Національної безпеки та правової роботи  
Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

Юридична служба є ключовою ланкою в структурі Національної гвардії України (далі – НГУ), оскільки забезпечує правове регулювання діяльності військового формування. З урахуванням завдань, покладених на НГУ, які включають охорону громадського порядку, боротьбу з тероризмом, захист стратегічно важливих об'єктів та участь у відсічі збройній агресії, юридична служба сприяє їх реалізації в правовому полі. Її діяльність спрямована на забезпечення законності, захист прав та інтересів НГУ, а також правового супроводу особового складу.

Основними завданнями юридичної служби є:

– організація правової роботи, спрямованої на правильне застосування, неухильне дотримання та запобігання невиконанню вимог законодавства, інших нормативних актів військовою частиною, її посадовими особами під час виконання покладених на них завдань і функціональних обов'язків;

- здійснення контролю за відповідністю законодавству України, нормативно-правовим актам МВС, наказам, директивам, дорученням і розпорядженням командувача Національної гвардії України проектів документів, що подаються на підпис командирів військової частини;

- організація претензійної та ведення позовної роботи, представництво в установленому законодавством порядку інтересів військової частини в судах;

- методичне керівництво правовою роботою в підпорядкованій військовій частині;

- пропаганда законодавства, надання правової допомоги військовослужбовцям (посадовим особам) військової частини;

- виконання під час збройного конфлікту обов'язків юридичного радника командира військової частини з питань дотримання норм міжнародного гуманітарного права, правил застосування сили та щодо проведення інструктажу особового складу з виконання таких норм і правил [1].

Юридична служба має право отримувати від структурних підрозділів, командирів (начальників) та посадових осіб НГУ необхідну інформацію, документи й матеріали, що стосуються правових питань діяльності формування. Це стосується проектів наказів, договорів, звітів та інших документів, які потребують правової оцінки. Перевірка законності рішень та документів. У разі виявлення порушень офіцери юридичної служби можуть вимагати усунення недоліків або надавати пропозиції щодо корекції. Окрім вищезазначеного юридична служба бере участь у розробці внутрішніх нормативних актів, інструкцій, положень, які регулюють діяльність підрозділів НГУ. Їй надається право ініціювати зміни в документах, якщо це необхідно для забезпечення їх відповідності законодавству [2].

Юридична служба має право представляти інтереси НГУ в судах, державних органах, міжнародних установах, під час укладання договорів та в інших правовідносинах. Офіцери юридичної служби можуть брати участь у вирішенні спорів, захищаючи майнові, трудові, соціальні та інші інтереси НГУ. Юридична служба має право надавати правові консультації командуванню та військовослужбовцям НГУ, роз'яснювати норми законодавства та пропонувати шляхи вирішення правових проблем [3].

Підсумовуючи все вищевикладене слід дійти висновку, що на юридичну службу Національної гвардії України покладеться великий обсяг завдань, завдяки виконанню якому забезпечується правопорядок, ведення претензійної та позовної діяльності, захист прав та свобод військовослужбовців та інше. Що в загальному сприяє ефективному виконанню функцій та завдань покладених державою на підрозділи НГУ.

### **Література:**

1. Фівкін П.М. Правова робота щодо консультування особового складу підрозділами юридичної служби Міністерства оборони України: до визначення поняття «консультація з правових питань». *Правові засади діяльності правоохоронних органів (10 грудня 2018 року, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків)*. Збірник статей, тез наукових доповідей та повідомлень за матеріалами V Міжнародної науково-практичної конференції. Серія «Сектор безпеки України». Вип. 28 / Редкол.: Ю.П. Битяк, А.П. Гетьман, Є.О. Алісов, В.М. Гарашук, В.Я. Настюк, Ю.В. Мех та ін. Харків: «Точка», 2018. С. 101–103.
2. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 № 876-VII : станом на 27 черв. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (дата звернення: 10.12.2024).
3. Про затвердження Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації : Постанова Каб. Міністрів України від 26.11.2008 № 1040 : станом на 7 серп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1040-2008-п#Text> (дата звернення: 10.12.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-41>

## **ЕЛЕКТРОННА КОМЕРЦІЯ ЯК НОВА ФОРМА ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА**

**Ломакіна Олена Анатоліївна**

*кандидат юридичних наук, доцент,*

*доцент кафедри адміністративного та конституційного права*

*факультету морського права*

*Національного університету кораблебудування*

*імені адмірала Макарова*

*м. Миколаїв, Україна*

Особливі умови, за яких відбувається становлення та розвиток інформаційного суспільства у сучасному глобалізованому світі стають чинниками виникнення нових форм господарської діяльності, які, у свою чергу, сприяють економічному розвитку держав. Інформаційно-комунікаційні технології, що прийшли на допомогу людству, сприяють

цьому, а Інтернет, як глобальна інформаційна мережа дає змогу ефективно та швидко їх використовувати. У цьому контексті варто звернути увагу на один з видів господарських відносин, – електронну комерцію, виникненню якої сприяв Інтернет.

На думку А. В. Чучковської, «електронна комерція є комплексним, системним правовим поняттям, яке включає три групи правовідносин: правовідносини, пов'язані із вчиненням правочинів через мережі електрозв'язку у сфері господарювання; правовідносини, пов'язані із використанням електронних документів; правовідносини, пов'язані із використанням електронного підпису» [1, с. 4].

Підкреслюючи те, що хоча електронна комерція є достатньо розповсюдженою у світі, Я. В. Петруненко, М. В. Сиротко та В. В. Тройніков, зауважують, що для нашої держави вона є відносно новою формою господарювання, відмінність якої проявляється у використанні ІКТ для своєї реалізації [2, с. 280].

При цьому науковці висновують, що електронна комерція є видом електронного бізнесу, «що передбачає реалізацію товарів або надання послуг (а також пов'язаних з цим процесів) за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, у результаті чого весь ланцюжок реалізації товарів або надання послуг може здійснюватися дистанційно» [2, с. 284].

Натомість, у Законі України «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 р. № 675-VIII, законодавець трактує термін «електронна комерція» як «відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-комунікаційних систем, внаслідок чого в учасників таких відносин виникають права та обов'язки майнового характеру» [3].

Розглядаючи актуальні питання правового регулювання електронної комерції в Україні, Л. В. Товкун та М. А. Федоровська акцентують увагу на певних особливостях електронної комерції, зокрема тому, що «її здійснення передбачає наявність системи відносин у сфері електронних документів і документообігу, у сфері укладання правочинів, середовищем для яких є мережа електрозв'язку, у сфері надання банківських послуг з урахуванням розвитку інформаційних технологій, у сфері використання електронних підписів тощо» [4, с. 283]. З огляду на це, науковці вказують на широкий масив нормативно-правових актів, які регламентують сферу електронної комерції та зауважують, що не зважаючи на їх значну кількість та різноплановість існують певні колізії норм, що вимагає «встановлення та ліквідація відповідних розбіжностей та прогалин у законодавстві, усунення колізій, які породжують відповідні проблеми у правовому регулюванні такої сфери діяльності в Україні» [4, с. 283].



Водночас, як слушно зауважують М. М. Юрченко та Н. І. Костова, важливе значення для розвитку електронної комерції в Україні має її міжнародно-правове забезпечення. З огляду на це, науковці підкреслюють важливість діяльності багатьох міжнародних компаній та регіональних організацій, яка спрямована на створення різноманітних правил правового, адміністративного та організаційного характеру. З-поміж центрів вказаної діяльності, вчені називають Світову організацію торгівлі (СОТ), ЮНСІТРАЛ, Комісію ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), Всесвітню митну організацію (ВМО), Організацію економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Європейський Союз, Всесвітню організацію інтелектуальної власності (ВОІВ) та ін. [5, с. 214].

Безсумнівно, наша держава має всесторонньо сприяти розвитку електронної комерції та її правовому забезпеченню, що відповідає Цілям сталого розвитку України на період до 2030 року, затвердженим Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019, а саме: «(8) сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх» [6].

Вочевидь, що у цьому контексті, як слушно вказують, Ю. Крегул та В. Батрименко, є гармонізація системи регулювання електронної комерції України з ЄС [7, с. 13].

Механізм інтеграції України з ЄС у сфері електронної торгівлі є основою ефективного розвитку взаємовідносин щодо поглиблення двосторонньої співпраці в площині електронних операцій. Вчені зауважують, що «йдеться, передусім, про сукупність правових інструментів, ринкових важелів та фінансових механізмів розвитку електронної комерції, покликаних забезпечити раціональне здійснення електронного бізнесу. В контексті поглиблення інтеграційної співпраці першочергового значення набуває дієва та своєчасна гармонізація правових інструментів регулювання електронної комерції України з системою регулювання ЄС» [7, с. 13].

Отже, можемо констатувати, що електронна комерція як новітня форма господарської діяльності в умовах інтенсивного розвитку інформаційного суспільства, є досить важливим інструментом для розвитку економіки держави.

### Література:

1. Чучковська А. В. Правове регулювання електронної комерції в Україні. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 224 с.
2. Петруненко Я. В., Сиротко М. В., Тройніков В. В. Правове регулювання електронної комерції в умовах розвитку цифрової економіки в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2023. Вип. 79: частина 1. С. 278–285.

3. Про електронну комерцію: Закон України від 3 вересня 2015 року № 675-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 45. Ст. 410.

4. Товкун Л. В., Федоровська М. А. Актуальні питання правового регулювання електронної комерції в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 282–286.

5. Юрченко М. М., Костова Н. І. Міжнародно-правове забезпечення електронної комерції в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. Вип. 1-2. С. 213–218.

6. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

7. Крекул Ю., Батрименко В. Гармонізація системи регулювання електронної комерції України з ЄС. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. № 1. С. 13–25.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-42>

## **ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ**

**Лудченко Михайло Леонідович**

*здобувач кафедри адміністративного, кримінального права і процесу  
Міжнародного університету бізнесу і права  
м. Миколаїв, Україна*

Кардинальні зрушення у реформуванні державного управління, започатковані за результатами впровадження адміністративної реформи в Україні, схваленої Указом Президента України від 22.07.1998 № 810/98 [1], характеризуються стрімкими та якісними змінами, пов'язаними з оновленням системи органів державної виконавчої влади. У той же час, реформування органів військового управління завжди залишалося «в тіні» бурхливих системних перетворень.

Саме тому, з'ясування місця територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК та СП), в системі органів військового управління належить до числа пріоритетних завдань науки адміністративного права, з огляду на активізацію процесів реформування всієї системи військового управління в нашій державі, що обумовлено рядом причин.

Зокрема, в рамках реалізації стратегії розвитку видів і окремих родів військ Збройних Сил України до 2035 року, Головнокомандувачем Збройних Сил України О. Сирським окреслено головне завдання реформування органів військового управління, в якості якого визначено забезпечення ефективного адміністрування військами та виключення дублювання функцій [2].

Крім того, відповідно до проекту наказу Міністерства оборони України від 02.09.2024 № 16/320-сл «Про затвердження Стратегії залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України на період до 2027 року», визначено ключові проблеми діяльності ТЦК та СП, до числа яких віднесено: наявність корупційних ризиків в роботі територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, пов'язаних з недосконалістю системи військового обліку людських мобілізаційних ресурсів; високий середній вік військовослужбовців, що проходять військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період; відсутність якісної та дієвої організаційної взаємодії між ТЦК та СП і військовими частинами, в контексті комплектування останніх високопрофесійними та вмотивованими військовими кадрами тощо [3].

Саме тому, визначення теоретичних основ адміністративно-правового статусу ТЦК та СП слугує важливим завданням науки адміністративного права та ключовою передумовою реалізації зазначеними органами військового управління завдань у сфері оборони країни, на високому професійному рівні.

О. Ф. Скаун, яка зазначає, що правовий статус – одна з найважливіших політико-правових категорій, що нерозривно пов'язана із соціальною структурою суспільства, рівнем демократії, станом законності. Будучи складним багатоаспектним конституційно-правовим механізмом, правовий статус виступає як юридична міра соціальної свободи суб'єкта права; визначає межі, у яких можуть відбуватися кількісні зміни його правового становища [4, с. 569].

У адміністративно-правовій науці найбільш поширеними є визначення адміністративно-правового статусу особи як комплексу прав і обов'язків, передбачених нормами адміністративного права, до елементів якого відносять правосуб'єктність, права, обов'язки та юридичну відповідальність [5, с. 33].

На думку В. К. Колпакова, призначення адміністративно-правового статусу полягає у визначенні місця певного органу у системі органів державної влади як виключного, спеціального суб'єкта із придатною тільки йому компетенцією, а її чітке визначення й розуміння забезпечує структурованість органів державної влади, чіткий розподіл завдань та відповідних повноважень між ними, оптимізацію їх діяльності» [6, с. 30].

Характеризуючи компетенцію, як центрального елементу адміністративно-правового статусу державних податкових інспекцій, М. К. Золотарьова підкреслює переважне її значення, оскільки

компетенція, на думку авторки, включає відповідальність, завдання, функції, структуру та порядок діяльності цих податкових органів [7, с. 17].

**Висновки.** На підставі вищевикладеного, вважаємо за доцільне сформулювати визначення поняття адміністративно-правового статусу територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, як врегульованої нормами адміністративного права сукупності цільових, організаційно-структурних та компетенційних елементів, які визначають місце ТЦК та СП в системі органів військового управління.

При цьому, до числа цільових елементів адміністративно-правового статусу ТЦК та СП відноситься мета, завдання, функції та принципи діяльності зазначених органів військового управління; організаційно-структурні елементи представлені нормами, які визначають зовнішньо-та внутрішньоорганізаційне положення ТЦК та СП в структурі органів військового управління; компетенційні елементи включають повноваження та предмети відання ТЦК та СП.

### Література:

1. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22.07.1998 № 810/98. Офіційний вісник України. 1999. № 21. Ст. 943.

2. Головнокомандувач ЗСУ Олександр Сирський розповів про стратегію розвитку видів та окремих родів військ Збройних Сил України до 2035 року, яка передбачає скорочення підрозділів Генерального штабу та формування Сил безпілотних систем ЗСУ. URL: <https://espresso.tv/viyna-z-rosiyeyu-skorochennya-shtatu-genshtabu-y-reformi-sirskiy-rozpoviv-shcho-peredbachae-strategiya-rozvitku-zsu-do-2035-roku>.

3. Про затвердження Стратегії залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України на період до 2027 року / Офіційний сайт Міністерства оборони України. URL: [https://www.mil.gov.ua/content/public\\_discussion/03\\_09\\_2024\\_proiekt\\_nakazu.pdf](https://www.mil.gov.ua/content/public_discussion/03_09_2024_proiekt_nakazu.pdf).

4. Скаун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : [підручник] / О.Ф. Скаун. Харків : Еллада, 2006. 776 с.

5. Гумін О. М., Пряхін Є. В. Адміністративно-правовий статус особи: поняття та структура. Наше право. 2014. № 5. С. 32–37.

6. Колпаков В.К. Адміністративне право України : підручник / В.К. Колпаков. К. : Юрінком Інтер, 1999. 736 с.

7. Золотарьова М. К. Адміністративно-правовий статус державних податкових інспекцій : монографія / М. К. Золотарьова ; за заг. ред. С. В. Петкова. Запоріжжя : КПУ, 2010. 164 с.

**КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОЗИЦІЇ НАЗК ЩОДО ПОДАННЯ  
ДЕКЛАРАЦІЙ ОСОБОЮ, ЯКА ВТРАТИЛА СТАТУС СУБ'ЄКТА  
ДЕКЛАРУВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ ПОСАДОВИХ ОСІБ  
ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА)**

**Негара Родіон Віталійович**

*доктор філософії (PhD) в галузі права,  
доцент кафедри адміністративного і фінансового права  
Національного університету «Одеська юридична академія»  
м. Одеса, Україна*

**Даниленко-Негара Юлія Сергіївна**

*кандидатка юридичних наук, доцентка,  
доцентка кафедри адміністративного і фінансового права  
Національного університету «Одеська юридична академія»  
м. Одеса, Україна*

Відновлення компанії подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування в умовах правового режиму воєнного стану Законом України від 20.09.2023 № 3384-IX [1] (набрав чинності 12.10.2023) за попередні періоди 2021–2022 років та поточні періоди, зумовило виникнення великої кількості питань, своєчасне вирішення яких впливає на належне виконання суб'єктами декларування обов'язку щодо подання відповідних декларацій та якісне виконання повноважень спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції.

У зв'язку з тим, що зазначеним Законом України від 20.09.2023 № 3384-IX також було доповнено положення ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» (далі – Закон) [2] офіційним визначенням поняття «посадова особа юридичної особи публічного права», внаслідок чого, за інформацією Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК), кількість декларантів зменшиться орієнтовно на 50 000 осіб [3], цілком логічно постало питання: чи потрібно подавати декларації, якщо особа перестала бути суб'єктом декларування у зв'язку зі зміною статусу юридичної особи публічного права, зокрема якщо до 12.10.2023 працівник юридичної особи публічного права вважався посадовою особою, і відповідно на нього поширювався обов'язок щодо подання декларацій, а після внесення змін, посадовою особою вже не вважається?

Відповідаючи на це питання НАЗК, у роз'ясненнях щодо фінансової доброчесності від 13.11.2023 № 4 [4, с. 54–55], зазначає, що ні, подавати декларації не потрібно, адже у цих випадках особа втрачає статус суб'єкта декларування і вимоги фінансового контролю більше не поширюються на неї.

Видається, що висловлена НАЗК позиція потребує детального аналізу, з метою визначення її відповідності положенням законодавства у сфері запобігання корупції, а також логічності, обґрунтованості та доцільності.

Головним аргументом позиції НАЗК є виключення особи з переліку суб'єктів декларування, що обумовлює звільнення особи з цього моменту від обов'язку подавати будь-які декларації, передбачені положеннями Закону. Іншими словами, якщо особу, до настання визначеного законодавством терміну реалізації обов'язку щодо подання декларації (наприклад, до 01 квітня), виключено з переліку суб'єктів декларування, така особа звільняється від обов'язку подавати декларацію. Яскраво демонструє це наведений НАЗК приклад 1, що стосується помічників суддів, які з 18.10.2019 по 23.10.2020 вважались суб'єктами декларування, але у зв'язку з набранням чинності 24.10.2020 Законом України, відповідно до якого їх вилучено з числа таких суб'єктів, помічники суддів, а також особи, які звільнилися з цієї посади, не зобов'язані подавати декларації будь-якого виду [4, с. 54–55].

Поряд з цим, у випадку, що стосується зміни підходу до визначення посадових осіб юридичних осіб публічного права неможливо ігнорувати зупинення декларування на період воєнного стану, оскільки на момент необхідності виконання обов'язку щодо подання декларацій за 2021–2022 роки ці особи вважались суб'єктами декларування, і відповідно до цього повинні були виконати цей обов'язок за звичайних умов, але через зупинення декларування, виконання ними цього обов'язку було лише відтерміновано, перенесено на більш пізній строк, зокрема, положеннями Закону України від 08.07.2022 № 2381-IX, яким було зупинено декларування, встановлено, що декларації подаються протягом дев'яноста календарних днів з дня припинення чи скасування воєнного стану.

В підтвердження своєї позиції НАЗК наводить приклад 2, відповідно до якого керівників, заступників керівників самостійних структурних підрозділів, філій, інших працівників юридичних осіб публічного права, які мають повноваження здійснювати організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції, які були суб'єктами декларування до 11.10.2023 включно, але у зв'язку з набранням чинності Законом № 3384-IX, їхні посади вилучено з числа суб'єктів декларування, тому такі особи не зобов'язані подавати декларації будь-якого виду (у т. ч. декларації при звільненні, щорічні декларації за 2021, 2022, 2023 роки). Порівнюючи перший і другий приклади, очевидно, що вони є різнопорядковими, якщо перший – сформульовано за звичайних

умов законодавчих змін системи суб'єктів, на яких поширюється дія Закону, у т.ч. обов'язок декларування, застосування яких до регулювання відповідних суспільних відносин є лінійним, то другий – надзвичайних умов, за яких обов'язковість декларування було не скасовано, а лише відтерміновано.

Враховуючи це, позиція НАЗК виглядає недостатньо обґрунтованою. Досліджувана позиція НАЗК є суперечливою також з огляду на неоднакове ставлення до працівників юридичних осіб публічного права, які вже не вважаються їх посадовими особами, але подали декларації до 12.10.2023 за 2021–2022 роки та, які не подавали їх. Так, протягом зупинення обов'язку щодо подання декларацій у суб'єктів декларування залишалось право на їх подання у добровільному порядку (очевидно, що окремі посадові особи юридичних осіб публічного права подавали декларації за 2021–2022 роки у добровільному порядку), але з урахуванням позиції НАЗК, після відновлення компанії декларування могли їх не подавати.

З урахуванням цього, одна частина працівників юридичних осіб публічного права, які після 12.10.2023 не вважаються їх посадовими особами, подали декларації за 2021–2022 роки, а інші – ні.

Видається, що забезпечення рівності таких працівників юридичних осіб публічного права та недопущення дискримінації можливо шляхом заборони здійснення контролю та проведення перевірок декларацій, поданих працівниками юридичних осіб публічного права, які вже не вважаються їх посадовими особами. Також допустимим та ефективним способом унеможливлення неоднакового ставлення до працівників юридичних осіб публічного права, які після 12.10.2023 не вважаються їх посадовими особами, є видалення, за їх письмовою заявою до НАЗК, декларацій, поданих за 2021–2022 роки, з публічної частини Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Підсумовуючи викладене необхідно зазначити, що офіційне роз'яснення НАЗК щодо подання декларації, якщо особа перестала бути суб'єктом декларування у зв'язку зі зміною статусу юридичної особи публічного права, зокрема до 12.10.2023 працівник юридичної особи публічного права вважався посадовою особою, і відповідно на нього поширювався обов'язок щодо подання декларацій, а після внесення змін, посадовою особою вже не вважається, не є беззаперечною. Водночас, враховуючи, що висловленою НАЗК позицією не погіршується положення працівників юридичних осіб публічного права, які не вважаються їх посадовими особами, її слід визначати допустимою, за умови унеможливлення неоднакового ставлення до працівників юридичних осіб публічного права, які після 12.10.2023 не вважаються їх посадовими особами, але подали декларації за 2021–2022 роки.

### **Література:**

1. Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану: Закон України від 20.09.2023 р. № 3384-IX. Дата оновлення: 20.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3384-20#Text> (дата звернення 01.12.2024).

2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. Дата оновлення: 08.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#top> (дата звернення 01.12.2024).

3. Закон про відновлення декларування скорочує кількість декларантів на 50 тисяч – НАЗК звернулось до Президента з пропозиціями змін. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/zakon-pro-vidnovlennya-deklaruvannya-skorochuye-kilkist-deklarantiv-na-50-tysyach-nazk-zvernulos-do-prezydenta-z-propozytsiyamy-zmin/> (дата звернення 01.12.2024).

4. Роз'яснення щодо фінансової доброчесності: застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно заходів фінансового контролю (подання декларації, повідомлення про суттєві зміни в майновому стані, повідомлення про відкриття валютного рахунку) від 13.11.2023 № 4 (зі змінами): посібник Національного агентства з питань запобігання корупції станом на 10.01.2024. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/pdfjs/?file=/wp-content/uploads/Categories/de/fc/defc8acd1c0429683d0ecc13f40f58942c5a0840b29c79d1ac1ed36cbc4c44c957058448.pdf> (дата звернення 01.12.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-44>

## **АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ ТА ЙОГО РОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ**

**Недохлєбов Іван Іванович**

*викладач кафедри теорії та історії держави і права  
Національного університету кораблебудування  
імені адмірала Макарова  
м. Миколаїв, Україна*

Державна служба є основою функціонування будь-якої держави, адже саме через діяльність державних службовців здійснюються її функції та виконуються завдання.



Статус державного службовця передбачено в розділі III Закону України «Про державну службу», так для чіткого уявлення правового статусу державного службовця проведемо виділення його елементів на загальні та особливі а саме загальні права та загальні обов'язки а також додаткові права та обов'язки, які покликані врегулювати процес проходження державним службовцем державної служби [1, ст. 187].

Правові особливості правового статусу державної служби залежать від середовища, умов та виду служби, яку проходить державний службовець. Таким чином слід підкреслити, що вплив на особливості правового статусу державного службовця чинять як і суспільно-політичний лад суспільства та держави загалом, політична система суспільства держави так й особливості функціонування та проходження державної служби [1, ст. 187].

Державний службовець є ключовою та основною фігурою у публічному управлінні, оскільки від його професіоналізму, компетентності та етичності залежить ефективність реалізації державної політики, захист прав і свобод громадян, розвиток роботи адміністративного права у забезпеченні публічного управління.

Статус державного службовця у адміністративному праві визначає його правове положення на посаді, обов'язки, повноваження і відповідальність. Це статус, який зобов'язує діяти виключно в інтересах держави та суспільства. У сучасних умовах, коли публічне управління зазнає значних змін через цифровізацію, глобалізацію та демократизацію, його роль поступово набуває нового значення.

Правовий інститут державної служби складають норми конституційного, трудового, цивільного, фінансового та інших галузей права. Вони регламентують правовий статус державних службовців, у тому числі порядок проходження державної служби, види заохочень і відповідальності службовців, обмеження, пов'язані з прийняттям і проходженням державної служби, підстави припинення державної служби. Адміністративно-правові норми, які регламентують питання державної служби, складають частину цього інституту і є самостійним інститутом адміністративного права [2].

Статус державного службовця є комплексним, адже забезпечує виконання функцій органів державної влади та місцевого самоврядування. Права та обов'язки державного службовця у процесі виконання своїх службових функцій регулюють відносини між громадянами країни та безпосередньо між самим державним службовцем та державою.

Державний службовець має широкі права й повноваження, що забезпечують йому ефективну діяльність в рамках закону. Але разом із правами він має й обов'язки, до яких входить:

Стаття 9. Підпорядкування державного службовця та виконання наказу (розпорядження), доручення.

1. Державний службовець під час виконання посадових обов'язків діє у межах повноважень, визначених законом, і підпорядковується своєму безпосередньому керівнику або особі, яка виконує його обов'язки, чи особі, визначеній у контракті про проходження державної служби (у разі укладення).

2. Державний службовець зобов'язаний виконувати накази (розпорядження), доручення керівника, видані в межах його повноважень, крім випадків, передбачених частиною шостою цієї статті.

Під час виконання своїх обов'язків державний службовець не зобов'язаний виконувати доручення працівників патронатної служби.

3. Наказ (розпорядження), доручення має містити конкретне завдання, інформацію про його предмет, мету, строк виконання та особу, відповідальну за виконання.

Наказ (розпорядження) має бути письмовим, а доручення може бути письмовим або усним.

4. Якщо державний службовець отримав наказ (розпорядження), доручення не від безпосереднього керівника, а від керівника вищого рівня, він зобов'язаний повідомити про це безпосереднього керівника.

5. Наказ (розпорядження), доручення може бути скасовано керівником, який його видав, а також керівником вищого рівня або органом вищого рівня.

6. Державний службовець у разі виникнення у нього сумніву щодо законності виданого керівником наказу (розпорядження), доручення повинен вимагати його письмового підтвердження, після отримання якого зобов'язаний виконати такий наказ (розпорядження), доручення. Одночасно з виконанням такого наказу (розпорядження), доручення державний службовець зобов'язаний у письмовій формі повідомити про нього керівника вищого рівня або орган вищого рівня. У такому разі державний службовець звільняється від відповідальності за виконання зазначеного наказу (розпорядження), доручення, якщо його буде визнано незаконним у встановленому законом порядку, крім випадків виконання явно злочинного наказу (розпорядження), доручення.

7. Якщо державний службовець виконав наказ (розпорядження), доручення, визнані у встановленому законом порядку незаконними, і не вчинив дій, зазначених у частині шостій цієї статті, він несе відповідальність за своє діяння відповідно до закону.

8. Керівник у разі отримання вимоги державного службовця про надання письмового підтвердження наказу (розпорядження), доручення зобов'язаний письмово підтвердити або скасувати відповідний наказ (розпорядження), доручення в одноденний строк.

У разі неотримання письмового підтвердження у зазначений строк наказ (розпорядження), доручення вважається скасованим.

9. За видання керівником та виконання державним службовцем явно злочинного наказу (розпорядження), доручення відповідні особи несуть відповідальність згідно із законом [3].

Особа, яка бажає стати державним службовцем повинна бути громадянином України, мати вищу освіту, вільно володіти українською мовою та не мати судимості.

Призначаються на посади державних службовців тільки ті, які проходять кваліфікаційні вимоги:

1. Магістра – для посад категорій "А" і "Б".

2. Бакалавра, молодшого бакалавра – для посад категорії "В".

3. На державну службу не може вступити особа, яка: досягла шістдесятип'ятирічного віку; в установленому законом порядку визнана недієздатною або дієздатність якої обмежена; має судимість за вчинення умисного злочину, якщо така судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку; відповідно до рішення суду позбавлена права займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави, або займати відповідні посади; піддавалася адміністративному стягненню за корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення – протягом трьох років з дня набрання відповідним рішенням суду законної сили; має громадянство іншої держави; не пройшла спеціальну перевірку або не надала згоду на її проведення;

4. Під час реалізації громадянами права на державну службу не допускаються будь-які форми дискримінації, визначені законодавством [4].

Існує система контролю, яка забезпечує виконання державними службовцями своїх обов'язків відповідно до стандартів, а у разі невиконання – вони несуть дисциплінарну відповідальність. Вона створює чіткі правила поведінки, що сприяє підвищенню прозорості та підзвітності державних інститутів. Тому наявність чітко визначених прав та обов'язків дає можливість уникнути зловживань владою та забезпечує високий рівень довіри громадян до державних органів.

Адміністративно-правовий статус особи державного службовця є обов'язковим для ефективного функціонування органів державної влади. Чітка регламентація цього статусу є запорукою стабільності, розвитку державних інститутів, укріплення довіри й доброчесності.

Для забезпечення публічних відносин населення є регулювання адміністративних процедур. Насамперед варто зазначити, що під адміністративною процедурою ми розуміємо нормативно закріплений алгоритм (порядок дій для досягнення результату) розгляду та вирішення органами публічної адміністрації індивідуальних адміністративних справ, що здійснюється з метою сприяння реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, забезпечення верховенства права в українському соціумі [5, ст. 163].

Адміністративне право встановлює норми поведінки для органів державної влади. Регулює взаємини між органами публічної влади та громадянами, а також щодо цього здійснює контроль та нагляд. Ефективність правового впливу на суспільні відносини в сфері публічного адміністрування залежить не тільки від їх природи та особливостей, правильно знайденого методу регулювання, а й від успішного використання всіх елементів механізму, за допомогою якого правова воля переводиться у фактичну поведінку суб'єктів адміністративного права.

Механізм адміністративно-правового регулювання – це сукупність адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на відносини, що виникають у процесі реалізації адміністративних зобов'язань публічної адміністрації [6].

А, отже створює чіткі вагомні правила взаємодії між державою і громадянами. Забезпечує систему контролю за діяльністю органів публічної влади, що дозволяє запобігти порушенням законодавства з боку державних службовців.

Як і потрібно кожній галузі права, адміністративне запобігає та вирішує конфлікти між органами державної влади, фізичними або юридичними особами через спеціалізовані адміністративні суди або інші органи, що забезпечують правосуддя публічного управління.

Адміністративно-правовий статус державного службовця в Україні має як спільні риси, так і відмінності з іншими країнами. Наприклад, в країнах ЄС існує більш розвинена система гарантій прав державних службовців, а процедури конкурсного відбору є більш прозорими.

Серед перспектив розвитку виділяють такі критерії:

1. Подальша децентралізація, передача більшої частини повноважень на місцевий рівень.
2. Розвиток електронного урядування, широке використання інформаційних технологій у діяльності державних органів.
3. Підвищення ролі громадськості, залучення громадян до процесу прийняття рішень.

Адміністративно-правовий статус державного службовця в Україні є динамічним і постійно розвивається. Сучасні тенденції спрямовані на підвищення ефективності та прозорості державної служби. Однак, для досягнення європейських стандартів необхідно вирішити ряд проблем, зокрема, пов'язаних з політичною нейтральністю, боротьбою з корупцією.

Адміністративне право є динамічною галуззю права, яка постійно розвивається та адаптується до нових викликів, його ефективність публічного управління безпосередньо залежить від якості адміністративно-правового регулювання.

Залежно від адміністративно-правового статусу суб'єктів, що беруть участь у правовідносинах, виділяють:

1) між підпорядкованими суб'єктами публічного управління, що перебувають на різному організаційно-правовому рівні, тобто між вищестоящими і нижчестоящими органами;

2) між непідпорядкованими суб'єктами однакового організаційно-правового рівня. Це відносини між двома міністерствами, адміністраціями районів області тощо. Такі відносини прийнято називати горизонтальними;

3) між органами публічного управління і підпорядкованими їм організаційно підприємствами, корпораціями, концернами тощо. Це відносини між адміністрацією і безпосередньо підприємством;

4) між органами публічного управління і підприємствами, установами, організаціями, які організаційно їм не підпорядковані (організаційно від них незалежні). Це, приміром, відносини між податковою адміністрацією і підприємствами;

5) між органами державного управління і структурами місцевого самоврядування. Такі відносини складаються, наприклад, між державною адміністрацією району і виконкомом селищної ради;

6) між органами державного управління і недержавними підприємствами, установами, організаціями;

7) між органами публічного управління і об'єднаннями громадськості [6].

Без належного регулювання відносин між громадянами і державою можливі численні порушення, серед яких корупція, бюрократичні зловживання, а також обмеження прав і свобод людей, тож адміністративне право у публічному управлінні, як інструментом, що регламентує порядок взаємодії громадян із державними органами.

### **Література:**

1. Гришук А. Б. Поняття та особливості окремих елементів правового статусу державного службовця в Україні. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2021 р.

2. Державна служба: поняття, правовий статус державних службовців. URL: <https://buklib.net/books/23155/>

3. Закон України «Про державну службу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>

4. Загальні умови вступу на державну службу. URL: <https://mk.arbitr.gov.ua/sud5016/inshe/kadrove1/zagumovi>

5. Ілля Юрійчук. Правове регулювання адміністративних процедур в Україні. Чернівецький Національний університет ім. Юрія федьковича, 2020 р.

6. Адміністративне право. Загальна частина. URL: [https://arm.naiu.kiev.ua/books/adm\\_pravo\\_zch/nm/lec2.html](https://arm.naiu.kiev.ua/books/adm_pravo_zch/nm/lec2.html)

## **ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І ПОРЯДКУ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ**

**Нелуп Євген Євгенович**

*курсант*

*Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

**Рибицька Олена Миколаївна**

*викладач кафедри права Національної безпеки та правової роботи  
Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

Національна гвардія України (НГУ) поєднує військові та правоохоронні функції, забезпечуючи публічний порядок і безпеку, що є ключовою умовою функціонування суспільства та держави. Проблеми у цій сфері набувають особливої актуальності через реформування органів внутрішніх справ, у результаті якого НГУ замінила Внутрішні війська МВС. Питання публічної безпеки висвітлено у працях українських і зарубіжних учених, зокрема О.М. Бандурки, В.Г. Фатхутдінова, О.О. Панова та інших. Проте практичні аспекти діяльності НГУ, які впливають на її ефективність, залишаються недостатньо дослідженими. Метою є аналіз проблем забезпечення публічної безпеки НГУ та пошук шляхів їх вирішення.

Відповідно до статей 2 та 12 Закону України «Про Національну гвардію України», НГ України виконує такі основні завдання:

- охорона громадського порядку;
- захист життя, здоров'я, прав і свобод громадян;
- забезпечення порядку під час масових заходів;
- участь у припиненні масових заворушень;
- затримання осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень [1].

Разом із тим у практичній діяльності НГУ спостерігається низка проблем. По-перше, військовослужбовці НГУ під час виконання завдань з охорони громадського порядку мають право застосовувати превентивні та примусові заходи відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» [2]. Однак положення законодавства про НГУ та

Національну поліцію відрізняються за техніко-юридичним змістом, що створює складнощі для правозастосування. Наприклад, підстави для застосування фізичної сили чи спеціальних засобів військовослужбовцями НГУ визначені лише загальними нормами, тоді як для поліцейських встановлено конкретні правила і перелік таких засобів. Водночас КУпАП [3] не відносить НГУ до суб'єктів, уповноважених на адміністративне затримання. Це може призводити до правових колізій і оскарження дій військовослужбовців у разі їхнього залучення до таких заходів. По-третє, реформа органів внутрішніх справ передбачала забезпечення належної ідентифікації правоохоронців, зокрема за допомогою нагрудних знаків із номером спеціального жетона. Проте аналогічні вимоги для військовослужбовців НГУ законодавством не встановлені, що ускладнює їхню ідентифікацію під час виконання службових завдань.

Отже, проблеми забезпечення публічної безпеки та порядку Національною гвардією України мають як нормативно-правовий, так і організаційний характер. Їх вирішення можливе через реалізацію низки заходів, а сам: по-перше, необхідно розробити єдиний стандарт забезпечення публічної безпеки та порядку, у тому числі через уніфікацію підходів до визначення й застосування заходів у цій сфері. В умовах сьогодення доцільно використовувати як основу для діяльності правоохоронних органів, у тому числі НГУ, положення Закону України «Про Національну поліцію», це дозволить чітко окреслити компетенцію НГУ щодо підтримання публічної безпеки та порядку і усунути суперечності між чинними законодавчими актами; по-друге, внести зміни до статті 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення, доповнивши її положенням про можливість здійснення адміністративного затримання Національною гвардією; по-третє, доповнити Закон України «Про Національну гвардію України» статтею, яка регламентує засоби зовнішньої ідентифікації військовослужбовців НГУ. Зокрема, передбачити обов'язкове носіння нагрудного знака з номером спеціального жетона на форменому одязі під час виконання завдань із забезпечення публічної безпеки та порядку.

Щодо організаційних аспектів:

посилити правову підготовку військовослужбовців НГУ, приділяючи особливу увагу адміністративному праву, процесу, тактичним та комунікативним навичкам, виконання вищевказаного аспекту можливе за допомогою юридичної служби військової частини НГУ. Адже відповідно до чинного національного законодавства проведення правового інформування з військовослужбовцями є частиною правової роботи та одним із основних завдань юридичної служби.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, ми дійшли висновку, що забезпечення публічної безпеки та порядку Національною гвардією України є критично важливим для стабільності та безпеки суспільства. Виявлені проблеми, зокрема в сфері правозастосування, ідентифікації

військовослужбовців НГУ, а також в організаційних питаннях, потребують комплексного підходу до їх вирішення. Запропоновані заходи, включаючи уніфікацію законодавства, вдосконалення механізмів адміністративного затримання та посилення правової підготовки військовослужбовців, здатні значно підвищити ефективність і законність діяльності НГУ. Важливо також зазначити, що успіх реформ у цій сфері залежить від постійного вдосконалення правової бази та практичних інструментів, що дозволить Національній гвардії ефективно виконувати свої функції в умовах сучасних викликів. У майбутньому необхідно продовжувати дослідження цієї теми, оскільки постійна адаптація та вдосконалення правоохоронної системи є важливими для забезпечення стабільності держави та захисту прав громадян.

### **Література:**

1. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (дата звернення 05.12.2024)
2. Про Національну поліцію : Закон України від 16.08.2024, №-3528-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10Text>. (дата звернення 05.12.2024)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-46>

## **НЕКОНСТИТУЦІЙНІСТЬ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНУ, ВСТАНОВЛЕНА КОНСТИТУЦІЙНИМ СУДОМ УКРАЇНИ, ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ПЕРЕГЛЯДУ РІШЕНЬ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ**

**Олашин Володимир Володимирович**

*доктор філософії в галузі права,  
докторант кафедри адміністративного, фінансового  
та інформаційного права  
Ужгородського національного університету  
м. Ужгород, Україна*

Перегляд судових рішень у зв'язку з виключними обставинами є важливим механізмом забезпечення верховенства права та відновлення справедливості. Йдеться про надання стороні права скористатися



інститутом «*restitutio in integrum*» (лат. – повернення сторін до їхнього первісного юридичного стану) після ухвалення рішення Конституційним Судом України [1, с. 107].

Однією з таких обставин, передбачених п. 1 ч. 5 ст. 361 Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України), є визнання неконституційним закону, іншого правового акту чи їх окремих положень, застосованих або незастосованих судом під час вирішення справи, якщо рішення суду ще не виконане [2]. Це положення спрямоване на усунення правової невизначеності, що виникає через неконституційність норм, та на захист прав громадян, які зазнали негативного впливу неконституційного закону, адже «*lex iniusta non est lex*» (лат. – несправедливий закон – це не закон).

Визнання закону або його окремих положень неконституційними дозволяє перегляд судових рішень у зв'язку з виключними обставинами за таких умов: 1. Закон або його положення були застосовані чи не застосовані судом у справі; 2. Рішення суду ще не виконане.

Таке положення забезпечує правову визначеність, дозволяючи усунути наслідки застосування неконституційних норм та запобігти повторенню помилок у судовій практиці.

Рішення Конституційного Суду України (КСУ) мають пряму юридичну силу, зобов'язуючи всі органи державної влади. Згідно з ч. 2 ст. 152 Конституції України, визнання неконституційними положень закону означає, що ці положення втрачають юридичну силу з моменту прийняття відповідного рішення КСУ [3]. Це прямо впливає на правозастосування, адже норми, що визнані неконституційними, не можуть бути застосовані в майбутньому.

Щодо практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) то слід згадати справи: 1) Науменко проти України (2004) принцип правової певності вимагає дотримання доктрини «*res judicata*» (лат. – справу вирішено), яка гарантує остаточність судового рішення та забороняє повторний розгляд справи, що вже була вирішена. Суть цього принципу полягає в тому, що жодна сторона не має права ініціювати перегляд остаточного й обов'язкового рішення лише заради повторного слухання чи нового вирішення справи.

Компетенція судів вищих інстанцій щодо перегляду рішень має використовуватися виключно для виправлення судових помилок чи порушень у здійсненні правосуддя, а не для заміни ухвалених рішень. Перегляд у порядку нагляду не може слугувати прихованою апеляцією, а наявність двох різних поглядів на одну і ту ж справу не є достатньою підставою для повторного розгляду.

Відступ від цього принципу можливий лише за умов, коли його дотримання стає неможливим через незалежні й непереборні обставини [4].

2) Брумареску проти Румунії (1999) справа стала ключовим прикладом того, як порушення принципу остаточності судового рішення може призвести до порушення прав людини.

Суд наголосив, що повторний перегляд справи в порядку нагляду має застосовуватися лише у виняткових обставинах, коли це виправдано серйозними порушеннями.

Справа підкреслює важливість забезпечення належного балансу між інтересами держави та приватними правами осіб [5].

Також варто звернути увагу на Рішення КСУ від 14.12.2004 р. № 15-рп/2000 у справі про порядок виконання рішень Конституційного Суду України, системне тлумачення зазначених нормативних положень у контексті Конституції України підтверджує, що рішення Конституційного Суду України, незалежно від того, чи визначено в них порядок і строки виконання, є обов'язковими для виконання на всій території України. Усі органи державної влади, органи Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, посадові та службові особи, громадяни, їх об'єднання, а також іноземці та особи без громадянства зобов'язані утримуватися від застосування або використання положень правових актів, визнаних неконституційними [6].

Рішення Конституційного Суду України мають пряму дію та не потребують жодного додаткового підтвердження з боку інших органів державної влади. Їх виконання є обов'язком, визначеним Конституцією України ст. 151<sup>2</sup>, яка має найвищу юридичну силу порівняно з іншими нормативно-правовими актами ч. 2 ст. 8 Конституції України [3].

Отже, перегляд судових рішень у зв'язку з визнанням закону чи його окремих положень неконституційними є важливим механізмом забезпечення верховенства права, що дозволяє усунути наслідки застосування неконституційних норм і відновити справедливість.

Рішення Конституційного Суду України мають пряму дію, обов'язкові для виконання на всій території України та не потребують додаткового підтвердження.

Перегляд можливий лише за умови, якщо неконституційні положення були застосовані або не застосовані у справі, а рішення суду ще не виконане, що узгоджується з принципом правової визначеності.

Практика ЄСПЛ та рішення КСУ підтверджують необхідність дотримання цього принципу, допускаючи перегляд лише у виняткових випадках для виправлення серйозних порушень прав.

### **Література:**

1. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: «Юридичні науки» Том 31 (70) № 3, 2020.

2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06 липня 2005 р. № 2747-IV: із зм. і доп. станом на 10.10.2024 р. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35-36. № 37. Ст. 446.

3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Справа «Науменко проти України» (Naumenko v. Ukraine): Рішення Європейського суду з прав людини від 09.11.2004. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980\\_353#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_353#Text) (дата звернення: 16.10.2024 р.).

5. Справа «Брумареску проти Румунії» (Brumarescu v. Romania): Рішення Європейського суду з прав людини від 28.10.1999 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO2355> (дата звернення: 16.10.2024 р.).

6. Рішення Конституційного Суду України від 14.12.2004 р. № 15-рп/2000 у справі про порядок виконання рішень Конституційного Суду України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-00> (дата звернення: 16.10.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-47>

## МЕДІАЦІЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

**Привалова Валерія Валеріївна**

*студентка кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук  
Кременчуцького національного університету  
імені Михайла Остроградського  
м. Кременчук, Полтавська область, Україна*

Медіація є сучасним і ефективним інструментом вирішення спорів, що базується на добровільній участі сторін та спрямований на досягнення взаємоприйнятної рішення за допомогою нейтрального посередника – медіатора. В адміністративному процесі медіація відіграє важливу роль як судовому розгляду, дозволяючи сторонам уникнути тривалих процедур, зменшити витрати та досягти компромісу. Це особливо актуально для спорів між органами державної влади та громадянами або юридичними особами, де питання стосуються суспільно значущих інтересів [1].

Однією з ключових особливостей медіації є її добровільність. Жодна зі сторін не може бути змушена до участі у процесі, а також до прийняття рішення, яке їй не вигідне. Це створює атмосферу довіри та сприяє

конструктивному діалогу. Важливою є також нейтральність медіатора, який не представляє інтереси жодної зі сторін, а виконує роль посередника, допомагаючи сторонам знайти спільне рішення.

Конфіденційність є ще однією важливою рисою медіації. Усі обговорення, що відбуваються під час процесу, є закритими для сторонніх осіб і не можуть бути використані в судовому процесі, якщо медіація не приведе до вирішення спору. Це особливо важливо в адміністративних спорах, де може йтися про репутацію сторін чи стратегічні рішення органів влади [2].

Медіація в адміністративному процесі також характеризується гнучкістю. На відміну від судового рішення, яке є обов'язковим і часто формалізованим, сторони в медіації мають змогу самостійно визначати умови угоди, які найкраще відповідають їхнім потребам. Це дозволяє врахувати специфіку кожного конкретного спору, що сприяє досягненню більш стійкого результату.

Переваги медіації в адміністративному процесі є очевидними. По-перше, це зменшення навантаження на суди, які часто перевантажені розглядом численних справ. По-друге, це швидкість вирішення спорів, оскільки медіація зазвичай триває значно менше часу, ніж судовий розгляд. По-третє, медіація сприяє збереженню або навіть покращенню відносин між сторонами, оскільки процес спрямований на співпрацю, а не на протистояння. Нарешті, медіація дозволяє знайти індивідуальне рішення, яке враховує інтереси обох сторін, чого часто не можна досягти в судовому процесі [3].

Практичне застосування медіації в адміністративному процесі охоплює широкий спектр питань. Наприклад, медіація може бути використана для вирішення спорів щодо земельних питань, таких як відведення земельних ділянок або порушення правил землекористування. Вона також ефективна у податкових спорах, зокрема при оскарженні штрафних санкцій чи податкових зобов'язань. Ще однією сферою є спори у сфері надання адміністративних послуг, наприклад, у випадках відмови у видачі дозволів, ліцензій чи інших документів [4].

В Україні основи медіації регулюються Законом України «Про медіацію» (2021 р.), який визначає загальні принципи, порядок проведення медіації та вимоги до медіаторів. Щодо адміністративного процесу, медіація може бути застосована як досудовий або позасудовий спосіб врегулювання спорів. Це дозволяє сторонам уникнути додаткових судових витрат і знайти рішення, яке задовольняє всіх учасників процесу.

Таким чином, медіація в адміністративному процесі є прогресивним інструментом в українській судовій системі [5] для вирішення спорів, що забезпечує швидке, економічно вигідне та гнучке врегулювання

конфліктів. Вона сприяє зниженню рівня конфліктності у відносинах між громадянами та органами влади, зменшує навантаження на судову систему та сприяє розвитку культури мирного врегулювання спорів у суспільстві.

### **Література:**

1. Закон України «Про mediaцію» від 16.11.2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
2. Вища школа адвокатури НААУ «Конфіденційність mediaції». <https://www.hsa.org.ua/blog/konfidenциinist-mediaциi>
3. Аналітичні матеріали Львівської політехніки про перспективи mediaції в адміністративному судочинстві. <https://lpnu.ua/sites/default/files/2024/pages/27385/materiali-konferencii-molodikh-vchenikh23zhovtnya2023.pdf>
4. Матеріали Ужгородського національного університету щодо правового регулювання mediaції. <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/300011>
5. Верховний суд. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1633027/>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-48>

## **МЕТА, ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ**

**Сахацький Павло Ігорович**

*студент II року навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
спеціальність 262 «Правоохоронна діяльність»*

*Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

**Постановка проблеми.** Правове забезпечення діяльності Національної гвардії України є актуальною проблемою. Національна гвардія є важливою складовою сектору безпеки і оборони держави, що забезпечує громадський порядок, охороняє державні об'єкти, бере участь у боротьбі з тероризмом. Ефективне функціонування Національної гвардії залежить від чіткої правової регламентації її діяльності. Дослідження правових основ функціонування Національної гвардії

України є актуальним завданням, вирішення якого сприятиме вдосконаленню її правового регулювання.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Дослідження й публікації таких вчених, як В. Б. Авер'янов, Г. В. Атаманчук, Ю. В. Аллеров, М. І. Балан, О. М. Бандурка, Ю. П. Бабков та інших, свідчать про значну зацікавленість у вивченні питань функціонування та діяльності Національної гвардії України. Вони зробили суттєвий внесок у розвиток адміністративно-правової науки, однак аспекти, що стосуються принципів діяльності Національної гвардії, залишаються недостатньо розкритими. Актуальність цієї теми зумовлена необхідністю підвищення ефективності реалізації державної оборонної політики, вдосконалення нормативно-правового регулювання та адаптації роботи Національної гвардії до стандартів НАТО у контексті євроінтеграції. Інноваційність цього дослідження полягає у системному аналізі принципів функціонування Національної гвардії, що сприятиме її розвитку та підвищенню ефективності виконання покладених на неї завдань.

**Виклад основного матеріалу.** Безперервні зміни в політичній, економічній та соціальній сферах України, що супроводжують процес євроінтеграції, суттєво впливають на функціонування Національної гвардії України (НГУ). Як складова силових структур Міністерства внутрішніх справ, НГУ виконує низку важливих завдань, зокрема забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів громадян, а також охорону держави від злочинних і протиправних посягань. Основні напрямки її діяльності включають охорону громадського порядку та безпеки, активну співпрацю з іншими правоохоронними органами для захисту державної безпеки, оборони кордонів та боротьбу з тероризмом, а також з організованими злочинними угрупованнями і воєнізованими формуваннями [1, с. 129].

Національна гвардія України виконує ключову роль у забезпеченні безпеки та захисті прав громадян, однак її робота часто зіштовхується з різноманітними труднощами. Для підвищення результативності цієї структури, що поєднує військові та правоохоронні функції, важливо глибше аналізувати правові основи її діяльності. У сучасних умовах особливо важливо здійснювати переосмислення концепції «Національна гвардія України», що дозволяє краще адаптувати її діяльність до вимог часу та потреб суспільства [1, с. 104].

Згідно з положеннями Закону України «Про Національну гвардію України» [2], цей орган є військовим формуванням, яке виконує функції правоохоронного характеру, перебуваючи в структурі Міністерства внутрішніх справ. Основною метою Національної гвардії є забезпечення захисту та охорони прав, свобод і законних інтересів громадян, а також підтримка громадського порядку. Вона здійснює охорону безпеки держави та її громадян, протидіє терористичним загрозам, а також забезпечує боротьбу з незаконними збройними формуваннями та

злочинними організаціями в тісній співпраці з іншими правоохоронними органами.

В умовах сучасних військово-політичних та соціально-економічних змін, що впливають на національну безпеку України, виникає потреба у розробці нових підходів до правового регулювання. Національна гвардія України, як спеціалізоване військове формування з правоохоронними функціями, займає важливе місце в структурі силових органів країни. Її головною місією є захист прав, свобод і законних інтересів громадян, а також охорона державної безпеки. Враховуючи ці обставини, питання правового забезпечення діяльності Національної гвардії повинно стати одним із пріоритетних напрямків державної політики [3].

Правове забезпечення Національної гвардії України передбачає розробку та впровадження ефективної нормативно-правової бази, що регулює її функціонування, повноваження та організаційну структуру, спрямовану на захист конституційних основ, територіальної цілісності держави та прав громадян. Це охоплює створення законодавчих механізмів для ефективної підготовки, оснащення та діяльності гвардії відповідно до вимог національної безпеки та міжнародних стандартів, а також забезпечення соціального захисту військовослужбовців. Правове регулювання повинно сприяти оптимізації завдань, пов'язаних із забезпеченням громадського порядку, протидією терористичним загрозам, охороною стратегічних об'єктів, а також виконанням функцій у рамках територіальної оборони та воєнного стану. Основою правового функціонування є система нормативно-правових актів, яка визначає основні завдання, функції, повноваження та структуру Національної гвардії.

Правове забезпечення функціонування Національної гвардії України охоплює не лише Закон України «Про Національну гвардію України», а й цілу низку інших нормативно-правових актів. Важливими складовими цієї правової бази є Укази Президента України. Крім того, важливу роль у правовому регулюванні відіграють накази Міністерства внутрішніх справ України, серед яких наказ № 625 (від 03.07.2014), що затверджує положення про військові частини з охорони важливих державних об'єктів, а також накази № 566 і № 567 (від 16.06.2014), що регламентують діяльність військових частин оперативного призначення та підрозділів з охорони громадського порядку. Не менш важливим є наказ № 1036 (від 20.12.2018), що встановлює положення про загоны спеціального призначення.

На даний момент правова база, що регулює діяльність НГУ, перебуває в процесі формування і характеризується певними прогалинами в систематизації нормативно-правових актів. Це зумовлено широким спектром завдань, які покладаються на цей підрозділ. Зокрема, Національна гвардія займається забезпеченням громадського порядку і безпеки в межах компетенції Міністерства внутрішніх справ України, бере участь у заходах територіальної оборони, а також підтримує

виконання режимів воєнного стану та надзвичайних ситуацій, що регулюються Міністерством оборони України та Державною службою з надзвичайних ситуацій [3, с. 594].

Завдання Національної гвардії України, які визначені в Законі України «Про Національну гвардію України» [2], спрямовані на підтримку конституційного ладу, територіальної цілісності держави, а також на забезпечення громадської безпеки та захист прав і свобод громадян. Однією з основних функцій є охорона конституційного ладу та запобігання його змінам через насильницькі методи. Іншим важливим завданням є забезпечення громадського порядку та безпеки під час проведення масових заходів, таких як мітинги та демонстрації, що можуть створювати потенційну загрозу для населення.

Національна гвардія має важливі функції, серед яких охорона органів державної влади, стратегічних об'єктів, ядерних матеріалів і джерел іонізуючого випромінювання. Одним із ключових напрямів її роботи є забезпечення державної охорони для посадових осіб, боротьба з озброєними злочинцями, нейтралізація диверсійних і терористичних загроз. Крім того, гвардія виконує охорону об'єктів критичної інфраструктури. Під час воєнного стану чи надзвичайних ситуацій вона відповідає за підтримання правопорядку, ліквідацію наслідків стихійних лих, катастроф і техногенних аварій.

Крім того, Національна гвардія бере участь у територіальній обороні, припиненні масових заворушень, боротьбі зі злочинними угрупованнями, а також у підтриманні або відновленні правопорядку у разі міжетнічних чи міжконфесійних конфліктів. Серед нових завдань – внесення даних до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, що підкреслює її адаптацію до сучасних викликів і потреб держави. Ці завдання відображають багатofункціональність та ключову роль Національної гвардії у забезпеченні стабільності та безпеки України [2].

**Висновок.** НГУ виконує важливу роль у системі національної безпеки, забезпечуючи захист прав і свобод громадян, територіальну цілісність держави та громадський порядок. Правова основа її діяльності перебуває у стані розвитку, вимагаючи вдосконалення для адаптації до сучасних викликів і міжнародних стандартів. Вирішення завдань у сфері правового забезпечення дозволить підвищити ефективність функціонування Національної гвардії та сприятиме зміцненню обороноздатності й безпеки України.

### Література:

1. Корнієнко Д. М. Актуальність проблеми визначення сутності адміністративно-правового забезпечення для службово-бойової діяльності Національної гвардії України. *SECTION «LAW»: Право*. 2020. С. 128–133.



2. про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>

3. Буга Г. С. Правове регулювання діяльності Національної гвардії України. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3/2023. С. 593–595.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-49>

## **АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ЄС**

**Серебро Михайло Володимирович**

*кандидат юридичних наук, доцент, докторант  
Ужгородського національного університету  
м. Ужгород, Україна*

Україна прагне набути повноправного членства в Європейському Союзі, тому одним із основних завдань органів публічної адміністрації є адаптація національного законодавства до права ЄС, включаючи адміністративно-правове регулювання суспільних відносин у сфері використання інформаційних технологій.

Право на недоторканність приватного життя є частиною Європейської конвенції з прав людини 1950 року, яка проголошує: «Кожен має право на повагу до свого приватного та сімейного життя, до свого житла та до своєї кореспонденції». Виходячи з цього, Європейський Союз намагався забезпечити захист цього права у сфері використання інформаційних технологій через законодавство.

У міру розвитку технологій і винаходу Інтернет ЄС визнав потребу в сучасних засобах захисту. Тож у 1995 році було прийнято Європейську директиву із захисту даних, яка встановлювала мінімальні стандарти конфіденційності та безпеки даних, на основі яких кожна держава-член ЄС розробляла свій власний імплементаційний закон. Але Інтернет вже перетворювався на велику базу даних, якою він є сьогодні. У 1994 році в мережі з'явився перший рекламний банер. У 2000 році більшість фінансових установ пропонували онлайн-банкінг. У 2006 році Facebook відкрився для громадськості. У 2011 році користувач Google подав позов до суду на компанію за сканування його електронної пошти. Через два місяці після цього європейський орган із захисту даних оголосив, що ЄС потребує «комплексного підходу до захисту персональних даних», і розпочалася робота над оновленням директиви 1995 року [1].

За результатами цієї роботи в Європейському Союзі у 2016 році було прийнято Загальний регламент про захист даних (General Data Protection Regulation, GDPR). Цей загальноєвропейський акт розширює повноваження держав у сфері соціальних мереж – дозволяє видаляти незаконний контент і змушує платформи докласти більше зусиль для боротьби з небезпечними матеріалами [2]. Цей новий європейський закон про конфіденційність і безпеку даних містить сотні сторінок нових вимог для організацій у всьому світі [1].

Загальний регламент захисту даних (GDPR) є найсуворішим законом про конфіденційність і безпеку в світі. Незважаючи на те, що він був розроблений і прийнятий Європейським Союзом, він накладає зобов'язання на організації незалежно від місця їх знаходження, доки вони націлені або збирають дані, пов'язані з людьми в ЄС [1]. Отже, GDPR стосується безпосередньо і України. В мережі його популяризації присвячений окремий веб-сайт – <https://gdpr.eu/what-is-gdpr/>

Загальний регламент захисту даних (GDPR) набув чинності 25 травня 2018 року. Згідно з GDPR передбачено стягнення суворих штрафів з тих, хто порушить його стандарти конфіденційності та безпеки, причому штрафи сягатимуть десятків мільйонів євро. За допомогою GDPR Європа демонструє свою тверду позицію щодо конфіденційності та безпеки даних у той час, коли все більше людей довіряють свої особисті дані хмарним сервісам (службам), а порушення є щоденним явищем [1].

Статтею 68 Загального регламенту захисту даних (GDPR) передбачено створення Європейської ради із захисту даних як органу Союзу, що має статус юридичної особи. Рада складається з голови одного наглядового органу кожної держави-члена та Європейського інспектора із захисту даних або їхніх відповідних представників. Якщо в державі-члені ЄС більш ніж один наглядовий орган відповідає за моніторинг застосування положень згідно з цим Регламентом, спільний представник призначається відповідно до законодавства цієї держави-члена [1].

Британський уряд також з 2019 року готує масштабний законопроект, покликаний максимально врегулювати діяльність соціальних мереж [2].

Таким чином, на заміну ліберальному режиму використання Інтернет в ЄС приходить нова реальність, пов'язана із правовим врегулюванням діяльності соціальних мереж та месенджерів. Органи публічної адміністрації змушені втручатися в діяльність інтернет-спільноти та обмежувати право користувачів на вільне вираження своїх поглядів, адже під питанням опинилася національна безпека держав та механізм захисту прав і свобод людини від протиправних посягань правопорушників, які проводять негативні інформаційні компанії в Інтернет, поширюють незаконний цифровий контент, збирають персональні дані користувачів без їх згоди тощо. До прикладу – це спільноти прихильників терористичних організацій, клуби самогубців,

об'єднання неонацистських організацій, закриті спільноти педофілів та інших негативних елементів.

Важливим етапом у розвитку адміністративно-правового регулювання використання інформаційних технологій та приведення національного законодавства у цій сфері у відповідність до права Європейського Союзу є ратифікація Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021–2027) [3].

У відповідності до пункту 1 ст. 2 вказаної Угоди Україна бере участь у програмі «Цифрова Європа» згідно з принципами та умовами, встановленими статтею 451 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони, і Протоколом III до неї, Регламентом (ЄС) 2021/694, а також будь-якими іншими нормативно-правовими актами, що стосуються реалізації програми «Цифрова Європа», в їхніх останніх редакціях, і відповідно до конкретних умов, передбачених цією Угодою.

Якщо інше не передбачено умовами, зазначеними в пункті 1 ст. 2 Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021–2027), включно з імплементацією статті 12 (6) Регламенту (ЄС) 2021/694, юридичні та фізичні особи, які зареєстровані в Україні, можуть брати участь у заходах програми «Цифрова Європа» на умовах, рівнозначних тим, що застосовуються до юридичних та фізичних осіб, які зареєстровані у Європейському Союзі, з урахуванням дотримання обмежувальних заходів Європейського Союзу [3].

Програма «Цифрова Європа» – це програма фінансової підтримки ЄС (7,5 млрд. євро на 7 років), яка забезпечує фінансування проєктів за п'ятьма напрямками: суперкомп'ютер, штучний інтелект, кібербезпека, цифрові навички, забезпечення широкого використання цифрових технологій в економіці та суспільстві, метою якої є зміцнення та просування потенціалу Європи в ключових сферах цифрових технологій шляхом всестороннього розгортання [4].

Програма підтримує державні органи, неурядові організації та приватних суб'єктів, малі та середні підприємства у ЄС та за його межами. Статтею 10 Регламенту (ЄС) 2021/694 Європейського Парламенту та Ради від 29 квітня 2021 року про започаткування Програми та скасування Рішення (ЄС) 2015/2240 передбачено асоційовану або частково асоційовану участь країн Європейської політики сусідства. Участь у Програмі передбачає укладання відповідної угоди та сплату фінансових внесків [4].

Україна бере участь як асоційована країна та сприяє досягненню конкретних цілей програми «Цифрова Європа», визначених статтею 3(2) (a), (b), (d) та (e) Регламенту (ЄС) 2021/694 в останній редакції.

Приєднання до Програми сприятиме реалізації цифрових проектів в Україні, посилить співпрацю з міжнародними партнерами шляхом підтримки у рамках Програми проектів, заснованих на принципах цифрового законодавства і політики ЄС, сприятиме виконанню зобов'язань України за міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, зокрема Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [4].

Серед переваг участі для українського бізнесу: розвиток інноваційної та цифрової інфраструктури; залучення українських експертів / спеціалістів відповідного профілю до реалізації спільних міжнародних проектів; доступ до європейських інструментів конкурсного фінансування та можливість отримати грантову підтримку на реалізацію ідеї (пілотного проекту); розгортання й оптимальне використання цифрових потужностей, інтероперабельності тощо [4].

Таким чином, участь України в програмі «Цифрова Європа» є важливим етапом інтеграції національної держави до ЄС та адаптації національного законодавства до права Європейського Союзу у сфері використання та розвитку інформаційних технологій.

Перспектива подальшого дослідження даної теми обумовлена необхідністю дослідження особливостей адміністративно-правового регулювання використання інформаційних технологій в окремих державах-членах ЄС.

### **Література:**

1. What is GDPR, the EU's new data protection law? GDPR.EU. URL: <https://gdpr.eu/what-is-gdpr/> (дата звернення: 01.06.2024).

2. Снопко О. Як Верховний суд США поступово стає регулятором у сфері соціальних мереж. Опора. Tech. 10.03.2023. URL: [https://www.opora.ua.org/polit\\_ad/iak-verkhovnii-sud-ssha-postupovo-staie-regulatorom-u-sferi-sotsialnikh-merezh-24609](https://www.opora.ua.org/polit_ad/iak-verkhovnii-sud-ssha-postupovo-staie-regulatorom-u-sferi-sotsialnikh-merezh-24609) (дата звернення: 02.06.2024).

3. Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021-2027): Закон України від 23 лютого 2023 р. № 2926-IX. Дата оновлення: 01.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2926-20#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

4. Україна приєдналася до програми Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021–2027). Вища школа адвокатури НААУ. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/ukrayina-prijednalasia-do-programi-jeuropeiskogo-soiuzu-cifrova-jevrope-2021-2027> (дата звернення: 01.06.2024).

## **ЮРИДИЧНА СЛУЖБА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ**

**Тимченко Роман Олегович**

*курсант*

*Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

*м. Харків, Україна*

**Рибицька Олена Миколаївна**

*викладач кафедри права Національної безпеки та правової роботи*

*Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

*м. Харків, Україна*

Національна гвардія України (далі – НГУ) є військовим формуванням із правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України. Ефективне функціонування НГУ неможливе без належного правового забезпечення її діяльності. Юридична служба НГУ, як і інших правоохоронних та військових формувань відіграє важливу роль у забезпеченні законності та правопорядку у військовій частині та підрозділах.

У роботі буде проаналізовано правовий статус, завдання та функції юридичної служби НГУ, а також розглянуто особливості організації в практичній діяльності.

Правовий статус юридичної служби НГУ визначається низкою нормативно-правових актів, серед яких Закон України «Про Національну гвардію України», Положення про юридичну службу Національної гвардії України, затверджене наказом Міністерства внутрішніх справ України та інші відомчі акти [2, с. 12]. Відповідно до цих документів, юридична служба НГУ є структурним підрозділом, який здійснює правове забезпечення діяльності НГУ [1, с. 347]. До основних завдань юридичної служби належать:

- правова експертиза проектів наказів, інструкцій та інших нормативно-правових актів, що стосуються діяльності НГУ;
- надання правових консультацій та роз'яснень військовослужбовцям і працівникам НГУ;
- представництво інтересів НГУ в судах та інших державних органах;
- здійснення правового моніторингу та аналізу законодавства, що регулює діяльність НГУ;
- участь у розробці та вдосконаленні нормативно-правової бази НГУ.

Юридична служба НГУ підпорядковується безпосередньо командуванню НГУ та діє в межах повноважень, визначених чинним законодавством.

Юридична служба НГУ має чітку організаційну структуру, яка включає центральний апарат у складі Головного управління НГУ та територіальні структурні підрозділи в регіональних управліннях, з'єднаннях і військових частинах. Центральний апарат юридичної служби відповідає за загальне методичне керівництво та координацію діяльності територіальних підрозділів. Він також здійснює правову експертизу найбільш важливих документів та представляє інтереси НГУ у вищих судових інстанціях. Територіальні підрозділи юридичної служби безпосередньо здійснюють правове забезпечення діяльності конкретних військових частин, з'єднань і управлінь НГУ. Вони надають правову допомогу командуванню, військовослужбовцям і працівникам, готують проекти нормативно-правових актів, представляють інтереси НГУ в місцевих судах тощо. Варто зазначити, що юридична служба НГУ тісно взаємодіє з іншими структурними підрозділами, зокрема з кадровими органами, фінансово-економічною службою, службою морально-психологічного забезпечення тощо. Така взаємодія дозволяє комплексно вирішувати правові питання, що виникають у діяльності НГУ.

Юридична служба НГУ здійснює правове забезпечення різноманітних напрямів діяльності військового формування. Зокрема, бере участь у вирішенні питань кадрового забезпечення, проведенні службових розслідувань, організації матеріально-технічного забезпечення, соціального захисту військовослужбовців тощо.

Важливим напрямом роботи юридичної служби є правове супроводження процесів реформування та розвитку НГУ. Юристи здійснюють експертизу проектів нормативно-правових актів, що стосуються структурних та організаційних змін, удосконалення системи управління, розширення повноважень, ресурсного забезпечення тощо. Крім того, юридична служба бере участь у представництві інтересів НГУ в судах та інших державних органах. Вона готує позовні заяви, відзивы, апеляційні та касаційні скарги, здійснює супровід судових засідань, забезпечує реалізацію судових рішень.

Варто відзначити, що юридична служба НГУ проводить правовий моніторинг законодавства, аналізує його ефективність, готує пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правової бази. Це дозволяє вчасно реагувати на зміни в законодавстві та попереджати можливі порушення [5, с. 544].

Юридична служба відіграє ключову роль у забезпеченні законності та правопорядку в підрозділах Національної гвардії України. Вона здійснює правове регулювання діяльності НГУ, надає правову допомогу військовослужбовцям і працівникам, представляє інтереси НГУ в судах та інших державних органах [4, с. 572]. Правовий статус, організація та

практична діяльність юридичної служби НГУ регламентуються низкою нормативно-правових актів [3, с. 25]. Ця служба має чітку ієрархічну структуру та тісно взаємодіє з іншими підрозділами НГУ для комплексного вирішення правових питань.

Підсумовуючи все вищезазначене, слід дійти висновку, що ефективне функціонування юридичної служби Національної гвардії України є важливою умовою забезпечення законності, правопорядку та захисту прав і свобод військовослужбовців та громадян у діяльності Національної гвардії України.

### **Література:**

1. Закон України "Про Національну гвардію України" від 13.03.2014 р. № 876-VII.
2. Положення про юридичну службу Національної гвардії України, затверджене наказом Міністерства внутрішніх справ України від 05.06.2015 р. № 650.
3. Наказ Міністерства внутрішніх справ України "Про затвердження Статуту Національної гвардії України" від 25.12.2014 р. № 1375.
4. Іванов В.М., Олійник А.Ю., Фріс П.Л. Теорія держави і права. Київ: 2018. 572 с.
5. Битяк Ю.П., Гаращук В.М., Дегтяр О.В. Адміністративне право України. Харків: Право, 2019. 544 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-51>

## **ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЮ ПРИКОРДОННОЮ СЛУЖБОЮ УКРАЇНИ**

**Царук Данило Валентинович**

*курсант II року навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти*

*Науковий керівник: **Рибницька Олена Миколаївна***

*викладач кафедри права Національної безпеки та правової роботи*

*Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

*м. Харків, Україна*

Державна прикордонна служба України (ДПСУ) є ключовим правоохоронним органом, що відповідає за охорону державного кордону, забезпечення територіальної цілісності країни та захист її суверенних прав у винятковій економічній зоні. У сучасних умовах

військових загроз і транснаціональних викликів ефективність її діяльності стає визначальною для стабільності країни. Особливе значення в цьому контексті має господарська діяльність ДПСУ, яка включає організацію внутрішнього забезпечення підрозділів, виробництво необхідної продукції, виконання робіт і надання послуг, спрямованих на підтримку боєздатності прикордонних підрозділів. Ресурсні обмеження та високі вимоги до оперативності зумовлюють потребу в оптимізації господарських процесів, впровадженні інновацій та ефективному управлінні ресурсами. Дослідження особливостей ведення господарської діяльності ДПСУ є актуальним, оскільки дозволяє визначити напрями підвищення її ефективності та забезпечення безперервного функціонування підрозділів в умовах сучасних викликів. Основні аспекти господарської діяльності Державної прикордонної служби України визначені у законодавчих та нормативно-правових документах, зокрема в Законі України «Про Державну прикордонну службу України» [1], Законі України «Про державний кордон України» [2], Господарському кодексу України [3] та Наказі МВС від 30 листопада 2018 року № 971, яким затверджено Положення про орган охорони державного кордону ДПСУ.

Господарська діяльність ДПСУ покладається на структурні підрозділи, що займаються організацією фінансових, матеріальних і технічних ресурсів для забезпечення ефективної роботи прикордонників. Важливими елементами господарської діяльності є наявність службових приміщень, об'єктів охорони здоров'я, навчальних та науково-дослідних установ, соціально-культурного призначення, а також службового житлового фонду. Усі ці елементи необхідні для забезпечення належних умов для виконання завдань підрозділами ДПСУ. Водночас господарська діяльність ДПСУ має специфіку, оскільки вона безпосередньо пов'язана з оперативно-службовою діяльністю, що вимагає своєчасного та ефективного використання матеріальних і фінансових ресурсів. ДПСУ має службові приміщення, об'єкти охорони здоров'я, навчального, господарського та соціально-культурного призначення, а також службовий житловий фонд. Ця інфраструктура забезпечує не лише виконання оперативно-службових завдань, але й підтримує життєдіяльність особового складу. Військове майно, необхідне для виконання завдань, закріплюється за органами охорони державного кордону на праві оперативного управління. Особливу увагу в господарській діяльності ДПСУ слід звернути на забезпечення прикордонників необхідними матеріально-технічними засобами. Для цього служба укладає договори з постачальниками технічного обладнання, а також відповідає за належне утримання та ремонт інфраструктури прикордонних підрозділів. Важливою складовою є також розподіл житлових приміщень для



військовослужбовців, що забезпечує не тільки комфорт, але й високий моральний дух особового складу. Контроль за господарською і фінансовою діяльністю ДПСУ здійснюється відповідно до законодавства України. Це забезпечує прозорість використання бюджетних коштів, ефективне управління матеріально-технічними ресурсами та дотримання правових норм. Згідно з наказом МВС № 971 від 30.11.2018, начальник органу охорони державного кордону несе відповідальність за організацію фінансово-господарської діяльності, що включає планування, виконання господарських завдань і управління матеріальними та фінансовими ресурсами. Особливістю господарської діяльності є її інтеграція в оперативно-службову діяльність. Наприклад, мобільний прикордонний загін планує та здійснює забезпечення особового складу необхідними матеріально-технічними засобами, проводить розподіл службового житла для військовослужбовців, веде бухгалтерський облік та здійснює правову й претензійно-позовну роботу. Укладання договорів та інші фінансово-господарські операції проводяться відповідно до чинного законодавства України.

Стаття 18 Закону України «Про державний кордон України» визначає порядок здійснення різних видів господарської діяльності на кордоні, таких як судноплавство, лісосплав, водокористування та геологічні розвідки. Згідно з цією нормою, усі ці види діяльності мають проводитися таким чином, щоб не порушувати порядок на державному кордоні України і не загрожувати безпеці країни. Компетентні органи України, у тому числі ДПСУ, повинні контролювати дотримання вимог законодавства та міжнародних договорів у цих сферах.

Таким чином, господарська діяльність ДПСУ спрямована на забезпечення безперебійного функціонування служби, підтримку боєздатності підрозділів та створення належних умов для виконання завдань із захисту державного кордону.

### **Література:**

1. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 № 661-IV. Дата оновлення: 02.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення 16.11.2024).

2. Про державний кордон України: Закон України від 04.11.1991 № 1777-XI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text>

3. Господарський кодекс України: Закон України № 436-IV від 16.01.2003 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003. № 18-22. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

4. Положення про орган охорони державного кордону ДПСУ: Наказ МВС від 30 листопада 2018 року № 971. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1468-18#Text>

## **ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРІВ В ДЕРЖАВНІЙ ПРИКОРДОННІЙ СЛУЖБІ УКРАЇНИ**

**Шинкарьов Ярослав Олександрович**

*курсант II року навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність»*

*Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

Договірна діяльність у Державній прикордонній службі України (ДПСУ) є однією з ключових складових забезпечення ефективності виконання її функцій. Вона охоплює укладення контрактів, необхідних для матеріально-технічного забезпечення, реалізації програм міжнародної співпраці, а також підтримки оперативної діяльності. Її договірна діяльність спрямована на своєчасне постачання обладнання, техніки та ресурсів, необхідних для виконання цього завдання. Постійні зміни в законодавстві, зокрема у сферах публічних закупівель, регулювання державної служби та управління ресурсами, створюють нові виклики для організації договірної роботи. Зростає значення укладення договорів із міжнародними організаціями та прикордонними службами інших країн, що особливо актуально в контексті інтеграції України до європейських структур і співпраці в сфері безпеки. Прозорість договірної діяльності є визначальним чинником підвищення ефективності роботи ДПСУ та зміцнення довіри суспільства. Умови договорів мають забезпечувати оптимізацію бюджетних витрат і гарантувати їх якісне виконання.

Укладання договорів в Державній прикордонній службі України (ДПСУ) здійснюється відповідно до загальних принципів цивільного права та специфічних вимог, визначених для органів державної влади та забезпечення національної безпеки. Основні принципи укладання договорів включають прозорість, конкурентність та ефективність. Прозорість означає, що всі договори, укладені ДПСУ, повинні бути відкритими для громадськості та підлягати контролю з боку державних органів. Конкурентність передбачає застосування принципів конкуренції при закупівлях товарів, робіт і послуг, що дозволяє забезпечити кращі умови для держави та уникнути корупційних ризиків. Ефективність полягає у забезпеченні високої якості товарів, робіт та послуг для виконання функцій охорони державного кордону. Укладання договорів в ДПСУ регулюється рядом законодавчих та нормативно-

правових актів, зокрема Законом України «Про державні закупівлі», який визначає порядок закупівель та тендерних процедур [1, с. 1]. Також є законодавчі акти, що стосуються національної безпеки та оборонного сектору, а також Закон України «Про публічні закупівлі», який регулює закупівлі через систему ProZorro [2]. Окрім того, важливим є регулювання закупівель та співпраці з міжнародними партнерами через міжнародні угоди та стандарти. ДПСУ, як орган, що забезпечує національну безпеку, має особливості при укладанні договорів у сфері безпеки та оборони [3, с. 2]. Це включає високі вимоги до конфіденційності, оскільки закупівля технічних та інформаційних засобів для охорони кордону часто передбачає особливі умови. Також, закупівля техніки та обладнання повинна відповідати високим стандартам якості та сертифікації. Окрім цього, укладання договорів у сфері безпеки забезпечує не тільки виконання завдань ДПСУ, але й захист національних інтересів України [4, с. 7]. ДПСУ активно бере участь у системі публічних закупівель через систему ProZorro, що забезпечує відкритість, конкурентність та прозорість процесу закупівель. Усі закупівлі через систему ProZorro повинні проходити процедуру тендеру, що дозволяє вибрати найкращого постачальника за ціною та якістю. Також ДПСУ повинна публікувати звіти про укладені договори, що дає можливість контролювати витрати державного бюджету. Укладання договорів в ДПСУ також передбачає впровадження нових стандартів у договірних відносинах, зокрема, європейських стандартів, що відповідають вимогам у сфері безпеки, закупівель та захисту прав споживачів. Модернізація технічного оснащення, зокрема закупівля новітніх систем спостереження, радіолокаційного обладнання та засобів зв'язку, також вимагає укладання договорів із міжнародними постачальниками, що відповідають сучасним стандартам. Крім того, ДПСУ укладає договори з міжнародними організаціями для забезпечення технічної та фінансової допомоги, а також для обміну технологіями і консультацій [5, с. 10].

Особливості укладання договорів в умовах надзвичайних ситуацій передбачають можливість застосування спеціальних процедур, що дозволяють прискорити процес закупівель та зменшити бюрократичні бар'єри. Це особливо актуально в умовах воєнного стану або при термінових потребах у специфічних товарах чи послугах, коли ДПСУ може укладати договори без проведення тендерів.

Державна прикордонна служба також здійснює внутрішній контроль за виконанням договорів через спеціальні служби, що відповідають за фінансову дисципліну та боротьбу з корупцією. Окремі контракти, особливо великі за обсягом, підлягають аудиту з боку державних органів, таких як Рахункова палата та органи фінансового контролю.

Крім того, ДПСУ активно співпрацює з прикордонними службами інших держав та міжнародними організаціями, укладаючи договори, що сприяють обміну інформацією, спільним проектам з охорони кордону, а також наданню фінансової та технічної допомоги.

**Висновки.** Укладання договорів в Державній прикордонній службі України є складним і багатограним процесом, який вимагає чіткого дотримання законодавчих вимог, високих стандартів безпеки та ефективності. Підвищення прозорості, інтеграція в міжнародні стандарти та використання електронних систем закупівель, таких як ProZorro, дозволяють підвищити ефективність і прозорість процесу укладання договорів.

### **Література:**

1. Офіційний сайт Державної прикордонної служби України (<https://www.dpsu.gov.ua>)
2. ProZorro (<https://prozorro.gov.ua>)
3. Закон України "Про національну безпеку України" ([tps://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text))
4. Закон України "Про державні закупівлі" (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>)
5. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження порядку здійснення державних закупівель" (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2024-%D0%BF#Text>)

## **НАПРЯМ 4. ЦИВІЛЬНЕ ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС**

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-53>

### **ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА УЧАСТЮ СТРУКТУРНИХ ПІДРОЗДІЛІВ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ**

**Боложинський Дмитро Богданович**

*курсант*

*Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

**Рибицька Олена Миколаївна**

*викладач кафедри права Національної безпеки та правової роботи  
Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну значно вплинуло на функціонування цивільних договірних правовідносин. Через тимчасову окупацію, бойові дії та ракетні обстріли виконання багатьох зобов'язань стало неможливим або суттєво ускладнилось, що викликало потребу в змінах законодавства. Особливої ваги набули питання правових наслідків невиконання зобов'язань і широке використання «форс-мажору» у договірних відносинах. У цих умовах структурні підрозділи Міністерства оборони України, які виконують стратегічно важливі зобов'язання, потрапили у сферу, що вимагає правового аналізу, зокрема щодо вирішення спорів та правозастосування.

Актуальність дослідження визначається потребою адаптувати регулювання договірних відносин до умов воєнного стану, враховувати специфіку зобов'язань за участю структурних підрозділів Міністерства оборони України і розробити єдині підходи для вирішення спорів у цій сфері.

Війна значно впливає на суб'єктів цивільно-правових зобов'язань, їх умови життя, соціальний статус, матеріальне становище. Зрозуміло, що за таких обставин виконання багатьох зобов'язань вчасно або взагалі стає неможливим. З цією метою 15 березня 2022 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» [1], який вніс низку змін до регулювання цивільно-правових відносин.

Згідно зі ст. 625 Цивільного кодексу України, боржник не звільняється від відповідальності за невиконання грошових зобов'язань і має сплатити борг з урахуванням інфляції та три відсотки річних, якщо інше не передбачено договором. Однак у «Прикінцевих та перехідних положеннях» ЦК України додано пункт 18, що звільняє позичальників під час воєнного або надзвичайного стану і 30 днів після його завершення від відповідальності, передбаченої ст. 625, а також від штрафів і пені за прострочення кредитів або позик.

Додатково зазначено, що нараховані після 24 лютого 2022 р. штрафи, пеня та інші платежі за прострочення виконання підлягають списанню кредитодавцем.

Ситуація з іншими зобов'язаннями, такими як купівля-продаж, рента чи оренда, є іншою. Згідно зі статтею 617 ЦК України, порушник зобов'язання звільняється від відповідальності, якщо доведе, що це сталося через випадок або обставини непереборної сили. Такі обставини, як воєнні дії, об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань [2].

За частиною другою статті 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» [3], воєнні дії вважаються форс-мажорними обставинами, що об'єктивно унеможливають виконання договорів. Однак між форс-мажорними обставинами і неможливістю виконання зобов'язання має бути причинно-наслідковий зв'язок, а сам воєнний стан не є автоматичною підставою для звільнення від виконання.

Повномасштабне вторгнення Росії змінило регулювання договірних зобов'язань в умовах воєнного стану. Значна частина зобов'язань зазнала впливу обставин непереборної сили, що ускладнило їх виконання. Законодавчі зміни, такі як списання штрафів і звільнення від відповідальності за прострочення, стали інструментом адаптації правового регулювання до нових умов.

### Література:

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. № 2120-IX. Відомості Верховної Ради України. URL: Про внесення змін до Податко... | від 15.03.2022 № 2120-IX (rada.gov.ua)

2. Максим Чередніченко. Воєнний стан: чи змінились наслідки невиконання цивільно-правових зобов'язань. Liga Zakon (інтернет-ресурс). URL: Воєнний стан: чи змінились наслідки невиконання цивільно-правових зобов'язань | ЮРЛІГА (ligazakon.net).

3. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 2 грудня 1997 р. № 671/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. URL: Про торгово-промислові пал... | від 02.12.1997 № 671/97-ВР (rada.gov.ua)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-54>

## **ПОЗАСУДОВІ СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ**

**Дзьобан Володимир Віталійович**

*аспірант кафедри права*

*Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет»  
м. Київ, Україна*

Трансформація споживчих практик та зростання кількості онлайн-транзакцій створюють нові виклики у сфері захисту прав споживачів. Складність технологічного середовища та транскордонний характер операцій суттєво ускладнюють застосування традиційних судових механізмів захисту прав споживачів. У цьому контексті особливої актуальності набувають позасудові способи вирішення спорів, які здатні забезпечити більш ефективне відновлення порушених прав.

Основними проблемами, з якими стикаються споживачі в мережі Інтернет, є оманливий маркетинг, неналежна якість товарів та послуг, шахрайство з платіжними інструментами, неправомірне застосування автоматично поновлюваних підписок та використання так званих «темних патернів» (dark patterns). Традиційні судові процедури через їх надмірну формалізованість, тривалість розгляду та високу вартість часто виявляються неефективними для вирішення таких спорів, що призводить до відмови споживачів від захисту своїх прав.

Ефективні позасудові механізми захисту прав споживачів у мережі Інтернет повинні відповідати кільком ключовим вимогам. По-перше, вони мають бути технологічно доступними, тобто реалізованими через зручні онлайн-платформи, що працюють на різних пристроях. По-друге, важливими є оперативність розгляду скарг та чіткість процедур. По-третє, необхідно забезпечити неупередженість та незалежність медіаторів чи арбітрів. По-четверте, враховуючи транскордонний характер багатьох онлайн-транзакцій, такі механізми повинні бути сумісними з правовими системами різних держав.

У країнах Заходу сучасна система позасудового захисту прав споживачів у мережі Інтернет включає різноманітні механізми та інструменти. Зокрема, Європейський Союз створив комплексну систему позасудового захисту прав споживачів, центральним елементом якої є єдина платформа ODR (Online Dispute Resolution) ЄС, яка функціонує відповідно до Регламенту ЄС № 524/2013 [1]. Ця платформа забезпечує можливість оперативного врегулювання конфліктів між споживачами та продавцями з різних країн-членів ЄС, надаючи технічну інфраструктуру для проведення медіації, переговорів та арбітражу в онлайн-форматі, що особливо актуально для транскордонних спорів. Крім того, Директива 2013/11/EU [2] встановлює єдині вимоги до суб'єктів альтернативного вирішення спорів (ADR), включаючи їх незалежність, прозорість діяльності та кваліфікацію медіаторів. У свою чергу, у США значну роль відіграють недержавні організації, такі як Better Business Bureau (BBB), що надають послуги з медіації та арбітражу у сфері електронної комерції.

Важливим елементом системи є процедури розгляду скарг регуляторними органами. Наприклад, Федеральна торгова комісія США (FTC) активно розглядає скарги споживачів щодо порушень їхніх прав в онлайн-середовищі та має повноваження накладати санкції на порушників. У Європейському Союзі діє мережа національних органів захисту прав споживачів, які координують свої дії через систему CPC (Consumer Protection Cooperation Network).

Особливу роль відіграють механізми повернення коштів (chargeback), що дозволяють споживачам оскаржувати неправомірні транзакції через платіжні системи. Цей механізм є ефективним у випадках шахрайства, недоставки товару або надання неякісних послуг, оскільки дозволяє швидко повернути кошти через банк, який випустив платіжну картку споживачеві, без необхідності звернення до суду.

В Україні система позасудового захисту прав споживачів у мережі Інтернет перебуває на етапі становлення. Хоча певні механізми існують (наприклад, звернення до Держпродспожислужби), їх ефективність обмежена через відсутність спеціального правового регулювання онлайн-процедур та недостатній розвиток технічної інфраструктури. Водночас процес євроінтеграції створює можливості для впровадження кращих європейських практик у цій сфері.

Для вдосконалення системи позасудового захисту прав споживачів в Україні необхідно здійснити низку заходів:

- 1) створити національну ODR платформу, інтегровану з платформою ODR ЄС;
- 2) встановити чіткі процедури та строки розгляду споживчих спорів в онлайн-форматі;
- 3) забезпечити обов'язковість виконання рішень, прийнятих в рамках ADR процедур; та
- 4) гармонізувати національне законодавство з правом ЄС у сфері альтернативного вирішення споживчих спорів.



Впровадження ефективної системи позасудового захисту потребує комплексного підходу, включаючи законодавчі зміни, розвиток технічної інфраструктури та підвищення обізнаності споживачів щодо доступних механізмів захисту. Особливу увагу слід приділити підготовці кваліфікованих медіаторів та арбітрів, здатних ефективно вирішувати споживчі спори в онлайн-середовищі.

### **Література:**

1. Regulation (EU) No 524/2013 of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on online dispute resolution for consumer disputes [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2013/524/oj> Дата доступу: 15.12.2024.

2. Directive 2013/11/EU of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on alternative dispute resolution for consumer disputes [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2013/11/oj> Дата доступу: 15.12.2024.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-55>

## **ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ У ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ**

**Дубинський Олег Юрійович**

*доктор юридичних наук, професор, Заслужений працівник освіти,  
професор кафедри морського та господарського права  
Національного університету кораблебудування  
імені адмірала Макарова  
м. Миколаїв, Україна*

**Філіппських Марія Олександрівна**

*старший викладач кафедри морського та господарського права  
Національного університету кораблебудування  
імені адмірала Макарова  
м. Миколаїв, Україна*

Закономірною тенденцією сучасного розвитку є переплетіння національних інтересів з інтересами інтеграційних об'єднань і міжнародного співтовариства, що зумовлює посилення взаємопроникнення національного, регіонального та міжнародного права.

Гармонізація законодавства України та ЄС означає процес зближення національної правової системи та її підсистем з правовою системою Європейського Союзу та вимогами міжнародно-правових норм і стандартів.

Гармонізовані нормативно-правові акти мають відповідати наступним вимогам: 1) містити норми права, що відповідають положенням діючих міжнародних договорів; 2) забезпечувати одноманітне розуміння та застосування правил, які встановлені всіма учасниками правовідносин та містяться в укладених міжнародних договорах; 3) здійснювати юридичну дію, що за можливості виключає або мінімізує необхідність прийняття відомчих актів, а у випадках, коли така необхідність виникає – передбачати можливість гармонізації підзаконних актів; 4) містити реальні гарантії та механізми виконання правовстановлюючих норм та положень правових актів суб'єктів гармонізації, а також заходи відповідальності протиправної та стимулює правомірної діяльності; 5) передбачати системність та внутрішній зв'язок національних актів та актів інших держав чи міжнародних організацій – суб'єктів інтеграції.

Основою для гармонізації процесуального права (як господарського так і цивільного) держав – членів ЄС та кооперація їх судових органів, була Брюссельська конвенція щодо юрисдикції, визнання та виконання рішень по цивільних і комерційних справах 1968 р., яка становила основу судової кооперації в сфері цивільного процесу.

Джерелом європейського цивільного процесу є не тільки міжнародні акти, але й судово практика Суду ЄС. Його преюдиціальні рішення щодо тлумачення Брюссельської конвенції містять правові принципи європейського цивільного процесу, які складають його базу.

Актуалізація інтересу до питання сучасного розвитку цивільного та цивільного процесуального права зумовлюється деякими об'єктивними та суб'єктивними факторами, зокрема:

- трансформація поняття «джерело права» у сучасній юриспруденції, важливе значення для розуміння джерел права становить аналіз різних концепцій праворозуміння (інтегративної, лібертарно-легістської, комунікативної, інструментальної);

- кардинальною зміною політичної концепції та процесуальної ідеології в сфері правосуддя;

- оновленням законодавства у сфері судоустрою та судочинства в межах здійснюваної глибинної судової реформи;

- орієнтуванням на європейські стандарти якості правотворчої та правозастосовної діяльності у сфері регулювання та захисту державних, соціальних та приватних інтересів у процесі інтенсифікації зближення національної правової системи із системами інших держав;

– діджиталізація процесів як у цивільно-правовій сфері, так і у сфері вирішення спорів та інших правових питань.

Окреме питання у сучасній юридичній науці присвячене досить специфічному джерелу права – практиці Європейського суду з прав людини. Одностайності серед учених у розумінні місця рішень Суду в національній системі права не має, однак однозначним є те, що вони впливають на розвиток системи права, забезпечуючи при цьому інтеграцію правових систем України та ЄС.

Сучасний стан розвитку цивільно-правової сфери суспільних відносин в Україні характеризується стрімким розвитком під впливом суспільно-політичних та соціально-економічних процесів, які відбуваються в нашій державі. Цей процес тісно пов'язаний з зовнішньополітичним напрямком спрямованим на євроінтеграцію. У цих умовах надзвичайної актуальності набуває питання гармонізації національного законодавства із правом ЄС. Гармонізація законодавства України та ЄС означає процес зближення національної правової системи та її підсистем з правовою системою Європейського Союзу та вимогами міжнародно-правових норм і стандартів.

29 червня 2023 року Верховною Радою України ратифікована Угода між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, з іншого боку, щодо участі України в програмі Європейського Союзу «Єдиний ринок» (2021–2027). Це нормативний договір з ЄС у галузі цивільного права. Цілі Програми «Єдиний ринок» щодо покращення функціонування внутрішнього ринку, а особливо для захисту та розширення можливостей громадян, споживачів і підприємств, зокрема мікро-, малих і середніх підприємств (МСП), шляхом забезпечення дотримання законодавства Європейського Союзу, сприяння доступу до ринків, встановлення стандартів і сприяння людському здоров'ю, тварин і рослин, а також добробуту тварин, дотримуючись при цьому принципів сталого розвитку та забезпечуючи високий рівень захисту споживачів, а також розробляти, виробляти та поширювати високоякісну, порівнювану, своєчасну та надійну Європейську статистику, яка лежить в основі розробки, моніторингу та оцінки всієї політики Європейського Союзу та допомагає громадянам, політикам, органам влади, підприємствам, науковим колам і ЗМІ приймати обґрунтовані рішення та брати активну участь у демократичному процесі.

Останні зміни, що очікують на Цивільний кодекс України у 2024 році передбачені у зв'язку з прийняттям низки Законів України:

1. Про фінансові послуги та фінансові компанії: Закон України від 14.12.2021 № 1953-IX. Введення в дію Закону відбудеться 01.01.2024. Цим Законом здійснюється нормативне визначення цілої низки термінів, серед яких: «авторизація», «аутсорсинг», «афілійована особа», «ділова репутація», «допоміжні послуги», «дочірня компанія», «заходи раннього

втручання», «значний вплив на управління або діяльність», «істотна участь», «ключовий учасник», «контроль (вирішальний вплив)», «комплаєнс», «контролер», «конфлікт інтересів», «корпоративне управління», «материнська компанія», «пов'язана особа», «професійна придатність», «професійне судження», «профіль ризику», «пруденційні вимоги», «ризик-орієнтований підхід», «система внутрішнього контролю», «споріднена особа», «супровідні послуги», «структура власності», «фінансова група», «фінансова послуга», «фінансова установа» тощо.

2. Про страхування: Закон України від 18.11.2021 № 1909-IX. У цьому Законі теж окрема увага присвячена формуванню понятійного апарату, втім використовується низка термінів – у значеннях, наведених у Законі України «Про фінансові послуги та фінансові компанії»

3. Про кредитні спілки: Закон України від 14.07.2023 № 3254-IX.

4. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини: Закон України від 08.11.2023 № 3450-IX. Зміни вносяться до статті 1221 щодо місця відкриття спадщини, а також п.19, 20, 21 у розділі «Прикінцеві та перехідні положення». Зазначені зміни є наслідком війни в Україні та запровадження воєнного стану з 24 лютого 2022 року.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення питань організації корпоративного управління в банках та інших питань функціонування: Закон України від 30.06.2021 № 1587-IX. Цим Законом вносяться зміни до частини 2 статті 530 та частини 1 статті 536 ЦКУ.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування діяльності відокремлених підрозділів юридичної особи, утвореної відповідно до законодавства: Закон України від 14.07.2023 № 3257-IX. Зміни у Цивільному кодексі набудуть чинності 03.09.2024.

**Висновки.** Таким чином, провівши аналіз останніх змін цивільно-правового законодавства, можна зробити наступні висновки:

1. В умовах сучасної України проблематика джерел права набуває все більшої значущості, що пояснюється низкою чинників. По-перше, це пов'язано із демократичними перетвореннями, що зумовлює системні зміни у ціннісному вимірі. По-друге, євроінтеграційний напрямок потребує додаткової уваги до проблематики джерел міжнародного та регіонального права.

2. Багатогранність інтерпретацій поняття «джерела права» в зарубіжній та вітчизняній науці продовжує зберігатися. Ми відзначаємо цілий спектр підходів, який обумовлювався початково формуванням правових шкіл у XIX–XX століттях. Тому у сучасних умовах в Україні зберігається потреба законодавчого закріплення поняття «джерело

(форма) права» та внесення змін до ст. 4 ЦКУ щодо розширення змісту джерел цивільного права судовим прецедентом та правовою доктриною.

3. Процеси уніфікації правових систем, які зараз спостерігаються в багатьох країнах світу не минули і Україну, додатковим фактором, який впливає на зміни у національній системі права – є гармонізація законодавства з правом ЄС. Окрім цього, визнання рішення Європейського Суду прецедентними для української судової системи потребують значних змін і в цивільному законодавстві.

4. Подальший розвиток цивільного законодавства свідчить про оновлення не лише нормативного матеріалу, а й понятійного апарату. З введенням у дію з січня 2024 року Законів України про «Про фінансові послуги та фінансові компанії» та «Про страхування» удосконалюється понятійний апарат у галузі цивільного права.

### Література:

1. Рагуліна К.А. Угода про асоціацію як правова основа адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. 2016. вип.1, том 1. с. 50-54.

2. Комарова Т. В. Законодавство Європейського Союзу та вплив практики суду ЄС на становлення Європейського цивільного процесу. Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавств: Матеріали Міжнар. наук.-практ. Конф, Київ, 7 липня 2017 року. Київ, 2017. С. 121-126.

3. Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу. Київ, 2002. 381 с.

4. Андрійченко О., Чернецька О. Практика Європейського Суду з прав людини у здійсненні правосуддя. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 4. С. 284-288.

5. Петренко Н. Врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 9. С. 73-77.

6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, Угода від 27.06.2014. – URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984\\_011#doc\\_info](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#doc_info).

7. Цивільне право і процес: сучасний стан та шляхи удосконалення: монографія / Укладачі Дутко А. О., Римарчук Р. М., Ортинська Н. В., Василів С. С., Зільник Н. В. Львів: Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», 2019. – 190 с. – URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3569/1/%D0%94%D1%83%D1%82%D0%BA%D0%BE%20%D0%A6%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%20%D0%BF%D1%80%D0%B>

0%D0%B2%D0%BE%20%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81%20%D0%B1%D1%83%D0%BA.pdf.

8. Угода між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, з іншого боку, щодо участі України в програмі Європейського Союзу «Єдиний ринок» (2021-2027): Угода, Правила від 02.02.2023. – URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984\\_001-23#doc\\_info](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-23#doc_info).

9. Про фінансові послуги та фінансові компанії: Закон України від 14.12.2021 № 1953-IX. – URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#doc\\_info](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#doc_info).

10. Про страхування: Закон України від 18.11.2021 № 1909-IX. – URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#doc\\_info](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#doc_info).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-56>

## **ПРЕТЕНЗІЙНА РОБОТА В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ ЩОДО НЕ ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ КОНТРАГЕНТОМ**

**Корінь Єгор Ігорович**

*курсант*

*Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

**Рибицька Олена Миколаївна**

*викладач кафедри права Національної безпеки та правової роботи  
Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

Претензійна робота щодо невиконання договірних зобов'язань контрагентом є невіддільною частиною забезпечення дотримання інтересів Збройних Сил України, особливо у ситуаціях, коли від своєчасного виконання контрактів залежить ефективність військових операцій або матеріально-технічне забезпечення. Такі питання регулюються як умовами конкретного договору, так і нормами чинного законодавства України, включаючи Господарський кодекс України (ГКУ) [1] Цивільний кодекс України (ЦКУ) [2] та спеціальні нормативні акти, які регламентують діяльність ЗСУ.

Процес складання претензії починається з детального аналізу обставин порушення. Насамперед потрібно зібрати документи, які підтверджують факт укладення договору, виконання своїх зобов'язань із боку замовника та порушення з боку контрагента. До таких документів належать: копія договору із зазначенням його ключових умов (строки, обсяги, якість, порядок оплати), акти приймання-передачі продукції чи виконаних робіт, що підтверджують недоліки, платіжні документи (передоплата або виплата авансу), акти розбіжностей чи невідповідності, а також листування між сторонами, яке може містити попередження або повідомлення про затримки. Ці матеріали є доказовою базою, яка формує основу претензії.

Після збору документів слід детально проаналізувати умови договору. У цьому контексті важливо зрозуміти, яке саме зобов'язання було порушено. Це може бути постачання товару неналежної якості, прострочення строків виконання робіт, відмова від виконання зобов'язань, порушення умов оплати чи недотримання інших договірних положень. Наприклад, якщо в договорі чітко вказано, що товар має бути доставлений до певної дати, а поставка була здійснена із затримкою, це є порушенням строків. Аналіз договору дозволяє точно визначити, на які пункти необхідно посилається в претензії.

Наступним кроком є безпосереднє складання тексту претензії. У вступній частині зазначається інформація про сторони договору, номер і дату укладення договору, а також суть порушення. Наприклад: «Договір № 123/45 від 01.01.2024 року передбачав постачання 100 одиниць товару до 15.01.2024 року, проте товар не був доставлений у зазначений строк». У цій частині важливо чітко окреслити, у чому полягає порушення, і надати посилання на відповідні пункти договору та законодавчі акти [3].

Основна частина претензії має включати детальний опис того, як саме було порушено договір. Якщо йдеться про товар, потрібно вказати, які саме дефекти були виявлені або яка частина партії була неякісною. Якщо ж порушення стосується строків, вказується фактична дата виконання або підтвердження його відсутності. У цій частині також формулюється вимога до контрагента. Наприклад: «Просимо здійснити постачання товару у повному обсязі протягом 10 календарних днів з моменту отримання претензії або повернути передплачену суму у розмірі 50 000 гривень».

У завершальній частині претензії зазначається термін, протягом якого контрагент має надати відповідь і виконати вимоги. Строки відповіді можуть бути визначені договором або нормами законодавства, зазвичай це 10–30 днів. У разі відмови або ігнорування претензії замовник залишає за собою право звернутися до суду. Наприкінці документа ставиться підпис уповноваженої особи, посада, контактні дані та дата складання документа.

Підсумовуючи все вищезазначене, ми дійшли висновку, що претензійна робота є обов'язковим етапом досудового врегулювання

спору. Вона не лише допомагає захистити інтереси Збройних Сил України, але й створює підґрунтя для можливого судового розгляду. Грамотно підготовлена претензія, з чіткими формулюваннями та доказовою базою, збільшує шанси на оперативне вирішення питання без необхідності судового втручання.

### **Література:**

1. Господарський кодекс України: кодекс України від 16.01.2003 Документ 436-IV станом на 15 листопада 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/ed20241115> ( дата звернення 07.12.2024).

2. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII: станом на 23 жовтня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення: 07.12.2024).

3. Наказ Міністерства юстиції України від 02.04.2012 № 512/5 «Про затвердження Інструкції з організації примусового виконання рішень» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0489-12#Text> ( дата звернення 08.12.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-57>

## **ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ ЗА УЧАСТЮ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН**

**Левков Євген Андрійович**

*курсант*

*Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

*м. Харків, Україна*

**Рибицька Олена Миколаївна**

*викладач кафедри права Національної безпеки та правової роботи*

*Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

*м. Харків, Україна*

У сучасних умовах розвитку господарських правовідносин в Україні питання правового регулювання господарських договорів за участю військових частин набуває все більшої актуальності. Зокрема, специфіка правового статусу військових частин як суб'єктів господарювання



зумовлює необхідність детального аналізу видів договорів, які вони можуть укладати, та їх зв'язок із виконанням важливих оборонних і соціально-економічних завдань. У цьому контексті значення має як практична діяльність військових частин, так і нормативно-правове забезпечення господарської діяльності у Збройних Силах України.

Проблема господарських договорів військових частин перебуває у площині врегулювання специфічних правовідносин, які пов'язані з виконанням державних завдань оборонного характеру. Відповідно до ч. 3 ст 414 Господарського кодексу України (далі – ГКУ), військові частини можуть виступати суб'єктами господарювання, які здійснюють діяльність із метою забезпечення своєї життєдіяльності [1].

Дослідження нормативно-правових актів свідчить, що ключові аспекти господарських договорів за участю військових частин спрямовані на досягнення основної мети – одержання додаткових джерел фінансування для підтримання бойової та мобілізаційної готовності військ. Зокрема, стаття 7 Закону «Про господарську діяльність у Збройних Силах України» (далі – Закон) визначає порядок передачі в оренду рухомого та нерухомого військового майна за умов, що не шкодять бойовій готовності частин. Також це положення детально регламентує виключення, зокрема заборону на передачу в оренду озброєння та бойової техніки [2].

Військові частини, як суб'єкти господарської діяльності, укладають різноманітні договори, необхідні для виконання їхніх статутних завдань, зокрема забезпечення повсякденної життєдіяльності та підтримки бойової готовності. Відповідно до ГКУ, господарська діяльність таких суб'єктів повинна бути спрямована на задоволення суспільних потреб, зокрема у сфері оборони, що визначає специфіку їхніх договірних зобов'язань [1].

Аналіз видів договорів, які укладають військові частини, дає змогу виокремити кілька основних категорій: По-перше, договори оренди військового майна. Згідно із Законом, військові частини мають право передавати в оренду закріплене за ними рухоме та нерухоме майно. Однак існують суттєві обмеження: не допускається оренда озброєння, боєприпасів, бойової техніки тощо. Відповідно до ст. 7 цього Закону, оренда здійснюється на конкурсній основі, що забезпечує прозорість процедури та раціональне використання ресурсів [2]; по-друге, договори позики (безоплатного користування). Особливість таких договорів полягає в тому, що вони використовуються для передачі майна, необхідного для організації харчування особового складу Збройних Сил України. Законодавець встановлює, що такі договори укладаються виключно з переможцями процедур закупівель, визначених Законом України «Про здійснення державних закупівель» [6]; по-третє, договори купівлі-продажу або поставки. У рамках оборонних закупівель військові

частини можуть укладати договори купівлі-продажу (поставки) товарів військового призначення. Це регулюється як Законом так і законами «Про зовнішньоекономічну діяльність» та «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання». Зокрема, військові частини можуть імпортувати товари військового призначення за спеціальною процедурою [2; 3; 4]; по-четверте, договори на виконання робіт та надання послуг. Така форма договорів використовується, зокрема, для проведення будівельних чи ремонтних робіт, а також надання послуг, які мають оборонне значення. Для виконання таких договорів військові частини можуть залучати підрядників, дотримуючись установлених процедур, передбачених законодавством.

Ключовим аспектом господарської діяльності військових частин є дотримання принципу пріоритетності виконання оборонних завдань. Військові частини зобов'язані діяти в межах кошторису, затвердженого відповідними органами, а у разі нестачі коштів – узгоджувати виконання своїх зобов'язань із Міністерством оборони України. Це підтверджується ст. 5 Закону, яка визначає відповідальність військових частин як суб'єктів господарської діяльності [2].

Отже, господарська діяльність військових частин регламентована численними нормативно-правовими актами, зокрема Господарським кодексом України та Законом України «Про господарську діяльність у Збройних Силах України». Основні види договорів, які укладаються військовими частинами, включають договори оренди, позички, купівлі-продажу, поставки, а також виконання робіт і надання послуг. Специфіка договірних зобов'язань військових частин пов'язана з їхньою оборонною діяльністю, що вимагає дотримання особливих умов, зокрема прозорості процедур, захисту інтересів держави, а також виключення негативного впливу на бойову та мобілізаційну готовність. Законодавець встановлює чіткі обмеження щодо видів господарської діяльності військових частин та їх взаємовідносин із контрагентами. Особлива увага приділяється недопущенню зловживань у сфері управління військовим майном, забезпеченню прозорості орендних і закупівельних процедур.

### **Література:**

1. Господарський кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
2. Про господарську діяльність у Збройних Силах України : Закон України від 21.09.1999 № 1076-XIV : станом на 15 серп. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1076-14#Text>

3. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 № 959-XII : станом на 15 лип. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>

4. Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання : Закон України від 20.02.2003 № 549-IV : станом на 15 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text>

5. Про затвердження переліку видів господарської діяльності, здійснення якої дозволяється військовим частинам Збройних Сил : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.07.2000 № 1171 : станом на 28 черв. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1171-2000-p#Text>

6. Про здійснення державних закупівель : Закон України від 10.04.2014 № 1197-VII : станом на 1 серп. 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1197-18#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-58>

## **ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ ПРО ПЕРЕВЕЗЕННЯ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ**

**Леженко Олександр Сергійович**

*курсант*

*Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

**Рибицька Олена Миколаївна**

*викладач кафедри права Національної безпеки та правової роботи  
Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

Метою доповіді є дослідження про особливості цивільно-правових договорів про перевезення у Збройних силах України, а також особливостей, пов'язаних із специфікою військових перевезень.

У статті 909 Цивільного кодексу України закріплено загальне визначення договору перевезення вантажу: за даним договором одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй другою стороною

(відправником) вантаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання вантажу (одержувачеві), а відправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату [1, с. 936].

Тобто ця стаття узагальнює для всіх цивільно-правових договорів про перевезення, у тому числі Збройних силах України.

Договір перевезення вантажу є двостороннім (кожна зі сторін набуває за договором прав і обов'язків), реальним (вважається укладеним з моменту передачі вантажу транспортній організації) та відплатним (за перевезення вантажу його відправник або одержувач зобов'язаний сплатити).

Відповідно до статті 307, Вантажовідправник і перевізник у разі необхідності здійснення систематичних впродовж певного строку перевезень вантажів можуть укласти довгостроковий договір з попереднім ухваленням з міністерством оборони України, за яким перевізник зобов'язується у встановлені строки приймати, а вантажовідправник – подавати до перевезення вантажі у погодженому сторонами обсязі [2, с. 317].

На відміну від цивільних перевезень, у договорах про перевезення вантажу зазначено що на стороні одержувача виступає військова частина або підрозділ, а перевізником може виступати юридична або фізична особа.

Вантажовідправник (військова частина або підрозділ) формує запит на перевезення вантажу, вказуючи тип вантажу, обсяги, строки та маршрут перевезення. Потім обирається перевізник серед державних або приватних транспортних компаній, які відповідають вимогам безпеки та законодавства.

Відправником вантажу (вантажовідправником) є фізична чи юридична особа, яка подає вантаж для перевезення (іноді виступає інша військова частина).

Одержувачем вантажу (вантажодержувачем) є військова частина зазначена в документі на перевезення вантажу, яка за дорученням вантажовідправника приймає вантаж і заповнює перевізні документи в пункті призначення.

Відповідно до статті 308 Вантаж до перевезення приймається перевізниками залежно від виду транспорту та вантажу в місцях загального або незагального користування [2, с. 318].

Відповідальність перевізника за збереження вантажу виникає з моменту прийняття вантажу до перевезення. Вантажовідправник зобов'язаний підготувати вантаж до перевезення з урахуванням необхідності забезпечення транспортабельності та збереження його в процесі перевезення і має право застрахувати вантаж у порядку, встановленому цим законодавством [2, с. 318].

У разі якщо для здійснення перевезення вантажу законодавством або договором передбачено спеціальні документи (посвідчення), які підтверджують якість та інші властивості вантажу, що перевозиться, вантажовідправник зобов'язаний передати такі документи перевізникові разом з вантажем [2, с. 318].

Процес підготовки проєкту договору являє собою що, юридична служба має право готувати текст договору на основі нормативно-правових актів, включаючи умови оплати, відповідальності сторін, строків перевезення та забезпечення безпеки. За необхідності у договорі уточнюються умови перевезення, тарифи, маршрут, специфіка перевезення вантажів військового призначення [3, с. 18].

Юридична служба перевіряє відповідність проєкту договору вимогам чинного законодавства, зокрема нормам Цивільного та Господарського кодексів України, і внутрішнім документам ЗСУ [3, с. 15].

Відділ фінансового забезпечення військової частини перевіряє правильність визначення вартості перевезення, відповідність витрат затвердженому бюджету. Відмінність фінансування у цивільних договорів від фінансування у Збройних Силах полягає у тому що військові частини фінансуються за рахунок держави. У той час як у цивільних договорах витрати покриваються за рахунок сторін або замовників послуг.

Після погодження усіма відповідними службами проєкт договору передається командирі військової частини для остаточного затвердження. Командир перевіряє, чи відповідає договір завданням частини та інтересам ЗСУ.

У разі перевезення спеціальних вантажів (зброї, боєприпасів, секретної документації) договір може потребувати погодження з Генеральним штабом, Командуванням сил логістики або іншими відомствами що уповноваженні про особливі вантажі [3, с. 14].

У разі порушення зобов'язань однією зі сторін, сторони несуть відповідальність, встановлену за письмовою домовленістю між ними, якщо інше не передбачено законом. Цивільний кодекс України визначає лише загальні умови відповідальності перевізника, вантажовідправника і вантажоодержувача за порушення зобов'язань, що випливають з договору перевезення вантажу. У разі порушення відправника тобто фізичною особою (юридичною особою, або військовою частиною), військові юристи в обличчі військової частини має право провести претензійну роботу по відношенню до неї [3, с. 20].

У підсумку, можна сказати що цивільно-правові договори про перевезення у Збройних Силах України мають особливості, які відрізняють їх від звичайних комерційних перевезень. Основна мета таких договорів – забезпечення ефективного, безпечного та

оперативного транспортування особового складу, озброєння, техніки та матеріальних ресурсів для виконання завдань оборони держави.

### **Література:**

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 Документ 436-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/ed20241115>
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1147>
3. Наказ Міністерства оборони України від 16.05.2016 № 259 Питання юридичної служби URL: [https://www.mil.gov.ua/content/gsc\\_orders/MOU2016\\_259.pdf](https://www.mil.gov.ua/content/gsc_orders/MOU2016_259.pdf)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-59>

## **ОХОРОНА І ЗАХИСТ ПРАВ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ**

**Магурін Дмитро Олегович**

*курсант*

*Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

**Рибицька Олена Миколаївна**

*викладач кафедри права Національної безпеки та правової роботи*

*Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

Забезпечення національної безпеки України в умовах війни з Росією вимагає ефективного функціонування оборонної сфери, ключовим елементом якої є належне регулювання договірних зобов'язань Міністерства оборони України (далі – МОУ). Договірні зобов'язання МОУ охоплюють широкий спектр відносин: постачання зброї, надання логістичних послуг, виконання будівельних робіт, закупівля обладнання тощо.

У сучасних умовах ефективний захист прав МОУ в цих правовідносинах набуває першочергового значення. Військова агресія

зумовила необхідність оперативних закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення обороноздатності держави. Це посилює ризики виникнення правових спорів через недобросовісне виконання чи невиконання договорів з боку контрагентів.

Правова регламентація договірних зобов'язань МОУ визначена Цивільним кодексом України [1], Законами України «Про публічні закупівлі» [2] та «Про оборонні закупівлі» [3], а також відомчими нормативними актами, такими як Наказ МОУ «Про деякі питання організації роботи з договорами в Міністерстві оборони України» № 500 від 29 грудня 2020 року [4]. Однак практика застосування цих норм в умовах воєнного стану стикається з низкою викликів: від необхідності забезпечення прозорості закупівель до врегулювання форс-мажорних обставин.

Таким чином, науковий інтерес полягає у визначенні оптимальних правових механізмів захисту інтересів МОУ у сфері договірних зобов'язань. Практична значущість дослідження полягає у розробці рекомендацій для вдосконалення нормативної бази, спрямованої на підвищення ефективності договірної роботи та забезпечення захисту прав МОУ в умовах війни.

Охорона та захист прав МОУ у сфері договірних зобов'язань є важливою частиною правового регулювання в умовах війни з Росією, що накладає специфічні вимоги на укладання та виконання договорів. У цьому контексті актуальність розгляду правової охорони прав МОУ зростає, оскільки порушення або неналежне виконання договірних зобов'язань може мати стратегічно важливі наслідки для обороноздатності держави.

Відповідно до Цивільного кодексу України, договори укладаються на основі принципів свободи договору, добросовісності та розумності. Однак у специфічних умовах, зокрема, в умовах війни, необхідно забезпечити додаткові гарантії безпеки для МОУ, що обумовлено важливістю оборонних закупівель та інших стратегічних контрактів. Важливими інструментами в цьому процесі є спеціальні закони, такі як Закон України «Про публічні закупівлі» та Закон України «Про оборонні закупівлі».

Згідно з Законом України «Про публічні закупівлі», всі закупівлі, в тому числі оборонні, мають проводитися відповідно до встановлених процедур, що забезпечує конкуренцію та прозорість. Однак для МОУ існують певні винятки, що стосуються потреб оборони, коли необхідно забезпечити швидкість закупівель, інколи навіть без проведення тендерів (у разі наявності загрози безпеці). Такі положення містить Закон України «Про оборонні закупівлі», який дає МОУ право здійснювати закупівлі в умовах особливого правового режиму. Важливим є контроль за виконанням договорів, який здійснюється через централізовані системи моніторингу та аудиту.

Захист прав МОУ на всіх етапах договору – від підготовки до виконання – є ключовим завданням у забезпеченні обороноздатності країни. Окремо слід зазначити про важливість Наказу Міністерства оборони України 9 вересня 2022 року «Інструкція з підготовки, погодження, укладення, реєстрації, обліку, зберігання та контролю за виконанням договорів». Цей наказ забезпечує чітке регулювання процедури укладання та виконання договорів в межах МОУ, а також захист прав від порушень з боку контрагентів.

У зв'язку з війною з росією, одним із важливих аспектів є введення спеціальних умов для закупівель, що стосуються потреб оборони. Закони та підзаконні акти встановлюють можливість укладення договорів без публічного оголошення закупівель, з обмеженням доступу до тендерних пропозицій, що є важливим для забезпечення національної безпеки. Також, необхідно відзначити роль спеціальних механізмів захисту у випадку порушення зобов'язань: можливість примусового виконання зобов'язань через судові органи, а також застосування санкцій у разі порушень.

На основі проведеного дослідження можна зазначити, що система договірних зобов'язань Міністерства оборони України є важливим компонентом у забезпеченні національної безпеки в умовах війни. Однак, зважаючи на актуальні виклики та потреби, що виникають у зв'язку з війною, необхідно вдосконалювати правову базу і механізми укладання та виконання договорів. В перспективі можна очікувати подальшого розвитку системи оборонних закупівель, адаптацію цивільного законодавства до реалій воєнного часу та посилення контролю за виконанням договорів, що дозволить забезпечити своєчасне постачання необхідних ресурсів та зміцнити обороноздатність держави.

### Література:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Дата оновлення 03.09.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 07.12.2024).
2. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII. Дата оновлення 23.11.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення: 07.12.2024).
3. Про оборонні закупівлі : Закон України від 17.07.2020 № 808-IX. Дата оновлення 16.03.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text> (дата звернення: 07.12.2024).
4. Про деякі питання організації роботи з договорами в Міністерстві оборони України : Наказ «Інстр. з підготовки, погодження, укладення, реєстрації, обліку, зберігання та контролю за виконанням договорів, що укладаються від імені М-ва оборони України» від 29.12.2020 № 500. Дата оновлення 05.09.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0500322-20> (дата звернення: 07.12.2024).



## **СУТНІСТЬ ДОВЕДЕННЯ У СПРАВАХ ПРО РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ**

**Мельник Олександр Сергійович**

*аспірант*

*Приватного закладу вищої освіти «Київський міжнародний  
університет»  
м. Київ, Україна*

**Вступ.** Стаття досліджує поняття доказів у справах про розірвання шлюбу, оскільки ця тема є маловивченою і потребує детального дослідження.

Незважаючи на безліч публікацій з загальних аспектів доказів, кількість матеріалів щодо їх використання в справах про розірвання шлюбу обмежена.

Актуальність теми зростає через наявність практики Верховного суду України від 2022 року, яка попереджає про надмірний формалізм у розгляді таких справ, проте суди нижчих інстанцій продовжують безпідставно вимагати оригінали документів для підтвердження факту укладення шлюбу. В умовах війни багато документів могли бути втрачені, а позивачі часто перебувають за кордоном.

Судді вимагають оригінали чи дублікатів втрачених документів, хоча факт укладення шлюбу визнається сторонами, що може порушувати їх права на справедливий суд і залишати заяви без розгляду.

Також розглядається практика Європейського суду з прав людини, що підкреслює необхідність переосмислення підходів до збору і оцінки доказів у справах про розірвання шлюбу.

### **Докази та доведення в справах про розірвання шлюбу, національна практика**

Досліджується питання доказів та доведення у справах про розірвання шлюбу на основі національної практики.

Згідно з ч. 2 статті 95 ЦПК України, письмові докази мають подаватись в оригіналі або належно засвідченій копії [1].

Частина 6 статті 95 ЦПК України дозволяє суду вимагати оригінали письмових доказів, якщо виникають сумніви щодо їх копій.

Відповідно до п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 21.02.2007 року №11, до позовної заяви про розірвання шлюбу необхідно додати оригінал свідоцтва про реєстрацію шлюбу [2].

Постанова Верховного Суду від 19.10.2022 у справі № 526/442/22 зазначає, що ненадання оригіналу свідоцтва є порушенням права на справедливий суд [3].

Кіровський районний суд м. Кіровограда у ухвалі від 16.10.2024 по справі № 404/8766/24 визнав неподання оригіналу свідоцтва недоліком позовної заяви [4].

Малиновський районний суд м. Одеси у ухвалі від 15.10.2024 по справі № 502/2021/24 залишив позов без руху через відсутність оригіналу свідоцтва про реєстрацію шлюбу [5].

Ухвала Рівненського міського суду від 17.10.2024 по справі № 569/19775/24 підтверджує, що позивачі мають дотримуватись вимог ч. 5 ст. 177 ЦПК України, подаючи оригінал свідоцтва [6].

Дрогобицький міськрайонний суд у своїй ухвалі від 21.10.2024 по справі № 442/8729/24 також залишив позов без руху через неподання оригіналу свідоцтва [7].

Постанція Міністерства юстиції України від 04.08.2011 року підтверджує, що після розірвання шлюбу повторні свідоцтва не видаються.

Виходячи з наведених ухвал, суди ігнорують висновки Верховного Суду, створюючи формальні перешкоди в доступі до правосуддя.

Наявність суперечностей у практиці судів та діючому законодавстві свідчить про необхідність подальшого вивчення теми доведення у справах про розірвання шлюбу.

Потрібні пропозиції щодо змін у процесуальному законодавстві для забезпечення прав і свобод громадян на справедливий суд.

### **Література:**

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV.

2. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 року № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя».

3. Постанова Верховного Суду від 19.10.2022 року, по справі № 526/442/22 *Єдиний державний реєстр судових рішень*.

4. Ухвала Кіровського районного суду м. Кіровограда від 16 жовтня 2024 року по справі № 404/8766/24 *Єдиний державний реєстр судових рішень*.

5. Ухвала Малиновського районного суду міста Одеси від 15 жовтня 2024 року по справі № 502/2021/24 *Єдиний державний реєстр судових рішень*.

6. Ухвала Рівненського міського суду Рівненської області від 17 жовтня 2024 року по справі № 569/19775/24 *Єдиний державний реєстр судових рішень*.

7. Ухвала Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області 21 жовтня 2024 року по справі № 442/8729/24 *Єдиний державний реєстр судових рішень*.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-61>

## **ПОНЯТТЯ ДОКАЗУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ТА СПРАВАХ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ІЗ ПРАВОВІДНОСИН ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**

**Мороз Олександр Вікторович**

*аспірант кафедри правосуддя та філософії юридичного факультету  
Сумського національного аграрного університету  
м. Суми, Україна*

Людство ніколи не досягло б вершин сучасного прогресу, якби воно не було схильним до творчого пошуку. Правосуддя є однією із сфер, де пошук справедливості досягається через доказування, а відтак такий процес є ключовою основою до формування судом своєї правової позиції.

Не дивлячись на те, що доказування є набором послідовних процесуальних дій сторін, обумовлених процесуальними нормами права, в його основі перш за все лежить процес подання до суду доказів, які на вимогу законодавця повинні містити не лише достовірну інформацію, якої достатньо для висновку про спірні факти і обставини, але і бути належними до предмету доказування та допустимими з точки зору закону.

При відправленні правосуддя значна частина судів першої інстанції розуміє під доказуванням розцінює процесуальну і розумову діяльність суб'єктів доказування, «яка здійснюється в урегульованому цивільному процесуальному порядку і спрямована на з'ясування дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін, встановлення певних обставин шляхом ствердження юридичних фактів, зазначення доказів, а також подання, прийняття, збирання, витребування, дослідження і оцінки доказів; докази і доказування виступають процесуальними засобами пізнання в

цивільному судочинстві. Процес доказування (на достовірність знань про предмет) відбувається у межах передбачених процесуальних форм і структурно складається з декількох елементів або стадій, які взаємопов'язані й взаємообумовлені між собою. Таким чином, ми можемо виділити наступні елементи: твердження про факти; визначення заінтересованих осіб щодо доказів; подання доказів; витребування доказів судом за клопотанням осіб, які беруть участь у справі; дослідження доказів; оцінка доказів» [1; 2; 3; 4].

Отже, доказування необхідно сприймати як процес не лише подання, але і дослідження судом доказів, який має місце в межах процесуальної форми судових засідань з метою їх оцінки та ухвалення законного та обґрунтованого рішення. Такий алгоритм процесуального руху засобів доказування в судових процесах є характерним і для інших видів судових процесів.

Разом з тим, жоден із процесуальних кодексів (ЦПК, КАС, КПК, ГПК) не закріплює в своїх нормах поняття терміну «доказування». В той же час, всі питання, які стосуються доказів як змістовної частини доказового процесу, критеріїв їх оцінки, процедури доказування, в тому числі і у справах, які виникають із правовідносин оренди земель сільськогосподарського призначення, закріплені в главі 3 розділу 1 Загальних положень Цивільного процесуального кодексу України.

Безумовно, можна сказати, що процесуальний механізм доказування закріплено законодавцем в ч. 1 ст. 81 ЦПК України, відповідно до якої кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом [5]. Разом з тим, дане положення скоріше нагадає алгоритм загальної форми цивільного судочинства, хоча опосередковано і визначає механізм доказування, який має застосовуватись судом і сторонами в цивільному процесі. В подальшому, така послідовність поступово розкривається в наступних нормах процесуального законодавства. Так, ст. 209 ЦПК України зазначає, що «завданням розгляду справи по суті є розгляд та вирішення спору на підставі зібраних у підготовчому провадженні матеріалів...». Саме ж словосполучення «розгляд справи по суті» уточняється у цілому ряді процесуальних норм. Зокрема, в ч. 1 ст. 213 ЦПК України, під змістом розгляду справи по суті розуміється безпосереднє дослідження доказів у справі. І хоча слова «дослідження» і «доказування» на перший погляд відрізняються змістовно, але їх об'єднує спільна кінцева мета – усвідомлення судом реальної суті тих чи інших фактів або обставин по відношенню до конкретного предмета доказування. В свою чергу, таке усвідомлення неможливе без процесу дослідження засобів доказування, який бере свій початок із вступних слів позивача та третьої особи, якщо така особа бере участь у справі на його стороні, відповідача та третьої

особи, якщо вона бере участь на його стороні, а також інших учасників справи (ч. 1 ст. 227 ЦПК України).

Під час розгляду справи по суті суд повинен безпосередньо дослідити наявні у її матеріалах докази: ознайомитись із письмовими та електронними документами (свідцтвами, договорами, листами, квитанціями, актами тощо), вивчити висновки експертів, заслухати показання свідків та за наявності – оглянути речові докази (ч. 1 ст. 229 ЦПК України). Як бачимо, законодавець визначає послідовність процесуальних дій всіх учасників справи у алгоритмі дослідження доказів, формуючи в такий спосіб зміст судового процесу, який має місце в межах процесуальної форми судових засідань.

Така процесуальна послідовність є характерною і при розгляді справ, які виникають із правовідносин оренди земель сільськогосподарського призначення. В той же час, законодавець визначає лише процесуальні форми засобів доказування та їх процесуальну послідовність та забороняє суду в основу ухваленого судового рішення покладати «докази, що не були предметом дослідження в судовому засіданні» (ч. 2 ст. 229 ЦПК України).

Слід зауважити, що застосування у ч. 2 ст. 229 ЦПК України терміну «предмет дослідження» не узгоджується із нормою частини першої цієї ж статті, оскільки, по перше, процесуальний закон зобов'язує суд саме «безпосередньо дослідити докази», а по друге, таке поняття як «предмет дослідження» в жодній іншій чинній нормі ЦПК України не застосовується, а його зміст не розкривається. На наш погляд, вказану вище норму доцільніше було б сформулювати в наступній редакції: «Докази, що не були безпосередньо досліджені в судовому засіданні, не можуть бути покладені судом в основу ухваленого судового рішення».

Змістовна частина засобів доказування за своєю правовою суттю є доказовою інформацією, яка стосується предмету спору і характеризується належністю, допустимістю, достовірністю та достатністю, формується в засобах доказування об'єктивно не залежить від волі сторін. Так, у справах, які виникають із правовідносин оренди земель сільськогосподарського призначення доказова інформація формується в засобах доказування на основі дій сторін – орендаря та орендодавця, спрямованих на укладення договору оренди землі, а в подальшому – виконання чи невиконання (неналежне виконання) своїх договірних зобов'язань. Саме такі дії спрямовуються на створення письмових чи електронних доказів якщо мова іде про укладення вказаного правочину на основі Типового договору оренди землі [6].

В той же час, характерним для таких справ є те, що сторонами у земельно-орендних відносинах є орендар та орендодавець, які при наявності між ними спірних відносин стають позивачем та відповідачем, пояснення яких не є засобом доказування, тому для надання своїм

поясненням статусу доказів їм необхідно заявити клопотання про допит в якості свідка, що є їх правом, передбаченим ст. 92 ЦПК України. Лише в такий спосіб сторони можуть надати інформації, яка відома їм особисто або була отримана із як правило неpubлічного спілкування з іншою стороною, статусу доказів.

Отже, доказування в правосудді носить системний міжгалузовий характер. Такий процес може мати місце лише в межах процесуальної форми судових засідань і спрямований на безпосереднє усне розкриття сторонами, третіми особами, їх представниками змісту засобів доказування, метою якого є досягнення того блага, на яке розраховує кожна із сторін земельно-орендного спору.

Суть доказування у справах, які виникають із правовідносин оренди земель сільськогосподарського призначення, полягає у вірній кваліфікації спірних правовідносин як орендних, встановленні судом дійсних обставин земельно-орендного спору, змісту прав і обов'язків орендаря та орендодавця, наявності або відсутності факту їх порушення з боку відповідача і позивача в процесі подання, прийняття, збирання, витребування, дослідження і оцінки доказів.

### **Література:**

1. Рішення Самбірського міськрайонного суду Львівської області від 06 червня 2022 року у справі № 452/2752/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105041043> (дата звернення: 08.11.2024)

2. Рішення Канівського міськрайонного суду Черкаської області від 26 травня 2021 року у справі № 697/279/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97472342> (дата звернення: 08.11.2024)

3. Рішення Жовтотовського міського суду Дніпропетровської області від 11 квітня 2024 року у справі № 176/614/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118343126> (дата звернення: 12.11.2024).

4. Рішення Верховинського районного суду Івано-Франківської області від 22 серпня 2024 року у справі №938/337/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121140014> (дата звернення: 12.11.2024)

5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 12.11.2024)

6. Про затвердження Типового договору оренди землі: постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2004 р. № 220 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2004-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.11.2024).

**ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ СМЕРТІ ОСОБИ  
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ АБО НА ТИМЧАСОВО  
ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ**

**Набокова Ольга Геннадіївна**

*кандидат юридичних наук,  
викладач кафедри теорії та історії держави і права  
Національного університету кораблебудування  
імені адмірала Макарова  
м. Миколаїв, Україна*

Юридичний факт – передбачена нормами права конкретна життєва обставина (подія, дія, стан), котра є підставою для настання певних юридичних наслідків. Здебільшого це виникнення, зміна чи припинення правовідносин [7].

Відповідно до пункту 5 частини другої статті 293 Цивільного процесуального кодексу України встановлення фактів, що мають юридичне значення, здійснюється в порядку окремого провадження. Особливість окремого провадження полягає в тому, що воно спрямоване на з'ясування необхідних фактів за відсутністю правового спору [2].

За положеннями статті 317 Цивільного процесуального кодексу України заява про встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, може бути подана батьками, родичами померлого або їхніми представниками до суду за межами такої території України.

Пунктами 1, 2 частини 1 статті 17 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» передбачено, що державна реєстрація смерті проводиться органом державної реєстрації актів цивільного стану на підставі: документа встановленої форми про смерть, виданого закладом охорони здоров'я або судово-медичною установою; рішення суду про встановлення факту смерті особи в певний час або про оголошення її померлою.

Згідно статті 2 Закону України від 18.01.2018 № 2268-VIII «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», діяльність збройних формувань Російської Федерації та окупаційної адміністрації Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, що суперечить нормам міжнародного права, є незаконними, а будь-який виданий у зв'язку з

такою діяльністю акт є недійсним і не створює жодних правових наслідків, крім документів, що підтверджують факт народження або смерті особи на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, які додаються відповідно до заяви про державну реєстрацію народження особи та заяви про державну реєстрацію смерті особи.

Відповідно до статей 3, 8, 9 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, а чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [1].

Стосовно окупованих територій у практиці Міжнародного суду ООН сформульовані так звані «намібійські винятки»: документи, видані окупаційною владою, повинні визнаватися, якщо їх невизнання веде за собою серйозні порушення або обмеження прав громадян. Так, у Консультативному висновку Міжнародного суду ООН від 21.06.1971 «Юридичні наслідки для держав щодо триваючої присутності Південної Африки у Намібії» зазначено, що держави – члени ООН зобов'язані визнавати незаконність і недійсність триваючої присутності Південної Африки в Намібії, але «у той час як офіційні дії, вчинені урядом Південної Африки від імені або щодо Намібії після припинення дії мандата є незаконними і недійсними, ця недійсність не може бути застосовна до таких дій як, наприклад, реєстрація народжень, смертей і шлюбів».

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) послідовно розвиває цей принцип у своїй практиці. Так, якщо у справі «Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey, 18.12.1996, §45) ЄСПЛ обмежився коротким посиланням на відповідний пункт названого висновку Міжнародного суду, то у справах «Кіпр проти Туреччини» (Cyprus v. Turkey, 10.05.2001) та «Мозер проти Республіки Молдови та Росії» (Mozer v. The Republic of Moldova and Russia, 23.02.2016) він приділив значну увагу аналізу цього висновку та подальшої міжнародної практики [3].

При цьому ЄСПЛ констатував, що «Консультативний висновок Міжнародного Суду, що розуміється в сукупності з виступами і поясненнями деяких членів суду, чітко показує, що в ситуаціях, подібних до тих, що наводяться в цій справі, зобов'язання ігнорувати, не брати до уваги дії існуючих defacto органів та інститутів [окупаційної влади] далеко від абсолютного. Для людей, що проживають на цій території, життя триває. І це життя потрібно зробити більш стерпним і захищеним фактичною владою, включаючи їх суди; і виключно в інтересах жителів цієї території дії згаданої влади, які мають відношення



до сказаного вище, не можуть просто ігноруватися третіми країнами або міжнародними організаціями, особливо судами, в тому числі й цим [ЄСПЛ]. Вирішити інакше означало б зовсім позбавляти людей, що проживають на цій території, всіх їх прав щоразу, коли вони обговорюються в міжнародному контексті, що означало б позбавлення їх навіть мінімального рівня прав, які їм належать» (Cyprus v. Turkey, 10.05.2001, §96). При цьому, за логікою цього рішення, визнання актів окупаційної влади в обмеженому контексті захисту прав мешканців окупованих територій ніяким чином не легітимізує таку владу (Cyprus v. Turkey, 10.05.2001, §92). Спираючись на сформульований у цій справі підхід, ЄСПЛ у справі «Мозер проти Республіки Молдови та Росії» наголосив, що «першочерговим завданням для прав, передбачених Конвенцією, завжди має бути їх ефективна захищеність на території всіх Договірних Сторін, навіть якщо частина цієї території знаходиться під ефективним контролем іншої Договірної Сторони [тобто є окупованою]» (Mozer v. The Republic of Moldova and Russia, 23.02.2016, §142) [4].

Згідно з роз'ясненнями Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду № 985/0/208-21 від 22.04.2021 року при зверненні до суду осіб із заявами про встановлення факту смерті або народження на тимчасово окупованій території України не вимагається подання до суду письмової відмови органу реєстрації актів цивільного стану у здійсненні реєстрації таких фактів.

Підсумовуючи викладене, треба зазначити, що встановлення фактів смерті на тимчасово не підконтрольній території України, можливо зокрема на підставі судового рішення, в порядку окремого провадження.

### **Література:**

1. Конституція України // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Цивільний процесуальний кодекс України:
3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey, 18.12.1996, §45).
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Кіпр проти Туреччини» (Cyprus v. Turkey, 10.05.2001).
5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Мозер проти Республіки Молдови та Росії» (Mozer v. The Republic of Moldova and Russia, 23.02.2016).
6. Скаун О. Ф. Теорія права і держави. 4-те видання, стереотипне. Підручник. Київ : Алерта, 2021. 528 с.

## **«MULTIDOOR COURTHOUSE» ЯК АЛЬТЕРНАТИВА СУДОВІЙ ПРОЦЕДУРИ**

**Надієнко Олена Іванівна**

*кандидатка юридичних наук,*

*доцентка кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права*

*Національного університету «Запорізька політехніка»*

*м. Запоріжжя, Україна*

Проблеми ефективного вирішення спорів у судовому порядку є актуальними для суспільства. Низка недоліків, якими він наповнений, обумовлює пошук альтернатив. Все більшого значення в сучасних умовах політичної й економічної кризи, реалізації державних реформ набуває спосіб, який отримав назву «Multidoor Courthouse», тобто «Суд з багатьма дверима».

Наявність сімейних, трудових, господарських, податкових та інших конфліктів і спорів є невід'ємною частиною як приватного, так і публічного життя. Це потребує застосування певних способів їх вирішення, основний серед яких – судовий. Проте встановлено, що сучасна система національного правосуддя має низку суттєвих недоліків, серед яких значна завантаженість судів, складність судового процесу, суттєві витрати, недостатня розвиненість механізмів гласності, змагальності та рівності сторін у процесі тощо. З огляду на це, рішення суду породжують негативну реакцію у сторін, як наслідок, спір припиняють силовим шляхом або в інший спосіб, але не вирішують [1, с. 92].

Вищезазначене, поряд з прагненням України до європейської інтеграції, спонукає до впровадження в національне законодавство такого позитивного світового досвіду, як альтернативні способи розв'язання спорів.

Реальною альтернативою судовій процедурі може стати елемент американської моделі вирішення спорів, так званий «Multidoor Courthouse». Процесуальне законодавство містить процедуру легалізації рішень, досягнутих в ході альтернативних способів вирішення конфлікту, так званих навколосудових процедур (court annexed). Ці процедури припускають певну участь суду у вирішенні спору, що, як правило, полягає або в наданні допомоги сторонам у виборі найбільш прийнятної форми альтернативного вирішення спору, або у вказівці на застосування певних примирних процедур в рамках самого судового процесу. Виділено наступні види навколосудових процедур:

встановлення обставин (factfinding), досудове напад (settlement) і спрощений суд присяжних (summary jury trial), суд з багатьма дверима (multidoor courthouse) і приватний суд (private judging).

«Multidoor Courthouse», прагнучі усунути обмеження та недоліки традиційної судової системи, пропонує низку альтернативних механізмів вирішення спорів. Ці механізми включають посередництво, арбітраж, переговори, примирення та інші консенсусні процеси. Сторонам пропонується вибір різних дверей задля вирішення конкретного спору з урахуванням їхніх унікальних потреб і обставин [2].

Безумовною перевагою «Multidoor Courthouse» є його здатність сприяти створенню середовища для співпраці щодо вирішення спорів. Якщо традиційний судовий розгляд породжує атмосферу змагальності, то «Multidoor Courthouse» заохочує відкрите спілкування, активну участь і пошук взаємовигідних рішень. Він сприяє більш гармонійному та конструктивному процесу врегулювання.

Також ключовою перевагою такої альтернативної процедури вбачається потенціал для оптимізації та прискорення вирішення спорів.

Традиційні судові процедури часто дорогі та мають значні затримки. Навпаки, альтернативні методи можуть допомогти ефективніше вирішувати конфлікти, уникаючи тривалих процесів. Це не тільки економить час і ресурси сторін, але й зменшує навантаження на судову систему, дозволяючи їй зосередитися на справах, які справді потребують судового вирішення.

«Multidoor Courthouse» визнає, що не всі спори вимагають традиційних судових процедур, і надає сторонам право вибирати альтернативні методи, які краще відповідають їхнім потребам. Вважається, що інклюзивність і гнучкість можуть допомогти подолати розрив між юридичними послугами та тими, хто потребує вирішення, особливо для окремих осіб і спільнот з обмеженими ресурсами або культурними бар'єрами.

«Multidoor Courthouse» є перспективною протипожею традиційному судовому розгляду. Але його успішне впровадження вимагає ретельного дослідження існуючого досвіду, оцінку реальної ситуації та механізмів впровадження.

Вбачається вкрай актуальною належна підготовка для фахівців (юристів, суддів, медіаторів), адже цей фактор є надважливим для забезпечення їхньої професійності, вміння застосовувати на практиці різноманітні способи вирішення спорів.

Також є потреба в якісній та тривалій кампанії з підвищення обізнаності громадськості в перевагах та можливостях альтернативних механізмів розв'язання спорів.

Сучасне українське законодавство не містить ані переліку альтернативних способів вирішення спорів, ані умов, за якими можна

використовувати той чи інший спосіб. Наслідком тривалих дискусій стало прийняття у 2021 р. Закону України «Про медіацію», який визначив «правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою» [3]. Але цього замало. Реалії сьогодення вимагають більш широкого застосування альтернативних способів вирішення спорів, у тому числі «Multidoor Courthouse» на підставі світового досвіду з урахуванням національної специфіки.

Рекомендується прийняти окремий Закон України «Про альтернативні способи вирішення спорів» з формулюванням відповідних дефініцій щодо кожного способу, встановлення принципів впровадження, розроблення правового статусу суб'єктів визначених правовідносин, порядку та механізму застосування кожного способу, наслідки тощо.

Отже, «Multidoor Courthouse» є важливим та актуальним підходом у сучасному правосудді. Він спрямований на надання сторонам широких можливостей для вирішення конфліктів та підкреслює роль співпраці, діалогу та пошуку взаємної вигоди. Він передбачає залучення до розв'язання спорів посередництва, консультацій та арбітражу. Його впровадження в українське законодавство допоможе зменшити навантаження на суди, скоротить терміни розгляду справ, сприятиме підвищенню довіри до правосуддя.

### Література:

1. Мазаракі Н. Медіація в Україні: проблеми теорії та практики. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 1. С. 92–100.
2. Multi-door courthouse and the benefit negotiation brings to litigation. By Pon Staff – on august 22nd, 2019. *International negotiation. Harward Law School*. URL: <https://www.pon.harvard.edu/daily/international-negotiation-daily/a-discussion-with-frank-sander-about-the-multi-door-courthouse/>
3. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 7. Ст. 51.

## СІМЕЙНІ КОНФЛІКТИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

**Перкальов Андрій Олексійович**

*аспірант*

*Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет»  
м. Київ, Україна*

Виникнення сімейних конфліктів знаходяться в прямій залежності від взаємовідносин у сім'ї, проте в більшості випадків неможливість їх вирішення залежить не лише від особистісних якостей конфліктуючих сторін та їх гнучкості у пошуку компромісів, але також в необізнаності або неправильному розумінні законодавчих актів, своїх прав та обов'язків учасниками сімейного конфлікту, або ж в результаті зловживання однією із конфліктуючих сторін нормами законодавства з метою створення перешкод у вирішенні сімейного конфлікту, й при цьому, у більшості випадках, можуть страждати діти. На жаль, під час сімейного конфлікту у моментах стресу та емоційних хвилювань, відчуваючи гнів, страх, розчарування, і почуття зради, його учасники рідко можуть знайти в собі сили щодо мирного врегулювання сімейного конфлікту, а тому вдаються до вирішення цих питань у судовому порядку. Тобто, спочатку сімейні конфлікти не мають правового характеру, проте, розвиваючись, можуть набути юридичних ознак [1, с. 99]. Так як сімейні конфлікти вирішуються за допомогою юридичних засобів і процедур, то відповідно вони є різновидом юридичних конфліктів [2, с. 62], й саме тому сімейні конфлікти слід розглядати як соціально-правове явище.

При дослідженні поняття сімейних конфліктів вбачається, що в більшості випадків сімейні конфлікти виступали об'єктом дослідження різних галузей наукового пізнання щодо соціальних та психологічних факторів їх виникнення та вирішення, проте майже не приділено увагу визначенню сімейних конфліктів з використанням правового підходу. Для того, щоб визначити сутність сімейного конфлікту з особливостями правового підходу, то необхідно встановити, що взагалі собою представляє сімейний конфлікт як правове поняття, яке з урахуванням особливостей сфери його виникнення є суміжним з визначеннями цього поняття в інших наукових галузях. Слід зазначити, що у законодавстві України відсутнє визначення сімейного конфлікту й дана тематика дуже малодосліджена науковцями, а тому для визначення правового поняття «сімейний конфлікт» слід здійснити його розкриття через дослідження

понять більш загального відносно нього порядку, а саме – поняття «сім'я» та «конфлікт».

Визначення сім'ї наведено у статті 3 Сімейного кодексу України, де зазначено, що сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно. Дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає. Права члена сім'ї має одинока особа. Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства [3].

Щодо визначення поняття конфлікту, то таке законодавче визначення відсутнє, але, досліджуючи судову практику, виявлено, що судами України використовується визначення конфлікту при аналізі наявності складу адміністративного правопорушення у справах про адмінправопорушення, пов'язаних з притягненням до адміністративної відповідальності за домашнє насилья. Так, наприклад, у справі № 127/30932/24 апеляційним судом у рішенні від 27 листопада 2024 року зазначено: «Однак важливо розрізнати поняття «сварка», «конфлікт», «насильство». Системний аналіз існуючого національного та міжнародного законодавства свідчить про те, що домашнє насильство істотно відрізняється від звичайних конфліктних відносин, оскільки має певні ознаки та характеризується тим, що особа, яка застосовує домашнє насильство, маючи значну перевагу в своїх можливостях, діє умисно з наміром досягти бажаного результату, який полягає у заподіянні шкоди потерпілому шляхом порушення його прав і свобод. В той час, під конфліктом необхідно розуміти такий стан взаємовідносин, який характеризується наявністю зіткнення протилежних інтересів і поглядів, напруження і крайнє загострення суперечностей, що може призвести до активних дій, ускладнень, боротьби, що супроводжується складними колізіями; ситуація, в якій кожна зі сторін намагається зайняти позицію несумісну з інтересами іншої сторони»... «у даному випадку дії явно виходили за межі сварки між колишнім подружжям або ж звичайного конфлікту, оскільки були пов'язані із застосуванням психологічного та фізичного насильства щодо потерпілої, що стосується явного порушення основних прав і свобод особи» [4]. Тобто, виходячи з викладеного судом обґрунтування вбачається, що конфлікт передбачає собою зіткнення між собою протилежних сторін щодо конфліктної ситуації, проте без застосування будь-якого виду насилья по відношенню до іншого учасника конфлікту, що фактично є кваліфікуючою ознакою поняття конфлікту, яке відрізняє його від інших понять.

Також, щоб сформуванати визначення конфлікту з правової точки зору, слід оглянути дослідження науковців щодо поняття юридичного конфлікту, різновидом якого також являються сімейні конфлікти. В.М. Іванов та О.В. Іванова розглядали юридичний конфлікт у широкому розумінні як будь-який соціальний конфлікт, який має хоча б один з елементів, що володіє юридичною характеристикою, і який завершується юридичним шляхом. Конфлікти часто-густо мають змішаний або перехідний характер. Розпочинаючись як неправові, конфлікти можуть перерости в юридичні, наприклад, конфлікти у сім'ї, фірмі, на виробництві тощо [1, с. 99].

Будь-який юридичний конфлікт виникає і розвивається з протистояння суб'єктів конфлікту в межах певної соціальної проблеми, для вирішення якої згодом вдаються до можливості правового регулювання. Це дає можливість правового регулювання. Це дає можливість стверджувати, що спір про право впливає зі спору про певний факт. Будь-який спір про право в переважній більшості випадків починається з неюридичних домагань – спору про факти, а згодом переростає у чисто юридичний конфлікт або суперечку про право. При цьому важливо визначити момент переростання конфлікту в юридичний. Адже юридичний конфлікт тому і юридичний, що на нього поширюються норми права. Соціальний конфлікт набуває статусу юридичного тільки з моменту дії норми права (наприклад з моменту складання протоколу про адміністративні правопорушення, порушення кримінальної справи і т.д.). Якщо дії як юридичний факт залежать від волі самих суб'єктів конфлікту, то події, що відносяться до юридичних фактів і стали передумовою виникнення конфліктної юридичної ситуації, – це факти, походження яких не пов'язане з волею суб'єктів конкретного правового конфлікту. Тут важливо усвідомити, що події можуть бути пов'язані з волею суб'єктів саме того юридичного конфлікту, передумовою якого виступає юридичний факт. Прикладом може свідчити така подія, як смерть людини, що тягне за собою відкриття спадщини і призводить до виникнення конфліктної юридичної ситуації, суб'єктами якої будуть спадкоємці, від волі яких не залежала смерть спадкодавця. Якщо ж спадкоємці були причетні до смерті спадкодавця, то виникає інша конфліктна ситуація (між спадкоємцями і державою в особі правоохоронних органів), передумовою якої є такий юридичний факт, як правопорушення. Для виникнення юридичного конфлікту в його чистій формі необхідним є юридичний факт – передумова виникнення конфліктної юридичної ситуації [5, 25].

Отже, далеко не кожний конфлікт є юридичним, але багато з них можуть бути ефективно вирішені за допомогою юридичних норм, інститутів, процедур. І навпаки, конфлікти, які за своїм характером мають суто юридичну природу, зовсім не обов'язкового мають

завершуватися юридичними способами. Інколи ефективніше спрацьовують неформальні процедури (переговори, посередництво) [1, с. 99]. Правовий конфлікт, як і будь-який інший, має динамічний характер та є процесом у смислі руху, зміни станів системи відносин і ситуацій. В правозастосовній практиці важливим аспектом є правові шляхи врегулювання конфлікту, як факту, який вже відбувся. Тобто сам конфлікт в правовій площині не має такого значення як способи його врегулювання, подолання негативних наслідків [6, с. 472].

На підставі дослідження понять «сім'я» та «конфлікт» з урахуванням правового підходу та визначення поняття «сімейний конфлікт» в інших наукових галузях, можна зробити висновок, що має і правове значення, що з правової точки зору сімейний конфлікт – це протистояння, без застосування будь-якого виду насилля, двох або більше осіб, які відповідно до норм чинного законодавства є учасниками сімейних відносин, з приводу істотно значущих для них суб'єктивних прав, юридичних обов'язків, інтересів або цінностей, в результаті наявності конфліктної ситуації та/або юридичного факту, які потребують вирішення за допомогою застосування юрисдикційних чи неюрисдикційних способів захисту прав.

### Література:

1. Юридична конфліктологія : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. М. Іванов, О. В. Іванова. К. : МАУП, 2004. 224 с.
2. Лаврухін О.В., Кім К.В. Сутність поняття «юридичний конфлікт» // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, Серія «ПРАВО». Випуск 26, 2018 рік.– Ст. 61-63.
3. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 20.12.2024).
4. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123356259> (дата звернення: 20.12.2024).
5. Переш І.Є., Зан М.І., Руснак В.І. Юридичні факти в системі попередження та вирішення юридичних конфліктів // Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія ПРАВО. Випуск 31. Том. 1, 2015. С. 24-27.
6. Карпінська Н.В., Недашківська О.А., Терешкун О.Ф. Конфлікти в умовах сучасних викликів: правовий аспект та шляхи врегулювання // Наукові перспективи, № 8 (38), 2023. С. 469-479.



**МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ**  
**ЯК СТОРОНА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ**

**Півень Олександр Олександрович**

*курсант*

*Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*  
*м. Харків, Україна*

**Рибицька Олена Миколаївна**

*викладач кафедри права Національної безпеки та правової роботи*  
*Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*  
*м. Харків, Україна*

Сучасні виклики, пов'язані з воєнною агресією росії проти України, вимагають від Міністерства оборони України (далі – МОУ) активного використання цивільно-правових договорів у різних сферах. Зокрема, забезпечення матеріально-технічними ресурсами, виконання оборонних замовлень, оренда майна, надання послуг і проведення ремонтних робіт є критично важливими аспектами функціонування Збройних Сил України в умовах воєнного стану.

Актуальність теми зумовлена необхідністю ефективного правового регулювання договірних відносин МОУ з суб'єктами господарювання, забезпеченням належного контролю за використанням бюджетних коштів та запобіганням корупційним ризикам. З огляду на це, потребують уваги питання правового статусу МОУ як сторони договорів, специфіка укладання договорів у сфері оборонних закупівель, а також відповідальність за порушення договірних зобов'язань.

В умовах ведення активних бойових дій важливо забезпечити своєчасне постачання критично необхідних товарів, послуг та робіт, що вимагає оперативних та прозорих механізмів укладання договорів. У цьому контексті значущими є норми Цивільного кодексу України [1], Закону України «Про публічні закупівлі» [2] та Закону України «Про оборонні закупівлі» [4]. Також важливими є аспекти національної безпеки, передбачені Законом України «Про національну безпеку України» [3].

Зазначені проблеми потребують наукового осмислення з урахуванням судової практики та сучасних викликів, про що свідчать

дослідження вітчизняних учених, зокрема Ю. М. Юркевича [5, с. 227–232] та Ю. В. Мех [6]. Правильне юридичне оформлення договорів МОУ є ключовим фактором забезпечення безперервності постачань для оборонних потреб, захисту інтересів держави та дотримання принципів добросовісної конкуренції.

Це дослідження спрямоване на аналіз правового статусу МОУ як сторони цивільно-правових договорів, визначення специфічних аспектів договірних зобов'язань в умовах воєнного стану та розробку рекомендацій щодо підвищення ефективності договірної роботи з метою забезпечення національної безпеки України.

МОУ є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері оборони. У контексті цивільно-правових відносин МОУ виступає як юридична особа публічного права, яка може укладати договори відповідно до норм Цивільного кодексу України [1]. Правоздатність МОУ визначена не лише положенням про Міністерство, але й спеціальними Законами України про оборонні та публічні закупівлі [2; 4].

Цивільно-правові договори МОУ укладаються відповідно до норм Цивільного кодексу України, який регулює загальні положення про договори купівлі-продажу, підяду, оренди тощо [1]. Крім того, закон «Про публічні закупівлі» передбачає спеціальні процедури закупівлі товарів, робіт та послуг оборонного призначення, які є актуальними в умовах воєнного стану [2].

Закон України «Про оборонні закупівлі» деталізує порядок забезпечення оборонних потреб, що включає підготовку, укладення та виконання договорів [4]. В умовах війни з росією цей закон набув особливого значення, оскільки дозволяє застосовувати спрощені процедури закупівель для оперативного постачання військової техніки, боєприпасів та інших необхідних ресурсів.

В умовах воєнного стану виникає необхідність адаптації договірних відносин до кризових реалій. МОУ як замовник публічних послуг з оборони може використовувати механізм державного контракту. Адміністративно-правові аспекти договірної діяльності МОУ регулюються не лише цивільним, але й адміністративним законодавством, що дозволяє забезпечити баланс між оперативністю та правовою захищеністю сторін [5, с. 227–232].

Наприклад, при укладенні договорів щодо державного-приватного партнерства в оборонній сфері ключову роль відіграє адміністративно-правовий механізм, що дозволяє залучати приватних партнерів на умовах, визначених законодавством про національну безпеку України [3].

Незважаючи на наявність нормативно-правових актів, практична реалізація цивільно-правових договорів МОУ часто стикається з низкою

проблем. Серед них: бюрократичні перепони. Складні процедури публічних закупівель іноді не відповідають нагальним потребам оборонного сектору; правова невизначеність. Деякі норми законів залишаються суперечливими, що створює можливості для маніпуляцій та корупції [5, с. 227–232]; обмеженість приватних інвестицій. Укладення контрактів з приватними підприємствами потребує додаткових гарантій з боку держави [6].

Таким чином, для ефективного функціонування МОУ як сторони цивільно-правових договорів необхідне удосконалення законодавства, спрощення процедур закупівель та підвищення рівня правової відповідальності виконавців.

Отже, МОУ є важливим суб'єктом цивільно-правових відносин, який виступає стороною в договорах, укладених для забезпечення обороноздатності держави. Його діяльність регулюється як нормами загального цивільного законодавства, зокрема Цивільним кодексом України, так і спеціальними нормативно-правовими актами, такими як закони України «Про публічні закупівлі» та «Про оборонні закупівлі». Це дозволяє забезпечити комплексний підхід до договірної діяльності, адаптований до специфічних умов оборонної сфери [1; 2; 4].

Аналіз законодавчої бази показав, що чинне регулювання дозволяє ефективно укладати та виконувати договори, спрямовані на постачання товарів, виконання робіт та надання послуг оборонного призначення. Спрощені процедури, передбачені законом «Про оборонні закупівлі», забезпечують швидке постачання критично важливих ресурсів, що є основою для ефективного функціонування збройних сил [4].

Однак, правозастосовна практика виявила низку проблем, які суттєво впливають на договірну діяльність Міністерства оборони. Серед них – складність процедур публічних закупівель, яка нерідко затримує постачання необхідних товарів і послуг. Деякі норми законодавства залишаються суперечливими, що створює можливості для корупції та зловживань. Укладання контрактів із приватними підприємствами також ускладнене через високий рівень ризиків, відсутність гарантій та невизначеність у взаєминах між державними та приватними структурами [6].

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у необхідності вдосконалення нормативно-правового регулювання договірної діяльності Міністерства оборони України. Доцільно розробити чіткіші законодавчі акти, які враховуватимуть сучасні виклики у сфері національної безпеки. Важливим напрямом є оптимізація процедур публічних закупівель, зокрема впровадження автоматизованих систем моніторингу державних закупівель для забезпечення прозорості процесів та мінімізації корупційних ризиків.

### **Література:**

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>
3. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
4. Про оборонні закупівлі: Закон України від 17.07.2020 № 808-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text>
5. Юркевич, Юрій Миколайович. Цивільно-правові аспекти захисту прав та інтересів державних господарських об'єднань (на основі прикладів із судової практики). Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми модернізації приватного права в умовах євроінтеграції», 227-232.
6. Мех, Юлія Володимирівна. Адміністративно-правовий механізм державного-приватного партнерства в секторі безпеки України.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-66>

## **ПОЗОВНА РОБОТА В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ ЩОДО НЕ ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ КОНТРАГЕНТОМ**

**Сумлінний Нікіта Володимирович**

*курсант*

*Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

**Рибицька Олена Миколаївна**

*викладач кафедри права Національної безпеки та правової роботи*

*Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

У умовах дії особливого правового режиму воєнного стану, повномасштабної війни з росією, на тлі зростаючої потреби в ефективному управлінні оборонними ресурсами, проблема порушення договірних зобов'язань контрагентами стає особливо актуальною для

Збройних Сил України (далі – ЗСУ). Невиконання або неналежне виконання зобов'язань контрагентами може значно вплинути на бойову готовність, оперативність постачання та виконання критичних задач, що, у свою чергу, загрожує національній безпеці та обороні. Відсутність належного правового реагування та ефективних механізмів притягнення до юридичної відповідальності контрагентів сприяє створенню прецедентів, безкарності та свавілля останніх.

З юридичної точки зору, проблема невиконання договірних зобов'язань контрагентами стосується широкого спектра правових норм, включаючи цивільне та господарське право, спеціальне законодавство щодо оборонних закупівель, а також специфічні інструкції, що регулюють укладення та виконання контрактів у Міністерстві оборони України. Враховуючи специфіку правовідносин між державою та приватними підприємствами у галузі оборонних закупівель, питання претензійної та позовної роботи є важливим для забезпечення ефективного виконання державних контрактів.

Практичне значення цієї проблеми також полягає в необхідності належної організації роботи із договорами та контролю за їх виконанням, щоб уникнути затримок постачання чи неналежного виконання умов контрактів, що може поставити під загрозу безпеку країни та підвищити вразливість під час війни. Тому наукове обґрунтування механізмів позовної роботи, а також аналіз правових аспектів цієї проблеми є важливим для вдосконалення практики управління військовими контрактами та забезпечення ефективності оборонних закупівель.

В умовах ведення воєнних дій особливо важливо, щоб юридичні інструменти, які передбачають захист інтересів ЗСУ в разі порушення умов договору, були оперативно впроваджені та діяли без затримок, з урахуванням поточної ситуації. Це дозволить не тільки притягнути контрагентів до відповідальності, але й забезпечити оперативне реагування в межах правового поля.

Перш за все, необхідно зазначити, що питання договірних зобов'язань в Україні регулюються Цивільним кодексом України (далі – ЦК України) [1] та Господарським процесуальним кодексом України (далі – ГПК України) [2]. ЦК України в статті 625 передбачає можливість стягнення пені за невиконання або неналежне виконання договірних зобов'язань [1]. Згідно з частиною 1 статті 4 Цивільного кодексу, зобов'язання між сторонами мають виконуватися добросовісно, а порушення таких зобов'язань дає право на позовне звернення [1].

У контексті оборонних закупівель, відповідно до Закону України «Про оборонні закупівлі» від 17 липня 2020 року, важливою є регламентація особливостей укладання договорів із постачальниками оборонної продукції та забезпечення своєчасного виконання цих

договорів. Порушення зобов'язань у цій сфері може мати серйозні наслідки для обороноздатності країни, тому Збройні Сили України мають право вжити відповідних заходів, включаючи позови до суду для примусового виконання договірних зобов'язань або компенсації збитків [3].

У період воєнного стану питання ефективної позовної роботи набувають ще більшої важливості, оскільки від своєчасного виконання контрактів залежить постачання необхідних матеріалів, техніки, амуніції та іншого військового обладнання. Враховуючи специфіку воєнного стану, часто виникають форс-мажорні обставини, які можуть стати підставою для зміни або розірвання договорів за умови доведення вини контрагента в суді.

Згідно з Наказом Міністерства оборони України від 29 грудня 2020 року № 500, що регулює укладання, реєстрацію та контроль за виконанням договорів у МОУ, важливою частиною роботи є також організація ефективної претензійної та позовної роботи. Зокрема, представництво інтересів Міністерства оборони України в судових органах та інших державних структурах покладається на спеціалізовані підрозділи, які повинні бути готовими до швидкого реагування у випадку порушення зобов'язань контрагентами [4].

Згідно з ГПК України, позови щодо порушення договірних зобов'язань можуть бути подані до господарських судів [2]. Відповідно до статті 610 ЦК України, у разі порушення умов договору сторона, яка порушила зобов'язання, зобов'язана відшкодувати збитки іншій стороні, включаючи витрати на судовий процес, що можуть бути значними в умовах воєнного часу [1]. При цьому також враховується можливість накладення штрафних санкцій, що сприяють забезпеченню належного виконання договорів.

З точки зору практики, наявність належно оформлених договорів, протоколів, актів виконаних робіт, а також дотримання строків та умов виконання контрактів є основою для успішного позовного процесу. В умовах війни важливим є не лише матеріальний аспект, а й стратегічний – забезпечення функціонування оборонних сил на всіх етапах.

У ситуації воєнного стану, коли терміни та обсяги виконання контрактів стають особливо критичними, необхідно звертати увагу на особливості примусового виконання договірних зобов'язань через суд. Стаття 612 ЦК України визначає, що у разі невиконання зобов'язання боржник зобов'язаний виконати його в натурі, якщо це не суперечить умовам договору або іншим нормативно-правовим актам [1]. Проте в умовах війни, коли об'єктивно може бути обмежено постачання матеріальних ресурсів або послуг, застосування такого принципу може бути ускладнене.

Згідно з Наказом Міністерства оборони України № 744 від 30 грудня 2016 року, Міноборони та ЗСУ мають чітко визначену процедуру претензійної роботи, самопредставництва та представництва інтересів в судах [5]. Важливим аспектом цієї роботи є ретельна підготовка до позовних процедур, що включає: збір доказів, аналіз договірних умов та документів, що підтверджують порушення зобов'язань контрагентами, а також прогнозування можливих варіантів розвитку справи в суді.

Отже, позовна робота в Збройних Силах України щодо невиконання договірних зобов'язань контрагентами є важливим елементом правового механізму, який забезпечує належне виконання оборонних закупівель в умовах війни. Успішна реалізація цієї роботи можлива тільки при чіткій організації претензійної діяльності, удосконаленні нормативно-правових актів, а також при активному використанні альтернативних механізмів вирішення спорів. На тлі війни в Україні, зокрема, важливою є гнучкість і швидкість реагування на змінювані обставини, що потребує постійної адаптації правової практики до нових викликів часу.

### **Література:**

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 3 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Господарський процесуальний кодекс України : Кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII : станом на 19 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
3. Про оборонні закупівлі : Закон України від 17.07.2020 № 808-IX : станом на 16 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text>
4. Про деякі питання організації роботи з договорами в Міністерстві оборони України : Наказ "Інстр. з підготов., погодження, укладення, реєстрації, обліку, зберігання та контролю за виконанням договорів, що укладаються від ім. М-ва оборони України" від 29.12.2020 № 500 : станом на 5 верес. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0500322-20> (дата звернення: 05.12.2024)
5. Про організацію претензійної та позовної роботи, самопредставництва, представництва інтересів Міністерства оборони України, Збройних Сил України у судах та інших державних органах, виконання судових рішень : Наказ 744 від 30.12.2016.

## **ОСОБЛИВОСТІ РЕКЛАМАЦІЙНОЇ РОБОТИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ**

**Худа Адріана Сергіївна**

*курсант*

*Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

**Рибицька Олена Миколаївна**

*викладач кафедри права Національної безпеки та правової роботи  
Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

Рекламаційна робота в Збройних Силах України (ЗСУ) є важливим елементом військової логістики, що забезпечує підтримку боєздатності армії, своєчасне усунення дефектів у техніці, озброєнні та інших матеріально-технічних засобах. У сучасних умовах війни, коли ЗСУ перебувають у постійному контакті з високими ризиками і навантаженнями, значення ефективної рекламаційної діяльності зростає. У воєнний час контроль якості постачання має вирішальне значення. Використання дефектної техніки чи обладнання може призвести до зриву операцій та людських втрат. Рекламаційна робота сприяє оперативному виявленню, усуненню недоліків і відшкодуванню збитків. Це забезпечує ефективність використання бюджетних коштів і ресурсів, підвищує довіру до системи військового постачання. З 2023 року в ЗСУ активно впроваджуються цифрові системи, такі як NATO LOGFAS і SAP, що використовуються для обліку, аналізу та управління рекламаціями. Вони дозволяють: автоматизувати процес оформлення рекламацій; вести облік залишків техніки та матеріалів у реальному часі; мінімізувати час на обробку заявок з тижнів до кількох днів. Тема є актуальною не лише через теоретичне значення, але й через практичну користь: вона демонструє, як рекламаційна діяльність сприяє зміцненню боєздатності ЗСУ та інтеграції з міжнародними партнерами. Це підкреслює важливість подальшого вдосконалення процесів у даній сфері [1].

Основною метою рекламаційної роботи в Збройних Силах України є забезпечення безпребійного та якісного матеріально-технічного



забезпечення військових підрозділів, підвищення ефективності використання ресурсів та зменшення ризиків, пов'язаних із застосуванням неякісної техніки чи обладнання. Ця мета реалізується шляхом комплексного підходу до організації рекламційної діяльності, включаючи контроль, аналіз, документальне оформлення та оперативну взаємодію з виробниками чи постачальниками.

Рекламційна робота набуває особливої актуальності в сучасних умовах, коли Україна перебуває у стані війни. Ефективність і надійність матеріально-технічного забезпечення безпосередньо впливають на боєздатність Збройних Сил, успішне виконання бойових завдань та збереження життя військовослужбовців. Умови воєнного часу вимагають швидкого постачання великої кількості матеріалів, що підвищує ймовірність появи дефектів або неякісної продукції. Постачання здійснюється як українськими, так і закордонними компаніями, що ускладнює контроль якості через різні технічні стандарти, особливо для військової техніки. Несправність озброєння чи техніки в бойових умовах може призвести до значних втрат, тому виявлення дефектів і їхнє оперативне усунення мають першорядне значення. Рекламційна робота дозволяє ефективно використовувати державний бюджет, повертаючи дефектні товари виробникам або отримуючи компенсацію. В умовах боротьби з корупцією та забезпечення прозорості процедур рекламційна робота допомагає підвищити відповідальність постачальників і посилити контроль за виконанням контрактів. Застосування сучасних технологій дозволяє оптимізувати рекламційну роботу та інтегрувати її в загальну систему військової логістики. Забезпечує високу якість матеріально-технічного забезпечення навіть у кризових умовах. Допомагає уникати повторних витрат на придбання аналогічних товарів чи техніки. Сприяє підвищенню довіри до системи оборонного забезпечення [2].

Рекламційна робота в Збройних Силах України суттєво вдосконалюється завдяки масштабній цифровізації та оновленню логістичних процесів. Це є відповіддю на необхідність швидкого реагування на виклики воєнного часу, забезпечення якості матеріально-технічного постачання, а також ефективного використання ресурсів.

Одним із ключових досягнень стало впровадження автоматизованих систем логістики на основі програмного забезпечення, розробленого НАТО (LOGFAS) і SAP. Ці інструменти дозволяють: скоротити час обробки заявок на постачання з кількох тижнів до 2–3 днів; вести облік матеріальних засобів у реальному часі, забезпечуючи прозорість і точність даних; спростувати процес подачі та розгляду рекламцій через інтеграцію систем обліку. Командування Сил логістики ЗСУ оптимізує процеси через сучасні методи управління і контролю, зокрема: централізовану систему аналізу дефектів техніки та обладнання;

вдосконалення обліку й моніторингу залишків для вчасного виявлення і усунення невідповідностей; автоматизоване формування актів рекламаций та зворотній зв'язок із постачальниками. На багатьох військових складах ЗСУ завершено модернізацію облікових процесів. Завдяки новітнім технологіям (термінали збору даних, сканери тощо) забезпечено швидке і точне обслуговування запитів на ремонт або заміну дефектної продукції. Це дозволяє пришвидшити обробку рекламаций та зменшити навантаження на військові частини.

Використання стандартів НАТО у логістичних системах дає змогу забезпечувати сумісність із технікою і обладнанням партнерів. Це полегшує процес рекламаций для імпортного озброєння та техніки, наданих як військова допомога, завдяки стандартизованим протоколам і спільній базі даних. Також рекламацийна робота відіграє ключову роль у підтриманні боєздатності армії, мінімізації витрат на ремонт і заміну техніки, а також у зміцненні довіри до системи військового постачання. Впровадження сучасних технологій у цей процес забезпечує швидкість, точність та ефективність у вирішенні проблем постачання [3].

Отже, рекламацийна робота в ЗСУ у 2024 році має вирішальне значення для забезпечення ефективності матеріально-технічного забезпечення у складних умовах війни. Інтеграція цифрових інструментів, таких як LOGFAS і SAP, значно підвищила швидкість та прозорість обробки рекламаций. Модернізація складів та автоматизація процедур дозволили зменшити час на усунення дефектів і покращити облік залишків. Ключовими перевагами сучасної рекламацийної роботи є: забезпечення відповідності постачання високим стандартам якості; оптимізація використання ресурсів та бюджетних коштів; посилення співпраці з міжнародними партнерами завдяки адаптації до стандартів НАТО. Впроваджені інновації дозволяють не лише забезпечити армію необхідною технікою та обладнанням, але й ефективно реагувати на виклики сучасної війни. У перспективі подальша цифровізація та розвиток міжнародної співпраці забезпечать ще більшу ефективність та адаптивність системи військового постачання України.

### **Література:**

1. Закон України "Про оборону України": Закон України від 06.12.1991 № 1932-ХІІ (зі змінами і доповненнями станом на 2024 рік). Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1992. № 9. С. 106.
2. Закон України "Про військово-технічне співробітництво": Закон України від 24.06.2004 № 1871-IV (зі змінами і доповненнями станом на 2024 рік). Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2004. № 45. С. 499.
3. Закон України "Про публічні закупівлі": Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII (зі змінами і доповненнями станом на 2024 рік). Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2016. № 9. С. 89.

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ УКЛАДЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ  
ДОГОВОРІВ ЗА УЧАСТЮ СТРУКТУРНИХ ПІДРОЗДІЛІВ  
МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ**

**Цепелевські Дар'я Войцехівна**

*курсант*

*Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

**Рибицька Олена Миколаївна**

*викладач кафедри права Національної безпеки та правової роботи  
Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

Цивільно-правовий договір є ключовим правовим інструментом, що регулює широке коло майнових та особистих немайнових відносин між фізичними та юридичними особами. Його загальні положення визначають основні засади функціонування цього правового інституту, включаючи поняття, принципи, види та вимоги до укладення договору.

Структурні підрозділи Міністерства оборони України укладають велику кількість цивільно-правових договорів на отримання послуг, товарів, виконання тих чи інших робіт, однак під час виконання вищезазначених договірних зобов'язань виникає ряд певних проблемних питань, що у майбутньому можуть слугувати предметом судових спорів. В цьому і полягає актуальність дослідження даної проблематики.

Відповідно до Цивільного кодексу України, цивільно-правовий договір визначається як «домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків» [1, ст. 626].

Цей правочин характеризується такими ознаками, як двосторонність, майновий характер та рівність сторін [2, с. 456]. Договір є основним правочином у цивільному обороті і відрізняється від інших правових явищ [3, с. 78–79]. Ключовими принципами, на яких ґрунтується інститут цивільно-правового договору, є: свобода договору; рівність сторін; неприпустимість свавільного втручання у приватні справи;

беззаперечність виконання договірних зобов'язань; справедливість та добросовісність [1, ст. 3].

Ці принципи забезпечують функціонування договірних відносин на засадах диспозитивності та саморегулювання [4, с. 91–92]. Законодавством України передбачено широкий спектр різноманітних видів цивільно-правових договорів. Їх можна класифікувати за такими критеріями: за предметом (купівля-продаж, оренда, позика тощо) [1, ст. 54–72]; за характером зобов'язання (оплатні та безоплатні) [1, ст. 901, 1046]; за спрямованістю (односторонні та двосторонні) [1, ст. 516, 626]; за моментом виникнення (реальні та консенсуальні) [5, с. 201–202].

Структурні підрозділи Міністерства оборони України укладають з юридичними та фізичними особами наступні види цивільно-правових договорів:

1. Договори поставки товарів та надання послуг для потреб Збройних Сил України та інших військових формувань.
2. Договори оренди та лізингу рухомого і нерухомого майна.
3. Договори на виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських та проектних робіт.
4. Договори на проведення будівельно-монтажних, ремонтних та інших видів робіт.
5. Договори про страхування військового майна та особового складу

Укладання вищезазначених договорів здійснюється відповідно до Господарського кодексу України, Цивільного кодексу України, Закону України «Про публічні закупівлі» та інших нормативно-правових актів.

Аналізуючи судову практику, найчастіше спори між Міністерством оборони України та юридичними чи фізичними особами виникають через невиконання чи неналежне виконання наступних умов договору:

1. Порушення строків виконання зобов'язань за договором.

Наприклад, несвоєчасна поставка товарів, виконання робіт чи надання послуг.

2. Невідповідність якості товарів, робіт чи послуг умовам договору.

Наприклад, постачання товарів, які не відповідають встановленим технічним вимогам.

3. Недотримання обсягів та асортименту поставки товарів або виконання робіт/надання послуг за договором.

4. Порушення порядку розрахунків та несвоєчасна оплата зустрічних зобов'язань сторін.

5. Невиконання додаткових умов договору, таких як надання гарантій, забезпечення виконання зобов'язань тощо.

Вирішення таких спорів, як правило, здійснюється в судовому порядку з посиланням на відповідні норми чинного законодавства.

Задля уникнення судових спорів між структурними підрозділами Міністерства оборони України та юридичними чи фізичними особами, слід більш деталізовано прописувати умови договору та:

1. Чітко визначати предмет договору, обсяги, асортимент, якісні характеристики товарів, робіт чи послуг.

2. Встановлювати максимально конкретні строки виконання зобов'язань, графіки поставок, виконання робіт, надання послуг.

3. Прописувати детальні вимоги до документального підтвердження факту та якості виконання зобов'язань.

4. Передбачати чіткий порядок здійснення розрахунків, встановлювати обґрунтовані штрафні санкції за порушення умов оплати.

5. Визначати вичерпний перелік підстав для зміни або розірвання договору, процедуру врегулювання спорів.

6. Забезпечувати договірні зобов'язання банківськими гарантіями, завдатками, неустойками тощо.

7. Передбачати механізми контролю за виконанням договору, проведення перевірок та інспекцій.

Такий комплексний підхід до формулювання умов договору дозволить мінімізувати ризики виникнення спорів та судових розглядів. Підсумовуючи все вищезазначене, ми дійшли висновку, що цивільно-правовий договір є важливим правовим інститутом, що регулює широке коло майнових та особистих немайнових відносин. Його загальні положення, які визначають ключові принципи, види та вимоги до укладення, забезпечують стабільність та передбачуваність цивільно-правового обороту. Дослідження цих положень з урахуванням чинного законодавства та наукових позицій дає змогу комплексно зрозуміти природу та особливості цивільно-правового договору.

### **Література:**

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356.

2. Цивільне право України: підруч. / за ред. Є. О. Харитонов, Н. Ю. Голубевої. Одеса: Фенікс, 2012. 870 с.

3. Стефанчук Р. О. Цивільне право України: навч. посіб. / Р. О. Стефанчук. К.: Прецедент, 2004. 428 с.

4. Ківалов С. В. Принципи цивільного права України / С. В. Ківалов, Ю. М. Оборотов // Актуальні проблеми держави і права. 2008. Вип. 38. С. 89–96.

5. Коссак В. М. Цивільне право України: навч. посіб. / В. М. Коссак, І. Я. Верес. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. 510 с.

## **ВІЙСЬКОВА ЧАСТИНА ЯК СТОРОНА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ**

**Черепов Владислав Костянтинівич**

*курсант*

*Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

**Рибицька Олена Миколаївна**

*викладач кафедри права Національної безпеки та правової роботи*

*Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

Цивільно-правові зобов'язання є важливим елементом правового регулювання суспільних відносин, оскільки забезпечують майнові та немайнові права суб'єктів цивільного права. В умовах сучасних суспільних трансформацій актуальним стає питання правового статусу військових частин як сторін цивільно-правових зобов'язань, зокрема у сферах постачання матеріальних ресурсів, оренди майна, укладення договорів та вирішення спорів.

Військова частина, будучи державною організацією зі спеціальним правовим статусом, виступає суб'єктом цивільних правовідносин у межах, визначених законодавством України. Водночас специфіка військових формувань потребує особливого правового регулювання з метою забезпечення обороноздатності та національної безпеки [1].

Проблема полягає в забезпеченні належного балансу між державними інтересами та принципами рівності сторін у цивільно-правових зобов'язаннях за участю військових частин. Неврегульованість окремих аспектів цього питання призводить до правових колізій, зокрема при укладенні договорів поставки, виконанні договірних зобов'язань та захисті прав сторін у разі виникнення спорів.

У сучасних умовах, коли Україна перебуває у стані війни з Росією, значно посилилася роль військових частин як учасників цивільно-правових відносин. Це зумовлено необхідністю ефективного забезпечення Збройних Сил України матеріальними ресурсами, технікою, послугами та іншими необхідними елементами для ведення бойових дій та забезпечення національної безпеки. Однак в контексті

військового стану постають нові питання щодо правового статусу військових частин як учасників цивільно-правових відносин, їх правоздатності, а також обсягів їх відповідальності у випадку порушень цивільних зобов'язань.

Згідно з Цивільним кодексом України, юридичні особи, включаючи військові частини, мають правоздатність і можуть бути учасниками цивільних правовідносин. Військові частини виступають як суб'єкти цивільного права, здатні укладати договори, в тому числі, договори постачання, оренди, надання послуг, що є суттєвими для забезпечення їх діяльності та діяльності Збройних Сил України загалом [2]. Військові частини як учасники цивільно-правових зобов'язань мають специфічні особливості. Оскільки вони здійснюють свою діяльність на основі законодавчих актів, які визначають їхні повноваження, вони можуть мати виняткові права та обов'язки в контексті виконання цивільних зобов'язань. Одним з важливих аспектів є договір постачання матеріальних ресурсів для забезпечення обороноздатності країни. Військові частини укладають контракти з постачальниками, надаючи їм гарантії безпеки та виконання зобов'язань в умовах військового часу.

В умовах воєнного стану до цивільно-правових зобов'язань можуть бути додані додаткові умови, зокрема, щодо форс-мажорних обставин, таких як бойові дії, блокада чи інші надзвичайні обставини, що впливають на виконання договорів. Військові частини мають право звертатися до суду для захисту своїх інтересів у випадках порушення цивільних зобов'язань, але у випадку активних бойових дій правова система може бути дещо модифікована відповідно до потреб національної безпеки та оборони [4].

Крім того, військові частини виступають не лише контрагентами в договорах з постачальниками, але й з іншими державними та приватними підприємствами, державними органами, що сприяють забезпеченню національної безпеки та оборони. Такі відносини потребують належного правового врегулювання, яке повинно забезпечити баланс між інтересами військових частин і цивільними організаціями. Це передбачає необхідність врахування специфіки законодавства, яке регулює діяльність Збройних Сил України та їхніх підрозділів, а також належного виконання зобов'язань в умовах збройного конфлікту [5].

У період воєнного стану, згідно із законодавством України, можуть бути введені особливі правила для виконання цивільно-правових зобов'язань, що забезпечують інтереси оборони та безпеки країни. Законодавство дає право військовим частинам укладати контракти в умовах воєнного стану, не зважаючи на загальні правила цивільного права, якщо це необхідно для виконання їхніх функцій. Закон України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України» визначає

правовий режим майна, що перебуває в управлінні військових частин, зокрема військового майна, яке є частиною цивільно-правових зобов'язань щодо його використання чи передачі в користування [6].

Враховуючи поточну ситуацію в Україні, де війна з росією триває, військові частини перебувають у центрі цивільно-правових відносин, що забезпечують державну оборону. У цій ситуації важливо враховувати специфіку укладання договорів, що пов'язані з матеріальними ресурсами, технікою та іншим майном для потреб Збройних Сил України. Ці відносини повинні бути в рамках чинного законодавства, яке визначає обов'язки та відповідальність сторін у разі порушень зобов'язань.

Таким чином, військові частини є важливими учасниками цивільно-правових відносин. Вони здатні укладати цивільно-правові договори, зокрема в таких сферах, як постачання матеріальних ресурсів для Збройних Сил України, оренда майна, надання послуг тощо. Однак діяльність військових частин у цій сфері має особливості, зумовлені специфікою воєнного стану. Це вимагає гнучкого підходу до правового регулювання цивільних зобов'язань, адже національна безпека і оборона мають пріоритет перед іншими сферами економічних відносин. Перспективи розвитку правової регламентації в сфері договірних зобов'язань потребують удосконалення законодавства, яке повинно враховувати нові реалії воєнного стану, забезпечуючи баланс між вимогами національної безпеки і принципами цивільного права.

### **Література:**

1. Про Збройні Сили України: Указ Президента України від 12.12.1991 № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4/91#Text>
2. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV: станом на 3 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 № 876-VII: 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>
4. Косяченко, К.Е., Ткаченко, П.І. "Участь військовослужбовців у цивільних правовідносинах." (2019).
5. Павловський, О.С. "Договір поставки матеріальних ресурсів за участю військових частин відповідно до законодавства України."
6. Про правовий режим майна у Збройних Силах України: Закон України від 21.09.1999 № 1075-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1075-14#Text>



## ПУБЛІЧНІ ДОГОВОРИ І ДОГОВОРИ ПРИЄДНАННЯ

**Щербаков Павло Олександрович**

*курсант*

*Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

*м. Харків, Україна*

**Рибицька Олена Миколаївна**

*викладач кафедри права Національної безпеки та правової роботи*

*Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

*м. Харків, Україна*

Публічні договори і договори приєднання відіграють важливу роль у правовому регулюванні цивільних правовідносин. Вони встановлюють правила взаємодії між сторонами, де одна з них має перевагу у визначенні умов угоди. Публічні договори забезпечують рівний доступ до основних послуг для всіх споживачів, а договори приєднання, в свою чергу, регулюють ситуації, коли одна сторона пропонує стандартні умови для великої кількості осіб.

Завданням правового регулювання публічних договорів і договорів приєднання є забезпечення справедливих умов для всіх учасників, запобігання зловживанням та порушенню прав слабшої сторони. Водночас судова практика та законодавство повинні гарантувати ефективний захист прав споживачів, адже невідгідні або несправедливі умови таких договорів можуть завдати шкоди. Сучасні зміни в правовому полі потребують адаптації та вдосконалення законодавства для забезпечення стабільності цих правовідносин.

Актуальність дослідження публічних договорів та договорів приєднання обумовлена необхідністю забезпечення справедливих умов для всіх учасників ринку, зокрема для споживачів. В умовах домінування однієї сторони в таких договорах важливим є вдосконалення правового регулювання для захисту прав слабшої сторони та запобігання зловживанням.

Публічні договори і договори приєднання є ключовими категоріями в цивільному праві, що регулюють взаємовідносини між сторонами, де одна із них є підприємством, яке пропонує умови для укладення угоди широкому колу осіб. Такі договори мають особливі характеристики, що

відрізняють їх від звичайних цивільних угод, зокрема через нерівність прав та можливість для однієї зі сторін нав'язувати умови укладення договору [1, с. 33].

Публічний договір – це угода, в рамках якої одна сторона, яка є професійним постачальником товарів або послуг, зобов'язується надавати їх усім бажаючим за однаковими умовами. Такий договір зазвичай укладається підприємствами, що працюють у сферах транспорту, комунальних послуг, зв'язку, охорони здоров'я та інших галузях, де необхідно гарантувати рівний доступ до послуг для всіх споживачів. Головною рисою публічного договору є те, що одна зі сторін, зазвичай постачальник, не може змінювати умови угоди для конкретного споживача без змін для інших [2, с. 19].

Договір приєднання – це особливий тип угоди, в рамках якої одна сторона пропонує стандартизовані умови, і друга сторона лише приєднується до цих умов, не маючи можливості їх змінити. Такі договори часто зустрічаються в сферах надання послуг, наприклад, мобільного зв'язку або інтернет-послуг, а також в інших галузях, де постачальник товарів або послуг пропонує однакові умови для всіх своїх клієнтів. Основною особливістю є те, що лише одна сторона визначає умови договору, а друга сторона має обмежені можливості для ведення переговорів [3, с. 56].

У правовому аспекті обидва типи договорів мають свої особливості, зокрема щодо захисту прав більш уразливої сторони – споживача або контрагента, який приєднується до умов договору. Публічні договори зазвичай підлягають додатковому контролю з боку державних органів для забезпечення рівності умов для всіх осіб. Договір приєднання, в свою чергу, часто потребує особливого регулювання, щоб запобігти зловживанням з боку сторони, яка встановлює умови договору [1, с. 48].

Сучасні проблеми в цій сфері зумовлені необхідністю знаходження балансу між інтересами бізнесу та споживачів. Особливо це стосується електронної комерції та цифрових послуг, де виникає важливе питання захисту прав споживачів, оскільки умови таких договорів часто є складними для розуміння звичайними користувачами. Законодавство потребує оновлення, щоб відповідати новим вимогам, таким як захист персональних даних, а також розробки механізмів, які забезпечать прозорість умов укладення договорів приєднання [2, с. 60].

Підсумовуючи все вищевикладене, ми дійшли до наступних висновків: публічні договори та договори приєднання є ключовими інструментами для регулювання відносин між підприємствами та споживачами, забезпечуючи рівний доступ до товарів і послуг; у публічний договір забезпечує рівність умов для всіх споживачів, однак вимагає державного контролю для запобігання зловживанням; договір приєднання часто обмежує права однієї зі сторін, що вимагає

спеціального правового регулювання для захисту прав споживачі; перспективи розвитку правового регулювання цих договорів полягають у досягненні більшої прозорості умов договорів приєднання та посиленні захисту прав споживачів, особливо в умовах цифровізації.

### **Література:**

1. Петренко І. В. "Цивільне право України: теорія та практика." Київ: Наукова думка, 2020.
2. Степаненко О. В. "Публічні договори та їх правове регулювання." Харків: Право, 2019.
3. Іванова Н. М. "Договори приєднання: проблеми та перспективи." Львів: Юридична книга, 2018.

## НАПРЯМ 5. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС. КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛІСТИКА

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-71>

### ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НЕПОВНОЛІТНІМИ

**Бараненко Дмитро Володимирович**

*доктор юридичних наук, професор,  
завідувач кафедри теорії та історії держави і права  
Національного університету кораблебудування  
імені адмірала Макарова  
м. Миколаїв, Україна*

Злочинність неповнолітніх завжди була та залишається однією з найбільш актуальних соціально-правових проблем нашого суспільства. Неповнолітньою вважається особа, яка під час вчинення злочину досягла 14-річного віку, але не досягла 18-ти років. Кримінальна відповідальність настає за умови, якщо діяння вчинила особа, якій виповнилось 16 років. За найбільш тяжкі злочини кримінальна відповідальність встановлена з 14-ти років [1].

Проблема протидії підлітковій злочинності є пріоритетним завданням не лише для правоохоронних органів, а й для усього суспільства в цілому, оскільки охоплює тему виховання та громадського порядку, що впливає на розвиток і усвідомлення суспільства.

За офіційною статистикою, кількість злочинів, вчинених неповнолітніми, поступово зменшується в останні роки. Проте ці офіційні показники не відображають усі аспекти цієї складної проблеми в повній мірі. Питома вага злочинності серед неповнолітніх в загальній структурі злочинності залишається значущою, і зміни, які відбулися в різних сферах суспільства в Україні за останні роки, суттєво вплинули на умови формування особистості сучасних дітей і підлітків [2, ст. 148].

Фактор впливу на скоєння злочину від неповнолітньої особи виходять різні причини, включаючи неблагополучні умови в сім'ї, відсутність виховання, відсутність можливостей для освіти та розвитку, вплив поганого оточення та інше.

Така злочинність є серйозною проблемою, оскільки суб'єктами злочину виступають неповнолітні особи. Під особистістю дитини-

злочинця, ми бачимо соціально-небезпечного підлітка із соціально-психологічними та морально-правовими дефектами свідомості, що в умовах конкретної життєвої ситуації вчинив правопорушення або злочин.

Але, як показує практика, значна кількість дітей порушували громадянський порядок через відсутність належної виховної роботи, тому що з виховання виходять й інші гілочки розвитку злочинної діяльності неповнолітніх.

Сім'я – сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки [4]. Перше соціальне середовище дитини, а також перше слово, яке проходить на думку згадуючи виховання. У сім'ї закладаються основи світогляду, моральних цінностей та поведінки. В родині дитина отримує перші уроки життя, вчиться взаємодіяти з іншими людьми, дотримуватися правил і норм. Якщо в сім'ї панує атмосфера любові, взаєморозуміння та поваги, дитина виростає впевненою в собі, здатна до співпереживання та відповідальності.

Варто зауважити, що у соціально неблагополучних сім'ях часто панують садизм, знущання та жорстокість, які змушують підлітків тікати з дому. Так з'являються бездоглядні та безпритульні діти, що займаються бродяжництвом. Усе це плата за ті негативні процеси, які відбуваються в нашій країні й прямо впливають на становище неповнолітніх [3, ст. 298].

Але це не завжди є дійсним. Існують випадки, коли в неблагополучній родині виростили свідомі, розумні діти, що налаштовані на благополуччя свого життя, маючи відсутність бажання скоювати злочин. Так і навпаки у родині де панує добробут, дитина може мати схильність до скоєння злочину. Виховання це складний процес, навіть якщо на думку приходить сім'я, як фундамент виховання, вона не завжди ним є. Іноді дітей виховує вулиця чи певне коло осіб, з яким неповнолітній спілкується.

Неповнолітні мають меншу зрілість, тобто схильні до впливу оточення, а їхній мозок ще формується, отже опиратися на лише коло сім'ї безглуздо, тому що весь світ, все що є у світі, може впливати на світогляд неповнолітнього.

Злочинність серед неповнолітніх – це проблема, яка потребує комплексного підходу.

Численні розслідування випадків неповнолітньої злочинності показали, що такі порушення закону бувають чотирьох типів.

1. Випадковий – коли дитина потрапляє в невдалий збіг обставин, і не усвідомлюючи всіх наслідків, може переступити закон.

2. Нестійкий – іноді певна ситуація штовхає підлітків на злочиння, як наприклад, погана матеріальна забезпеченість або сильне бажання отримати щось.

3. Негативний – діти, яким властива надзвичайно агресивна поведінка і негативна спрямованість особистості, як правило, викликається певною психологічною травмою.

4. Злісний – неповнолітні злочинці, що володіють стійкою, антигромадською спрямованістю особистості [5].

Важливо розуміти, що причини цього явища різноманітні, і для їх усунення необхідна спільна робота сім'ї, школи, держави та громадянського суспільства. Аби знайти шляхи вирішення, як можна приборкати злочинність, треба поміркувати, що вплинуло на те, щоб неповнолітня особа вчинила злочин.

Отже, як і зазначалось це може бути несприятливе сімейне середовище, відсутність батьківської турботи, насильство, алкоголізм, наркоманія, а також:

- відсутність зайнятості суспільно-корисною працею;
- шкідливий вплив найближчого оточення та середовища, в якому зростає дитина;
- недоліки в роботі правоохоронців щодо заходів із попередження протиправних діянь неповнолітніх;
- не вживаються невідкладні та ефективні заходи, щоб виявити та притягнути до відповідальності повнолітніх, котрі створюють умови для втягнення дітей та підлітків у злочинну діяльність;
- відсутність системної уваги щодо проблем дитячої злочинності з боку держави та суспільства;
- провокування з боку повнолітніх до здійснення протиправних діянь неповнолітніми;
- несприятливий вплив ЗМІ, популяризація насилля, інстаграмна реальність, пропаганда вживання наркотичних засобів та алкоголю, раннього статевого життя, проституції, розбещення тощо;
- нестача або відсутність уваги й контролю з боку сім'ї та компетентних органів за дозвіллям, поведінкою, оточенням дітей та підлітків;
- неефективна превентивна діяльність з боку правоохоронних органів, яка в більшості випадків є формальною та епізодичною [6].

Щоб побороти злочинність неповнолітніх суспільство, насамперед, має йти на подолання перерахованих вище проблем. Перш за все це робота з сім'єю, створення програм підтримки сімей, консультації психологів, навчання батьківських навичок. Державна підтримка має значення, вона має включати консультації, соціальну допомогу багатодітним та малозабезпеченим сім'ям, а також програми попередження домашнього насильства. Цього не завжди достатньо,

треба аби батьки самі на основі якогось життєвого досвіду мали бажання розвиватися у напрямку виховання.

Переходячи до напрямку освіти, то це створення безпечного навчального середовища, розвиток соціальних навичок, профілактичні програми щодо алкоголізму, наркоманії, «булінгу», що наразі активно використовується у навчальних закладах. Школи повинні бути не лише місцем навчання, але й простором, де підлітки можуть знайти підтримку та натхнення.

Загалом, залежно від об'єкта індивідуальної профілактики (ступеня педагогічної занедбаності підлітка), профілактичну діяльність можна поділити на чотири види:

1) рання профілактика, тобто заходи переконання, подання допомоги неповнолітньому, який опинився у несприятливих життєвих умовах і вчиняє правопорушення некримінального характеру;

2) безпосередня профілактика, тобто комплекс заходів, що значно зменшують (нейтралізують) можливість виникнення у неповнолітнього внутрішньої схильності до антисоціальної поведінки, яка може перерости у спрямованість подальшого становлення на злочинний шлях;

3) профілактика на етапі злочинної поведінки (пенітенціарний вид профілактики);

4) запобігання рецидивним проявам з боку неповнолітніх, які були раніше засуджені (постпенітенціарний вид профілактики) [7, ст. 213].

Рання профілактика є одним з найважливіших етапів боротьби з злочинністю серед неповнолітніх. Подальші етапи включають безпосередню профілактику, профілактику перед злочинною поведінкою та профілактику рецидиву. Їх мета полягає в оздоровленні середовища та наданні допомоги неповнолітнім, які опинилися в несприятливих умовах життя та виховання, у попередженні злочинної поведінки неповнолітніх та у виправленні осіб із високим ступенем дезадаптації, які вчиняють правопорушення. Також важливо створити умови для виправлення осіб, які систематично порушують закон, та запобігти рецидиву серед підлітків, які раніше вчинили злочин [7, ст. 213].

Законодавство України, передбачає ряд засобів та покарань щодо боротьби зі злочинністю неповнолітніх. Використовуючи ці фактори, особливу увагу слід звернути на профілактику злочинності неповнолітніх, що включає заходи, спрямовані на виявлення, усунення, послаблення та нейтралізації факторів, а також на корекцію поведінки дітей, що спроможні вчинити злочин.

Неповнолітні злочинці мають деформовану правову орієнтацію та моральні цінності, що є їх характерною рисою. Вони часто не дотримуються правил та норм, що існують в суспільстві, вживають алкоголь та наркотики. Такі особи досить часто жебракують, займаються раннім статевим життям та спричиняють конфліктні ситуації. Порівняно

зі злочинністю дорослих, злочинність неповнолітніх має відмінну мотивацію. Дуже часто причиною злочинів є бажання самоствердитись, спосіб адаптації до складних умов життя, боротьба за виживання в будь-який спосіб, наслідування певних негативних авторитетів та бешкетництво [7, ст. 211].

Неповнолітні злочинці мають отримувати шанс на виправлення, а не лише каратися. Відновне правосуддя, що орієнтоване на відновлення відносин між підлітком, суспільством та потерпілими, може бути ефективним методом роботи з неповнолітніми.

Боротьба із злочинністю серед неповнолітніх – це довготривалий процес, який вимагає спільних зусиль усіх сторін: держави, освітніх установ, родин, громади та самого суспільства. Тільки через розвиток підтримуючого середовища, яке надає дітям шанс на гармонійний розвиток, можна забезпечити зменшення рівня злочинності. Кожен підліток має потенціал стати активним і корисним членом суспільства, якщо йому створити належні умови для росту, навчання та самореалізації.

### **Література:**

1. Злочинність неповнолітніх. URL: <https://ol.zt.court.gov.ua/sud0618/st/st>
2. Бортник А. С. Деякі аспекти Кримінальної політики щодо злочинності неповнолітніх. Юридичні науки Харківський національний університет імені В. Казаріна., 2023 р.
3. Пеньшина С. – ст. 33 гр. юридичного факультету. Злочинність неповнолітніх як наслідок неблагополуччя в сім'ї. Науковий керівник: к.ю.н., доцент Фідря Ю.О., Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. 2022р.
4. Сімейний кодекс., ст. 3 пункт 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
5. Злочинність серед неповнолітніх – основні причини. URL: <https://nyzhnosyrovatska.rada.today/2021/05/25/zlochynnist-sered-nepovnolitnikh-osnovni-prychyny/>
6. Підліткова злочинність: причини, відповідальність, попередження. URL: <https://osvita.in.ua/pidlitkova-zlochinnist-prichini-vidpovidalnist-poperedzhennja/>
7. Рогатинська Н., Войтюк Н. Кримінологічна характеристика і попередження злочинності неповнолітніх. Західноукраїнський національний університет. 2023 р.



**ЗВЕРНЕННЯ ПРОКУРОРА З КЛОПОТАННЯМ  
ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО  
ХАРАКТЕРУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ**

**Бібікова Маргарита Олександрівна**

*здобувач наукового ступеню доктора філософії*

*кафедри кримінального процесу*

*Національної академії внутрішніх справ*

*м. Київ, Україна*

Сьогодні спостерігається кримінальна активність серед дітей. Певною мірою про наведене свідчать дані судової статистики, відповідно до яких кількість кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення, вчинені неповнолітніми чи за їх участю, що перебували на розгляді місцевих загальних судів у 2023 році, збільшилася на 4,3% порівняно з попереднім роком і становила 4,4 тис. справ [1]. У таких провадженнях однією із форм закінчення досудового розслідування є складення і направлення прокурором до суду клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру (далі – ПЗВХ). Як наслідок судами у 2023 році ПЗВХ застосовано до 253 неповнолітніх, із них 150 підлітків було передано під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання. Застосовано застереження до 64 підлітків. Обмежено дозволя і встановлено особливі вимоги до поведінки щодо 28 неповнолітніх. Для виправлення, але на строк, що не перевищує 3-х років, до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків направлено 8 осіб [1].

Специфіка участі прокурора у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх обумовлена забезпеченням прав і законних інтересів таких осіб. Законодавець передбачив чимало процесуальних гарантій прав неповнолітніх учасників кримінального провадження. Серед яких серед іншого є передбачена у ч. 4 ст. 28 КПК України вимога щодо невідкладності здійснення кримінального провадження відносно неповнолітньої особи або за її участю та першочерговості його розгляду в суді. Тому неналежне процесуальне керівництво досудовим розслідуванням на етапі закінчення досудового розслідування може стати причиною тривалого здійснення аналізованих кримінальних проваджень. Адже звертає на себе увагу той факт, що оформлення з порушенням вимог процесуального законодавства підсумкових

документів стадії досудового розслідування тягне за собою повернення таких документів судом у підготовчому судовому засіданні прокурору для усунення допущених недоліків, що відповідно спричиняє необґрунтовані затримки у здійсненні кримінального провадження.

У цьому контексті аналіз судових рішень, ухвалених у підготовчому судовому засіданні та відображених у Єдиному державному реєстрі судових рішень, дозволяє нам виокремити деякі проблемні моменти у разі звернення прокурора з клопотанням про застосування ПЗВХ.

1. Неналежний суб'єкт процесуального оформлення клопотання про застосування ПЗВХ. Адже у випадках, передбачених § 2 глави 38 КПК України, у разі вчинення особою, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, прокурор затверджує складене слідчим, дізнавачем або самостійно складає клопотання про застосування до неповнолітнього ПЗВХ і надсилає його до суду. Однак у разі наявності підстав, визначених у ст. 497 КПК України, уповноваженим суб'єктом на складання такого клопотання виступає винятково прокурор.

Таке диференційоване визначення суб'єктів оформлення клопотання про ПЗВХ призводять до плутанини при направленні до суду клопотання належним суб'єктом. Так, суд у підготовчому провадженні повернув клопотання прокурору, мотивуючи своє рішення тим, що старший слідчий складала вказане клопотання щодо неповнолітнього, який на час вчинення кримінального правопорушення досяг віку, з якого настає кримінальна відповідальність, внаслідок чого застосування примусових заходів щодо нього було можливим тільки в порядку ст. 497 КПК України та відповідне клопотання міг скласти виключно прокурор [2].

2. Наступною вимогою до клопотання про застосування ПЗВХ згідно з ч. 1 ст. 292 КПК України є відображення у ньому інформації про захід виховного характеру, який пропонується застосувати. Про недотримання цієї вимоги свідчить ухвала, відповідно до якої суд у підготовчому судовому засіданні зауважив, що в клопотанні про застосування ПЗВХ рекомендується застосувати передачу неповнолітнього під нагляд батьків, однак не зазначено кому саме, не вказано прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання. Більше того в судовому засіданні було з'ясовано, що передати неповнолітнього під нагляд батьків неможливо, так як малолітній від матері відібраний на підставі розпорядження, а батько записаний зі слів матері на підставі ч. 1 ст. 135 Сімейного кодексу України. Приймаючи рішення про повернення клопотання про застосування ПЗВХ суд також справедливо прийняв до уваги постанову Пленуму Верховного суду України від 15 травня 2006 року № 2 «Про практику розгляду судами справ про

застосування примусових заходів виховного характеру», із змісту якої вбачається, що передача неповнолітнього під нагляд батьків або осіб, які їх замінюють допускається лише за наявності даних про те, що вони здатні забезпечити позитивний виховний вплив на нього та постійний контроль за його поведінкою [3].

3. Судовій практиці відомі випадки, коли суд повертав клопотання про ПЗВХ, мотивуючи необхідністю набуття неповнолітнім статусу обвинуваченого. Так, на стадії підготовчого судового засідання, суд вказав на неможливість призначення судового розгляду клопотання про застосування ПЗВХ, обґрунтовуючи своє рішення тим, що складенню та направленню прокурором на адресу суду клопотання про застосування до неповнолітнього ПЗВХ на підставі ст. 497 КПК України має передувати набуття неповнолітнім статусу обвинуваченого, тобто передача відносно нього обвинувального акту до суду в порядку, передбаченому ст. 291 КПК України та отримання відповідної згоди неповнолітнього обвинуваченого та його законного представника на застосування аналізованих заходів. Згідно реєстру матеріалів досудового розслідування, зауважує суд, неповнолітньому було повідомлено про підозру, а отже відповідно до положень ч. 1 ст. 42 КПК України він має статус підозрюваного, а не обвинуваченого, як того вимагають положення ст. 497 КПК України. Клопотання про застосування ПЗВХ не замінює собою обвинувальний акт, а тому суд вважає за необхідне повернути його прокурору для усунення недоліків [4]. Суд апеляційної інстанції не погодившись з висновками суду першої інстанції скасував вказану вище ухвалу [5]. Таким чином окреслене питання потребує уточнення в положеннях КПК України або відповідного роз'яснення Верховного суду з метою уникнення в подальшому такої неоднозначної судової практики.

4. У разі здійснення кримінального провадження щодо неповнолітнього, не слід забувати про позицію потерпілого та не допускати порушення балансу інтересів. І хоча законодавець не передбачає отримання згоди потерпілого під час досудового розслідування з приводу можливості застосування до підозрюваного заходів виховного характеру та звільнення від покарання у такий спосіб, тим не менш, на нашу думку, прокурор повинен враховувати позицію зазначеного учасника. Натомість прокурор самостійно визначає можливість звернення з таким клопотанням до суду (за відсутності заперечень підозрюваного та його законного представника), тим самим фактично ставить потерпілого перед фактом про прийняття вказаного рішення після виконання стороною обвинувачення вимог ст. 290 КПК України.

Таким чином законодавець виносить за дужки інтереси потерпілого в частині реалізації його прав. Підтвердженням анонсованої

проблематики є ухвала суду, із змісту якої вбачається, що у підготовчому засіданні представник неповнолітнього потерпілого заявив клопотання про повернення клопотання про застосування ПЗВХ прокурору, посилаючись серед іншого на те, що потерпілому кримінальним правопорушенням заподіяно шкоди, що виразилася у матеріальних витратах на медичні обстеження та лікування, а клопотання не відображає відомостей про розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (п. 7 ч. 2 ст. 291 КПК України) [2]. Отже, заявлена позиція потерпілого свідчить не тільки про допущення прокурором вимог процесуального закону, а і про його незгоду з такою формою закінчення досудового розслідування.

Викладене наводить на думку про необхідність доповнення положень КПК України у частині встановлення обов'язку для сторони обвинувачення отримання згоди потерпілого під час досудового розслідування з приводу можливості застосування до підозрюваного заходів виховного характеру.

### Література:

1. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2023 році. *Верховний суд*. URL: [https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new\\_folder\\_for\\_uploads/supreme/sud\\_pract/Analiz\\_statistika\\_kriminal\\_2023.pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Analiz_statistika_kriminal_2023.pdf)
2. Ухвала Сихівського районного суду м. Львова від 25 лютого 2020 року у справі № 464/6339/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88063627>
3. Ухвала Свалявського районного суду Закарпатської області від 29 січня 2020 року у справі № 306/1796/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87226159>
4. Ухвала Ленінського районного суду міста Кіровограда від 01 листопада 2023 року у справі № 405/4158/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114574483>
5. Ухвала Кропивницького апеляційного суду від 16 січня 2024 року у справі № 405/4158/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116521840>

## **ПРО ПІДСТАВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ АНТИКОНКУРЕНТНИХ УЗГОДЖЕНИХ ДІЙ**

**Вознюк Олександр Володимирович**

*аспірант кафедри права*

*Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет»  
м. Київ, Україна*

Проект нового Кримінального кодексу України, оприлюднений Робочою групою з питань розвитку кримінального права, передбачає криміналізацію антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання (статті 6.4.14–6.4.16) [1]. Однак у 2003 році частина таких діянь – змова про зміну чи фіксування цін, які визначалась злочинами (стаття 228 Кримінального кодексу України) були декриміналізовані у 2003 році, зокрема, на тій підставі, що передбачена адміністративна відповідальність суб'єктів господарювання за такі правопорушення відповідає характеру їх суспільної шкоди і є «достатньою з точки зору її каральної, виховної та превентивної функцій» [2, с. 1, 3]. То чи дійсно ситуація змінилась і є підстави для криміналізації цих правопорушень?

У доктрині кримінального права сучасні погляди на підстави криміналізації діянь, що знайшли відображення у вказаному проекті кодексу, відображають розуміння призначення кримінального закону як крайнього засобу у протидії негативним явищам у суспільстві, коли інші способи протидії є неефективними. Значною мірою таке розуміння знайшло відображення у рішенні Конституційного суду України від 27 жовтня 2020 року, який наголосив на важливості для дотримання принципу верховенства права при криміналізації діянь врахування таких підстав: значна (суттєва) суспільна небезпека відповідного діяння, його поширеність у суспільстві, неефективність інших правових засобів впливу на зазначені діяння, неефективності боротьби з ними менш репресивними методами [3].

Проектом кодексу пропонується визнати антиконкурентні узгоджені дії кримінально-караними діяннями у разі, якщо вони спричинили, щонайменше, суттєву майнову шкоду – приблизно більше 13,3 тис. грн. Такий відносно незначний розмір шкоди, за якого ці діяння стають кримінально караними, фактично охоплює всі види антиконкурентних узгоджених дій. Втім, вказана майнова шкода лише опосередковано і неповно відображає дійсну суспільну шкоду таких діянь. Безпосереднім об'єктом правової охорони норми права, яка забороняє антиконкурентні

узгоджені дії, є економічна конкуренція, як основний інструмент регулювання ринкової економіки, що забезпечує ефективність ринків, кращу якість, нижчі ціни, оптимальний розподіл ресурсів, інновації та виконує інші важливі функції, у сукупності забезпечуючи ефективний економічний розвиток і добробут суспільства [4, с. 233–238]. На наш погляд, було би правильно розглядати характер суспільної небезпеки таких діянь у самому їх негативному впливі на конкуренцію, як важливу соціальну цінність, і при визначенні підстав їх криміналізації враховувати ступінь такого впливу, який відрізняється в залежності від виду та предмету узгоджених дій, а також наявність інших підстав, оскільки суспільна шкода чи небезпечність діяння є не єдиною підставою.

Так, узгоджені дії між конкурентами (горизонтальні узгоджені дії) є потенційно найбільш шкідливими для конкуренції. Особливо це стосується, так званих, жорстких картелів – узгоджених дій конкурентів про фіксування цін, розподіл ринків, обсяги виробництва/продажу, маніпулювання заявками у конкурсних процедурах закупівлі чи продажу, які найбільше обмежують і навіть усувають конкуренцію, у зв'язку з чим вони за своїм предметом вважаються антиконкурентними *per se* [5, с. 5]. Саме такі дії визначені як злочини у багатьох країнах Європи.

Порівняно з узгодженими діями конкурентів узгоджені дії між суб'єктами господарювання, які перебувають у відносинах продавець-покупець (вертикальні узгоджені дії), мають менший потенціал завдати шкоди конкуренції. Навіть попри певне її обмеження, зумовлене такими узгодженими діями, вони сприяють більшій ефективності ринків і забезпечують додаткові вигоди споживачам (напр. угоди селективної, ексклюзивної або монобрендової дистрибуції, франчайзинг, мерчандайзинг). Такі узгоджені дії вважаються антиконкурентними лише тоді, коли негативні ефекти обмеження конкуренції переважають їхні позитивні ефекти для ринку і споживачів.

Також важливе значення має те, що для багатьох узгоджених дій (за винятком жорстких картелів) характерним є те, що їхні учасники не мають наміру порушувати встановлену законом заборону антиконкурентних узгоджених дій, а переслідують легітимну економічну мету. Так, вертикальні узгоджені дії, як правило, передбачають просування виробником конкурентної стратегії на нижні рівні торгівлі, що обмежує внутрішньобрендову конкуренцію, але посилює міжбрендову конкуренцію в цілому на ринку. Причина антиконкурентного ефекту таких узгоджених дій часто полягає у тому, що він проявляється за певних ринкових обставин і його важко передбачити у зв'язку зі складністю необхідного для такої оцінки економічного аналізу.

З огляду на вказані вище обставини для запобігання цим правопорушенням достатньо ефективними є ті засоби адміністративно-правового регулювання, які включають детальне урегулювання правил здійснення таких видів узгоджених дій, методичне забезпечення, можливість суб'єктів господарювання отримати висновки або дозвіл Антимонопольного комітету на такі дії. У разі ж виникнення антиконкурентного ефекту внаслідок вчинення таких дій доказування їх узгодженості, як правило, не викликає труднощів, оскільки відповідні умови співробітництва зазвичай фіксуються у договорах та офіційному листуванні учасників узгоджених дій.

Тому криміналізація некартельних горизонтальних узгоджених дій і вертикальних узгоджених дій може бути непропорційним втручанням держави у ці відносини.

Важливе значення також має та обставина, що оскільки оцінка антиконкурентного характеру більшості узгоджених дій, окрім картельних, здійснюється на основі переваги негативних чи позитивних ефектів, на практиці це створює доволі широку зону юридичної невизначеності меж правомірної і забороненої поведінки, тому що така оцінка залежить від значної кількості зовнішніх ринкових факторів, які не завжди можуть бути точно визначені учасниками узгоджених дій через брак ринкової інформації і наявних для цього ресурсів. Зазначене виглядає серйозною перешкодою для їх криміналізації.

На відміну від таких узгоджених дій, антиконкурентний характер жорстких картелів презюмується і є очевидним для їх учасників, які свідомо вчиняють таке правопорушення. Тому такі правопорушення зазвичай є таємними, що породжує широкий комплекс проблем у протидії їм в рамках адміністративно-правового регулювання. Зокрема, це пов'язано з неможливістю одержання Антимонопольним комітетом прямих доказів змови, високим ризиком помилковості його рішень, прийнятих на підставі непрямих доказів, особливо враховуючи, що Антимонопольний комітет поєднує функції слідства, обвинувачення і суду. Тому криміналізація жорстких картелів могла би сприяти вирішенню цих проблем.

Корисними для з'ясування наявності підстав криміналізації є дані Антимонопольного комітету. У 2020 році було припинено 877 антиконкурентних узгоджених дій [6, с. 150]. У 2021 – 920, у 2023 – 1020 [7, с. 81]. Такі правопорушення є найчисленнішими і становлять понад 50% у структурі усіх припинених Антимонопольним комітетом порушень [6, с. 150; 7, с. 8]. І що важливо, переважна їх більшість були саме жорсткими картелями – більше 97% [7, с. 81]. Однією з причин цього можна назвати те, що адміністративні штрафи на юридичних осіб не забезпечують достатньої ефективності у протидії жорстким картелям,

і допоки перед менеджерами компаній не постане загроза кримінальної відповідальності проблема картелів не буде ефективно вирішена.

Таким чином, можна зробити висновок, що до питання криміналізації антиконкурентних узгоджених дій слід підходити більш виважено, і прийняттю такого рішення має передувати належний аналіз наявності підстав для криміналізації тих чи інших видів антиконкурентних узгоджених дій.

### **Література:**

1. Проект кримінального кодексу України станом на 1 серпня 2024 року. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf> (дата звернення 01 грудня 2024 року)

2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України» № 2073 від 20 серпня 2002 року. URL: [https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_2?pf3516=2073&skl=5](https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2073&skl=5) (дата звернення 03 грудня 2024 року)

3. Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 2020 року №13-п/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20/conv#Text> (дата звернення 05 грудня 2024 року)

4. Базилевич В.Д. Економічна теорія. Політекономія. Практикум: навч. посіб. За ред. В.Д. Базилевич. К. : Знання, 2010. – 494 с.

5. OECD. Review of the Recommendation of the Council concerning Effective Action against Hard Core Cartels. Report by the Secretariat. URL: [https://one.oecd.org/document/DAF/COMP\(2019\)13/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DAF/COMP(2019)13/en/pdf) (дата звернення 03 грудня 2024 року)

6. Річний звіт Антимонопольного комітету України за 2021 рік. URL: [tps://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/627/ccbc/c10/627ccbc10ef3d640199715.pdf](https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/627/ccbc/c10/627ccbc10ef3d640199715.pdf) (дата звернення 06 грудня 2024 року)

7. Річний звіт Антимонопольного комітету України за 2023 рік. URL: <https://amcu.gov.ua/pro-nas/zvitnist/richni-zviti/zvit-2023> (дата звернення 06 грудня 2024 року)



## **I. АМІН: ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВИЙ ЗВ'ЯЗОК ЖАГИ ДО ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ТА ВТРАТОЮ ВЛАДИ**

**Гнатенко Микита Петрович**

*студент першого року навчання третього (освітньо-наукового) рівня  
за спеціальністю 081 Право  
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара  
м. Дніпро, Україна*

Проблематика злочинів проти людяності вирізняється актуальністю протягом усієї історії людства. При цьому, слід зауважити, що, вдаючись до вчинення зазначених злочинів, різні лідери переслідують єдину мету, яка спрямована на: 1) знищення опозиції; 2) боротьбу зі свідомими громадянами; 3) придушення будь-якої непокори з метою набуття «абсолютної» влади. Крім того, такі політичні діячі, як правило, не зупиняються на злочинах проти власного народу. Історія містить чимало фактів, коли диктатори, встановивши власний порядок у країні, поширюють його й на сусідні країни.

Яскравим прикладом тут слугує політична діяльність угандійського диктатора І. Аміна, який, скоївши численні злочини проти людяності в Уганді, згодом розв'язав війну проти Танзанії: «Прийшовши до влади в Уганді в 1971 році, Іді Амін створив кілька нових силових структур, які підпорядковувалися безпосередньо йому, в тому числі Відділ громадської безпеки та Державне науково-дослідне бюро. Разом з військовою поліцією ці сили безпеки вбили близько 10 000 угандійців протягом першого року правління Аміна. Протягом наступних кількох років ще більше угандійців стали жертвами поплічників Аміна, шукали притулку в сусідніх країнах або переховувалися в Уганді. У звіті Комітету з міжнародних прав людини Асоціації адвокатів Нью-Йорка кількість жертв терору Аміна оцінюється від 100 000 до 500 000 осіб. За часів режиму Аміна загинуло багато видатних угандійців, зокрема голова Верховного суду Бенедикто Ківанука та англіканський архієпископ Джанані Лувуум.

У 1972 році Амін наказав вислати 70 000 громадян Уганди азійського походження та експропріювати їхню велику власність, включаючи

5 655 фірм, фабрик і ферм, а також особисті речі на суму 400 мільйонів доларів США» [1] [переклад наш – М. Г.].

Як бачимо, диктатор І. Амін велике значення приділяв силовим структурам і військовій поліції. Загалом слід зауважити, що, прийшовши до влади, політичні діячі-диктатори намагаються підпорядкувати собі усі її гілки. Так, найважливішим, на мою думку, у контексті встановлення сталого режиму є отримання повної влади над:

1) парламентом (зазвичай диктатори використовують фальсифікації під час виборів або забороняють опозиційним партіям брати в них участь; якщо партія диктатора отримує більшість, це дає змогу провадити виключно «власну» політику, зокрема й законодавчі кроки, які зреалізуються у скоєнні злочинів проти людяності);

2) судами (з метою боротьби з опозиціонерами та активістами, які несуть загрозу режиму (йдеться про фабрикування справ); також підпорядковані суди не будуть розглядати порушення, які вчиняють проурядові сили, що дає карт-бланш диктаторам на застосування сили проти будь-кого, хто нестиме загрозу);

3) поліцією, військами, силовими структурами загалом (силовий блок – це основа, на якій тримається кожен диктаторський режим; прихильність поліцейських, військових дозволяє диктатору придушувати протести, провадити власну політику, при цьому, як правило, саме силові структури беруть участь у злочинах проти людяності; така підтримка може стати передумовою до поширення цих злочинів на інші країни, які можуть стати мішенню диктатора);

4) засобами масової інформації (на мою думку, це є чи не найважливішою сферою, яка може допомагати диктатору й впливати на громадян країни. Зокрема, завдяки пропаганді у ЗМІ лідер може виправдати будь-який злочин, спрямувати суспільну думку у необхідне йому русло та отримати підтримку власних злочинних дій.

Слід виокремити 3 етапи насильства під час правління І. Аміна, на чому, зокрема, акцентували увагу такі дослідники, як Т. Avirgan і М. Honey:

1) прийшовши до влади, І. Амін спочатку спрямував насильство проти силового блоку: «Перша фаза була спрямована проти збройних сил і поліції, і відбувалася як серія масових вбивств у казармах. Спочатку мішенями були солдати з племен ачолі, лангі та інших, які вважалися лояльними до Оботе. На початку правління Аміна, з січня по травень 1971 року, було вбито кілька сотень таких офіцерів. Однак масові чистки ачолі і лангі в армії і поліції досягли піку в період з травня по липень 1971 року. За оцінками, 5,000–6,000 угандійців з цих сил загинули, в тому числі під час масових вбивств у казармах у Мбарарі (близько 150–250 вбитих), Морото (близько 120 вбитих), Джінджа (близько

800 вбитих або зниклих безвісти) та на складі боєприпасів у Магамазі (близько 50 вбитих)» [2] [переклад наш – М. Г.];

2) друга фаза була спрямована проти цивільних громадян: «Солдати не лише виконували накази Аміна вбивати, але й указ 1971 року надав військовим повноваження затримувати будь-кого, кого вони вважали винним у підбурюванні до заколоту. Тому солдати часто на власний розсуд вбивали тих, кого вважали частиною опозиції, або зловживали своєю владою, обираючи мішенню для вбивства людей як засіб владнати особисту вендету. Хоча племена, які вважалися нелояльними до Аміна, такі як ачолі та лангі, стали першими об'єктами гніву Аміна, майже кожна етнічна група стала мішенню для вбивств до того часу, як він втратив владу» [2] [переклад наш – М. Г.];

3) третя фаза припала на кінець правління І. Аміна: «Були проведені додаткові етнічні чистки у збройних силах і різко зросла кількість жертв серед цивільного населення, оскільки повстанські рухи проти режиму Аміна набирали силу. У 1978 році танзанійські солдати виявили тіла 120 загиблих угандійських солдатів неподалік від кордону Танзанії з Угандою...» [2] [переклад наш – М. Г.].

Оскільки Танзанія допомагала угандійській опозиції, І. Амін вирішив скористатися можливістю й розпочав війну із сусідньою країною. Диктатор розумів, що ворожий до нього осередок на території іншої країни несе постійну загрозу для його режиму, тому він прийняв рішення про вторгнення до Танзанії. Однак, об'єднана опозиція разом із танзанійською армією пішли у контрнаступ, що й призвело до звільнення Уганди від диктаторського режиму: «За підтримки танзанійської армії Фронт національного визволення Уганди скинув Іді Аміна в результаті перевороту 11 квітня 1979 року. За рік до цього Амін переслідував політичних дисидентів у Танзанії, а згодом вторгся в регіон Кагера вздовж західного узбережжя озера Вікторія в Танзанії. Участь Танзанії в перевороті почалася як кампанія з повернення цієї території, але закінчилася тим, що танзанійські війська воювали з Фронтом національного визволення Уганди аж до Кампали, щоб повалити Аміна» [2] [переклад наш – М. Г.].

Як бачимо, І. Амін втратив владу у збройній боротьбі. Проте, незважаючи на скоєні злочини, він не був притягнений до відповідальності: «Дуже шкода, що смерть наздогнала Іді Аміна раніше, ніж правосуддя», – сказав Р. Броуді, директор відділу спеціальних розслідувань Human Rights Watch. «Амін був відповідальний за масові вбивства і вигнання азіатської громади своєї країни, але йому вдалося уникнути розплати» [1] [переклад наш – М. Г.].

Отже, приклад І. Аміна, який останні роки життя провів у Саудівській Аравії, демонструє, що жага до знищення опозиції, навіть розташованої за кордоном, виявилася помилкою й призвела до втрати диктатором

влади у власній країні. Однак слід зазначити, що притягнути до відповідальності таких диктаторів за скоєння злочинів проти людяності доволі складно.

### **Література:**

1. Uganda: Idi Amin Dies Without Facing Justice. URL: <https://www.hrw.org/news/2003/08/18/uganda-idi-amin-dies-without-facing-justice>.

2. Uganda: Idi Amin. URL: [https://sites.tufts.edu/atrocityendings/2019/12/20/uganda-idi-amin/#\\_edn1](https://sites.tufts.edu/atrocityendings/2019/12/20/uganda-idi-amin/#_edn1).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-75>

## **ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОЦЕДУРИ ОГолоШЕННЯ ОСІБ У МІЖНАРОДНИЙ РОЗШУК**

**Говорун Євгенія Олексіївна**

*доктор філософії,*

*начальник відділу міжнародно-правового співробітництва*

*Харківської обласної прокуратури*

*м. Харків, Україна*

З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну та введення воєнного стану все більша частина населення України мігрує за кордон. Особливо «праглі» до виїзду за межі країни особи, які вчинили кримінальні правопорушення та мають мету уникнення притягнення їх до кримінальної відповідальності. Хоча законодавцем у КПК України передбачено можливість оголошення особи у міжнародний розшук, проте така процедура не деталізована законодавцем, що у свою чергу викликає купу запитань на практиці.

Не так багато науковців у своїх дослідженнях розкривали теми міжнародного розшуку. Окремі питання міжнародного розшуку досліджували М. Погорєцький, О. Старенький, В. Галаган, О. Верещак, Н. Ахтирська та інші науковці. Проте, недостатня увага вітчизняних науковців в умовах постійних змін кримінального процесуального законодавства в Україні зумовлює необхідність більш глибокого вивчення вказаного питання.

Хоча сама процедура оголошення особи в міжнародний розшук чинним КПК не передбачена, водночас слід зазначити, що винесення

постанови слідчим, прокурором у кримінальному провадженні ще не дорівнює перебуванню такої особи у міжнародному розшуку.

Дійсно чинними нормами КПК України чи іншими нормативно-правовими актами не встановлено з якого моменту особа вважається такою, яка перебуває у міжнародному розшуку. На невизначеність моменту, з якого саме підозрюваний вважається оголошеним у міжнародний розшук також звертав увагу у своїх дослідженнях О. Бойко [2, с. 259].

Так, відповідно до пункту 2 Розділу II Інструкції про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол, (далі – Інструкція) серед цілей міжнародного співробітництва з використанням інформаційної системи Інтерполу є установа місцезнаходження осіб, які розшукуються, з метою їх затримання, арешту, обмеження свободи пересування та подальшої видачі (екстрадиції) [3].

Надсилання запиту про публікацію Генеральним секретаріатом Інтерполу Червоного оповіщення (RED NOTICE) зокрема і являє собою міжнародний розшук у класичному його розумінні.

Проте, якщо нас цікавить сама процедура оголошення особи в міжнародний розшук, то більш детально її регламентує Розділ IV Інструкції.

Для запиту публікації Генеральним секретаріатом Інтерполу Червоного оповіщення правоохоронний орган України надсилає уповноваженому підрозділу формуляр для запиту публікації Червоного оповіщення, а також інформацію та необхідні документи, серед яких зокрема – завірену копію постанови про оголошення розшуку особи та завірену копію ухвали слідчого судді про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [3].

Перш за все, відповідно до ст. 281 КПК України якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме або він виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України чи за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови його належного повідомлення про такий виклик, слідчий, прокурор оголошує розшук такого підозрюваного [4].

Далі по процедурі згідно з ч. 6 ст. 193 КПК України слідчий суддя, суд розглядає клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та може обрати такий запобіжний захід за відсутності підозрюваного, обвинуваченого лише у разі доведення прокурором наявності підстав, передбачених статтею 177 цього Кодексу, а також наявності достатніх підстав вважати, що підозрюваний, обвинувачений виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою

України державою-агресором, та/або оголошений у міжнародний розшук [4].

Тобто, постанова в порядку ст. 281 КПК України та ухвалу суду в порядку ч. 6 ст. 193 КПК України є основними серед документів для ініціювання питання про Публікацію Червоного оповіщення.

Вже потім, відповідно до Інструкції запит про публікацію Генеральним секретаріатом Інтерполу Червоного оповіщення надсилається уповноваженим підрозділом за умови його погодження із центральним органом України щодо видачі особи (екстрадиції) і повідомлення ним про намір надіслати запит про видачу (екстрадицію) особи, яка розшукується, у разі її арешту, затримання чи встановлення місцезнаходження на території іноземної держави [3].

Центральними органами в Україні у сфері міжнародного співробітництва під час кримінального провадження є Офіс Генерального прокурора, Міністерство юстиції України (у визначених законом випадках) [1, с. 9].

Відповідно до п. 8.1 наказу Генерального прокурора від 12.09.2023 № 258 «Про організацію роботи органів прокуратури України у сфері міжнародного співробітництва» обласними прокуратурами за зверненням Офісу Генерального прокурора вивчається та надається висновок про обґрунтованість ініціювання питання про публікацію Генеральним секретаріатом Інтерполу Червоного оповіщення щодо особи або подальшого обміну інформацією про таке опубліковане оповіщення в інформаційній системі Інтерполу, в яких, серед іншого, відображати відомості про перебіг строку давності притягнення особи до кримінальної відповідальності, позицію процесуального керівника у кримінальному провадженні щодо наміру запитувати видачу особи (екстрадицію) з долученням засвідчених копій ухвали слідчого судді про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, повідомлення про підозру та документів, які підтверджують факт його вручення [5].

З урахуванням чого, можна дійти висновку, що процедура оголошення особи в міжнародний розшук виглядає наступним чином:

- повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення та з урахуванням обставин, передбачених ст. 281 КПК України слідчим, прокурором виноситься постанова про оголошення особи у міжнародний розшук;
- отримання ухвали суду в порядку ч. 6 ст. 193 КПК України про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою;
- запит про публікацію Генеральним секретаріатом Інтерполу Червоного оповіщення до уповноваженого підрозділу міжнародного поліцейського співробітництва;

– опрацювання уповноваженим підрозділом міжнародного поліцейського співробітництва матеріалів запиту на публікацію, отримання погодження від Центрального органу та їх направлення на публікацію Генеральним секретаріатом Інтерполу;

– публікація Генеральним секретаріатом Інтерполу Червоного оповіщення.

Таким чином, лише після публікації Генеральним секретаріатом Інтерполу Червоного оповіщення особа може вважатися такою, яка перебуває у міжнародному розшуку.

### **Література:**

1. Басиста І. В., Галаган В. І., Калачова О. М., Максимів Л. В. Міжнародний розшук та видача особи, яка вчинила кримінальне правопорушення : навч. посіб. Київ, 2016. 277 с.

2. Бойко О. Проблемні аспекти оголошення підозрюваного в міжнародний розшук *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 2. С. 255–262.

3. Інструкція про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол : затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора, Національного антикорупційного бюро України, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 17.08.2020 № 613/380/93/228/414/510/2801/5 // Законодавство України / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0849-20#Text>

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року. № 4651–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

5. Про організацію роботи органів прокуратури України у сфері міжнародного співробітництва Наказ Генерального прокурора від 12.09.2023 № 258. // Законодавство / нормат. акти прокур. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/normativni-dokumenti-prokuraturi>

## **ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛІДЕРА ЗЛОЧИННОГО УГРУПОВАННЯ**

**Гресь Юлія Олегівна**

*кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри криміналістики, детективної  
та оперативно-розшукової діяльності  
Національного університету «Одеська юридична академія»  
м. Одеса, Україна*

**Донець Катерина Олексіївна**

*студентка III курсу  
факультету адвокатури та антикорупційної діяльності  
Національного університету «Одеська юридична академія»  
м. Одеса, Україна*

Лідер злочинного угруповання – це особа, яка відіграє ключову роль у функціонуванні, організації та виживанні кримінальної структури. Характеристика лідера злочинного угруповання багатогранна, охоплює психологічні, організаційні та поведінкові риси, які дозволяють їм зберігати контроль і вплив на своїх підлеглих. Ці лідери часто демонструють поєднання прагматизму, хитрості й авторитаризму, що дозволяє їм ефективно орієнтуватися у злочинному середовищі. Їхня роль не лише управлінська, але й передбачає прийняття стратегічних рішень і забезпечення дисципліни у групі.

Згідно зі статтею 27 Кримінального кодексу України лідером злочинного угруповання вважається її організатор, тобто особа, яка організувала вчинення кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням. Організатором також є особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організовувала приховування кримінально протиправної діяльності організованої групи або злочинної організації [1].

А. І. Плосконос зазначає, що при формуванні уявлення про особу лідера злочинного угруповання слід враховувати такі інформаційні складові, як: «соціально-демографічні дані (прізвище, ім'я, по батькові, вік, місце народження, місце проживання, рідна мова, освіта, професія, рід занять, місце роботи, посада, трудовий стаж, сімейний стан, матеріальний стан, житлові умови); суспільно-небезпечні ознаки



(злочинний досвід, наявність судимостей, сфера кримінальної діяльності, місце у злочинній ієрархії та виконувана роль у складі організованої групи чи злочинної організації); психологічні риси та властивості (психологічна характеристика особи злочинця, ставлення до злочинної діяльності, поведінка під час розслідування, погляди, переконання та ціннісні моральні орієнтири); інтелектуальні характеристики (можливість особи до стратегічного мислення, можливість побудови аргументів та контраргументів під час допиту); індивідуальні особливості зовнішності особи (особливі прикмети, зріст, статура та інші фізичні дані); юридичні ознаки (правовий статус особи, її права, свободи, обов'язки й законні інтереси, а також гарантії правового статусу)» [3, с. 61–63].

Щоб стати лідером злочинного угруповання, особа повинна володіти певними якостями, такими як: особисті соціально-психологічні якості, зокрема стійкі кримінальні установки, високий рівень ініціативи та активності, досвід та навички організації діяльності, зацікавленість у досягненні цілей групи, розуміння групових справ, достатні соціальні навички та особиста привабливість, а також висока репутація та авторитетний статус у групі. Лідерство по суті є результатом поєднання об'єктивних (інтереси, цілі, потреби і завдання групи в тій чи іншій ситуації) і суб'єктивних (особистісні властивості особи-лідера) факторів.

У більшості випадків лідер злочинного угруповання виступає організатором. Розглядаючи визначення організатора злочину відповідно до ст. 27 КК України, за вказаним критерієм можна виділити основні риси та характерні види діяльності, які властиві організатору злочинних угруповань.

По-перше, організатор, за загальним правилом, є головною особою, яка розробляє детальний план дій угруповання, враховує можливі ризики та визначає методи їх мінімізації. Він забезпечує узгодженість дій усіх учасників, створюючи стратегію, яка дає змогу досягти поставлених цілей з мінімальними ризиками для членів злочинної групи. Лідер групи бере на себе обов'язки зі встановлення місця, способу і часу учинення злочину, здійснює його підготовку, розподіляє ролі та проводить інструктаж виконавців, контролює хід злочинної діяльності. Він слідкує за дотриманням розроблених планів і у разі необхідності – вносить корективи для досягнення кращих результатів. Окрім того, зазвичай, саме організатор злочинного угруповання встановлює правила злочинної поведінки у середині угруповання та слідкує за їх виконанням, вирішує конфлікти між членами такого угруповання, заохочує та карає членів угруповання.

По-друге, однією з найважливіших функцій організатора є матеріальне забезпечення угруповання необхідними ресурсами, що

можуть включати фінансове забезпечення, зброю, транспортні засоби та інші засоби, які полегшують виконання злочинних дій. Він також підтримує канали постачання ресурсів і створює резерви для можливих непередбачуваних ситуацій. Як зазначав Костенко М. В., лідер злочинного угруповання «акумулює кошти злочинної групи, здійснює збереження й визначає порядок їх використання на потреби організації, займається розподілом доходів між учасниками групи відповідно до їх становища й виконуваної роботи» [2, с. 170].

По-третє, організатор забезпечує захист угруповання в цілому та конфіденційність інформації, що може викрити діяльність групи, та контролює канали комунікації – лідер здійснює контроль за тим, щоб конфіденційна інформація не потрапляла до сторонніх осіб, а також запроваджує заходи щодо збереження анонімності членів угруповання. Організатор групи, як правило, забезпечує захист її від викриття й притягнення членів групи до кримінальної відповідальності. Задля того, щоб захистити угруповання від відповідальності, організатор встановлює особисті зв'язки із впливовими особами, такими як, корумпованими чиновниками, які можуть допомогти у веденні діяльності, приховуванні злочинів або уникненні покарання. Це дає можливість зміцнити вплив угруповання і забезпечити його виживання навіть на фоні боротьби за сфери впливу між злочинними угрупованнями та в умовах активної протидії організованих злочинній діяльності з боку правоохоронних органів.

Таким чином, можна зробити висновок, що лідер (організатор) злочинного угруповання займає найважливіше місце у структурі злочинного угруповання, оскільки саме йому притаманні найважливіші функції, що забезпечують існування злочинної групи, такі як розробка плану злочину, забезпечення належного його виконання, у тому числі, матеріальне забезпечення, захист від викриття та притягнення до відповідальності. Завдяки особистим якостям – кримінальним установкам, ініціативності, досвіду, соціальним навичкам та здатності до стратегічного мислення – лідер забезпечує не тільки організаційний, але й психологічний вплив на угруповання, що підтримує дисципліну та єдність у досягненні спільних кримінальних цілей. Це робить його центральною фігурою у діяльності злочинного угруповання і ставить перед криміналістичною наукою завдання, пов'язане із необхідністю вивчення лідера злочинного угруповання та врахування його особливостей при розробці тактичних та методичних рекомендацій із розслідування злочинної діяльності організованих злочинних угруповань.

### Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Костенко М.В. Психологічні аспекти структури організованих злочинних груп корисливо-насиленницької спрямованості. *Кримінальне право, кримінологія, криміналістика*. 2014. № 4. С. 169–174.
3. Плосконос А.І. Тактика допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій: дис. ... док. філософ.: 081 «Право». Київ, 2022. 253 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-77>

## ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

**Ємельянов Роман Олександрович**

*доктор філософії за спеціальністю 081 «Право»,  
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності  
та інформаційної безпеки факультету № 3  
Донецького державного університету внутрішніх справ  
м. Кропивницький, Україна*

Умови сьогодення вимагають використання ефективних шляхів у боротьбі зі злочинністю та під час розслідування кримінальних правопорушень. Одним із дієвих способів такого розслідування є процедура *in absentia*.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 297-1 КПК України спеціальне досудове розслідування (*in absentia*) здійснюється стосовно одного чи декількох підозрюваних згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК [1], та полягає у його проведенні за відсутності підозрюваного.

Зазначена процедура застосовується у разі вчинення особою певних видів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 297-1 КПК України та до підозрюваного, який переходується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук [1].

Не дивлячись на те, що процедура *in absentia* здійснюється за відсутності підозрюваного, законодавцем передбачено ряд додаткових гарантій дотримання його прав.

Чинний КПК України надає особам, стосовно яких ведеться спеціальне досудове розслідування, широкий спектр процесуальних гарантій із обмеженням прав і свобод лише у випадку проведення певних процесуальних дій і ухваленні процесуальних рішень. Чинним процесуальним законодавством гарантовано особі, щодо якої передбачається проведення спеціального досудового розслідування, реалізацію права на захист в обов'язковому порядку; для задоволення клопотання слідчий або прокурор повинні довести, що особа переховується від органів досудового розслідування, суду або оголошена в міжнародний розшук; у випадку ч. 5 ст. 139 КПК України, коли особа злісно ухиляється від прибуття на виклик слідчого, слідчого судді, суду, є підстави для проведення спеціального досудового розслідування; під час задоволення клопотання суд має оцінити наявність достатніх доказів для прийняття процесуального рішення [2, с. 277].

Так, *in absentia* в обов'язковому порядку розпочинається виключно за ухвалою слідчого судді. При цьому, слідчий та прокурор мають обґрунтувати своє клопотання до слідчого судді, в частині того, що підозрюваний дійсно переховується на тимчасово окупованій території та уникає брати участь під час досудового розслідування. У своєму клопотанні слідчий має довести, що особа належним чином була повідомлена про необхідність з'явитись для проведення процесуальних та слідчих (розшукових) дій, зокрема надати інформацію про розміщення повісток на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора України та у газеті «Урядовий кур'єр». На нашу думку, судовий контроль є ефективною гарантією захисту прав підозрюваного під час такого виду досудового розслідування, однак викликає дуже багато запитань таких шлях повідомлення особі про початок спеціального досудового розслідування.

З огляду на позицію ЄСПЛ доцільним є не автоматичне визнання особи ознайомленою після опублікування повідомлень у встановлених засобах масової інформації та на вебсайті Офісу Генерального прокурора, а саме обов'язок доведення в кожному окремому випадку можливості особи ознайомитися з вказаною інформацією. Проте на практиці доказування практичної можливості особи ознайомитися з цією інформацією є неможливим через відсутність офіційного зв'язку з представниками тимчасово окупованих територій та складність взаємодії з представниками держави-агресора. Проблемним є й те, що вебсайт Офісу Генерального прокурора та відповідні офіційні ЗМІ є вузькоспеціалізованими джерелами та реальне ознайомлення з повісткою про виклик на цих ресурсах сторонньої особи малоімовірне, у зв'язку з чим це положення є суто формальним [3, с. 63]. Відмітимо, що до моменту дотримання засади невідворотності кримінального покарання, підозрювана особа, має бути належним чином повідомлена та сповіщена про свій процесуальний статус у інституті спеціального досудового розслідування.

Іншою додатковою гарантією захисту прав осіб, які переховуються від органів досудового розслідування і відносно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування є обов'язкова участь захисника.

Окремої уваги заслуговують особливості участі захисника в межах спеціального досудового розслідування. Згідно зі ст. 52 КПК України, участь захисника є обов'язковою в кримінальному провадженні щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження, – з моменту прийняття відповідного процесуального рішення. При цьому відповідно до ч. 1 ст. 297-3 клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування розглядається слідчим суддею не пізніше десяти днів з дня його надходження до суду за участі особи, яка подала клопотання, та захисника. Якщо підозрюваний самостійно не залучив захисника, слідчий суддя зобов'язаний вжити необхідних заходів для залучення захисника. З цього можна зробити висновок, що в ст. 52 КПК України обов'язкова участь захисника повинна бути забезпечена з моменту прийняття відповідного процесуального рішення, а саме: винесення ухвали про дозвіл на здійснення спеціального досудового розслідування. У ст. 297-3 КПК України зазначено про обов'язкову участь захисника вже на стадії розгляду клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, що не узгоджується з положеннями ст. 52 КПК України [3, с. 64].

Під час спеціального досудового розслідування, підозрюваний не може надавати будь які усні або письмові пояснення з приводу підозри, не збирає і не подає докази оскільки переховується від органів досудового розслідування і суду. Виходить, що підозрюваний не може повноцінно реалізувати своє право на захист із власної волі, так, як бажаючи уникнути кримінальної відповідальності він переховується та перебуває у розшуку.

Погодимося із тим, що реалізація прав – це правомірна діяльність самого підозрюваного з використання ним своїх прав у кримінальному провадженні. Цій діяльності передують знання підозрюваним змісту та меж своїх прав і самого порядку їх використання. Гарантіями реалізації прав підозрюваного стають, відповідно, кореспондовані ним обов'язки інших осіб, які здійснюють кримінальне провадження або беруть у ньому участь чи залучаються до нього [4, с. 4].

У спеціальному досудовому розслідуванні захисник призначається за рахунок держави, і є «провідником» між слідчим і підозрюваним. Проте, ефективність його участі викликає сумніви через те, що захисник жодного разу не бачив свого клієнта, відповідно він не знає його позицію щодо того кримінального правопорушення, яке йому інкримінують. Фактично роль захисника у такому виді досудового розслідування зводиться лише до того, щоб отримувати процесуальні документи, які виносяться слідчим, при цьому реалізація підозрюваним своїх прав

відбувається виключно шляхом особистого сприйняття певної інформації.

У будь-якому кримінальному провадженні адвокат має займати активну позицію стосовно захисту прав свого клієнта, однак у спеціальному досудовому розслідуванні це майже не можливо. Задля покращення процесуального становища підозрюваного та повноцінного забезпечення його прав за умови ведення спеціального досудового розслідування, в нинішніх умовах воєнного часу, на нашу думку, було б доречним запровадити необхідність звітування Раді адвокатів про проведенні заходи у кримінальних провадженнях що здійснюються *in absentia*. Вважаємо, що це могло б покращити процесуальне становище підозрюваної особи, оскільки захисник більш ефективно ставився б до здійснення захисту у такому виді досудового розслідування.

Отже, інститут спеціального досудового розслідування «*in absentia*» є вкрай складним для практичної реалізації, проте враховуючи умови сьогодення він є необхідним задля того, щоб кожен хто вчинив кримінальне правопорушення був покараний відповідно до закону. При цьому законодавець вживає всіх можливих гарантій захисту прав підозрюваного, що є вкрай позитивним та прогресивним, не дивлячись на те, що в нинішніх умовах нашого життя спеціальне досудове розслідування застосовується до осіб, які вчиняють злочини проти нашої держави.

### Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n5118>
2. Мельниченко А. Наукова полеміка щодо спеціального досудового розслідування та його місця в системі кримінального процесу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 275-282.
3. Тимофеев А.О. Проблеми практичної реалізації процедури спеціального досудового розслідування (*in absentia*) в Україні. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2021. Том 8. С. 60–68. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/83974b67-1fb5-4c07-8090-7ef243da2a99/content>
4. Баулін О., Мазур О. Гарантії прав підозрюваного під час здійснення спеціального досудового розслідування. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2018. № 1 (17). С. 1–11.

## **ФОРМИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

**Зубенко Сергій Євгенович**

*аспірант науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання  
кримінальним правопорушенням факультету № 3  
Донецького державного університету внутрішніх справ  
м. Кропивницький, Україна*

Міжнародне співробітництво у сфері кримінального судочинства відбувається за різними напрямками та у різноманітних формах, кожна з яких знаходить своє регулювання у міжнародних договорах і має регламентуватися національним кримінальним процесуальним законодавством. Таке співробітництво здійснюється для досягнення цілей судочинства і може відбуватися на різних стадіях кримінального провадження [6, с. 114].

Не можемо не погодитись з тим, що співпраця правоохоронних органів має здійснюватися в режимі міжнародної законності, тобто при точному і неухильному дотриманні міжнародно-правових норм, а в першу чергу – загальноновизнаних норм міжнародного права. Здійснюючи взаємодію в правоохоронній сфері, держави використовують дві основні правові форми:

1) договірно-правова або конвенційна – висновок і реалізація двосторонніх або багатосторонніх договорів, в яких регулюються відносини в даній сфері, з правоохоронними органами іноземних держав;

2) інституційна – співпраця в межах міжнародних організацій, як загального, так і регіонального характеру: ООН, Інтерпол, Рада Європи, ОБСЄ та ін. [3, с. 91–92].

Під процесуальними формами міжнародного співробітництва під час кримінального провадження необхідно розуміти зовнішній вираз, прояв узгодженої або сумісної діяльності, що виражається у визначеному кримінальним процесуальним законодавством порядку провадження окремих процесуальних дій та порядок прийняття та виконання процесуальних рішень, із урахуванням особливостей та відмінностей кожного з проваджень, обсягу, суб'єктів та предмету правового регулювання, а також наявності специфічної мети [6, с. 118]. Вважаємо, що форми міжнародного співробітництва є різновидами діяльності уповноважених (компетентних) органів, які спрямовані на вирішення завдань кримінального провадження, що здійснюється в межах

співпраці, передбаченої нормами міжнародного або національного законодавства держав.

Науковці Удалова Л. Д., Макаров М. А., Азаров Ю. І., Заїка С. О., Кубарева О. В., Римарчук О. В., Рожнова В. В., Савицький Д. О. говорять, що конструкція ст. 542 КПК України дозволяє виділити сім форм міжнародного співробітництва під час кримінального провадження: 1) вручення документів; 2) виконання окремих процесуальних дій; 3) видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення; 4) тимчасова передача осіб; 5) перейняття кримінального переслідування; 6) передача засуджених осіб; 7) виконання вироків [1, с. 395].

Леган І. М. вивчаючи основні напрями й форми міжнародного співробітництва щодо запобігання та протидії транснаціональній злочинності виділяє такі основні напрямки міждержавного співробітництва в боротьбі із транснаціональною злочинністю: 1) обмін інформацією, в тому числі оперативною, криміналістичною, правовою; 2) виконання запитів про проведення оперативно-розшукових заходів; 3) надання правової допомоги у кримінальних справах; 4) екстрадиція осіб для притягнення їх до кримінальної відповідальності або для виконання вироку; 5) укладення та реалізація міжнародних договорів у протидії злочинам, що загрожують міжнародній безпеці; 6) розробка міжнародних норм обов'язкового або рекомендаційного характеру у сфері охорони правопорядку та кримінального правосуддя; 7) визнання та виконання рішень компетентних органів іноземних держав у кримінальних та адміністративних справах; 8) проведення спільних наукових досліджень, пов'язаних із проблемами протидії та запобігання злочинності, обмін досвідом щодо їх вирішення; 9) надання матеріальної, технічної та експертної допомоги (підготовка та підвищення кваліфікації кадрів, надання експертних послуг) [3, с. 91–92].

Також, Леган І.М. надає і такі типові форми міжнародного співробітництва у сфері запобігання та протидії транснаціональній злочинності: 1) попередження, запобігання та протидія організованим злочинам шляхом проведення спільних оперативно розшукових дій та заходів, виявлення можливих причин та загроз на шляху функціонування та розвитку транснаціональної злочинності; 2) взаємна правова допомога та співпраця у напрямках розслідування, виконання процесуальних дій (огляди, обшуки, експертизи, допити тощо) та судового розгляду кримінальних справ про транснаціональну злочинність; 3) видача злочинців, причетних до транснаціональних злочинів іншим державам або міжнародним органам з метою притягнення до кримінальної відповідальності; 4) передача проваджень у кримінальних справах з метою кримінального переслідування на підставі клопотань інших держав; 5) передача обвинувачених або



засуджених осіб з метою відбування покарання за ініціативи інших держав, громадянами якої вони є або на території якої постійно проживають; 6) обмін досвідом та спільні навчання представників правоохоронних органів різних держав з метою запобігання та протидії транснаціональній злочинності; 7) підготовка спеціальних кадрів, надання відповідних послуг, забезпечення матеріально-технічними ресурсами з метою протидії транснаціональній злочинності [4, с. 180].

На думку Пашковського М. І. слід виділяти наступні основні процесуальні види взаємодії у кримінальному судочинстві: міжнародну правову допомогу у кримінальних провадженнях (у вузькому розумінні); видачу (екстрадицію), передачу (для міжнародних організацій) переслідуваних осіб (підозрюваних, обвинувачених); передачу засуджених осіб; перейняття кримінального провадження; виконання рішень [5, с. 9].

Вищевказане говорить про те, що серед науковців немає єдиної думки щодо форм міжнародного співробітництва, а тому пропонуємо розглянути форми, визначені законодавцем. Ст. 542 КПК України надано такі форми міжнародного співробітництва: 1) надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів; 2) виконання окремих процесуальних дій; 3) видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб; 4) перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб; 5) виконання вироків. [2]. Слід акцентувати увагу на тому, що інші форми міжнародного співробітництва під час кримінального провадження можуть бути передбачені міжнародними договорами та угодами України. А тому пропонуємо наступний перелік форм міжнародного співробітництва під час кримінального провадження:

- 1) обмін інформацією під час досудового розслідування;
- 2) участь представників правоохоронних органів договірної держави у проведенні процесуальних дій;
- 3) міжнародна правова допомога;
- 4) видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення;
- 5) тимчасова передача осіб;
- 6) перейняття кримінального переслідування;
- 7) передача засуджених осіб;
- 8) виконання вироків;
- 9) інші форми співробітництва, що передбачені міжнародними договорами та угодами (перевидача особи третій державі, тимчасовий арешт особи, транзитне перевезення та передача особи або власності тощо).

### Література:

1. Кримінальний процес України у питаннях і відповідях : навч. посіб. / Л. Д. Удалова та ін. Київ, 2020. 497 с. URL: <https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/handle/123456789/2869> (дата звернення 30.11.2024).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 27.11.2024).
3. Леган І.М. Основні напрями й форми міжнародного співробітництва щодо запобігання та протидії транснаціональній злочинності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. С. 89–93. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/c5817099-a841-49ba-a6de-6316127829eb> (дата звернення 28.11.2024).
4. Леган І.М. Удосконалення правового механізму міжнародного співробітництва щодо запобігання та протидії транснаціональній злочинності. *Нове українське право*. 2022. № 2. С. 177–181. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/download/249/227/466> (дата звернення 12.11.2024).
5. Пашковський М. І. Особливості доказування у кримінальних справах, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги : автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 21 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/17827> (дата звернення 18.11.2024).
6. Підгородинська А.В. Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні : поняття та процесуальні форми. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 4. Том 3. С. 114–118. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=PDF/Nvkhdu\\_jur\\_2015\\_4\(3\)\\_29.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvkhdu_jur_2015_4(3)_29.pdf) (дата звернення 30.11.2024).

## **СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕННЯ ПРО ПРИРОДУ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ**

**Коровай Денис Валентинович**

*аспірант*

*Національної академії Служби безпеки України  
м. Київ, Україна*

Природа воєнних злочинів лежить у сфері порушення основоположних норм міжнародного гуманітарного права, яке регулює правила ведення війни та захисту цивільного населення. Оскільки такі злочини часто залишаються безкарними, вони створюють серйозну загрозу для міжнародної безпеки та правопорядку. Порушення норм гуманітарного права підриває довіру до міжнародних інституцій, сприяє подальшій ескалації конфліктів і може призвести до нових актів насильства.

Дослідження природи воєнних злочинів дає змогу виявити прогалини у правовому регулюванні, особливо у контексті національних правових систем, що часто не здатні самостійно забезпечити належне розслідування та судовий розгляд. Важливим є питання запровадження універсальної юрисдикції, яка дозволяє переслідувати осіб, винних у воєнних злочинах, незалежно від місця їхнього вчинення.

На наш погляд, воєнний злочин – це умисне чи необережне порушення норм міжнародного гуманітарного права, що вчиняється під час збройного конфлікту спеціальними суб'єктами, відповідальними за ведення бойових дій проти людей, їхнього життя, здоров'я, власності, екосистеми та інших суспільних об'єктів, що порушує принципи ведення війни, встановлені міжнародним правом, тягнучи за собою індивідуальну кримінальну відповідальність на національному або міжнародному рівнях.

Виділяються близько сотні окремих складів злочинів, які слід вважати воєнними. Однак всі вони характеризуються певною сукупністю ознак, які є притаманні кожному складу зокрема і групі загалом. В. М. Репецький, В. М. Лисик виділяє п'ять таких ознак: 1) дії, що складають об'єктивну сторону воєнних злочинів, вчиняються під час збройного конфлікту і є пов'язані з ним; 2) вчинення дій, що вважаються серйозними порушеннями норм міжнародного гуманітарного права; 3) такі дії як правило вчиняються комбатантами або особами, які можуть віддавати їм накази; 4) об'єктом посягання є особи, що знаходяться під захистом міжнародного гуманітарного права (чи їх права); 5) дані

злочини завжди вчиняються умисно або із грубої необережності [2, с. 120–125].

Аналіз основних міжнародно-правових норм дозволило М. Невінчаному свідчити про те, що для діянь, які кваліфікуються як воєнні злочинів в рамках норм міжнародного права, характерні наступні риси: по-перше, об'єктом воєнного злочину виступає встановлений в міжнародному гуманітарному праві порядок ведення міжнародних і неміжнародних збройних конфліктів, що є складовою частиною інтересів миру і безпеки людства і світового правопорядку в цілому; по-друге, перелік воєнних злочинів як злочинів проти миру і безпеки людства встановлено в актах міжнародного права; по-третє, щодо воєнних злочинів можлива як національна юрисдикція держав, так і міжнародна юрисдикція [5, с. 96].

Воєнні злочини є неоднозначним міжнародно-правовим явищем, яке потребує детального осмислення. Як наслідок важливою частиною наукового дослідження в порівнянні військових та воєнних злочинів є приділення особливої уваги ознакам останніх, до яких, на думку Т. С. Садової, слід віднести такі: 1) відбуваються в рамках плану або політики держави, в цьому полягає їх серйозність; 2) виявляються в порушення законів і звичаїв війни, тобто посягають на встановлений міжнародним правом порядок ведення збройного конфлікту (як міжнародного, так і неміжнародного характеру); 3) посягають на охоронювані міжнародним правом інтереси безпеки осіб, які залучені в режим збройного конфлікту (як міжнародного, так і неміжнародного характеру); 4) можливі тільки в ході або у зв'язку зі збройним конфліктом як міжнародного, так і неміжнародного характеру; 5) порушують норми міжнародного права; 6) суб'єкт може бути як загальний, характерний для всіх видів злочинів проти миру і безпеки людства, так і спеціальний – комбатант; 7) особливість суб'єктивної сторони: поряд з притаманними всім злочинам проти миру і безпеки людства ознаками навмисного (щодо діяння) і усвідомленого (щодо можливості настання наслідків діяння), потрібна також констатація додаткового аналітичного елемента, що стосується сприйняття виконавцем наявності стану збройного конфлікту; 8) суб'єктом може бути будь-яка осудна фізична особа, що досягла 18-річного віку [6, с. 220–228].

Разом з тим, специфіка воєнних злочинів дозволяє не тільки відмежовувати їх від інших злочинів (у тому числі від злочинів проти миру та безпеки людства), а й виділити низку спеціальних, характерних саме для них ознак, що у свою чергу, дозволить проводити дане розмежування. А. Драгоненко виділяє ознаки: 1. Умови вчинення. Воєнні злочини вчиняються під час збройного конфлікту (міжнародного чи неміжнародного характеру) або в обстановці,

пов'язаній із цим конфліктом. За цими ознаками вказані дії відрізняються від інших злочинів проти миру і безпеки людства, для вчинення яких наявність збройного конфлікту не є обов'язковою ознакою, а також від низки загально-кримінальних злочинів, схожих за об'єктивною стороною. Вказану ознаку загалом можна виділити зі змісту положень міжнародного гуманітарного права, які описують заборонені способи та методи ведення війни, опису військових злочинів у Статуті міжнародних органів кримінального правосуддя; крім того, вона чітко сформульована в документі Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) в розділі «Елементи злочинів» так: «Дія, яка відбулася під час збройного конфлікту і була пов'язана з ним» [1].

2. Спрямованість посягання. Варто звернути увагу на важливу особливість воєнного злочину, яка полягає у тому, що він є багатооб'єктним злочином, тобто заподіює шкоду одночасно декільком безпосереднім об'єктам. По-перше, він посягає на встановлений міжнародним правом порядок ведення збройного конфлікту (міжнародного або неміжнародного характеру), і, по-друге, на інтереси безпеки осіб (окремої людини), залучених до події збройного конфлікту, що охороняються міжнародним правом (міжнародного чи неміжнародного характеру). Очевидно, (зважаючи на значимість відповідних суспільних інтересів, що регулюються та охороняються за допомогою міжнародного права) до основних об'єктів воєнних злочинів відносяться: встановлений міжнародним правом порядок ведення військових дій (засоби, методи, способи); безпека військовополонених, цивільного населення; збереження національного майна окупованої держави; в деяких випадках до об'єкта посягання відносяться інтереси учасників збройного конфлікту, які порушуються шляхом застосування проти них засобів і методів ведення війни, заборонених міжнародним гуманітарним правом і здатних заподіяти зайві страждання.

3. Грубий характер порушення, його наслідки для суспільних інтересів, охоронюваних міжнародним гуманітарним правом за допомогою міжнародного кримінального права.

4. Особливості суб'єктивної сторони. Однією із умов визнання діяння злочинним виступає встановлення суб'єктивної сторони злочину. З погляду сучасного міжнародного кримінального права, коло основних положень якого наведено в Римському Статуті Міжнародного кримінального суду, суб'єктивна сторона злочинів проти миру та безпеки людства (у тому числі воєнних злочинів) характеризується: – умислом особи вчинити діяння; – усвідомленням особою тієї обставини, що при нормальному перебігу обставин наслідок настане [6; 7; 8].

Таким чином, воєнні злочини є складним явищем, що поєднує порушення норм міжнародного права із специфічними умовами їхнього вчинення в межах збройних конфліктів.

Природа воєнного злочину може бути пояснена як перетин між трьома основними аспектами:

1) онтологічний аспект (воєнні злочини є невід'ємною складовою людської агресії в умовах конфлікту, що ґрунтується на природній схильності до боротьби за виживання. Проте війна, як соціально-історичний феномен, передбачає наявність правил та норм, порушення яких ставить під сумнів саме існування цивілізації. Воєнний злочин розкриває глибокий розрив між хаотичною природою війни та необхідністю порядку);

2) епістемологічний аспект (пізнання сутності воєнних злочинів пов'язане з розумінням людської поведінки в екстремальних умовах та її етичних наслідків. Воєнні злочини стають символом відмови від гуманності, коли раціональне, правове та моральне мислення ігнорується під тиском цілей воєнних конфліктів);

3) нормативний аспект (в межах міжнародного гуманітарного права воєнні злочини розглядаються як вчинки, які посягають на глобальні цінності, за що передбачається відповідна міра кримінальної відповідальності).

### **Література:**

1. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. 2022. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_588#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text)

2. Репецький В. М. Поняття та ознаки воєнних злочинів. Альманах міжнародного права. 2009. Вип. 1. С. 120-125.

3. Мохончук С. М. Історико-теоретичні засади визначення системи воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві. Проблеми законності. 2011. Вип. 115. С. 133-143.

4. Піддубна М. В. Воєнні злочини в кримінальному праві України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2016. Вип. 40(2). С. 98-101.

5. Невінчаний М. О. Щодо визначення поняття "воєний злочин" у міжнародному кримінальному праві та національному законодавстві. Соціально-гуманітарний вісник. 2020. Вип. 31. С. 94-96.

6. Садова Т. С. До питання про співвідношення воєнних та військових злочинів у міжнародному та національному праві. Правова держава. 2021. № 42. С. 220-228.

7. Остапчук Л. Г. Військові та воєнні злочини у вітчизняному і міжнародному законодавствах. Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра. 2022. № 1. С. 18-27.

8. Драгоненко А. Поняття та ознаки воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві. Наукові записки. Серія : Право. № 12 (2022). DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2022-12-151-157>

## **СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ СУДОВИХ ЗАСІДАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ**

**Лавровська Вікторія Ігорівна**

*студентка II курсу магістратури  
юридичного факультету*

*Національного університету «Чернігівська політехніка»,  
секретар судового засідання  
Чернігівського окружного адміністративного суду  
м. Чернігів, Україна*

**Стрижак Алла Олександрівна**

*кандидат юридичних наук,  
доцент кафедри кримінального права та правосуддя,  
начальник відділу організації прийому громадян,  
розгляду звернень та запитів  
Чернігівської обласної прокуратури  
м. Чернігів, Україна*

Організація судових засідань у кримінальному процесі України є ключовим елементом функціонування правової системи, яка прагне забезпечити справедливість і довіру суспільства до судочинства. Ефективність цього процесу залежить від злагодженої роботи всіх учасників, дотримання прав обвинуваченого, потерпілого та інших зацікавлених сторін. Особливого значення та важливості ця тема набуває в умовах сучасних викликів, пов'язаних із реформами судової системи, воєнним станом і цифровізацією суспільства

Актуальність цієї теми зумовлена кількома аспектами. По-перше, кримінальний процес вимагає суворого дотримання процедур, що закріплені в національному законодавстві та міжнародних стандартах. Порушення процедурного порядку може призводити до скасування рішень, затягування процесу або навіть порушення прав людини. По-друге, сучасні виклики, такі як перевантаженість судів, недостатнє матеріально-технічне забезпечення та складність організації дистанційних судових засідань, актуалізують питання ефективності судового процесу. По-третє, з урахуванням загальновідомої повномасштабної трагедії 24 лютого 2022 року на території нашої Батьківщини, через нанесення ракетних ударів та залучення значної частини громадян до бойових дій з ворогом в лавах ЗСУ надзвичайно гостро постала проблема забезпечення особистої участі у судових

засідання учасників кримінальних проваджень, зокрема, свідків і потерпілих.

Забезпечення належної організації судових засідань ґрунтується на положеннях Конституції України, яка гарантує право кожного на судовий захист і справедливий розгляд справи. Стаття 55 Конституції України закріплює, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Гарантується право кожному громадянину на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, інших громадян. Конституція України гарантує кожному захист його прав і свобод в межах кримінального, адміністративного, господарського, цивільного, конституційного судочинства України. Обмеження права на судовий захист суперечить принципу рівності всіх перед законом [1].

Кожен громадянин має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або визначить обґрунтованість будь-якого кримінального обвинувачення. Це право також закріплено в статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка є частиною міжнародних зобов'язань України [2].

Організація судового засідання є основою для забезпечення прав людини в кримінальному процесі, адже саме від належного проведення засідання залежить справедливість, ефективність і незалежність судового розгляду. Однак в умовах сучасної судової системи існує низка проблем, які суттєво ускладнюють реалізацію цих принципів.

Важливим джерелом отримання інформації, яке дозволяє скласти об'єктивну картину функціонування судової системи, є зауваження та спостереження безпосередніх учасників судового процесу. Адвокати, експерти та прокурори – це ключові фахівці, чия думка і досвід є неоціненно важливими для розуміння реального стану справ у судовій сфері. Кожен з цих учасників процесу має свій погляд на ефективність та коректність судових процедур, що дозволяє зробити висновки щодо наявних проблем, викликів та можливих шляхів їх вирішення. Адвокати, як представники сторони захисту, часто стикаються з порушеннями процесуальних прав, а також мають унікальну можливість оцінити, як саме судові органи реалізують свої повноваження на практиці. Тому об'єктивні оцінки та зауваження цих фахівців є важливим пластом для дослідження судової системи, адже вони дозволяють не тільки виявити існуючі проблеми, а й розробити ефективні рекомендації для їх вирішення.

Однією з найбільш актуальних проблем зі спостережень безпосередніх учасників судового процесу є невиконання вимог щодо своєчасного повідомлення учасників процесу про дату судового засідання. Закон чітко передбачає, що особа повинна отримати повістку не пізніше ніж за три дні до призначеного засідання. Проте на практиці



ми часто стикаємось із ситуаціями, коли особи дізнаються про дату засідання лише в день його проведення або навіть після нього. Такий підхід порушує право на справедливий суд, оскільки кожен учасник процесу має бути належним чином поінформований про хід справи, аби мати можливість підготувати свою позицію та реалізувати своє право на захист. Для розв'язання цієї проблеми необхідно жорстко контролювати дотримання строків повідомлення, а також гарантувати, що всі сторони отримують інформацію своєчасно.

Окрім цього періодично виникають й інші проблеми, пов'язані з точністю адрес, на які надсилаються судові повістки. Законодавство вимагає повідомлення за місцем фактичного проживання, а не за адресою реєстрації. Проте суди, як правило, обмежуються старим підходом, надсилаючи повідомлення на адресу реєстрації особи. Цей підхід не завжди працює, особливо в умовах постійних змін місця проживання, що особливо актуально в часи війни. Відсутність актуальних даних про місце перебування осіб призводить до порушень прав учасників процесу, коли їх не інформують про засідання вчасно, або ж воно відбувається за відсутності певної особи [3].

Іншою суттєвою проблемою на думку українських адвокатів, яка потребує уваги, є виклик осіб, що знаходяться за кордоном. Багато людей покинули країну через воєнні дії, але суди не завжди можуть належним чином реалізувати механізм виклику таких осіб до суду. Міжнародно-правова допомога для виклику осіб за кордон є складною процедурою, яку не завжди вдається оперативно організувати. У таких випадках важливо активніше залучати консульства та посольства, які мають доступ до актуальної інформації і можуть допомогти належно організувати виклик або вручення судових документів.

Доцільною пропозицією є приділити особливу увагу і способам повідомлення учасників процесу. Традиційно для інформування використовуються телефонні дзвінки чи SMS-повідомлення, що не завжди забезпечують належний рівень доведення інформації до адресата. У таких випадках, навіть якщо секретар судового засідання відправляє SMS, важливо забезпечити гарантію, що особа дійсно отримала повідомлення. Потрібно зафіксувати отримання повідомлення, що дозволить уникнути суперечок щодо неявки учасників через неналежне інформування.

Також важливою проблемою є встановлення особи обвинуваченого чи захисника. Виявлення помилок на цьому етапі може призвести до серйозних наслідків, оскільки переплутані особи можуть вплинути на результат судового процесу. Порушення цієї процедури, наприклад, коли одна й та сама особа має ідентичні дані з іншою особою, може стати причиною помилок у кримінальному провадженні. Необхідно чітко й точно встановлювати особу, що беруть участь у судовому засіданні, аби уникнути можливих маніпуляцій чи невірних рішень.

Таким чином, для подолання існуючих проблем слід приймати зміни на рівні судових процедур, посилювати контроль за їх дотриманням і вдосконалювати механізми інформування учасників процесу. Це дозволить забезпечити справедливий, відкритий та ефективний процес, в якому будуть реалізовані всі права учасників судового розгляду.

Ще одним важливим викликом для судової влади, що виник з початком повномасштабної війни, стало ефективне вирішення питань, пов'язаних з проявами колабораційної діяльності, державної зради або наявності подвійного громадянства серед суддів. Зокрема, мова йде про випадки виявлення у суддів, які перебувають на посаді чи у відставці, громадянства іншої держави, яке вони набули під час початку збройної агресії Російської Федерації проти України в 2014 році, в процесі повномасштабної війни або раніше. На сьогоднішній день законодавство не передбачає чітко визначеного механізму припинення повноважень судді у разі набуття ним громадянства іншої країни [4, с. 104].

Забезпечення ефективної організації судових засідань у кримінальному процесі України є складним, але вкрай важливим завданням. Воно потребує комплексного підходу, що включає вдосконалення законодавчої бази, підвищення технічного рівня судів, розвиток професійної підготовки суддів та працівників апарату, а також активну міжнародну співпрацю. Лише за умови реалізації цих заходів можна забезпечити реальну справедливість у судовому процесі, дотримання прав людини та зміцнення довіри до судової системи.

### Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 18.12.2024).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950: станом на 1 серп. 2021 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text) (дата звернення: 18.12.2024).
3. Проблеми організації судових засідань у кримінальному процесі обговорили адвокати і судді | НААУ. НААУ. URL: <https://unba.org.ua/news/9437-problemi-organizacii-sudovih-zasidan-u-kriminal-nomu-procesi-obgovorili-advokati-i-suddi.html> (дата звернення: 18.12.2024).
4. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали VI Міжнародно науково-практична конференція. (21 жовтня 2022р., Чернівці). редкол. О.В. Щербанюк та ін. Чернівці. 2022. 810 с. URL: <https://law.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/12/Zbirnyk-16.10.20.pdf> (дата звернення: 18.12.2024).

## **ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ СТ. 616 КПК УКРАЇНИ В РОЗРІЗІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ**

**Ладняк Олена Олегівна**

*адвокат*

*Адвокатського об'єднання «СІ.ЕЛ.ЕС.»*

*м. Одеса, Україна*

Повномасштабне військове вторгнення російської федерації на територію України в 2022 році призвело до необхідності невідкладного перегляду і змін в українському законодавстві. Зокрема, було внесено суттєві корективи у кримінальний процес, спрямовані на пристосування до вимог воєнного часу. Особливої уваги заслуговує зміна положень ст. 616 КПК України, що стосується застосування запобіжних заходів до осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень, але при цьому підлягають мобілізації або призову для проходження військової служби. Практика застосування цієї норми виявила низку проблем, які ускладнюють досягнення ефективного результату, зокрема щодо забезпечення прав осіб, що перебувають під вартою, та потреб воєнного часу.

Відповідно до ч. 1 ст. 616 КПК України, у разі введення воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України підозрюваний, обвинувачений, який під час досудового розслідування або судового розгляду тримається під вартою, крім тих, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, умисного вбивства двох або більше осіб або вчиненого з особливою жорстокістю, або поєднаного із зґвалтуванням або сексуальним насильством, або особливо тяжких корупційних кримінальних правопорушень чи у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених статтями 152–156-1, 258–258-6, частиною четвертою статті 286-1, статтею 348 Кримінального кодексу України, а також підозрюваний, обвинувачений, який згідно з підпунктом 1 пункту 3 примітки до статті 368 Кримінального кодексу України на момент вчинення кримінального правопорушення займав особливо відповідальне становище, має право звернутися до прокурора з клопотанням про ініціювання перед слідчим суддею або судом питання про скасування цього запобіжного заходу для продовження та/або проходження військової служби за призовом під час

мобілізації, на особливий період та/або військової служби за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського та офіцерського складу [1].

З аналізу зазначених положень можна виокремити одразу наступні умови, що ускладнюють процес їхньої практичної реалізації. По-перше, єдиним суб'єктом, який може ініціювати питання скасування запобіжного заходу з метою проходження військової служби, є прокурор. При цьому стаття не визначає чітко підстав для відмови прокурора у поданні такого клопотання до слідчого судді, що на думку автора дає прокурору значну дискрецію в прийнятті відповідного рішення. По-друге, це відсутність процедури оскарження відмови прокурора у зверненні до суду щодо скасування запобіжного заходу з метою проходження військової служби, що позбавляє підозрюваного та обвинуваченого ефективного механізму захисту прав у разі прийняття прокурором необгрунтованої відмови у задоволенні поданого ними клопотання. Варто також додати, що особливих вимог до клопотання підозрюваного чи обвинуваченого положення ст. 616 КПК України не містять, як і не містять підстав, за яких прокурор може відмовити у вказаному клопотанні.

Практика застосування ч. 1 ст. 616 КПК України національними судовими органами свідчить про значні розбіжності в підходах до вирішення питань усунення проблемних аспектів, пов'язаних з реалізацією вказаних положень КПК України. Зокрема, різні суди порізного оцінюють питання щодо мобілізаційного статусу підозрюваних або обвинувачених, що досить ускладнює правозастосування цієї норми. Так, у ряді випадків суди при ухваленні рішень враховують наявність доказів, що підтверджують призов особи на військову службу за мобілізацією в особливий період, а також висновок про придатність до військової служби в умовах воєнного стану [2]. Водночас мають місце також ухвали слідчих суддів, які прийняли рішення виключно на підставі наявності перебування особи на військовому обліку, з врахуванням обставин відсутності інформації, яка б ставила під сумнів можливість виконання такою особою обов'язків військової служби або ухилення від їх виконання [3].

Окрему проблему становить питання щодо того, як прокурор та суди повинні встановлювати придатність особи до військової служби в умовах воєнного стану, в тому випадку якщо особа виявила бажання проходити військову службу за мобілізацією, однак не має довідки військово-лікарської комісії, що визначала б придатність чи непридатність такої особи. Так, особи, які утримуються під вартою в умовах СІЗО, не можуть пройти військово-лікарську комісію для оцінки їх придатності за станом здоров'я. Для цього наразі відсутні будь-які законодавчі підстави. Зазначене створює ситуацію, коли прокурору необхідно встановити, а підозрюваному чи обвинуваченому довести, що

останній є придатним до військової служби без відповідного медичного висновку, зокрема довідки військово-лікарської комісії, як єдиного органу, що має повноваження визначати придатність за станом здоров'я військовозобов'язаних, що не просто ускладнює виконання цієї норми, а практично нівелює будь-яку можливість її реалізації.

З метою усунення проблем правозастосування ст. 616 КПК України та покращення ефективності її реалізації в умовах воєнного стану, пропонується внести низку змін. Зокрема, передбачити підстави для відмови прокурора у поданні клопотання про скасування запобіжного заходу слідчому судді в порядку ч. 1 ст. 616 КПК України, а також можливість оскарження такого рішення підозрюваним чи обвинуваченим. Також доречним вбачається надання права підозрюваному або обвинуваченому, а також їх захисникам, подавати клопотання про скасування запобіжного заходу в порядку ч. 1 ст. 616 КПК України у разі відмови прокурора у ініціюванні такого питання перед слідчим суддею. Практичним видається також необхідність розроблення механізму для проведення медичних оглядів осіб військово-лікарською комісією, які утримуються під вартою, для підтвердження їх придатності до військової служби в умовах воєнного стану. Це можна реалізувати аналогічно як для осіб, що відбувають покарання у пенітенціарних установах та мають можливість проходження військово-лікарської комісії, зокрема, на базі такої установи.

Крім того, з метою більшої ефективності та практичної реалізації положень ч. 1 ст. 616 КПК України, вбачається за можливе передбачити певний порядок взаємодії між органами прокуратури, судом і ТЦК та СП для підтвердження мобілізаційного статусу підозрюваних та обвинувачених, або ж передбачити прямо обов'язок прокурора подавати відповідний запит і його право на отримання відповідної інформації з ТЦК та СП при вирішенні питання можливості звернення із клопотання про скасування запобіжного заходу перед слідчим суддею, що дозволить забезпечити більш ефективний механізм не тільки реалізації положень ч. 1 ст. 616 КПК України, а й сприятиме процесу добровільної мобілізації.

Отже, обов'язковими умовами застосування положень ч. 1 ст. 616 КПК України є: застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; 2) підозра чи обвинувачення особи в кримінальних правопорушеннях, які не становлять виключень, визначених положеннями ст. 616 КПК України; 3) наявність підтвердження призову підозрюваного чи обвинуваченого під час мобілізації, на особливий період, з метою проходження військової служби; 4) відсутність ризиків, передбачених ч. 1 ст. 177 КПК України, та ризику ухилення від військової служби. Однак, положення ч. 1 ст. 616 КПК України, хоча й

були введені з метою спрощення процесу мобілізації осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень, та водночас мають недоліки, що ускладнюють застосування цих положень на практиці. Зокрема, відсутність чітких підстав для відмови прокурора, неможливість оскарження його рішення, а також проблеми з підтвердженням придатності до військової служби створюють перешкоди для реалізації цієї норми в умовах воєнного стану, про що свідчить національна судова практика та сотні ухвал про відмову в задоволенні клопотань чи повернення таких клопотань [4, 5, 6]. Враховуючи окреслені вище проблеми, запропоновані зміни, на думку автора, дозволять покращити ефективність застосування ч. 1 ст. 616 КПК України, сприятимуть зміцненню обороноздатності України та забезпечать належний правовий захист осіб, до яких застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

### Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. С. 88.
2. Ухвала Городищенського районного суду Черкаської області від 30.06.2023 по справі № 691/825/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111906428> (дата звернення: 19.12.2024).
3. Ухвала Жовтневого районного суду Миколаївської області від 12.09.2023 по справі № 477/495/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113408227> (дата звернення: 19.12.2024).
4. Ухвала Вищого антикорупційного суду України від 22.04.2022 у справі № 991/1372/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104060798> (дата звернення: 19.12.2024).
5. Ухвала Жовтневого районного суду м. Харкова від 27.03.2023 по справі № 639/878/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109829918> (дата звернення: 19.12.2024);
6. Ухвала Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 08.07.2024 по справі № 308/2468/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120260030> (дата звернення: 19.12.2024).

## **ПОКАРАННЯ ЗА РОЗГОЛОШЕННЯ ДАНИХ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

**Лупай Аліна Сергіївна**

*студент другого (магістерського) рівня  
Державного податкового університету  
м. Ірпінь, Київська область, Україна*

**Любавіна Вікторія Петрівна**

*кандидат юридичних наук,  
доцент кафедри кримінального права та процесу  
Державного податкового університету  
м. Ірпінь, Київська область, Україна*

У сучасному світі, де інформація є надзвичайно цінним ресурсом, захист конфіденційних відомостей набуває величезного значення. Особливо це стосується сфери правоохоронної діяльності, де розголошення даних оперативно-розшукових заходів та досудового розслідування може завдати непоправної шкоди як окремим кримінальним провадженням, так і безпеці держави в цілому. Саме тому встановлення відповідальності за такі дії є актуальним і необхідним.

Актуальність даної теми полягає в тому, що встановлення суворої відповідальності за розголошення даних оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування є важливим кроком для забезпечення ефективного функціонування правоохоронної системи, захисту учасників кримінального провадження та збереження довіри громадськості. Така відповідальність має стати стримуючим фактором для потенційних порушників та гарантувати захист конфіденційної інформації в інтересах правосуддя та безпеки держави.

Деякі поняття і терміни досі викликають суперечки серед науковців, більшість фахівців визнають високу ефективність покарання за розголошення певних даних, тому дана тема є популярною, зокрема і серед таких дослідників, як: Н. С. Топчій, Б. О. Чупринський, О. В. Крикунов, А. В. Крутень, В. В. Павловський, С. В. Албул, А. В. Баб'як, М. А. Погорецький, М. В. В. Шендрик та інші.

Наприклад, на думку Н. С. Топчій, недостатньо одного аспекту – наявності нормативно-правових приписів та формулювання правових заборон, адже цей аспект є лише частиною дієвого механізму. Без наявності правової свідомості, юридичної відповідальності (в тому числі

прецедентів такої відповідальності), правової обізнаності та наявності рішення про заборону розголошення відомостей досудового розслідування не може бути гарантовано безпеку закритих відомостей такого розслідування [2].

Так, кримінальний кодекс України встановлює кримінальну відповідальність за розголошення даних оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування. Це обумовлено необхідністю захисту таємниці слідства, забезпечення об'єктивності розслідування та попередження можливого тиску на учасників кримінального провадження.

Законодавство передбачає різні види відповідальності залежно від тяжкості наслідків розголошення та статусу особи, яка вчинила правопорушення. Це може бути як адміністративна відповідальність, так і кримінальне покарання у вигляді штрафу, обмеження волі чи позбавлення волі. Особливо суворо караються дії, що спричинили тяжкі наслідки або вчинені з корисливих мотивів.

Так, відповідно до частини першої статті 387 Кримінального кодексу України, розголошення без письмового дозволу прокурора, слідчого або особи, яка проводила оперативно-розшукову діяльність, даних оперативно-розшукової діяльності або досудового розслідування особою, попередженою в установленому законом порядку про обов'язок не розголошувати такі дані, – карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років [1].

Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, вчинене суддею, прокурором, слідчим, дізнавачем, працівником оперативно-розшукового органу незалежно від того, чи приймала ця особа безпосередню участь в оперативно-розшуковій діяльності, досудовому розслідуванні, – карається штрафом від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років [1].

У сучасних умовах проблема збереження таємниці слідства набуває нового значення через розвиток інформаційних технологій та соціальних мереж. Швидкість поширення інформації в інтернеті може призвести до незворотних наслідків для розслідування. Тому система покарань має враховувати нові способи розголошення інформації та забезпечувати адекватне реагування на такі порушення.

Важливим елементом протидії розголошенню даних є не лише покарання, але й профілактика таких правопорушень. Це включає підвищення правової культури працівників правоохоронних органів,



вдосконалення системи захисту інформації, чітке регламентування порядку доступу до матеріалів справи.

Ефективність покарання за розголошення даних залежить також від якості розслідування таких правопорушень та невідворотності відповідальності. Важливо забезпечити своєчасне виявлення фактів розголошення та притягнення винних до відповідальності, незалежно від їх статусу чи посади.

Особливої уваги потребує питання балансу між необхідністю збереження таємниці слідства та правом суспільства на інформацію. У резонансних справах часто виникає суспільний запит на отримання інформації про хід розслідування. Однак це не може виправдовувати порушення закону та розголошення даних, які можуть зашкодити слідству [3].

Таким чином, система покарань за розголошення даних оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування є важливим елементом забезпечення ефективності правосуддя та захисту прав учасників кримінального провадження. Вона потребує постійного вдосконалення з урахуванням нових викликів та загроз, але при цьому має залишатися справедливою та пропорційною тяжкості вчинених правопорушень.

### **Література:**

1. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-ІІІ. (Редакція від 28.03.2021, підстава – 124-ІХ). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Топчій, Н. С. Окремі аспекти забезпечення нерозголошення відомостей досудового розслідування. Редакційна колегія, 2023. С. 287.
3. Василичук В.І. Проблеми забезпечення таємниці досудового розслідування. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2021. № 1. С. 83.

## УСНІСТЬ ЯК МІЖГАЛУЗЕВА ЗАСАДА

**Максимюк Наталія Іванівна**

*аспірантка кафедри кримінального процесу і криміналістики  
Львівського національного університету імені Івана Франка  
м. Львів, Україна*

Найпопулярнішою в юридичній науці є класифікація засад залежно від їх поширення відносно галузей права на: 1) загально правові; 2) міжгалузеві; 3) галузеві. М.М. Почтовий відзначає сучасність і «модернізованість» такої класифікації, у порівнянні з поділом на конституційні та інші засади залежно від юридичної сили джерела закріплення, адже остання класифікація означала б, що частина засад є головними, а інші – другорядними. Проте таке твердження є неправильним, адже усі засади у кримінальному процесі мають однакову юридичну силу і значення [1, с. 80].

Для міжгалузевих засад притаманною є поширеність відразу на декілька галузей права. При цьому, якщо засада є міжгалузевою, то вона поширюється або лише на матеріальні галузі, або лише на процесуальні. Усність як функціональна засада проявляється в межах процесуальної діяльності, тому варто проаналізувати її дію в різних галузях процесуального права.

Засада усності кримінального провадження безпосередньо не закріплена у КПК України серед переліку засад кримінального провадження визначених в межах статті 7 КПК України [2]. Також відсутні стаття чи положення в українському кримінальному процесуальному законодавстві, що б роз'яснювали дане поняття чи встановлювали вимоги до усної форми процесуальних звернень і рішень. В главі 2, що розкриває зміст засад кримінального провадження у частині 1 статті 23 КПК України можна зустріти наступне положення: «Показання учасників кримінального провадження суд отримує усно». На жаль, така форма закріплення принципу усності не відображає дійсного змісту цієї засади. Фактично законодавець обмежив, як коло учасників, на яких поширюється даний принцип, так і стадії кримінального провадження на яких він застосовується, а також перелік процесуальних дій під час яких може бути використаний. При цьому термін «усність» і спільнокореневі з ним, згадуються далі у тексті КПК України 13 разів, що свідчить про наскрізне значення усності протягом всього провадження.

Більше того, в науковій доктрині також часто засаду усності не виділяють окремо, а розглядають лише або як один з проявів засади безпосередності дослідження доказів, або елемент публічності кримінального провадження, або ознаку справедливості судового розгляду, або вимогу до процедури проведення судового засідання.

Натомість, якщо звернутися до решти процесуальних кодексів України, то ситуація дещо відрізняється. Наприклад, у цивільному провадженні усність розглядається, як один з проявів засади гласності судового процесу, а частина 1 статті 7 Цивільного процесуального кодексу України проголошує: «Розгляд справ у судах проводиться усно і відкрито...» [3]. Аналогічна позиція закріплена і в межах частини 1 статті 8 Господарського процесуального кодексу України [4]. Як бачимо, у господарському та цивільному судочинстві усність як окрема засада не визначена, однак її текстуально закріплено законодавцем у відповідних процесуальних кодексах і вона розглядається як один з обов'язкових елементів гласності. Такий погляд законодавця також не можна вважати цілком правильним, адже усність як засада має самостійний зміст і фактично є передумовою для можливості здійснювати процес гласно. Однак, певною мірою такий підхід відображає розуміння «усності» Європейським судом з прав людини, який вказує, що право на «публічне слухання» передбачене п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод обов'язково передбачає право на «усне слухання».

В той же час, законодавець у тексті Кодексу адміністративного судочинства України не згадує принципу усності, навіть в контексті розкриття змісту інших, суміжних принципів [5]. Однак, це зовсім не означає відсутність усності в системі засад адміністративного провадження. Наприклад, у рішенні в справі «IDŽANOVIĆ v. Croatia» Європейський Суд визнав порушення права на справедливий суд внаслідок відмови у проведенні усного судового розгляду у адміністративній справі про визнання нещасного випадку виробничим [6]. Окрім цього, подібно до кримінального процесуального законодавства усність у Кодексі адміністративного судочинства закріплена безпосередньо в правових нормах у тексті нормативного акту. Зокрема, усність розглядається в контексті прийняття усних ухвал судом, отримання усної інформації, усного перекладу під час судових засідань тощо. З чого можемо зробити висновок, що дотримання засади усності в усіх без винятку видах проваджень є не лише теоретичною конструкцією, а й вимогою відповідності провадження міжнародним стандартам справедливого судочинства. Відсутність текстуального закріплення усності як засади не свідчить, що вона не є такою.

Як бачимо, засада усності є універсальною і незамінною під час здійснення судочинства в умовах сьогодення. Її дія не обмежена лише

кримінальним провадженням, вона також реалізується під час розгляду цивільних, господарських й адміністративних справ. На підставі цього вважаємо, що усність варто відносити до міжгалузевих засад.

### **Література:**

1. Почтовий М. М. Методологічні та практичні засади публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2021. 478 с
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 10.12.2024)
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>. (дата звернення: 10.12.2024)
4. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листопада 1991р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 10.12.2024)
5. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 10.12.2024)
6. Case of «IDŽANOVIĆ v. Croatia». Judgment. 9 July 2020 (Application no. 67705/14). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-203491> (Accessed: 10.12.2024)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-84>

## **ДО ПИТАННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК ПРОХОДЖЕННЯ НАВЧАННЯ ТЕРОРИЗМУ**

**Нагорний Андрій Олександрович**

*аспірант*

*Національної академії Служби безпеки України*

*м. Київ, Україна*

Важливим аспектом боротьби з тероризмом є профілактика та запобігання радикалізації населення. Громадянське суспільство, правозахисні організації та освітні установи відіграють значну роль у формуванні протидії ідеям тероризму. З огляду на зазначене важливим кроком для вітчизняного кримінального законодавства стали внесені

зміни щодо криміналізації проходження навчання тероризму. У науковій літературі цьому питанню вже присвячені окремі праці [1], водночас питання суб'єктивної сторони проходження навчання тероризму потребує додаткової уваги.

Згідно з положеннями ст. 258-4 Кримінального кодексу України (далі КК України) проходження навчанню тероризму передбачено як одне з альтернативних діянь, які зазначаються у цій нормі. Отже законодавець розширив форми кримінально-протиправної поведінки. Такий крок законодавця обумовлений положеннями Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму (Далі Протокол). Метою цього Протоколу стало доповнення Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму) положеннями щодо криміналізації діянь, які б забезпечили зусилля держав, які підписали ці нормативні документи, в запобіганні тероризму і його негативним наслідкам. Так у ст. 3 Протоколу йдеться про дії які оцінюються як проходження навчання тероризму. До них Протоколом віднесено отримання інструкцій, включаючи набуття знань чи практичних навичок, від іншої особи стосовно виготовлення або використання вибухових речовин, вогнепальної чи іншої зброї або шкідливих чи небезпечних речовин або стосовно інших специфічних методів чи засобів з метою вчинення або сприяння вчиненню терористичного злочину [2]. Фактично у такому ж вигляді ці норми були відтворені у ст. 258-4 КК України. За такі дії нині встановлено покарання позбавлення волі на строк від трьох до восьми років з конфіскацією майна або без такої. Якщо ж вони вчинені щодо кількох осіб (крім проходження навчання тероризму) або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням свого службового становища, встановлено покарання у виді позбавлення волі на строк від восьми до десяти років з конфіскацією майна або без такої. Також варто відзначити на те, що вітчизняний законодавець містить заохочувальні норми. КК України передбачено, що особа звільняється від кримінальної відповідальності за проходження навчання тероризму, якщо вона добровільно відмовилася від подальшої злочинної діяльності, повідомила правоохоронний орган про цей злочин, сприяла запобіганню або припиненню терористичної діяльності, пов'язаної із вчиненням нею злочином [3].

Задля забезпечення притягнення особи до кримінальної відповідальності за проходження навчання тероризму, необхідно проаналізувати суб'єктивну сторону цього діяння, яка охоплює:

- вину (обов'язкова ознака);
- мету (обов'язкова ознака);
- мотив (факультативна ознака).

Охарактеризуємо кожен, з окремих елементів. Вина як суб'єктивна ознака злочину проходження навчання тероризму є обов'язковою для

кваліфікації злочину та охоплює усвідомлене психічне ставлення до протиправного діяння та його суспільно небезпечних наслідків.

За КК України проходження навчання тероризму характеризуються виною виключно у формі прямого умислу, адже суб'єкт злочину повинен чітко усвідомлювати протиправний характер своїх дій або бездіяльності, передбачати можливість настання суспільно небезпечних наслідків та бажати їх настання. Вина в контексті проходження навчання має глибоке соціальне значення, що полягає в негативному або зневажливому ставленні до правових норм та соціальних цінностей, зокрема права на життя, безпеку та стабільність у суспільстві, посягаючи на які, суб'єкти свідомо порушують основоположні соціальні принципи з метою дестабілізації суспільства чи досягнення своїх особистих чи групових цілей.

Мета як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони за проходження навчання тероризму має чітко визначений спрямований характер, що базується на умислі, який полягає в досягненні конкретної цілі – створення терористичної загрози громадській безпеці, залякування населення або тиску на державні органи для досягнення політичних чи інших суспільно небезпечних результатів. Мета може бути свідомо сприйнята суб'єктом злочину як «вища місія», що виправдовує його протиправні дії, тому підготовка до терористичного акту, навчання тероризму проходить через етапи формування чіткої мети, пов'язаної з насильницькими засобами досягнення результатів. У складних терористичних операціях мета може розподілятися на кілька рівнів, наприклад, спершу йде вербування або озброєння, потім навчання, а кінцевою метою залишається безпосереднє вчинення терористичного акту.

Мотив є факультативною ознакою суб'єктивної сторони проходження навчання тероризму, що надає змогу глибше зрозуміти причини, які спонукали особу до вчинення суспільно-небезпечного діяння. Мотив є важливим для встановлення рівня суспільної небезпеки діянь, визначення індивідуальних особливостей правопорушника та потенційного впливу на суспільні інтереси. Мотиви у злочинах, пов'язаних із терористичною діяльністю, здебільшого мають ідеологічну, політичну або релігійну спрямованість, що відрізняє такі злочини від загально-кримінальних правопорушень, де мотивами часто є корисливість, помста або інші особисті інтереси. У випадку тероризму, особливо коли йдеться про сприяння чи навчання тероризму, мотив може бути обумовлений прагненням досягти суспільних або політичних цілей шляхом насильства або страху.

### **Література:**

1. Книженко О.О., Негода А.С. Актуальні питання кримінальної відповідальності за проходження навчання тероризму. Аналітично-порівняльне законодавство, 2024. № 8. С. 511–514.

2. Додатковий протокол до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму [Електронний ресурс] Режим доступу: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_001-15#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-15#Text)

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-85>

## **ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ПОКАРАННЯ ЧЕРЕЗ ОБСТАВИНИ, ЩО ОБТЯЖУЮТЬ ПОКАРАННЯ, ЗА КК УКРАЇНИ ТА ЛАТВІЇ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ**

**Павлов Володимир Григорович**

*кандидат юридичних наук, суддя*

*Новозаводського районного суду міста Чернігова*

*м. Чернігів, Україна*

Індивідуалізація покарання поряд з диференціацією кримінальної відповідальності наразі визнаються принципами кримінального права, принципами кримінальної відповідальності, принципами або навіть і методами кримінально-правової політики в Україні. Вказані принципи визнаються проявами принципу справедливості в кримінальному праві, мають похідний від принципу справедливості характер. Цей принцип, незважаючи на те, що він прямо не вказаний в КК України (до речі як і будь який інший принцип) знайшов втілення в низці його статей, зокрема ст. 65 (загальні засади призначення покарання), де вказуються вимоги щодо необхідності врахування ступеня тяжкості кримінального правопорушення, обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, ч. 5 ст. 68, яка передбачає, що призначенні покарання співучасникам кримінального правопорушення суд має урахувувати характер та ступінь участі кожного з них у вчиненні кримінального правопорушення), ст. 69 (призначення покарання, більш м'якого ніж передбачено законом), ст. 69<sup>1</sup> (призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання, ст. 69<sup>2</sup> (призначення більш

м'якого покарання, ніж передбачено законом, у випадках укладання угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією), ст. 103 (призначення покарання неповнолітній особі).

Серед способів індивідуалізації покарання обставини, які *обтяжують покарання*, визнаються такими чинниками об'єктивного та суб'єктивного характеру, що знаходяться за межами складу кримінального правопорушення, але характеризують підвищений ступінь суспільної небезпечності вчиненого діяння й (або) особу винного і у зв'язку з цим впливають на посилення покарання [1, с.634]. До таких обставин, відповідно до переліку, наведеному в ст. 67 КК України, віднесені наступні: 1) вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів; 2) вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою (ч. 2 або ч. 3 ст. 28); 3) вчинення кримінального правопорушення на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату або на ґрунті статевої приналежності; 4) вчинення кримінального правопорушення у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку; 5) тяжкі наслідки, завдані злочином; 6) вчинення кримінального правопорушення щодо особи похилого віку, особи з інвалідністю або особи, яка перебуває в безпорадному стані, або особи, яка страждає на психічний розлад, зокрема на недоумство, має вади розумового розвитку, а також вчинення кримінального правопорушення щодо малолітньої дитини або у присутності дитини; 6<sup>-1</sup>) вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах; 7) вчинення кримінального правопорушення щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності; 8) вчинення кримінального правопорушення щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного; 9) вчинення кримінального правопорушення з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством; 10) вчинення злочину з особливою жорстокістю; 11) вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій; 12) вчинення злочину загальнонебезпечним способом; 13) вчинення кримінального правопорушення особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів [2].

Важливою вимогою закону є заборона судді визнати такими, що обтяжують покарання, обставини, не зазначені в частині першій цієї статті (ч. 3 ст. 67 КК). Натомість суд має право, залежно від характеру вчиненого кримінального правопорушення, не визнати будь-яку із



зазначених у частині першій цієї статті обставин, за винятком обставин, зазначених у пунктах 2, 6, 6<sup>-1</sup>, 7, 9, 10, 12 такою, що обтяжує покарання, навітьши мотиви свого рішення у вирокі (ч. 2 ст. 67 КК України) [2]. Таким чином вказані обставини поділяються на обов'язкові та не обов'язкові до застосування, визначаючи межі судового розсуду.

КК Латвії також передбачає обставини, що обтяжують покарання в ст. 48, якими визнано наступні: 1) правопорушення є повторним; 2) вчинення злочину групою осіб; 3) правопорушення вчинено шляхом зловживання службовим становищем або довірою іншої особи; 4) правопорушення спричинило тяжкі наслідки; 5) злочин вчинено щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності; 6) злочин вчинено щодо особи, яка не досягла вісімнадцятирічного віку, або щодо особи з використанням її безпорадного стану чи малолітнього віку; 7) злочин вчинено щодо особи з використанням її службової, матеріальної чи іншої залежності від винного; 8) злочин вчинено з особливою жорстокістю або знущанням над потерпілим; 9) правопорушення вчинено в умовах громадського лиха або в умовах надзвичайного чи воєнного стану; 10) злочин вчинено із застосуванням зброї або вибухових речовин чи в інший спосіб, небезпечний для суспільства; 11) злочин вчинено з корисливих мотивів; 12) правопорушення вчинено у стані алкогольного, наркотичного, психотропного, токсичного або іншого одурманюючого сп'яніння; 13) особа, яка вчинила злочин, дала завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину іншою особою з метою отримання більш м'якого покарання; 14) злочин було вчинено з расистських, національних, етнічних чи релігійних мотивів або з мотивів соціальної ненависті; 15) кримінальне правопорушення, пов'язане з насильством або погрозою застосування насильства, або злочин проти моральності та статевої недоторканості, вчинене щодо особи, з якою винний перебуває у родинних стосунках першого чи другого ступеня споріднення, або щодо подружжя чи колишнього подружжя, або щодо особи, з якою винний перебуває чи перебував у стійких інтимних стосунках, або щодо особи, з якою винний веде спільне (неподільне) господарство; 16) кримінальне правопорушення, пов'язане з насильством або погрозою його застосування, або умисне кримінальне правопорушення проти здоров'я, моральності чи статевої недоторканості особи, вчинене у присутності малолітньої особи; 17) особа, яка вчинила злочин, дала завідомо неправдиві показання; 18) злочин проти статевої свободи та статевої недоторканості поставив у небезпеку життя неповнолітнього [3]. Визначаючи межі судового розсуду в процесі призначення покарання з урахуванням обтяжуючих обставин, латвійський законодавець передбачив зокрема наступне: з урахуванням характеру правопорушення будь-яка з обставин, зазначених у частині 1 цієї статті,

може бути не визнана обтяжуючою (ч. 2 ст. 48); при призначенні покарання не можуть бути визнані обтяжуючими обставини, не зазначені в цьому Законі (ч. 3 ст. 48); не може бути визнана обтяжуючою обставиною обставина, яка передбачена цим Законом як склад кримінального правопорушення (ч. 4 ст. 48).

Отже, спільними рисами правового регулювання є підходи: щодо вичерпного характеру обставин, що обтяжують покарання, що унеможлиблює врахування іншої, крім визначених в ст. 48 КК Латвії та 67 КК України, обставини як такої, що обтяжує покарання, а також заборону на урахуванні цих обставин в тому разі, якщо вони є ознаками, що впливають на кваліфікацію (зокрема й кваліфікуючими ознаками).

Кримінально-правова політика держав характеризується розширенням таких ознак, про що свідчить аналіз змін та доповнень до статей, які визначають перелік та порядок призначення обставин, що обтяжують покарання. Приміром в КК Латвії такі зміни вносилися одинадцять разів, суттєво розширивши перелік обтяжуючих покарання обставин. Останні з таких змін полягали в доповненні ч. 1 ст. 48 КК Латвії п. 15 у формулюванні «кримінальне правопорушення, пов'язане з насильством або погрозою насильства, або кримінальне правопорушення проти моральності та статевої недоторканості, вчинене щодо особи, з якою правопорушник перебуває чи перебував у стійких інтимних стосунках, або щодо особи, з якою правопорушник веде спільне (неподільне) господарство» [4] п. 17 у формулюванні «особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, дала завідомо неправдиві показання» [5], доповненні п. 14 формулюванням «або соціальної ненависті», доповненні п. 18 у формулюванні – «кримінальне правопорушення проти моральності та статевої недоторканості створило небезпеку для життя неповнолітнього» (норма набрала чинності 04.07.2024 р.) [6]. В Україні більшість змін до ст. 67 КК була внесена ЗУ «Про внесення змін та доповнень до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок та домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [7] яким пункти 3 і 6 було викладено в новій редакції та доповнено пунктом 6<sup>1</sup> такого змісту: «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах». До речі саме ратифікація Стамбульської Конвенції як Україною, так Латвією стало кроком до зазначених вище змін.

Відмінності в правовому регулюванні урахування обставин, що обтяжують покарання, в кримінальному законодавстві України та Латвії полягають в наступному: кількісно ширший перелік таких обставин в КК Латвії (18), ніж, передбаченому в ст. 67 КК України (13), і відповідно

існування обставин, які не передбачені в ст. 67 КК України; більш ширші межі судової дискреції при визначенні обов'язковості/необов'язковості урахування цих обставин в конкретному випадку, оскільки на відміну від вітчизняного законодавця, який обмежує суд в можливості не враховувати певні з таких обставин (зокрема передбачених пунктами 2, 6, 6<sup>1</sup>, 7, 9, 10 та 12), латвійський законодавець такого обмеження для суду не передбачає. Заслугує на окремий аналіз унікальних обставин, передбачених п. 13 та п. 17 ч. 1 ст. 48 КК Латвії, які не передбачені в ст. 67 КК України. Зокрема обґрунтовуючи доцільність згадано вище п.17, законодавець акцентував, що Кримінальний закон вже передбачає подібну обтяжуючу обставину, яка безпосередньо не пов'язана з обставинами вчинення злочину, а з наданням завідомо неправдивої інформації у кримінальному провадженні, тобто відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 48 Кримінального закону обтяжуючою обставиною може бути визнано надання особою, яка вчинила злочин, завідомо неправдивої інформації про кримінальне правопорушення, вчинене іншою особою, з метою домогтися пом'якшення призначеного покарання [8]. Обтяжуюча обставина, передбачена п. 17 ч. 1 ст. 48 Кримінального закону, пов'язана не з моментом вчинення злочину, а з подальшою поведінкою особи, яка дала завідомо неправдиві показання. Однак при застосуванні цієї обтяжуючої обставини необхідно з'ясувати, чи є надані показання завідомо неправдивими і чи була особа, яка має право на захист, перед допитом поінформована про наслідки надання завідомо неправдивих показань відповідно до ч. 4 ст. 150 Кримінально-процесуального закону, і чи міг обвинувачений передбачити, що надання завідомо неправдивих показань може негативно вплинути на міру покарання за інкриміноване йому правопорушення [9].

### Література:

1. Денисова Т.А. Обставини, які обтяжують покарання. Велика українська юридична енциклопедія. Т.17: Кримінальне право / [редкол.: В. Я. Тацій (голова) та ін.]. 2017. 1062 с.
2. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст.131.
3. Krimināllikums. Pieņemts: 17.06.1998.Stājas spēkā: 01.04.1999. URL: <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums> (дата звернення 19.12.24).
4. Grozījumi Krimināllikumā. Pieņemts: 26.04.2018. Latvijas Vēstnesis, 90, 09.05.2018.OP numurs: 2018/90.5 URL: <https://likumi.lv/ta/id/298836-grozijumi-kriminallikuma> (дата звернення 19.12.24).

5. Grozījumi Krimināllikumā. Pieņemts: 11.06.2020. Latvijas Vēstnesis, 119 C, 22.06.2020.OP numurs: 2020/119C.5. URL: <https://likumi.lv/ta/id/315653-grozijumi-kriminallikuma> (дата звернення 19.12.24).

6. Grozījumi Krimināllikumā. Pieņemts: 06.06.2024. URL: <https://likumi.lv/ta/id/352942> (дата звернення 19.12.24).

7. Про внесення змін та доповнень до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок та домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2018, № 5, ст. 34.

8. Likumprojekta Nr. 425/Lp13 papildinātā anotācija. Pieejama [www.likumi.lv](http://www.likumi.lv) sadaļā „Ārējās saites» 2020.gada 11.jūnijā. URL: (дата звернення 19.12.24).

9. Latvijas Republikas Senāta Krimināllietu departamenta 2022.gada 3.marta LĒMUMS Lieta Nr. 11905013616, SKK 72/2022. URL: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/kriminallikuma-vispariga-dala/v-nodala-soda-noteiksana> (дата звернення 19.12.24).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-86>

## **ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ОРГАНАХ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ**

**Подкопаєв Сергій Васильович**

*доктор юридичних наук,  
старший науковий співробітник*

*Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності*

*імені академіка В. В. Сташиса*

*Національної академії правових наук України*

*м. Харків, Україна*

В органах прокуратури триває робота над розробкою та впровадженням системи електронного кримінального провадження – менеджменту розслідувань, ескалації, контролю та аналізу «СМЕРЕКА» [1]. Цей процес, незважаючи на свою позитивну динаміку, пов'язаний з певними складнощами, що, як свідчить європейський досвід, є характерним для багатьох країн, у тому числі України.

Так, у проведеному Консультативною радою європейських прокурорів в 2023 році тематичному дослідженні з питань цифровізації прокуратури та міжнародного співробітництва згадуються деякі пов'язані проблеми, зокрема: можлива недостатність фінансування; необхідність внесення поправок до законодавства з метою адаптації до цифровізації; необхідність посилення захисту даних і заходів кібербезпеки; а також технічні проблеми різного характеру і сумісності між різними системами; можливе надмірне навантаження через необхідність адаптації до нових систем; плутанина на ранніх стадіях переходу і необхідність зміни усталених робочих звичок, необхідність зміни менталітету співробітників тощо [2, п. 23, 39, 42].

В прокуратурі України, крім того, на сьогодні склалася ситуація за якої в Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі, як структурному підрозділі Офісу Генерального прокурора (з урахуванням особливого автономного статусу) функціонує інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування «іКейс» [3] та водночас, як зазначалось, в органах прокуратури продовжується робота над системою «СМЕРЕКА». Вочевидь оптимальне вирішення питання потребує збалансованого підходу.

Також певні складнощі виникнуть у зв'язку з необхідністю інтеграції даної системи з ЄРДР, та в подальшому з судовою системою ЄСІТС, відсутністю у більшості слідчих та прокурорів практики роботи з аналогічними системами та необхідністю (на перших етапах) сканування великої кількості матеріалів кримінальних проваджень.

Надалі, з її розвитком, постане питання внесення окремих законодавчих змін з метою, наприклад, урегулювання порядку ідентифікації особи через застосунок «ДІЯ» чи надання дистанційного доступу учасникам кримінального провадження (потерпілому, підозрюваному, обвинуваченому, захиснику) на ознайомлення з матеріалами кримінальних проваджень шляхом їх надсилання на електронну пошту, а також комплексних змін до кримінального процесуального законодавства у зв'язку з повним впровадженням у діяльність органів правопорядку даної системи.

Також варто зауважити, що процес цифровізації прокуратури не повинен пов'язуватися виключно з розробкою та впровадженням електронної системи управління кримінальним провадженням, переведенням окремих процесуальних відносин у систему електронного документообігу чи то з розробкою та впровадженням електронної системи управління персоналом (e-HRM), тобто не обмежуватися використанням цифрових технологій, але й, і це важливо, він має характеризуватися зміною культури та способу мислення самих правозастосувачів, подоланням переконання «техніка технікою, але ліфт ламається частіше, ніж сходи», набуттям ними цифрової компетентності; формуванням нових способів і принципів цифрової взаємодії тощо. Звісно, що це питання певного часу та певних заходів,

зокрема начального, тренінгового характеру. І проблеми виникатимуть, як у свій час виникали у прокурорів при навчанні роботи з ЄРДР. З цього приводу А. В. Столітній писав, що вони навчаються роботі з реєстром переважно шляхом «спроб і помилок» [4, с. 123].

Вирішення органами прокуратури зазначених завдань потребує проведення масштабної роботи на основі поступового і взаємопов'язаного розвитку і гармонізації нормативної бази, комплексної оптимізації процесів внутрішньої діяльності, модернізації інформаційно-технологічної платформи, удосконалення системи кадрового забезпечення. Думається, що оптимально, коли процеси такого рівня мають правове підґрунтя у вигляді документів стратегічного (програмного) характеру, які б визначали основні пріоритети, принципи та етапи цифрової трансформації органів прокуратури у формі, наприклад, Концепції цифровізації (цифрової трансформації) прокуратури України. Концепція мала б визначити основні цілі, завдання, принципи та напрями впровадження цифрових технологій в роботу органів прокуратури, а також механізми її реалізації та очікувані результати. В межах її реалізації можна створити цифрову інфраструктуру, що характеризується підвищеною безпекою, сформувати умови, які дозволять оперативно реагувати на зміни пов'язані з розвитком інформаційних технологій.

Розробці Концепції повинна передувати робота з формулювання основних елементів механізму цифрової трансформації вітчизняного кримінального процесу та ролі прокурора у реаліях сьогодення, що змінюються. В якості основних питань, які розкривають заявлені проблеми, необхідно встановити взаємозв'язок між існуючою моделлю прокурорської діяльності і впровадженими в кримінальний процес цифровими технологіями. Іншим завданням є встановлення кореляції між цифровими технологіями та базовими цінностями, що визначають структуру всього процесу кримінального правосуддя. Вирішення цієї проблеми має виявити ті зміни, які мають лише суто технічний характер і не торкаються самого підґрунтя кримінального процесу, а також визначити справді суттєві аспекти, які впливають на сутність усієї кримінальної процесуальної діяльності. Так само слід визначити якість існуючої моделі участі прокурора у кримінальному судочинстві та визначити основні шляхи її вдосконалення за рахунок цифровізації.

Створення повноцінного правового механізму цифровізації діяльності органів прокуратури в Україні має бути спрямоване на вирішення щонайменше наступних основних завдань, а саме забезпечення: а) можливості ефективної та простої взаємодії з органами правопорядку, координації їх діяльності; б) гласності для громадськості про перебіг розслідування відповідно до балансу інтересів особи та забезпечення таємності конфіденційної інформації; в) ефективної взаємодії зі стороною захисту, включаючи ефективне інформаційне забезпечення.

За будь-яких обставин зміни в цій сфері не повинні впливати на статус учасників кримінального процесу, применшувати значимість статусу слідчого, прокурора, судді, не мають створювати нової системи принципів та не повинні визначати нову мету всієї кримінальної процесуальної діяльності.

Лише ретельно виважений, контрольований підхід до впровадження цифрових технологій дозволить не нашкодити, а реально покращити кримінальне судочинство та зберегти досягнутий рівень гарантій прав людини, адже, як відмічається, впровадження електронного кримінального провадження повинно відбуватися із розумінням того, що цифрові технології неминуче вплинуть на відносини між людьми та формування їх мислення [5, с. 100], і у цьому сенсі слід бути уважним, аби не зазіхнути на права та свободи людини, цінність, забезпечення якої та постає на чолі цифровізації кримінального провадження. Тому вкрай важливим є дотримання розумних меж, «кордонів» такого процесу, допустимої міри проникнення цифрових технологій у сферу правосуддя, поза якими позитивний ефект, що очікується від діджиталізації правових відносин, перетвориться на зворотній – негативний, здатний породжувати небажані правові наслідки [6, с. 31].

### Література:

1. Технічна пропозиція щодо створення системи менеджменту розслідувань, ескалації, контролю та аналізу «СМЕРЕКА». Mancode. 2024. 38 с.
2. Digitalisation in the work of prosecution services and international co-operation: thematic study of the Consultative Council of European Prosecutors. 20 October 2023. URL: <https://rm.coe.int/2023-thematic-study-on-digitalisation-final-/1680ad45fc>
3. НАБУ заявило про початок практичної інтеграції iКейс з судами. *Судово-юридична газета*. 1 грудня 2023 року. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/287073-nabu-zayavilo-o-nachale-prakticheskoy-integratsii-ikeys-s-sudami>
4. Столітній А.В. Навчання прокурорів роботі з функціоналом Єдиного реєстру досудових розслідувань. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2018. № 58. С. 121–128.
5. Павлова Т.О. Діджиталізація як напрям трансформації кримінального провадження. *Правова Держава*. 2021. № 41. С. 96–102.
6. Глинська Н.В., Клепка Д.І. Принципи визначення розумних меж цифровізації кримінального провадження України. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. / редкол.: В. С. Батиргарєєва (голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2024. Вип. 47. С. 30–49.

## **КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ: ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ**

**Ряшко Олена Василівна**

*кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики  
факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів  
досудового розслідування Національної поліції України)  
Львівського державного університету внутрішніх справ  
м. Львів, Україна*

Варто наголосити на тому, що питання відправлення правосуддя відносно дітей завжди привертає велику увагу науковців, правоохоронців, суддів, громадськості та суспільства в цілому. В юридичній літературі зазначається, що для неповнолітніх звичайне судове провадження пов'язане із багатьма загрозами. Звідси виник широкий рух на користь ідеї створення особливих судів для неповнолітніх і прийняття ними особливого порядку провадження, більш пристосованого для потреб цієї категорії правопорушників.

Під час обрання найбільш оптимального підходу до неповнолітнього у кримінальному провадженні підлягають врахуванню такі фактори: у всіх випадках можливість звільнення від кримінальної відповідальності або покарання має бути розглянута та врахована судом; надання можливості примирення з потерпілим сприятиме появі відчуття відповідальності та відшкодуванню шкоди, завданої потерпілому; особливу увагу слід звернути на мету перевиховання та реінтеграції, а не покарання. Застосування згаданого принципу у контексті української системи кримінального права означатиме зміну підходу до покарання, відображеного у ч. 2 ст. 50 КК.

Ця стаття містить цілі покарання, не вказуючи при цьому на пріоритетність будь-якої з них. Водночас такий пріоритет з'являється у випадку провадження щодо неповнолітніх, оскільки принцип реабілітації та перевиховання, а також принцип найкращих інтересів дитини вимагає обрання такого покарання, головною метою якого буде саме виправлення засуджених [1, с. 22].

Кримінальне процесуальне законодавство містить спеціальну норму, що визначає предмет доказування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх (ст. 485 КПК). Положення цієї статті деталізують деякі загальні положення ст. 91 КПК, в якій визначено обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні щодо



неповнолітніх, але жодною мірою не встановлюють і не замінюють їх, як і не створюють якийсь «особливий» предмет доказування.

До числа особливостей доказування у кримінальному процесі щодо неповнолітніх слід віднести два основних аспекти: предмет доказування (його зміст, значення, повнота) та дотримання особливих вимог щодо збирання та фіксування доказів (особливості участі неповнолітніх у слідчих (розшукових) діях, участь додаткових суб'єктів тощо).

Отже, предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх – це передбачена кримінальним процесуальним законом сукупність обставин, які підлягають обов'язковому встановленню у кожному кримінальному провадженні щодо неповнолітніх з урахуванням їхніх вікових та соціально-психологічних особливостей з метою ефективного виконання завдань кримінального провадження [2, с. 13].

Також слід відмітити, що кримінальне провадження щодо неповнолітніх окрім загальних завдань (ст. 2 КПК України), вирішує і власні соціально значимі завдання виховного плану та охоронної спрямованості, що обумовлено специфікою участі у ньому неповнолітніх та їх психофізіологічними особливостями, специфікою їх соціалізації. І якщо врахувати таку подвійність (процесуальну та виховну або реабілітаційну) завдань цього особливого кримінального процесу, то для їх забезпечення потрібне існування такого предмета доказування, який би сприяв їх виконанню, де цей предмет доказування – це єдине цілісне явище, передбачене в ст. ст. 91, 485 КПК України, одночасно спрямоване як на встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення (ст. 2 КПК України), так і на забезпечення приділення першочергової уваги якнайкращому забезпеченню інтересів дитини (ст. 3 Конвенції про права дитини) з метою створення умов для її ресоціалізації та відновлення її статусу.

Щодо особливостей процесу доказування в досліджуваному провадженні, то у ст. 91 КПК України викладено перелік обставин, що належать до предмета доказування у кримінальному провадженні, таких як сукупність фактів і обставин об'єктивної дійсності, які мають матеріально-правове, цивільно-правове, кримінальне процесуальне значення і є необхідними і достатніми фактичними обставинами для вирішення кримінального провадження по суті.

Мова йде про обставини, які вказують на наявність або відсутність у досліджуваному діянні складу злочину, що впливають на визначення міри покарання чи звільнення від відповідальності або є підставами для закриття кримінального провадження. Положення КПК України мають узагальнюючий орієнтуючий характер для всіх видів кримінального провадження, тому в теорії доказів отримали назву загального предмета доказування на всіх стадіях кримінального провадження. Водночас індивідуалізація предмета доказування у конкретному провадженні

здійснюється з урахуванням вимог диспозиції статті КК України, за якою кваліфікується діяння, що підлягає доказуванню. З поняттям предмета доказування тісно пов'язане поняття меж доказування, під якими слід розуміти доказування такого обсягу доказів, який забезпечує достовірне встановлення обставин, що підлягають доказуванню.

Звернення до змісту положень ст. 485 КПК України свідчить, що в ній здійснено акцент саме на додатковому та більш ретельному вивченні слідчим, прокурором обставин, що характеризують особу неповнолітнього правопорушника, а також на виявленні причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Законодавець вважає, що особливості особистості підлітка, який вчинив кримінальне правопорушення, повинні стати визначальним фактором, що впливає на хід розслідування кримінального провадження, зокрема, на встановлення обставин, що підлягають доказуванню у даній категорії кримінальних проваджень [3, с. 202].

Так, відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 242 КПК України підставою проведення експертизи є встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості. Частина 1 ст. 485 КПК України зазначає, що при наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг неповнолітній повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними. Під розумовою відсталістю варто розуміти значне відставання від нормального рівня розвитку даного віку.

Таке відставання не пов'язано із хворобливим станом психіки неповнолітнього, а тільки із затримкою його розумового розвитку. При наявності даних про подібну розумову відсталість необхідно з'ясувати, рівню якого віку відповідає фактичний розвиток неповнолітнього, чи повністю він усвідомлює значення своїх дій. Залежно від рівня фізичної й розумової відсталості неповнолітнього суд вправі вирішити питання про звільнення його від кримінальної відповідальності й обмежитися застосуванням примусових заходів виховного характеру.

Вдосконалення процесу задоволення прав і гарантії свобод особи є актуальним напрямком в розвитку демократії та гуманізації суспільства. Особливого значення це твердження набуває у сфері кримінального провадження щодо неповнолітніх, яке пов'язане із втручанням в їх особисте життя, обмеженням свободи та особистої недоторканності неповнолітніх, застосуванням до них заходів процесуального примусу. Проблема дотримання прав та законних інтересів неповнолітніх, які вчинили злочин, постійно знаходяться в центрі уваги міжнародної спільноти. Тому дослідження предмету доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх має вагоме суспільне значення,

оскільки слугуватиме забезпеченню прав і охороні законних інтересів цієї категорії осіб [4, с. 165].

Предметом доказування у кримінальному процесі є передбачений Кримінальним процесуальним законом України перелік обставин, що підлягають встановленню у кожному кримінальному провадженні та забезпечують прийняття відповідного процесуального рішення. Перелік обставин, котрі підлягають з'ясуванню у кримінальних провадженнях стосовно кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, слід розглядати в якості доповнюючого, уточнюючого предмету доказування у співвідношенні до загального предмету доказування [5, с. 201].

### **Література:**

1. Особливості здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Навчально-методичний посібник за заг. ред. Щепоткіної В.В., Слуцької Т.І. Київ. 2017. 238 с.

2. М. Кокошко. Предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. Науковий часопис Національної академії прокуратури України 2'2016. С. 10–17.

3. Р.М. Балац. Особливості вивчення особи неповнолітнього у кримінальному провадженні. Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 листоп. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 312 с.

4. Ільченко А. Особливості предмета доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. Новітні кримінально-правові дослідження. 2017 : зб. наук. пр. / відп. ред. О. В. Козаченко. Миколаїв : Іліон, 2017. 386 с.

5. Бондаренко О.О. Предмет доказування у кримінальному процесі України. Серія ПРАВО. Випуск 83: частина 3. С. 196–202.

## **ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПОВНОВАЖЕННЯМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В 20–30 РОКАХ ХХ СТ.**

**Сліпенюк Тетяна Михайлівна**

*аспірантка кафедри кримінального процесу  
Національного університету «Одеська юридична академія»  
м. Одеса, Україна*

Розкриття сутності та специфіки зловживання процесуальними повноваженнями у кримінальному процесі, а також вироблення в сучасному українському законодавстві механізмів для їхнього попередження та протидії потребує ґрунтовного дослідження історичних аспектів розвитку кримінального процесуального законодавства у даній сфері. Серед них на особливу увагу заслуговує розвиток українського законодавства щодо зловживання процесуальними повноваженнями у кримінальному процесі в 20–30 роках ХХ ст. та демонстрація негативних наслідків таких зловживань під час окресленого етапу як для окремих громадян, так і для суспільства в цілому.

Послаблення українського національного руху щодо формування соборної Української держави в 20–30 роках ХХ ст. призвело до встановлення в нашій державі тоталітарного радянського режиму, який вплинув на всі сфери суспільного життя, та створив умови для зловживань процесуальними повноваженнями у кримінальному процесі.

За тогочасним революційним законодавством, здійснення кримінального провадження перебувало у сфері повноважень революційних трибуналів та народних судів. Останні мали можливість приймати рішення навіть без наявності закону, який передбачав кримінальну відповідальність, виходячи з принципів революційної правосвідомості. Це призводило до прийняття непропорційних рішень, коли за незначні порушення карали людей суворіше, ніж за важкі кримінальні злочини. Як зазначає Б. Стецюк, «аналогія була однією із ключових засад радянського закону на початку 1920-х років і полягала в тому, що якщо виявлялося будь-яке суспільно-небезпечне діяння, не передбачене законом, то підстави та межі відповідальності за нього визначалися шляхом застосування статті, яка передбачала найбільш схожий за своєю природою злочин. Це дозволяло фактично будь-яку

людину визнати соціально небезпечною, ув'язнити або розстріляти у повній відповідності до закону. Народний комісаріат юстиції у 1920 році в одному із циркулярів з великою гордістю констатував: «без особливих правил, без кодексів озброєний народ справлявся і справляється з усіма пригноблювачами» [8, с. 38]. Вище окреслене було невід'ємною частиною системи політичного репресивного механізму, який мав на меті підтримувати тоталітарний режим та придушувати будь-яку непокору.

Намагаючись сформувати правову основу для свого терору, радянським законодавцем проведено кодифікаційну діяльність кримінальних та кримінально-процесуальних норм, результатом якої стало прийняття в 1922 році Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів УРСР.

Зокрема, в ст. 105 Кримінального кодексу УРСР надано нормативне тлумачення терміну «зловживання владою» як «здійснення посадовою особою дій, які вона могла вчинити лише завдяки своєму службовому становищу та які, не будучи викликані міркуваннями службової потреби, спричинили порушення правильної роботи установи або підприємства, або громадського порядку, або приватних інтересів окремих громадян» [9, с. 472].

Для недопущення такого зловживання під час здійснення кримінальних проваджень в Кримінальному процесуальному кодексі УРСР закріплювались демократичні принципи його здійснення, так як незалежність суддів, безпосередність, усність, гласність, публічність судочинства, рівноправність і змагальність сторін, право обвинуваченого на захист. Крім того, у даному акті визначались особливості кримінальної процесуальної діяльності слідчих та прокурорів як осіб, уповноважених на здійснення кримінального провадження «в залежності від того чи діють вони у справах, по яким здійснення попереднього слідства є обов'язковими, або по справам, по яких акти можуть стати основою для надання обвинувачуваних до суду без здійснення попереднього слідства» (ст. 98). Також КПК УРСР 1922 року містив положення щодо функціонування механізму попередження та протидії зловживання процесуальними повноваженнями у кримінальному процесі у вигляді прокурорського нагляду на провадження попереднього слідства (ст. 118), а також можливість оскарження дій слідчого до прокурора (ст. 212) [5].

Разом з тим, як і всі гуманістичні радянські приписи, норми кримінального-процесуального законодавства, що спрямовувались на протидію та попередження зловживанням процесуальними повноваженнями у кримінальному процесі, були лише фікцією, що особливо проявилось після набрання чинності постанови Політбюро ЦК

ВКП (б) «Про антирадянські елементи» 1937 року, яка розпочала сталінський терор.

Ретроспективний аналіз архівно-слідчих справ зазначеного періоду, здійснений Е.П. Петровським, надав змогу вченому прийти до висновку, що останні «стали документальними джерелами доказів масового терору, інтенсивності репресій, кричущих порушень прав людини, засад законності, всебічності, повноти та об'єктивності кримінального процесу. Відсутність окремих документів або їхнє оформлення з грубими порушеннями встановлених законодавством норм було типовим для процесуальних документів, а в часи різкого збільшення масштабів каральних операцій спостерігається значне занедбання їх оформлення, часто після репресивного рішення» [7, с. 10].

«Для ведення кримінальних справ існувало дві групи слідчих: «забійники», тобто ті, які вибивали підписи під протоколами, та «літератори», тобто ті, хто складали тексти протоколів, а фальсифікація процесуальних документів на жаргоні співробітників НКВС називалася «ліпачеством»» [2, с. 196]. «Поширеною була практика застосування психологічного та фізичного насильства до допитуваних осіб. Часто допити тривали кілька тижнів щодня, хоча *post factum* у протоколах відображалися «цивілізовані» години, допити проводилися у нічний час, вимагалася стояння на ногах, застосовувалися погрози, крики, образи, деморалізація, шантаж, що змушувало людей погоджуватися підписати все, що вимагається, писати показання під диктування, а інколи слідчими надавалися цілі плани-конспекти показань або штучно робилися виправлення, аби надати більшої правдоподібності тексту протоколу» [3, с. 20, 76; 2, с. 203; 6, с. 56]. «Дослідження протоколів допиту показує ідентичність показань свідків не тільки на рівні фактажу, а й порядку його викладення, фразеології, що дає підстави для висновку про їх тиражування за кількістю свідків зі змінами тільки вихідних даних, а відтак про їх вигаданість і фальсифікацію» [4, с. 9]. «Такі вигадані факти були очевидними, коли малограмотні сільські люди чітко давали показання з усією палітрою класичної термінології звинувачень про конспіративні заходи, контрреволюційну діяльність тощо» [1, с. 35]. «Добрим слідчим вважався не той, хто встановить правду, а той, хто надасть матеріал, достатній для забезпечення обвинувачення і покарання відповідно до заздалегідь даної вказівки» [3, с. 76]. «Утім інколи зусиль для фабрикування доказів виявлялося надто багато, а тому каральна система засуджувала людей «без свідків, без захисту, без ознайомлення зі слідчою справою і навіть без самого звинуваченого» [7, с. 11].

Таким чином, зловживання процесуальними повноваженнями в кримінальному процесі в 20–30 х роках ХХ ст. було широко поширеним явищем в тогочасній Україні. Аналіз архівно-слідчих справ свідчить, що радянська влада систематично порушувала права людини, не

дотримувалася закріплених в КПК УСРР процесуальних гарантій, принципів кримінального процесу, що мало серйозні наслідки у вигляді масового несправедливого засудження громадян, а також негативно відобразилось на суспільстві й правопорядку в цілому. Вплив цих практик дотепер відчувається в українському суспільстві та є яскравим прикладом важливості дотримання принципів правової держави, законності та гарантій в кримінальному процесі для забезпечення захисту прав людини та суспільної справедливості.

### Література:

1. Акулов М., Гранкіна О., Омельчук Д. Архівно-слідчі справи репресованих (20-ті-50-ті рр.) як історичне джерело: методика використання. *Студії з архівної справи та документознавства*. 1997. Т. 2. С. 33-39.
2. Бажан О., Золотарьов В. «Забійник» та «літератор» або «Рутинна робота» слідчого НКВС Юрія Толкачова. *Краєзнавство*. 2018. № 3. С. 196-209.
3. Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР. 1917-1941 рр.: джерелознавче дослідження. Вид. 2-ге, випр., доп. Київ : Пенмен, 2017. 768 с.
4. Використання архівно-слідчих справ громадян, репресованих у 1920-1950-ті рр.: методичні рекомендації / упоряд.: О.В. Гранкіна, Д. В. Омельчук, Н. П. Московченко. Київ, 1997. 34 с.
5. Кримінально-процесуальний кодекс УСРР 1922 р. URL: <http://museumreforms.ru/node/13986>
6. Паска Б. В. Луцький судовий процес над Валентином Морозом та Дмитром Іващенко у 1965-1966 роках. *Гілея*. 2016. Вип. 104. С. 54-59.
7. Петровський Е. П. Архівно-слідчі справи як джерело вивчення історії репресій в Україні у 1937-1938 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. історичних наук: спец. 07.00.06; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 2006. 23 с.
8. Стецюк Б. Основні стадії кримінального процесу УСРР на початку 1920-х рр. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 37-43.
9. Удалова Л.Д., Хабло О.Ю. Зловживання у сфері кримінального процесу: Монографія. К.: Дакор, 2010. 176 с.

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ  
У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ:  
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД**

**Соловйов Владислав Сергійович**

*студент*

*Університету імені Альфреда Нобеля*

*м. Дніпро, Україна*

На сьогоднішній день Конституція України гарантує право людини на судовий захист. Кримінально процесуальний кодекс закріплює перелік кримінальних правопорушень, стосовно яких провадження можуть здійснюватись в формі приватного обвинувачення. Проте через неоднозначне трактування норм та достатньо високий рівень публічності досудового розслідування і судового провадження в даній формі судочинства, все більше постає питання про важливість удосконалення даного інституту. Так як наразі, Україна намагається інтегрувати до Європейського Союзу, то важливим кроком є аналіз та порівняння даного інституту в Україні та в інших країнах.

Важливим моментом є те, що в законодавстві закріплено лише три статті, а саме 477–479 КПК України, які регулюють кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення [3].

Існують різні передумови, які взагалі впливають на появу такого інституту, наприклад, приватноправовий характер об'єкта злочинного посягання, менший ступінь суспільної небезпеки, монополія держави на застосування заходів примусу.

На даний час, науковці все ще не прийшли до загального рішення з приводу визначення даної форми провадження, але наявна єдина думка стосовно важливості та потреби врегулювати багато аспектів даного розгляду справи.

Відповідно до ч. 1 ст. 477 КПК України, даним видом провадження є провадження, що може бути розпочато слідчим, прокурором тільки на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, які визначені КПК.

Таким чином, даним видом провадження є особливий порядок кримінального провадження, що ініціюється на підставі поданої потерпілим заяви, в якій є твердження про вчинення щодо нього певних видів правопорушень, що виступає матеріальним аспектом, і в якому



дозволяється вчиняти певні процесуальні дії задля того аби притягнути винних до відповідальності, що є процесуальним аспектом [3].

Вважаю важливим для більш глибокого вивчення даної теми, проаналізувати кримінально процесуальне законодавство України та країн Європи, аби виявити прогалини та віднайти максимально оптимальні шляхи для їх усунення.

Для початку варто проаналізувати правовий статус потерпілого, адже саме він в даному провадженні має досить великий об'єм процесуальних прав: написати заяву про кримінальне правопорушення; бути ініціатором угоди про примирення; відмовитись від підтримання обвинувачення, що в подальшому буде підставою для закриття справи [4, с. 345–349].

В даному випадку є виняток, який передбачено п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК, відповідно до якого кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення не буде закрито, якщо кримінальне правопорушення пов'язане з домашнім насильством. Даний пункт є досить актуальним, адже по статистиці велика кількість заяв відкликалаь саме через страх жертви та погрози [3].

Також важливим є той факт, що КПК закріплює норму, в якій зазначено, що якщо потерпілим є неповнолітня особа, недієздатна чи обмежено дієздатна, то до процесуальних дій вона може бути залучена виключно разом із законним представником, хоча й не зрозуміло яким саме чином це буде відбуватись в даній формі провадження.

Проте кримінально процесуальні кодекси Німеччини, Польщі, Литви та Португалії мають такі норми. Наприклад, КПК Литви, в статті 408 закріплює можливість участі законного представника в даній формі провадження. До того ж, законний представник подавши клопотання може стати приватним обвинувачем, і підтримувати обвинувачення одноособово або разом з потерпілим [2, ел. джерело; 5, с. 21–34].

Однак, як слушно зазначає І. А. Тітко, особливостями забезпечення інтересів потерпілого в ситуації, коли приватне обвинувачення розпочато за ініціативою іншого суб'єкта без прямого волевиявлення потерпілого є тимчасовість його психофізіологічного стану, що позбавляє його процесуальної дієздатності, а також окремі причини з яких розпочато провадження з ініціативи прокурора. Цей аспект є важливим адже іноді потерпілий в своїх діях може керуватись жагою помсти чи образою, що принизила його гідність, проте не є караним [6, с. 159–163].

Також варто звернути увагу на відсутність закріплення в даній формі провадження наявність декількох потерпілим, що іноді стає проблемою.

Наступним питанням доцільно розглянути статус прокурора в приватному обвинуваченні, так як Конституція України передбачає серед функцій прокурора тільки підтримання публічного

обвинувачення, тобто він має діяти в інтересах держави, а отже роль в приватному обвинуваченні є нелогічною та спірною.

А якщо із процесу вийняти прокурора, в такому випадку: буде відсутня сторона обвинувачення; буде порушено засади рівності, змагальності сторін та свободи в поданні сторонами до суду своїх доказів, та в доведення перед судом їх переконливості; буде відсутнім баланс між приватними та публічними інтересами в даних кримінальних провадженнях.

Саме тому наразі прокурор є певною правовою гарантією забезпечення прав потерпілого в кримінальному провадженні, і допомагає в повному, всебічному та об'єктивному розгляді справ. Адже після того, як потерпілий ініціює провадження, саме прокурор буде здійснювати процесуальну діяльність. Із-за цього можна вважати, що порядок здійснення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення є приватно-публічним [1, с. 103–106].

Що ж стосується статусу прокурора в приватному обвинуваченні, то наприклад за ч. 2 ст. 50 КПК Португалії прокурор сприяє вирішенню справи, бере участь в усіх процесуальних діях і самостійно оскаржує судові рішення. Відповідно до ст. 409 КПК Литви в тому випадку, коли це приватне обвинувачення, то досудове розслідування зовсім не здійснюється, окрім випадків, коли через поважні причини потерпілий не може захищати свої інтереси. Відповідно до ст. ст. 374–377 КПК Німеччини, прокурор приймає участь у розгляді приватного позову за власним бажанням [2, ел. джерело; 5].

Таким чином, варто в Україні запровадити більш чітку процедуру переходу публічного обвинувачення в приватне і навпаки. Проаналізувавши досвід інших країн, варто відмітити, що необов'язкова участь прокурора в даній категорії справ є не рентабельною для України, адже послабить становище потерпілих.

Отже, можливо в деяких питаннях і варто орієнтуватись на закордонну практику, але завжди варто пам'ятати про те, що не все, що є у інших підходить нам і варто більш детально підходити до запозичення практики.

### **Література:**

1. Козленко А.Ю. Приватне обвинувачення: поняття та ознаки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. Випуск 27. Том 3. с. 103–106.

2. Кримінальний процесуальний кодекс Литовської республіки. Ухвалено законом №. IX-785 від 14 березня 2002 р. <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970890555/U/D19970555Lj.pdf>

3. Кримінально процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

4. Предместніков О. Потерпілий як сторона обвинувачення в справах приватного обвинувачення. Форум права. 2009. № 2. с. 345–349.

5. Перепелиця С.І. Провадження у формі приватного обвинувачення: порівняльно-правове дослідження. Харків: Право, 2015. С. 50.

6. Тітко І.О. Нормативне забезпечення та практика реалізації приватного інтересу в кримінальному процесі України. Харків: Право, 2015. С. 448.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-90>

## СУЧАСНІ МЕТОДИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ

**Тарасова Вероніка Олександрівна**

*студентка III курсу*

*факультету адвокатури та антикорупційної діяльності*

*Науковий керівник: Гресь Юлія Олегівна*

*кандидат юридичних наук, доцент,*

*доцент кафедри криміналістики, детективної*

*та оперативно-розшукової діяльності*

*Національного університету «Одеська юридична академія»*

*м. Одеса, Україна*

Кожна людина має індивідуальну сукупність загальних та окремих ознак (рис) елементів зовнішності, тобто має свій неповторний зовнішній вигляд: мається на увазі її вигляд, зумовлений сукупністю інформації про неї, яка сприймається візуально [1]. Наявність таких загальних та окремих ознак лежить в основі процесу ідентифікації. Ідентифікація – це визначення відповідності предмета, біологічного організму, особи (фізичної, юридичної) певним, конкретним, лише їм властивим ознакам [2].

Процес ідентифікації є складним і багатограним, адже вимагає використання різних методів і технологій для досягнення максимальної точності та надійності.

Ідентифікація набуває криміналістичного змісту, якщо факт тотожності, що встановлюється, має значення для запобігання, розслідування і розкриття злочинів. На відміну від ідентифікації в інших науках, у криміналістиці факт тотожності або її відсутності

встановлюється з обов'язковим додержанням норм кримінального процесуального законодавства [4].

Ідентифікація особи є складовою частиною криміналістичної техніки. Це один із найважливіших аспектів криміналістики, оскільки дозволяє виявляти, збирати, досліджувати та аналізувати речові докази з метою встановлення особи підозрюваних, свідків або жертв злочинів.

Актуальність дослідження сучасних методів ідентифікації особи полягає в їх значному впливі на підвищення ефективності правоохоронної діяльності, забезпечення національної безпеки та захисту особистих даних громадян. Сучасні біометричні технології, такі як дактилоскопія, розпізнавання обличчя та голосу, стають невід'ємною частиною інформаційних систем, сприяючи боротьбі з шахрайством та злочинністю у різних її проявах.

У сучасності при визначенні особи використовують біометричні характеристики. Біометричні характеристики – це унікальні фізичні або поведінкові особливості людини, які можна використовувати для її ідентифікації. Вони дозволяють точно встановлювати особу на основі індивідуальних ознак, що відрізняють одну людину від іншої.

Ці характеристики мають такі специфічні властивості:

- універсальність: кожна людина повинна мати характеристики, яка використовується системою;
- невідповідність: характеристика повинна бути розрізненою – дві людини не повинні бути рівними з точки зору однієї характеристики;
- надійність: характеристики не повинні змінюватися протягом життя людини;
- прийнятність: фаза ведення не повинна бути нав'язливою, а система повинна бути зручною для користувачів [3].

Основні біометричні методи ідентифікації особи включають:

- 1) геометрію обличчя;
- 2) розпізнавання відбитків пальців;
- 3) геометрію рук;
- 4) райдужну оболонку ока;
- 5) розпізнавання каліграфії;
- 6) розпізнавання голосу.

Геометрія обличчя базується на аналізі унікальних характеристик структури обличчя, таких як відстань між очима, форма носа та рота. Цей метод є досить точним, проте його ефективність може знижуватися при зміні виразу обличчя або носінні масок. Геометрія рук передбачає аналіз форми та структури руки, включаючи довжину пальців та співвідношення різних частин кисті. Цей метод є менш точним у порівнянні з іншими через можливі зміни геометрії руки внаслідок травм або інших факторів. Використання райдужної оболонки ока для ідентифікації забезпечує дуже високу точність та надійність, проте потребує спеціалізованого обладнання. Розпізнавання каліграфії базується на аналізі манери письма та підпису, однак цей метод є менш

точним та надійним, оскільки почерк людини може змінюватися з часом або залежно від обставин. Розпізнавання голосу використовує унікальні характеристики голосу, такі як тон, висота і тембр, для ідентифікації особи. Точність цього методу може варіюватися в залежності від навколишнього середовища, стану здоров'я та емоційного стану особи.

Найбільш дієвими методами є розпізнавання відбитків пальців та аналіз райдужної оболонки ока, тоді як менш дієвими вважаються геометрія рук та розпізнавання каліграфії. На нашу думку, це можна пояснити різною точністю та надійністю методів, а також їх залежністю від зовнішніх факторів та стану суб'єкта.

Використання ДНК-аналізу також є важливою складовою системи методів ідентифікації особи через його високу точність та універсальність.

ДНК кожної людини, за винятком однайцевих близнюків, є унікальною, що забезпечує надзвичайну точність ідентифікації. На відміну від деяких біометричних характеристик, таких як відбитки пальців або голос, ДНК залишається незмінною протягом усього життя, що робить її стабільним методом ідентифікації. Він також дозволяє встановлювати родинні зв'язки, що має важливе значення в розслідуванні злочинів та пошуку зниклих осіб. Крім того, цей метод широко використовується у судовій медицині для ідентифікації жертв катастроф та невпізнаних тіл.

Важливим є й те, що генетична інформація про людину як представника свого виду і як індивідуума міститься в кожній ядерній клітині людського організму, будь то клітина крові, частка шкіри або тканини внутрішніх органів, цибулина волосся тощо [5]. На нашу думку, це має велике значення, адже навіть мінімальні сліди, залишені на місці злочину, можуть бути використані для отримання ДНК-зразка. Цей аспект суттєво підвищує шанси на успішну ідентифікацію злочинця навіть у випадках, коли інші методи не дають результату.

На основі проведеного дослідження можна зробити висновки, що ідентифікація особи є важливою частиною криміналістичної техніки, оскільки вона забезпечує точність, швидкість і надійність процесу розслідування злочинів. Слід погодитися із тим, що постійне удосконалення криміналістичного інструментарію за рахунок сучасних науково-технічних досягнень є важливою складовою забезпечення процесу розслідування різних видів злочинів [6, с. 90].

Встановлення особи підозрюваних, жертв та свідків є ключовим елементом ефективного розслідування та попередження злочинів. Використання біометричних методів, таких як відбитки пальців, розпізнавання обличчя та голосу, дозволяє забезпечити високу точність ідентифікації. Крім того, ідентифікація допомагає підтвердити або спростувати алібі підозрюваних, що є важливим для встановлення істини у кримінальному провадженні.

Таким чином ідентифікація особи сприяє підвищенню безпеки у суспільстві, зниженню рівня злочинності та покращенню ефективності організації та здійснення розслідувань.

#### **Література:**

1. Криміналістика: підручник / За ред. В.В. Тіщенко. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 556 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / упоряд. та голови за редакцією В. Т. Бусела. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
3. Колесніков К.В., Ободовський Б.П. Види біометричної автентифікації та методи їх оцінки. *Штучний інтелект*. 2017. № 3-4. С. 61-69.
4. Гора І. В., Колесник В. А. Криміналістика: Спеціальний курс лекцій. Київ: вид-во НАСБ України, 2002. 320 с.
5. Гора І. В., Сідельников А. В. Сучасні проблеми ідентифікації особи методом ДНК-аналізу. *Вісник Академії адвокатури України*. 2018. Т. 15. № 1-2. С. 88-94.
6. Гресь Ю.О., Чумак С.П. Особливості ідентифікації людських останків, виявлених у ході огляду місць масових поховань. *Правові новели*. 2024. № 22. Т. 2. С. 86-92.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-91>

### **ПРОБЛЕМИ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС ЕКСТРАДИЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

**Федоренко Дарья Віталіївна**

*здобувачка вищої освіти магістерського курсу  
юридичного факультету*

*Науковий керівник: **Сенченко Надія Миколаївна**  
кандидат юридичних наук,*

*доцент кафедри кримінального права та правосуддя  
Національного університету «Чернігівська політехніка»  
м. Чернігів, Україна*

В умовах європейської інтеграції одним із найбільш актуальних питань в нашій державі постає зближення вітчизняного законодавства з міжнародним правом. Особливо важливим є взаємодія вітчизняного кримінального та кримінального процесуального права з міжнародним правом, оскільки як національне, так і міжнародне право оперує такою

категорією як екстрадиція, яка по праву вважається одним із найбільш важливих інститутів кримінального процесу та міжнародного права де зачіпаються права і інтереси як приватних осіб, так і держав та інших суб'єктів міжнародного права. Однак при цьому, процес екстрадиції на практиці супроводжується низкою проблем, які пов'язані з міжнародними угодами, різними правовими системами та політичними аспектами, оскільки існують суперечності між національними і міжнародними нормами, що можуть ускладнити ефективну співпрацю між державами. В зв'язку з тим, що на практиці існує низка проблемних питань, які не врегульовані як національним законодавством, так і міжнародним правом виникають проблеми в питанні екстрадиції. Тому в рамках дослідження визначимо основні проблеми інституту екстрадиції та запропонуємо шляхи їх вирішення.

Перш за все слід зазначити, що з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) поняття екстрадиції знайшло остаточно своє легальне визначення. Так, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 541 КПК України видача особи (екстрадиція) – це видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Екстрадиція включає: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави» [1].

Досліджуючи проблеми екстрадиції, на наш погляд важливо звернути увагу на ті проблеми, які мають найбільш важливе практичне значення для осіб, які підлягають екстрадиції.

Ключовою проблемою є питання затримання такої особи в Україні та подальша її видача в іноземну державу. Так, зокрема, кримінально-процесуальні відносини, які пов'язані із видачею особи, що вчинила кримінальне правопорушення (екстрадиція) з України, розпочинаються із моменту затримання такої особи на території України. Вищезазначене затримання, згідно з ч. 1 ст. 582 КПК України, здійснюється спеціально уповноваженою службовою особою (особою, якій за законом надано право здійснювати затримання), такими особами можуть бути, наприклад працівники поліції або прикордонної служби [1]. При цьому, проблема виникає в розумінні статусу тимчасового і екстрадиційного арешту.

Отже, як ми бачимо, питання розмежування статусу тимчасового і екстрадиційного арешту є однією з ключових проблем, яка виникає під час екстрадиції в кримінальному провадженні. За своєю правовою природою як тимчасовий арешт, так і екстрадиційний арешт – це тримання під вартою. Але вони мають певні відмінності. Згідно з чинним

законодавством України, тимчасовий арешт застосовується на початковому етапі екстрадиційної процедури для забезпечення перебування особи під вартою до моменту отримання запиту про її видачу. Натомість екстрадиційний арешт запроваджується вже після того, як компетентні органи України отримали запит про видачу та підтвердили його відповідність вимогам міжнародного права [2, с. 93].

Для вирішення проблеми розмежування статусу тимчасового та екстрадиційного арешту необхідно внести чіткі законодавчі визначення цих понять та детально регламентувати процедуру їх застосування на різних етапах екстрадиційної процедури. Це дозволить уникнути правових колізій та забезпечить відповідність дій уповноважених органів вимогам міжнародного права.

Таким чином, можемо констатувати, що в цьому випадку ключову роль відіграє строк затримання особи. Тому, спеціально уповноважені особи, які здійснюють затримання такої особи повинні враховувати цей факт і оформлювати затримання не як тимчасовий арешт, а як екстрадиційний арешт.

Також серед основних проблем, які існують в Україні є проблема визначення екстрадиційних кримінальних правопорушень. Це зумовлено тим, що вітчизняне законодавство не наводить вичерпного переліку таких злочинів, а такі питання не враховуються двосторонніми договорами між Україною та іншими державами.

На нашу думку, це дуже серйозна прогалина законодавства України, що може призводити до маніпуляцій щодо екстрадиції особи в конкретних кримінальних провадженнях. Через відсутність чіткого переліку кримінальних правопорушень, що підлягають екстрадиції, можуть виникати ситуації, коли питання про видачу особи вирішується не за об'єктивними критеріями, а залежить від тлумачення законодавства [3, с. 261].

Аналізуючи законодавство, слід зазначити, що через розвиток інституту екстрадиції, а також розширення переліку кримінальних правопорушень, які тягнуть за собою видачу, виник новий критерій визначення екстрадиційних кримінальних правопорушень – це тяжкість вчиненого діяння із вказівкою на мінімальний строк покарання, якого передбачений для нього законодавчо. В даному випадку проблема полягає в тому, що в різних державах за одне і те ж саме діяння може призначатися різне покарання. Відносна однаковість виду і розміру кримінального покарання на практиці є однією з обов'язкових умов видачі осіб. На практиці це виглядає таким чином: для видачі особи санкція в обох державах повинна передбачати покарання у вигляді позбавлення строку більше одного року та більш тяжке покарання. Вчені називають мінімальним строком саме рік через тривалість процедури видачі [4, с. 83].



Проте, для усунення даного недолік, все ж таки було б доцільно в вітчизняному законодавстві встановити вичерпний перелік кримінальних правопорушень, за які особа може підлягати екстрадиції. Такий перелік би чітко окреслив межі екстрадиційних кримінальних правопорушень від інших кримінальних правопорушень. В цьому випадку доцільно запровадити чіткий перелік екстрадиційних правопорушень, враховуючи міжнародні стандарти, зокрема Європейську конвенцію про видачу правопорушників.

Отже, в результаті проведеного дослідження можемо сформулювати висновок, що в процесі здійснення екстрадиції виникають різноманітні проблеми, як правового так і організаційного характеру. Серед ключових проблем екстрадиції – розмежування статусу тимчасового та екстрадиційного арешту, відсутність вичерпного переліку екстрадиційних правопорушень, а також різниця у підходах до призначення покарань у різних державах. Ці прогалини у законодавстві створюють ризики маніпуляцій та ускладнюють міжнародну співпрацю та відповідно видачу осіб. Вирішення проблем потребує вдосконалення національного законодавства відповідно до міжнародних стандартів і запровадження чітких критеріїв екстрадиційних правопорушень.

### Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88 (дата звернення: 30.11.2024).
2. Тертишник В. М. Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів. Київ: Алерта, 2015. 148 с.
3. Підгородинська А. В. Застосування видачі особи (екстрадиції) у спрощеному порядку за кримінальним процесуальним законодавством України. *Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжннар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.). Одеса : Гельветика, 2020. Т. 3. С. 260–263.
4. Антонюк А.Б. Спрощений порядок видачі (екстрадиції) особи запитуючій державі. *Міжнародний юридичний вісник : збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. Вип. 1 (3), 2016. С. 91–95.

## **СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПІВ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ТА ПРОПОРЦІЙНОСТІ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПОКАРАННЯ ТА ІНШИХ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ**

**Хильченко Анастасія Сергіївна**

*кандидатка юридичних наук, доцентка,  
доцентка кафедри кримінального права*

*Національного університету «Одеська юридична академія»  
м. Одеса, Україна*

Кажучи про принципи призначення покарання, безсумнівно, у першу чергу необхідно вести мову про принцип справедливості покарання. Хоча Кримінальний кодекс України (далі – КК України) не містить прямої вказівки на необхідність призначення саме справедливого покарання, однак такий висновок витікає із загальних засад призначення покарання. Крім цього, відповідно до ч. 2 ст. 65 КК України особі, яка вчинила кримінальне правопорушення має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження вчинення нових кримінальних правопорушень. Більш суворий вид покарання з числа передбачених за вчинене кримінальне правопорушення призначається лише у разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатній для виправлення особи та попередження вчинення нею нових кримінальних правопорушень». На нашу думку, такі законодавчі норми дають висновок, що, по-перше, призначення справедливого покарання – це є призначення пропорційного покарання, а, по-друге, вимоги пропорційного покарання полягають у достатності, необхідності застосовуваного виду покарання, а також врахування його мети.

Зауважимо, висновки, що будуть сформованими у цих тезах щодо принципу пропорційності та індивідуалізації є застосовними щодо заходів кримінально-правового впливу у цілому, а не лише покарання. Звичайно, аналіз норм КК України дає змогу зробити висновок лише про ст. 65 КК України «Загальні засади призначення покарання» та ст. 96-10 КК України «Загальні правила застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру», що закріплюють правила визначення вказаних заходів. Однак, зрозуміло, що правила призначення інших заходів кримінально-правового впливу у нормах кримінального закону закріплені, але не виділяються окремо у спеціальну норму. Тому нерідко в юридичній доктрині говорять про аналогію у цій площині. Конкретний прояв принципу пропорційності щодо інших заходів

кримінально-правового впливу вимагає окремого дослідження. Виходячи з цього, дане питання потребує подальшого наукового вивчення. Окрім цього, висновки щодо принципу пропорційності та індивідуалізації є релевантними і щодо інституту звільнення від покарання, зокрема, звільнення від відбування покарання.

Проф. Туляков В. О., у контексті апроксимації норм права ЄС і РС до українського кримінального законодавства, зазначаючи, що злочини в контексті мейнстріму кримінальної політики РС розглядаються як передбачене законом правопорушення не лише проти держави чи суспільства в цілому, а й як порушення прав окремих жертв, наголошує на необхідності враховування цієї подвійної природи злочинів при розробці теорій покарання, стримування та реабілітації <...> «Зазначене може призвести до дискусій про справедливість, рівність у контексті доцільності, законності й пропорційності» [1, с. 20, 21; 2].

У Рішенні від 12 жовтня 2022 року No 8-p(I)/2022 КСУ наголосив на тому, що «законодавче унормування порядку притягнення особи до юридичної відповідальності обов'язково має ґрунтуватися на конституційному принципі індивідуалізації юридичної відповідальності» (абзац чотирнадцятий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини) [3].

Індивідуалізація покарання – конкретизація судом виду і розміру міри державного примусу, який призначається особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, в залежності від особливостей даного правопорушення і його суб'єкту. Можна сказати, що принцип індивідуалізації покарання забезпечується через врахування критеріїв пропорційного та справедливого покарання. З одного боку, взаємна реалізація принципів (законного, пропорційного та справедливого покарання) на етапі індивідуалізації покарання передбачає застосування такої міри кримінально-правового впливу, яке є співрозмірною тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та особі діяча, а також врахування системи покарань і конструкцію санкцій кримінального закону. А з іншого, ці принципи повинні сприяти досягненню цілей покарання чи цілей іншого заходу кримінально-правового впливу.

Бабікова О. та Федоренко І., аналізуючи зміни, що введені Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» від 3 березня 2022 року No 2113-IX [4] та які передбачають появу абсолютно визначених санкцій за державну зраду та диверсію, дійшли висновку, що принцип індивідуалізації покарання за вчинення суспільно небезпечного діяння, як галузевий принцип кримінального права, не спрацює в будь-якому випадку в разі притягнення особи до кримінальної відповідальності за державну зраду та за диверсію. Саме по собі

існуванні в КК України в санкціях розглядуваних статей альтернативи призначення покарання за вказані кримінальні правопорушення у вигляді довічного позбавлення волі як найсуворіша міра покарання, яка на сьогодні існує в законі лише формально може вважатися альтернативою призначенню покарання у вигляді 15 років позбавлення волі [5, с. 29]. Виходячи з цього, важливим є конструювання кримінально-правових санкцій на засадах індивідуалізації.

Ми не ототожнюємо принцип пропорційності та індивідуалізації покарання. Вони тісно взаємопов'язані, але їхній зміст не зовсім ідентичний. Принцип пропорційності є вихідним від принципу індивідуалізації. Пропорційність в інституті покарань означає призначення такого покарання, яке відповідає тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. Така ступінь покарання є необхідною для досягнення цілей покарання. Принцип індивідуалізації покарання є засадою побудови кримінально-правових санкцій, відповідно до якої встановлюється діапазон покарання з тим, щоб суд у цих межах обрав пропорційне покарання у кожному конкретному випадку. Підтвердженням сказаному є і правова позиція Верховного Суду та в якій Суд виокремлює принцип домірності та індивідуалізації [6].

Принцип пропорційності покарання та принцип індивідуалізації покарання співвідносяться між собою як ціль та засіб її досягнення чи то як зміст і форма. На засадах, або, так би мовити, у рамках, індивідуалізованого підходу до кримінальної відповідальності особи забезпечується призначення пропорційного справедливого покарання. Справедливе покарання базується на врахуванні принципу гуманізму у пенологічній практиці. Але призначення пропорційної міри кримінально-правового впливу не є просто вимогою. Це є окремою засадою, або більше, керівною ідеєю, на якій ґрунтується технологія призначення покарання чи то іншого заходу кримінально-правового впливу, що є необхідним для досягнення легітимної та легальної мети. Іншими словами, принцип пропорційності забезпечує досягненню балансу між вчиненим кримінальним правопорушенням, обраною мірою кримінально-правового впливу крізь призму цілепокладання. Індивідуалізація покарання – це, у першу чергу, індивідуалізований підхід до оцінки діяння та особи діяча при обранні кримінально-правового заходу, а пропорційність – це баланс та необхідність між мірою, скоєним та метою. Принцип пропорційності, виступаючи судовою гарантією, міститься у Женевських конвенціях, які зобов'язують суди держави-окупанта застосовувати принцип домірності покарання (Ж IV, ст. 67 [7]). Крім цього, це є загальний принцип міжнародного права, істотна частина міжнародного права збройних конфліктів, що знайшло відображення у багатьох актах та рішеннях

міжнародних трибуналів, ЄСПЛ, вищих судових інстанціях окремих країн.

Таким чином, принцип пропорційності призначення кримінально-правової міри необхідно віднести до самостійного принципу кримінального правозастосування. Спостерігається тісна взаємодія та взаємовплив цього принципу з іншими принципами (індивідуалізації, справедливості, законності тощо). Ми не ототожнюємо принцип пропорційності та індивідуалізації покарання. Вони тісно взаємопов'язані, але за видовими характеристиками не зовсім ідентичні. Самостійний характер принципу пропорційності забезпечує існуюча система покарань і закріплення законом інших заходів кримінально-правового характеру за критерієм зростання суворості у переліку, конструкція санкцій кримінального закону на основі принципу індивідуалізації покарання та правила призначення покарання чи іншого кримінально-правового заходу, акти міжнародного права. Зміст принципу пропорційності на правозастосовному рівні кримінального права розкривається через врахування таких вимог: необхідності покарання, його достатності, мети покарання чи іншого заходу кримінально-правового впливу.

### Література:

1. Туляков В.О. Поняття злочину в європейській динаміці змін // *Кримінально-правова охорона безпеки людини, нації, світу: фундаментальність, трансдисциплінарність і ноонауковість* убезпечення: матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2024 р.) / [редкол.: Л. М. Демидова (голов. ред.), Ю. А. Пономаренко, С. О. Харитоновта та ін.]; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава мудрого, Каф. кримін. права, Каф. кримін.-прав. політики ; гром. орг. «всеукр. асоц. кримін. права», відокремл. підрозділ в Харківс. обл.. – Харків : право, 2024. – с. 20–24.

2. Туляков В. О. Віктимологічні засади кримінального права України: на шляху до апроксимації міжнародних стандартів. *Вісник Асоціації кримінального права України* : електрон. наук. вид. 2023. No 2(20). с. 1–25. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.290779>

3. Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат) у справі за конституційною скаргою Унуковича Романа Андрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення абзацу другого частини першої статті 204<sup>3</sup> Кодексу України про адміністративні правопорушення. Справа № 3-144/2021(315/21). 12 жовтня 2022 року № 8-р(I)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-22#Text> (дата звернення 22.12.2024)

4. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» від 3 березня 2022 року No 2113-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#n7>

5. Бабікова О., Федоренко І. Співвідношення окремих положень кримінального закону з принципами права // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». Випуск 83. Частина 3. Ужгород 2024. с. 24–30.

6. Постанова ККС ВС від 08.04.2021, справа № 748/963/20, провадження № 51-134км21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96281953> (дата звернення 22.12.2024).

7. Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_154#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-93>

## **ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ІНІЦІУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

**Чорнобай Олександр Іванович**

*викладач, юрисконсульт*

*Відокремленого структурного підрозділу*

*«Верхньодніпровський фаховий коледж*

*Дніпровського державного аграрно-економічного університету»*

*м. Верхньодніпровськ, Дніпропетровська область, Україна*

На даний час у правозастосовній практиці сформувались два кардинально різні підходи щодо трактування обов'язку правоохоронних органів реєструвати кримінальні провадження на підставі отриманої заяви про вчинення кримінального правопорушення.

Перший – правоохоронці зобов'язані реєструвати кримінальні провадження на підставі всіх заяв і повідомлень, що надходять до органу досудового розслідування чи прокуратури.

Так, відповідно до статті 214 Кримінального процесуального кодексу України слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального

правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань [1, ст. 214].

Отже, положення Кримінального процесуального кодексу України не містить альтернативних варіантів дій слідчого, прокурора у випадку отримання заяви про вчинене кримінальне правопорушення. Тобто слідчий, прокурор зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань не пізніше 24 годин після отримання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення.

Другий – правоохоронці зобов'язані реєструвати кримінальні провадження лише на підставі тих заяв, які, на їхню думку, є достатньо обґрунтованими.

Внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань крім положень статті 214 Кримінального процесуального кодексу України додатково врегульовано Положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення, затвердженим наказом Генерального прокурора України №298 від 30.06.2020 року, згідно з пунктом 2 глави 1 розділу II «Порядок формування та ведення Реєстру» якого, відомості про кримінальне правопорушення, викладені у заяві, повідомленні чи виявлені з іншого джерела, повинні відповідати вимогам пункту 4 частини п'ятої статті 214 КПК України, зокрема мати короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [2, п. 2 гл. 1 р. II].

Верховний Суд, за наслідками проведення аналізу статті 214 Кримінального процесуального кодексу України, дійшов висновку, що слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, у будь-якому разі зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Водночас після прийняття та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, виходячи з їх змісту, слідчий / прокурор має перевірити достатність даних, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, за наслідками чого ухвалити рішення про початок досудового розслідування через унесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань або ж про відмову в реєстрації кримінального провадження [3, с. 2].

Як наслідок, наявність одразу двох таких підходів у правозастосовній практиці неодмінно почала створювати проблеми як для пересічних громадян, бізнесу, так і для закладів освіти, чий права порушуються у той чи інший спосіб.

Зокрема, через небажання слідчих / прокурорів реєструвати кримінальні провадження та, своєю чергою, слідчих суддів

зобов'язувати правоохоронців це робити нерідко втрачається можливість оперативно реагувати на кримінальне правопорушення.

### **Література:**

1. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/stru#Stru>
2. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>
3. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100109396>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-94>

## **РІВЕНЬ ТА ЗМІСТ БЛАНКЕТНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НОРМИ, ПЕРЕДБАЧЕНОЇ СТАТТЕЮ 325 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

**Шамсутдінов Олександр Володимирович**

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,  
провідний науковий співробітник*

*Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби  
з організованою злочинністю при РНБО України  
м. Київ, Україна*

Проблематика забезпечення біологічної безпеки держави, зокрема й кримінально-правовими засобами, останнім часом набула неабиякої актуальності: пандемія COVID-19 та військова агресія проти України не залишили сумнівів у науковців і практиків у тому, що відвернення та нейтралізація біологічних загроз є важливою складовою забезпечення громадського здоров'я та санітарно-епідемічного благополуччя населення. Однак до сьогодні належної уваги біологічній безпеці як окремому об'єкту кримінально-правової охорони вітчизняною доктриною не приділялося.

Криміналізація посягань на біологічну безпеку України обумовлена підвищеними загрозами, які вони несуть. Йдеться про реальну можливість виникнення та поширення епідемій, епізоотій, епіфітотій, обумовлені ними втрати у демографічній, виробничій, агропромисловій, продовольчій та інших сферах. Реалізовані біологічні загрози, врешті-решт, можуть критично позначитися і на обороноспроможності нашої держави.

Кримінально-правовою нормою, яка покликана охороняти біологічну безпеку України та широко застосовувалась під час пандемії COVID-19, є така, що передбачена ст. 325 «Порушення санітарних



правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням» КК України. Зокрема, впродовж 2020–2023 років за цією статтею було обліковано 235 кримінальних правопорушень, однак до суду з обвинувальним актом направлено всього 35 кримінальних проваджень за цією кваліфікацією, а судами ухвалено 12 обвинувальних вироків [1]. На думку автора, до причин такої низької ефективності зазначеної кримінально-правової норми слід віднести не тільки помилки правозастосувачів при кваліфікації порушення санітарних правил і норм та перевищення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності з подальшим закриттям відповідних кримінальних проваджень, але й особливості формулювання законодавцем диспозиції цієї кримінально-правової норми.

Зважаючи на те, що диспозиція досліджуваної кримінально-правової норми є бланкетною, кваліфікація відповідних посягань на біологічну безпеку за ст. 325 КК України безпосередньо залежить від приписів іншогогалузевого законодавства, зокрема від нормативно-правових актів, які містять норми, спрямовані на запобігання та протидію поширенню інфекційних хвороб та масових отруєнь. Такі приписи містяться в законах України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (1992), «Про захист населення від інфекційних хвороб» (2000), «Про систему громадського здоров'я» (2022), «Про протидію захворюванню на туберкульоз» (2001), «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» (1991), «Про ветеринарну медицину» (1992), «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» (2015), «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» (1997), «Про безпечність та гігієну кормів» (2017), «Про питну воду та питне водопостачання» (2002), «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» (2000), «Про управління відходами» (2022) тощо. Наприклад, Закон України «Про питну воду та питне водопостачання» у розділі VII «Санітарна охорона у сфері питної води та питного водопостачання» містить норму, яка забороняє розміщення складів пально-мастильних матеріалів, пестицидів та мінеральних добрив, накопичувачів промислових стічних вод, нафтопроводів та продуктопроводів, кладовищ, худобомогильників, полів асенізації, гноєсховищ, силосних траншей, полігонів твердих відходів, біологічних та мулових ставків, тваринницьких і птахівничих підприємств та інших об'єктів, що створюють загрозу мікробного забруднення води, у межах другого поясу зони санітарної охорони (ст. 36) [2].

Правила і норми, встановлені з метою запобігання інфекційним хворобам, масовим отруєнням та боротьби з ними містяться також у низці підзаконних актів. До таких, наприклад, можна віднести постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил санітарної охорони території України» (2011), «Про затвердження загальних вимог до здійснення переробки, утилізації, знищення або подальшого використання вилученої з обігу неякісної та небезпечної продукції» (2001), «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» (2020) тощо. Так, пунктом 27 Правил санітарної охорони території України визначено обов'язки керівників закладів охорони здоров'я у разі надходження інформації про виявлених хворих осіб та/або осіб, стосовно яких є підозра на інфекційну хворобу, що має міжнародне значення, щодо забезпечення госпіталізації, огляду, обстеження та лікування таких осіб, встановлення медико-санітарного спостереження за особами, які перебувають в обсервації (ізоляції) або самоізоляції; медичного огляду та спостереження за особами, які спілкувалися з хворими особами; здійснення заходів щодо запобігання поширенню такої інфекційної хвороби серед населення та медичних працівників, які обслуговують хворих осіб [3].

Досліджуючи питання змісту та рівня формалізації правил і норм, відповідальність за порушення яких встановлено ст. 325 КК України, слід звернути увагу на положення Закону України «Про систему громадського здоров'я», котрим визначено, що «обов'язки суб'єктів господарювання у сфері захисту населення від інфекційних хвороб та інших ризиків для здоров'я щодо забезпечення населення доброякісними, безпечними для здоров'я харчовими продуктами та питною водою, запобігання забрудненню збудниками інфекційних хвороб відкритих водойм і ґрунту, утримання в належному санітарному стані територій населених пунктів, місць масового відпочинку населення, рекреаційних зон тощо визначаються *державними медико-санітарними правилами та іншими нормативно-правовими актами*» (ст. 14) [4]. Під державними медико-санітарними правилами цей законодавчий акт розуміє обов'язкові для виконання заходи та вимоги, необхідні для забезпечення державних медико-санітарних нормативів, недотримання яких створює загрозу здоров'ю і життю людини та майбутніх поколінь, а також загрозу виникнення і поширення інфекційних та масових неінфекційних хвороб (отруєнь) серед населення. Ці правила (які включають державні санітарні, санітарно-гігієнічні, санітарно-протиепідемічні, санітарно-епідеміологічні правила і норми, державні санітарні регламенти тощо) затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, яким наразі є Міністерство охорони здоров'я України.

До таких актів МОЗ України можна, зокрема, віднести накази від 15.05.2005 № 275 «Про затвердження Інструкції із санітарно-протиепідемічного режиму аптечних закладів», від 24.01.2008 № 26 «Про затвердження Державних санітарних норм і правил «Організація роботи лабораторій при дослідженні матеріалу, що містить біологічні патогенні агенти I–IV груп патогенності, молекулярно-генетичними методами», від 12.05.2010 № 400 «Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною», від 17.03.2011 № 145 «Про затвердження Державних санітарних норм та правил утримання територій населених місць», від 08.06.2015 № 325 «Про затвердження Державних санітарно-протиепідемічних правил і норм щодо поводження з медичними відходами», від 03.08.2020 № 1777 «Про затвердження Заходів та Засобів щодо попередження інфікування при проведенні догляду за пацієнтами» тощо.

Водночас, досліджуючи бланкетні диспозиції у статтях Особливої частини КК України, Г. З. Яремко до нормативних актів, приписи яких використовуються для конкретизації змісту диспозиції кримінально-правової норми, передбаченої ст. 325 КК України, цілком доречно відносить також такі, що встановлюють *ветеринарно-санітарні правила*, наприклад: наказ Державного департаменту ветеринарної медицини Міністерства аграрної політики України «Про затвердження Правил передзабійного ветеринарного огляду тварин і ветеринарно-санітарної експертизи м'яса та м'ясних продуктів» (2002), наказ Головного державного інспектора ветеринарної медицини України від 7 вересня 2001 року № 7 «Про затвердження Ветеринарно-санітарних правил для суб'єктів господарювання (підприємств, цехів) з переробки птиці та виробництва яйцепродуктів, Правил ветеринарно-санітарної експертизи яєць свійської птиці» тощо [5, с. 346]. Адже такі правила запроваджуються, зокрема, з метою забезпечення життя і здоров'я людей від ризиків, пов'язаних із хворобами тварин, включаючи зоонози<sup>1</sup>. До таких інфекційних хвороб відносяться, наприклад, бруцельоз, туляремія, сибірка.

У згаданій монографічній праці Г. З. Яремко відносить досліджувану кримінально-правову норму до групи тих, диспозиції яких *прямо не містять обмежень допустимого рівня бланкетності*. З огляду на відсутність вказівки на джерела права, в яких можуть бути формалізовані відповідні спеціальні правила, вчена вважає можливим звернення до будь-яких джерел права незалежно від їх юридичної сили [5, с. 151–152]. Однак у подальшому, при предметному розгляді відповідальності за порушення населенням карантинних заходів, дослідниця (із співавторкою) зауважує, що припис ст. 1 Закону України

---

<sup>1</sup> Зоонози – хвороби, що передаються людям від тварин.

«Про захист населення від інфекційних хвороб» щодо визначення санітарно-протиепідемічних правил та норм нормативно-правовими актами центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, «фактично унеможливорює звернення в порядку бланкетності до нормативно-правових актів органів місцевого самоврядування» [6, с. 106].

Своєю чергою В. О. Гацелюк також вказує, що застосоване в диспозиції досліджуваної норми формулювання не дозволяє однозначно віднести ті чи інші правові норми до тих, порушення яких за необхідних умов тягне кримінальну відповідальність. Однак, беручи до уваги порядок оприлюднення відповідних актів, науковець заперечує можливість віднесення відповідних рішень місцевих органів виконавчої влади, які містять певні обмежені у часі та просторі заборони чи зобов'язання, до джерел кримінального права, зокрема в сенсі ст. 325 КК України [7, с. 86–87].

На нашу думку, слід погодитись із тим, що рішення на місцевому рівні, які мають не загальнодержавний, а локальний, обмежений кордонами окремих адміністративно-територіальних одиниць характер, не можна розцінювати як такі, що формалізують відповідні положення диспозиції досліджуваної кримінально-правової норми.

Тож, під *правилами та нормами*, порушення яких становить діяння як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 325 КК України, слід розуміти встановлені законами, підзаконними нормативно-правовими актами Уряду, МОЗ України та інших уповноважених центральних органів виконавчої влади обов'язкові для виконання заходи та вимоги, необхідні для забезпечення державних санітарних нормативів, недотримання яких створює загрозу виникнення та поширення інфекційних і масових неінфекційних хвороб (отруень) серед населення.

За таких умов виникає інше запитання: яким нормативним актом визначено перелік хвороб, за поширення яких встановлено відповідальність у ст. 325 КК України? Відразу зазначимо, що чинне законодавство України не містить переліків ані «епідемічних хвороб», ані «масових неінфекційних захворювань». Натомість існує Перелік особливо небезпечних, небезпечних інфекційних та паразитарних хвороб людини і носійства збудників цих хвороб, затверджений наказом МОЗ України від 19.07.1995 № 133, який розрізняє особливо небезпечні інфекційні хвороби (зокрема, чуму, холеру, СНІД, сибірку, сказ, туберкульоз, COVID-19 тощо); носійство збудників особливо небезпечних хвороб (холери, ВІЛ-інфекції); небезпечні інфекційні хвороби (черевний тиф, паратифи А, В, С, інші сальмонельози, бактеріальну дизентерію, дифтерію, сифіліс, гонорею, фавус тощо); носійство збудників небезпечних хвороб та паразитарні хвороби (малярію, лейшманіози, трематодози, лямбліоз тощо) [8]. Цей перелік, який діє вже три десятиліття, розроблено на виконання приписів ст. 28

Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» (1994), котрий наразі втратив чинність.

Окрім того, наказом МОЗ України від 30.07.2020 № 1726 затверджено Перелік інфекційних хвороб, що підлягають реєстрації, до якого включено а) хвороби, що мають міжнародне значення та вимагають негайного реагування, б) інфекції, що можуть викликати значний рівень захворюваності/смертності, с) інфекції та/або стани, щодо ідентифікації яких відсутні ефективні методи епідеміологічного нагляду та контролю [9]. Цей перелік, який відповідає Міжнародній статистичній класифікації хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я Десятого перегляду (МКХ-10), розроблено відповідно до ст. 35 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» (2000) в інтересах епідеміологічного нагляду (спостереження), зокрема з метою обліку таких хвороб та відповідного звітування. Перелік (2020) є порівняно меншим, здебільшого дублює інфекційні хвороби, передбачені попереднім переліком, однак містить і такі, що до останнього не увійшли (наприклад, гранулоцитарний анаплазмоз людини, гемофільна та хантавірусна інфекції, хвороба Кройцфельда – Якоба тощо).

Також існує Перелік нозологічних форм інфекційних хвороб, що мають міжнародне значення (додаток 1 до Правил санітарної охорони території України, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2011 № 893). Попри схожість за назвою на першу групу інфекційних хвороб попереднього переліку, за змістом вони відрізняються. Зокрема, Перелік (2011) не містить такі особливо небезпечні хвороби, як Ку-гарячку, вірусну хворобу Чикунгунья, хвороби, спричинені вірусом Зіка, грип А (H1N1) та А (H5N1), утім включає 5 нозологічних форм (гарячка Ласса, хвороби, спричинені вірусами Марбурга і Ебола, геморагічні гарячки Мачупо і Хунін), які не увійшли до попереднього [3].

Порівняний аналіз чинних переліків інфекційних хвороб свідчить, що всі вони відрізняються за формою та змістом. Водночас Перелік (1995), попри невідповідність МКХ-10, є найбільш повним та класифікованим за ступенем небезпечності для людини. Окрім того, його встановлення передбачено положеннями ч. 6 ст. 18 Закону України «Про систему громадського здоров'я» (2022). За очевидної потреби перевидання в новій редакції з урахуванням міжнародних стандартів та новітніх інфекцій, при кваліфікації відповідних протиправних посягань за ст. 325 КК України слід, на нашу думку, керуватися передусім переліком, затвердженим наказом МОЗ України від 19.07.1995 № 133. Хоча вважаємо допустимим і посилання на інші згадані переліки, якщо небезпечну хворобу, що протиправно поширюється, Переліком (1995) не передбачено.

### Література:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування // Офіс Генерального прокурора : сайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovo-go-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 04.11.2024).

2. Про питну воду та питне водопостачання : Закон України від 10.01.2002 № 2918-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2918-14> (дата звернення: 04.11.2024).

3. Про затвердження Правил санітарної охорони території України : постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2011 № 893 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/893-2011-%DO%BF> (дата звернення: 04.11.2024).

4. Про систему громадського здоров'я : Закон України від 06.09.2022 № 2573-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20> (дата звернення: 04.11.2024).

5. Яремко Г. З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України : монографія / за ред. В. О. Навроцького. Львів : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2011. 424 с.

6. Яремко Г.З., Маковецька Н.Є. КК України vs COVID-19 (кваліфікація порушень населенням карантинних заходів). *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2020. № 39. С. 103-112. DOI: <https://doi.org/10.31732/2707-9155-2020-39-103-112> (дата звернення: 04.11.2024).

7. Гацелюк В. О. Проблеми визначення змісту та обсягу криміналізації порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням в контексті теорії та практики протидії злочинності в Україні. *Право. UA*. 2020. № 1. С. 77-91. DOI: <https://doi.org/10.32782/LAW.2020.1.12> (дата звернення: 04.11.2024).

8. Про затвердження Переліку особливо небезпечних, небезпечних інфекційних та паразитарних хвороб людини і носійства збудників цих хвороб : наказ МОЗ України від 19.07.1995 № 133 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0133282-95> (дата звернення: 04.11.2024).

9. Перелік інфекційних хвороб, що підлягають реєстрації : затверджено наказом МОЗ України від 30.07.2020 № 1726 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1333-20> (дата звернення: 04.11.2024).

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ  
ВИХОВАТЕЛЯ ПРИ ЗВІЛЬНЕННІ НЕПОВНОЛІТНЬОГО  
ВІД ПОКАРАННЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПРИМУСОВИХ  
ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ**

**Шморгун Віталій Олегович**

*аспірант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики  
Міжнародного гуманітарного університету  
м. Одеса, Україна*

Мінімальні стандартні правила ООН, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») від 29.11.1985, орієнтують держави не допускати передчасного застосування до неповнолітніх кримінального покарання, особливо у виді позбавлення волі, та визначають, що доцільно надавати перевагу опіці та нагляду, пробації, громадським роботам, фінансовим покаранням, компенсації та реституції, передачі на виховання [1].

Частинами 1 та 2 ст. 105 КК України передбачено, що неповнолітній, який вчинив кримінальний проступок або нетяжкий злочин, може бути звільнений судом від покарання, якщо буде визнано, що внаслідок щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки він на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання. У цьому разі суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру.

При цьому ч. 4 ст. 105 КК України визначено, що суд може також визнати за необхідне призначити неповнолітньому вихователя в порядку, передбаченому законом [2].

В той же час поняття вихователя, критеріїв, яким має відповідати вказана особа, її права та обов'язки при виконанні ухвали та вироку суду діючим законодавством України на даний час не передбачено.

Як орієнтує Пленум Верховного Суду України у п. 4 своєї постанови «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» від 15.05.2006 № 2, поряд із застосуванням одного чи декількох із них суд може в передбаченому законом порядку призначити неповнолітньому вихователя з урахуванням позитивних даних про певну особу та її здатності благотворно впливати на поведінку неповнолітнього. Ця особа має підтвердити у судовому засіданні свою згоду бути вихователем [3].

Законом України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» в редакції від 24.01.1995 було передбачено створення при судах інституту судових вихователів для здійснення контролю за виконанням рішень щодо неповнолітніх, який має діяти згідно з положенням, яке затверджується Верховним Судом України, Міністерством юстиції України та Міністерством освіти України (ч. 3 ст. 6 Закону). Однак Законом України № 609-V від 07.02.2007 вказану норму виключено [4].

Спільним наказом Верховного Суду України, Міністерства юстиції України та Міністерства освіти України від 15.11.1995 № 478/63/715 затверджено Положення про судових вихователів, та ним одним із основних завдань судових вихователів визначалася участь у виконанні судових рішень, що прийняті по справах неповнолітніх, які вчинили злочини. Судовий виховатець мав призначатися судом у разі необхідності попередження бездоглядності та правопорушень (рецидиву) неповнолітніх [5].

В той же час п. 2 вищевказаного Положення визначено, що судові вихователі діють на підставі Закону України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» та цього Положення.

Слід також зазначити, що п.п. 5, 6 Положення визначено, що інститут судових вихователів створюється при судах. Судові вихователі є працівниками суду. Штатна чисельність судових вихователів визначається в залежності від завантаженості судів справами про правопорушення неповнолітніх, але не менше одного на кожний суд.

Проте Законом України «Про судоустрій і статус суддів» інститут судових вихователів не передбачений.

О. Крикунов зазначає, що учасником судового провадження може бути виховатець неповнолітнього, залучення якого ґрунтується на нормах КК та КПК України [7, с. 104].

В той же час визначений п. 26 ч. 1 ст. 3 КПК України перелік учасників судового провадження не відносить до них вихователя неповнолітнього.

Одним із питань, що вирішує суд при ухваленні вироку є питання чи необхідно призначити неповнолітньому громадського вихователя (п. 11 ч. 1 ст. 398 КПК України).

Положення про громадських вихователів неповнолітніх було затверджено Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 26 серпня 1967 року № 284-VII [8].

Однак Законом України «Про деєрадянiзацiю законодавства України» визначено, що вказаний Указ Президії Верховної Ради Української РСР на території України не застосовується.



З наведеного слідує, що норма ч. 4 ст. 105 КК України на даний час фактично не діє.

Діючим законодавством України вихователь згадується лише у КВК України як посадова особа виховної колонії, яка наділена правом застосовувати заходи заохочення і стягнення до засуджених неповнолітніх.

В той же час в Україні успішно функціонує система органів пробачії.

Відповідно до ч.ч. 2, 4 ст. 12 Закону України «Про пробачію» пробачія щодо неповнолітніх спрямована на забезпечення їх нормального фізичного і психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків. Пробачія щодо неповнолітніх здійснюється органом пробачії спільно з органами і службами у справах дітей, спеціальними установами та закладами, що здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень [10].

Проте на даний час пробачія не здійснюється щодо неповнолітніх, звільнених від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру.

З урахуванням наведеного, вважав би за доцільне на даний час узгодити розбіжності, які містяться у діючому КК України та КПК України, а у подальшому виключити з ст. 105 КК України положення щодо призначення неповнолітньому вихователя, а також внести відповідні зміни до Закону України «Про пробачію» щодо здійснення пробачійних програм стосовно неповнолітніх, звільнених від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру.

### **Література:**

1. Мінімальні стандартні правила ООН, які стосуються судочинства неповнолітніх («Пекінські правила», 1995 року) : Збірник міжнародних документів та нормативно-правових актів України з питань соціально-правового захисту дітей, частина 1. Київ : Логос, 2001. 595 с.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 14.12.2024).

3. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06> (дата звернення: 14.12.2024).

4. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.12.2024).

5. Про затвердження Положення про судових вихователів: Наказ Верховного Суду України, Міністерства юстиції України, Міністерства освіти України від 15 листопада 1995 року № 478/63/7/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0113-96#Text> (дата звернення: 14.12.2024).

6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 14.12.2024).

7. Крикунов О. Особливості суб'єктного складу кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Історико-правовий часопис*. 2019. № 2 (14). С. 98–107. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/18248/1/21.pdf> (дата звернення: 14.12.2024).

8. Положення про громадських вихователів неповнолітніх: Указ Президії Верховної Ради України від 26 серпня 1967 року № 284-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/284-07#Text> (дата звернення: 14.12.2024).

9. Про дерадянізацію законодавства України: Закон України від 21.04.2022 р. № 2215-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2215-20#Text> (дата звернення: 14.12.2024).

10. Про пробачію: Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 14.12.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-96>

## **КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ШАХРАЙСЬКИХ СХЕМ У СФЕРІ ІНВЕСТИВАННЯ У БУДІВНИЦТВО**

**Янковська Марія-Антуанетта Віталіївна**

*студентка III курсу*

*факультету адвокатури та антикорупційної діяльності*

*Науковий керівник: Гресь Юлія Олегівна*

*кандидат юридичних наук, доцент,*

*доцент кафедри криміналістики, детективної*

*та оперативно-розшукової діяльності*

*Національного університету «Одеська юридична академія»*

*м. Одеса, Україна*

Тема шахрайських схем щодо інвестування у будівництво є надзвичайно актуальною, враховуючи високий рівень ризиків у цій

галузі, який особливо загострюється в умовах економічної нестабільності. Як слушно зазначає В.І. Бойко-Джумеля, наукові криміналістичні дослідження цієї проблематики обумовлені суспільним запитом на вирішення проблематики злочинності у сфері інвестування [1, с. 249–250]. Шахрайство у даній сфері здатне завдати значної шкоди інвесторам, які вкладають значні кошти в надії отримати житло або дохід, а в результаті можуть втратити свої інвестиції через дії недобросовісних забудовників. Окрім особистих збитків інвесторів, такі злочини підривають довіру громадськості до ринку нерухомості й негативно впливають на економіку в цілому. Враховуючи це, особливої уваги заслуговує дослідження сучасних злочинних схем, що характеризують особливості потрапляння «на гачок» до інвестиційних шахраїв, аналіз яких дозволить виробити дієві механізми попередження, протидії та розслідування такого прояву злочинності [2].

Враховуючи положення наукових робіт деяких вітчизняних науковців вважаємо, що шахрайство у сфері будівництва являє собою злочинне діяння, спрямоване на незаконне заволодіння коштами інвесторів або замовників, які фінансують будівельні проекти, шляхом обману або зловживання довірою. Такі шахрайства мають широкі межі – це може включати як звичні фальсифікацію документів, умисне подання неправдивої інформації про об'єкт інвестування, маніпуляцію з етапами будівництва чи використанням коштів, залучення коштів під вигадані чи неіснуючі проекти, так і придбання ділянки для забудови, отримання низки дозволів від контролюючих органів і навіть іноді введення об'єкта в експлуатацію.

Складність розслідування шахрайських схем у сфері інвестицій в будівництво виражається передусім у тому, що у 87% випадків вони не мають чітко вираженого місця злочину, «розмиті» у часі та просторі. Якщо брати у географічному плані, то такий вид шахрайства вчиняється у великих містах, переважно в обласних центрах (92%). Саме сюди направляється найбільше фінансових потоків розрахованих на будівництво. Слід сказати також про те, що факти невиконання зобов'язань шахраями та відсутність планів на закінчення ними проектів, можуть стати відомими потерпілому через тривалий проміжок часу. Беручи до уваги судову практику, у 7% випадків, на момент відкриття кримінального провадження, інвестори навіть не здогадувались, що вклали гроші у незаконне будівництво [3].

Розглянемо основні шахрайські схеми у сфері інвестування у будівництво:

*Залучення коштів інвесторів без наміру завершити будівництво.* Зловмисники організовують проект, активно рекламують його та залучають інвестиції на початкових етапах будівництва. Як правило, будівельні роботи починаються, але часто зупиняються вже після

отримання значної частини коштів. На цьому етапі компанія може збанкрутувати або просто перестати відповідати на запити інвесторів, залишаючи проект незавершеним.

*Створення фіктивних будівельних компаній.* Шахраї реєструють фіктивні компанії з метою залучення коштів для проектів, які з самого початку не планують реалізовувати. Такі компанії можуть існувати лише на папері або орендувати офіс на короткий час для створення видимості легальної діяльності. Після отримання інвестицій компанія швидко зникає разом із вкладеними коштами.

*Завищення вартості робіт та матеріалів.* У цьому випадку шахрайство може здійснюватися вже на етапі будівництва. Компанія, залучаючи кошти, завищує реальну вартість будівельних робіт або матеріалів, зокрема за допомогою підроблених кошторисів або рахунків-фактур. Таким чином, значна частина інвестицій залишається в руках шахраїв як «прибуток».

*Обіцянки високих дивідендів.* Шахраї можуть залучати кошти, обіцяючи інвесторам нереалістично високі дивіденди від майбутніх продажів або оренди об'єкта. Це створює ілюзію швидкої та вигідної окупності, проте реальний прибуток, якщо проект і справді реалізується, може виявитися значно меншим або зовсім відсутнім.

Аби захистити себе від інвестицій у сумнівні проекти Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку на своєму офіційному сайті завжди демонструє та оновлює топ ознак, які допоможуть виявити шахрайські пропозиції в сфері будівництва. Отже, за оновленими даними до таких ознак відносяться: великий відсоток гарантованої дохідності; відсутність відповідних дозволів та ліцензій; відсутність фізичного офісу; відсутність реєстрації в країні залучення інвестицій; відсутня акредитація інвестора; підозрілі або неперевірені біографії менеджерів; відсутність підписаних документів; настійлива пропозиція залучати друзів; приховування права власності [2].

Варто сказати, що після початку глобальних військових дій у 2022 року, сфера будівництва зазнала суттєвих труднощів. Багато проектів були зупинені або відкладені; попит на житло, офіси та інші об'єкти нерухомості змістився до відносно безпечніших регіонів. Звичайно, збільшилась кількість шахрайських схем, коли недобросовісні забудовники намагаються скористатись хаотичними та нестабільними умовами, обіцяючи інвесторам проекти, які фактично неможливо виконати. У повоєнні роки очікується поживлення сфери будівництва, буде впроваджено безліч нових програм, аби залучати інвесторів з багатьох країн. Тому аби попередити шахрайство у цих сферах, треба вдосконалювати законодавство, поліпшувати та посилювати контроль за інвестиційними проектами, впроваджувати прозорість ведення

звітності. Таким чином інвестори будуть захищені від економічних втрат, а люди зможуть відновити інфраструктуру країни.

### **Література:**

1. Бойко-Джумеля В.І. Стан наукової розробки сучасних проблем протидії кримінальним правопорушенням у сфері інвестування будівництва. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Вип. 6. С. 248–253. URL: <http://nvppp.in.ua/vip/2022/6/42.pdf>
2. Диха М.В. Причини інвестиційного шахрайства і пропозиції щодо його унеможливлення. *Економіка України*. 2023. № 7. С. 57–71.
3. Захист інвесторів. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/activity/inshadiialnist/zakhyst-investoriv/#tab-2> (дата звернення 13.11.2024)
4. Кузменко С.С. Розслідування шахрайства пов'язаного з інвестуванням коштів у будівництво об'єктів нерухомості: автореф. дис. ...канд. юр. наук: Дніпр, 2019. 249 с.

## **НАПРЯМ 6. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО**

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-97>

### **КОНТРОЛЬ ІНОЗЕМНИХ СУБСИДІЙ: ДОСВІД США ТА ЄС**

**Вовченко Олексій Вікторович**

*аспірант кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права  
Державного торговельно-економічного університету  
м. Київ, Україна*

Іноземні субсидії є серйозним викликом для забезпечення рівних конкурентних умов на глобальних ринках. Упродовж останніх років антимонопольні органи по всьому світу активно вживають заходів для посилення контролю за фінансовою підтримкою, яку надають треті країни компаніям, що здійснюють діяльність на їхній території. Таким чином, для розуміння новітніх тенденцій у розвитку конкурентного права, необхідно розглянути ключові аспекти актуальних правових норм, які наразі діють у США та ЄС, а також їх вплив на учасників світового ринку.

#### **Здійснення контролю за іноземними субсидіями у США.**

10 жовтня 2024 року Федеральна торгова комісія США одногласно ухвалила нові конкурентні правила в межах Закону про підвищення антиitrustової прозорості. Ці зміни отримали підтримку Міністерства юстиції США і включають вимоги до розкриття інформації про субсидії іноземних держав обома сторонами угоди – як з боку покупця, так і з боку продавця. Нові форми повідомлень про злиття та поглинання вимагають надання інформації про фінансову підтримку з боку таких країн, як Китай, Росія, Північна Корея та Іран. Під субсидіями у межах Закону про підвищення антиitrustової прозорості розуміються такі форми підтримки, як гранти, податкові пільги та прямі грошові виплати [1].

Компанії, які подають повідомлення, зобов'язані розкривати інформацію про будь-які субсидії, отримані впродовж двох років до подання документів щодо процедур розгляду злиттів і поглинань, а також про зобов'язання щодо отримання майбутніх субсидій. Крім того, необхідно надавати відомості про наявність компенсаційних мит.

### **Здійснення контролю за іноземними субсидіями в ЄС.**

В межах ЄС Регламент 2022/2560 про іноземні субсидії (Регламент 2022/2560) став важливим інструментом у боротьбі з недобросовісною конкуренцією. За перший рік дії регламент активно використовується не лише Європейською комісією, а й третіми сторонами. Прикладом може слугувати нещодавній спір між південнокорейською енергетичною компанією Korea Hydro & Nuclear Power (KHNP) та французькою групою EDF щодо тендера на будівництво двох ядерних реакторів у Чехії. EDF подала скаргу, стверджуючи, що KHNP отримала державні субсидії від Південної Кореї, що було категорично заперечено KHNP [2].

Цей випадок підкреслює необхідність для учасників публічних закупівель враховувати вимоги Регламенту 2022/2560 і готуватися до можливих викликів з боку конкурентів. Таким чином, окрім стандартної юридичної перевірки угоди, потрібно проводити аналіз можливих ризиків, пов'язаних із іноземною фінансовою підтримкою.

3 жовтня 2024 року Європейська комісія вперше застосувала Регламент 2022/2560, схваливши придбання компанією Haier Smart Home (Китай) компанії Carrier. Це рішення стало першим випадком, коли китайська компанія отримала схвалення на поглинання бізнесу європейської компанії відповідно до нового Регламенту. Таким чином, попри посилення правил конкуренції, ринок ЄС залишається відкритим до іноземних інвестицій за умови дотримання компаніями положень Регламенту 2022/2560 [2].

Таким чином, з жовтня 2024 року Європейська комісія почала публікувати повідомлення про всі угоди, що підпадають під дію Регламенту 2022/2560. До цього інформація надавалася лише щодо тих транзакцій, які перевірялися за процедурою поглибленого розслідування [3].

Отже, нові конкурентні інструменти, що почали діяти у США та ЄС свідчать про посилення контролю за іноземними субсидіями. У США впровадження оновлених форм повідомлень за Законом про підвищення антитрастової прозорості робить процес злиття та поглинання більш прозорим, включаючи розкриття інформації про іноземні субсидії. В межах ЄС, положення Регламенту 2022/2560 активно застосовується як Європейською комісією, так і учасниками ринку ЄС, що зобов'язує сторони угод ретельно готуватися до їх укладання.

### **Література:**

1. FTC Finalizes Changes to Premerger Notification Form. Final rule fills information gaps to ensure effective antitrust review. URL: <https://www.ftc.gov/news-events/news/press-releases/2024/10/ftc-finalizes-changes-premerger-notification-form>.

2. Bloomberg. EDF Complains to EU Over Czech Nuclear Deal With Korean Firm. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-10-08/edf-complains-to-eu-over-czech-nuclear-deal-with-korean-firm>.

3. European Commission. Competition case search. URL: <https://competition-cases.ec.europa.eu/search?caseInstrument=InstrumentFS&sortField=caseLastDecisionDate&sortOrder=DESC>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-98>

## **МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВА НА МИРНІ ЗБОРИ**

**Джолос Сергій Вадимович**

*кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри державно-правових дисциплін  
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького  
м. Черкаси, Україна*

**Лічман Вікторія Володимирівна**

*студентка I курсу магістратури спеціальності «Право»  
Навчально-наукового інституту економіки і права  
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького  
м. Черкаси, Україна*

**Собко Юлія Володимирівна**

*студентка II курсу бакалаврату спеціальності «Право»  
Навчально-наукового інституту економіки і права  
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького  
м. Черкаси, Україна*

В умовах сьогодення, коли демократія і права людини тріумфально крокують світом, вельми важливою теоретичною і практичною справою є досягнення міжнародних стандартів права на мирні збори, що є важливою засадою дотримання принципу верховенства права і законності при їх проведенні, так само, як і запобігання їх переродженню у масові заворушення та дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади, що



здійснюються не передбаченими законом воєнізованими або збройними формуваннями. Тож, актуальність теми дослідження є самоочевидною.

Насамперед, слід зауважити, що основними міжнародними документами, які закріплюють право на свободу мирних зібрань (в різних інтерпретаціях цієї назви) є такі документи: Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. [1], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. [2], а також (Європейська) Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11. 1950 р. [3].

Так, відповідно до ч. 1 ст. 20 Загальної декларації прав людини, прийнятої і проголошеної резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р.: «Кожна людина має право на свободу мирних зборів і асоціацій» [1].

При цьому, відповідно до ч. 3 ст. 21 цієї ж Декларації: «Воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні провадитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування» [1].

Крім того, згідно зі ст. 28 вищезгаданої Декларації: «Кожна людина має право на соціальний і міжнародний порядок, при якому права і свободи, викладені в цій Декларації, можуть бути повністю здійснені» [1].

Зауважимо, що в абзаці 3 Преамбули Загальної декларації прав людини від 10.12.1948 р. сказано, що «...необхідно, щоб права людини охоронялися силою закону з метою забезпечення того, щоб людина не була змушена вдаватися як до останнього засобу до повстання проти тиранії і гноблення...» [1].

З наведеного випливає той факт, що Генасамблея ООН визнає право людей на свободу мирних зборів (ч. 1 ст. 20 Загальної декларації прав людини 1948 р.).

Натомість, як впливає з Преамбули вищезгаданої Декларації 1948 р., різноманітні повстання (бунти, заколоти, революції тощо) є теоретично припустимими лише як «останній засіб» і лише для опору «тиранії і гнобленню» (що у реаліях післявоєнного часу, очевидно, стосувалося певних режимів на кшталт гітлерівського).

При цьому, з вищевказаних положень Загальної декларації прав людини 1948 р., цілком очевидно, що в усіх тих випадках, коли права людини, кращою чи гіршою мірою, охороняються силою закону, і відбуваються періодичні вибори, відсутні є «тиранія і гноблення»; тож, у свою чергу, і такий «останній засіб», як «повстання», є цілком неприпустимим, оскільки революційна анархія і хаос заворушень прямо посягають на належне людям «право на соціальний і міжнародний порядок, при якому права і свободи... можуть бути здійснені».

Таким чином, у рядках Загальної декларації прав людини 1948 р. цілком можна простежити основні засади відмежування права людей на

свободу мирних зібрань від масових безпорядків та інших подібних злочинних діянь.

Наступним етапом у закріпленні на універсальному рівні права на мирні збори стало прийняття Генасамблеєю ООН (із подальшою ратифікацією більшістю держав світу) Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р., ст. 21 якого каже: «Визнається право на мирні збори. Користування цим правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, які накладаються відповідно до закону і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб» [2].

Як бачимо, у цьому документі вже чітко визначено основні засади обмеження права на мирні збори, проти справедливості і логічності яких було би безглуздо заперечувати.

У контексті нашого дослідження важливо згадати і положення (Європейської) Конвенції про захист прав і основоположних свобод від 04.11.1950 р., ст. 11 якої каже:

«1. Кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів.

2. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави» [3].

Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що справи щодо статті 11 (Європейської) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. займають чільне місце у практиці Європейського суду з прав людини [4; 5].

При цьому, досить важливим є питання про співвідношення принципу законності, з одного боку, і «верховенства права» – з другого, зокрема й у питаннях щодо «повідомлювального і дозвоільного характеру регулювання мирних зібрань» [5, с. 52]. Т. І. Фулей у цьому контексті зазначає: «Країни Ради Європи мають різне законодавче регулювання мирних зібрань. В одних державах-членах Конвенції вимагається отримати дозвіл, в інших – повідомляти. Строк повідомлення також відрізняється. Наприклад, аналіз національного законодавства, що зустрічається в рішеннях ЄСПЛ, свідчить, що в Австрії цей строк – 24 години, в Угорщині – 72 години, в деяких державах він чітко не встановлений. Але в усякому випадку Суд вимагає толерантного

ставлення з боку держави. Навіть якщо акція була проведена формально незаконно (без дозволу – там, де він вимагається), то це не означає, що її відразу слід розігнати [5, с. 50].

У п. 90 Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Каспаров та інші проти Росії» (Kasparov and Others v. Russia) від 3 жовтня 2013 року сказано: «90. Суд повторює, що хоч вимога влади про санкціонування мітингів і не вступає апріорі в протиріччя з духом статті 11, виходячи з необхідності підтримання громадського порядку і національної безпеки, незаконні акції, такі як проведення демонстрації без попередньої отриманої санкції, не можуть виправдовувати обмеження свободи зібрань (див. рішення у справах «Cisse v. France», заява № 51346/99, § 50, ECHR 2002-III, і «Oya Ataman v. Turkey», заява № 74552/01, §§ 37 і 39). Незважаючи на те, що дотримання правил, які регулюють публічні заходи, таких як система попередніх повідомлень, має важливе значення для спокійного проведення громадських заходів, оскільки вони дозволяють владі мінімізувати порушення дорожнього руху і вжити інших заходів безпеки, недотримання цих правил не може бути підставою для їх заборони. Зокрема, у тих випадках, коли неорганізовані демонстранти не вчиняють жодних актів насилля, Суд вимагає, щоб влада зберігала певний рівень толерантності до мирних зібрань, оскільки свобода зібрань, гарантована статтею 11 Конвенції, є невід'ємним правом (там само, § 42; див. також рішення у справах «Bukta and Others v. Hungary», заява № 25691/04, § 34, ECHR 2007-III; «Fáber v. Hungary», заява № 40721/08, § 49, від 24 липня 2012 року, і «Berladir and Others v. Russia», заява № 34202/06, § 38, від 10 липня 2012 року) [5, с. 50].

Аналізуючи зміст ст. 11 (Європейської) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. та практику Європейського суду з прав людини, Т.І. Фулей вказує: «...необхідність повідомлення чи одержання дозволу на проведення демонстрації чи мітингу сама по собі не порушує статтю 11 Конвенції, якщо лише така вимога зі сторони держави не має на меті перешкодити мирному зібранню. Однак у демократичному суспільстві можуть виникати і спонтанні зібрання, тому неотримання дозволу чи неповідомлення завчасно саме по собі не має викликати розгону зібрання, **якщо учасники не вдаються до насильства**» [5, с. 52] *(останні 6 слів виділено авторами цієї статті)*.

Тож, надзвичайно важливою теоретичною і практичною проблемою є розрізнення «мирних» і «немирних» зборів [4, с. 3–4; 5, с. 27–28].

Р. Куйбіда та М. Серeda [4, с. 3] наводять позицію Європейського суду з прав людини з цього питання. Так, у п. 56 рішення у справі DJAVIT AN v. TURKEY від 20 лютого 2003 р., заява № 20652/92, Європейський суд з прав людини зазначає: «Право на свободу зібрань є

основоположним правом у демократичному суспільстві і так само, як і право на свободу вираження поглядів, є однією з основ такого суспільства. Таким чином, не слід його тлумачити обмежувально... Тому це право поширюється як на приватні зустрічі, так і в громадських місцях, на статичні зібрання та публічні процесії; крім того, його можуть здійснювати як індивідуми, так і ті, хто організує зібрання...» [4, с. 3]. Більше того, у п. 55 рішення у справі MAKHMUDOV v. RUSSIA від 26 липня 2007, заява № 35082/04, Європейський суд з прав людини вказує: «Суд повторює, що право на зібрання охоплює приватні зібрання та у громадських місцях, так само, як статичні зібрання чи зібрання у формі процесії; це право може бути реалізовано як індивідуальними учасниками, так і організаторами зібрання» [4, с. 3].

Разом із тим, Р. Куйбіда та М. Серeda [4, с. 3] також вказують і на позицію Європейського суду з прав людини щодо питання: чим мирне зібрання відрізняється від немирного?

Так, відповідно до п. 77 рішення Європейського суду з прав людини у справі STANKOV AND THE UNITED MACEDONIAN ORGANISATION ILINDEN v. BULGARIA від жовтня 2001 р., заяви № № 29221/95, № 29225/95: «Стаття 11 Конвенції захищає лише право на «мирні зібрання». Це поняття, згідно з прецедентним правом Європейської Комісії, не охоплює демонстрації, в яких організатори та учасники мали насильницькі наміри» [4, с. 4].

Крім того, у п. 37 рішення Європейського суду з прав людини у справі CISSE v. FRANCE від 9 липня 2002 р., заява № 51346/99, сказано: «На практиці, єдиним типом подій, які не кваліфікуються як «мирні зібрання» є ті, в яких організатори і учасники мають намір використовувати насильство» [4, с. 4].

Стосовно мирного і немирного характеру зібрань Т.І. Фулей пише: «Щоб збори чи акція протесту охоплювалися сферою дії статті 11 Конвенції, вони неодмінно повинні мати мирний характер» [5, с. 27]. Так, в ухвалі Європейського суду з прав людини щодо прийнятності заяви № 13079/87 G. v. Germany, зазначено, що власне прикметник «мирний» є кваліфікуючою ознакою, і поняття «мирне зібрання» не охоплює демонстрації, де організатори й учасники мають насильницькі наміри, які призводять до громадських заворушень [5, с. 27]. Відповідно, якщо національні органи влади мають достатні підстави вважати, що певні зібрання, демонстрації чи мітинги не матимуть мирного характеру, то обмеження на такі заходи, включаючи їх заборону, можуть бути виправданими, однак виходячи не з частини 2 статті 11 Конвенції, оскільки такі зібрання не охоплюються статтею 11, а з огляду на немирний характер зібрання. Таким чином, важливо з'ясувати, чи мали із самого початку організатори зібрання мирні наміри [5, с. 27]. При цьому, на думку Т.І. Фулей, «... мирний характер зібрань є презумпцією,

і тягар доведення невідповідності зібрання його мирному характеру несе орган, який звертається до суду з адміністративним позовом про обмеження проведення мирного зібрання. Таке обмеження може бути виправдане лише в тому випадку, якщо існує реальна небезпека виникнення заворушень, які неможливо попередити іншими, менш жорсткими заходами. Таким чином, заборонні заходи повинні бути суворо обґрунтовані» [5, с. 28].

Водночас, підсумовуючи викладене, слід визнати, що у разі, якщо організатори та/або учасники масових заходів хоча би мають намір застосовувати насильство (не кажучи вже про його фактичне застосування!), відповідні зібрання, поза всяким сумнівом, не є мирними, а відтак являють собою сукупність певних кримінально-караних діянь, головне місце серед яких, зокрема, належить таким, як:

1. Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (для прикладу, ст. 109 Кримінального кодексу України [6]).

2. Масові заворушення (для прикладу, ст. 294 КК України [6]).

3. Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (для прикладу, ст. 260 КК України [6]) та багато-багато інших.

У цьому контексті, варто згадати, що міжнародне право прав людини дає чітку відповідь на питання, як мають діяти правоохоронні органи держави у випадку, якщо «мирні зібрання» стають «немирними» і перетворюються на заворушення або повстання. Так, зокрема, у ч. 2 ст. 2 (Європейської) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. чітко сказано:

«2. Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

- а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;
- б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою;
- с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання» [3].

Таким чином, підсумовуючи викладене, ми дійшли таких основних **висновків:**

1. Основними міжнародними документами, які закріплюють право на мирні збори, є: Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., (Європейська) Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р.

2. З положень Загальної декларації прав людини 1948 р. впливає, що в усіх тих випадках, коли права людини, кращою чи гіршою мірою, охороняються силою закону, і відбуваються періодичні вибори,

відсутніми є «тиранія і гноблення»; тож, у свою чергу, і такий «останній засіб», як «повстання», є цілком неприпустимим, оскільки революційна анархія і хаос заворушень прямо посягають на належне людям «право на соціальний і міжнародний порядок, при якому права і свободи... можуть бути здійснені».

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. та (Європейська) Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. допускають можливість обмеження права на мирні зібрання в демократичному суспільстві на підставі закону і необхідності «в інтересах державної чи суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб» та «в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб» відповідно.

4. Нормативне закріплення саме «права на мирні збори» та підстав його обмеження у демократичному суспільстві, означає, що його існування автоматично виключає наявність у будь-яких осіб «права на немирні збори» чи, тим більше, т.зв. «права на повстання».

5. Як впливає з нормативних документів, практики Європейського суду з прав людини та доктрини, надзвичайно важливою теоретичною і практичною проблемою є розрізнення «мирних» і «немирних» зібрань, насамперед за критерієм намірів організаторів та/або учасників масових заходів застосовувати або не застосовувати насильство.

6. У разі недотримання мирного характеру масових зборів вони легко перероджуються у масові заворушення, дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу чи на захоплення державної влади, що здійснюються незаконними воєнізованими чи збройними формуваннями, та інші злочини.

7. Згідно з ч. 2 ст. 2 (Європейська) Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. цілком допустимим є застосування сили, навіть з летальними наслідками, якщо воно є виключно необхідним для захисту будь-якої особи від незаконного насильства; для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання.

8. Таким чином, можна упевнено сказати, що сучасне міжнародне право прав людини залишає за державою монопольне право на застосування насильства для забезпечення миру, порядку і безпеки.

### Література:

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р.  
URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text) (дата звернення: 10.12.2024 р.).

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_043#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text) (дата звернення: 10.12.2024 р.).

3. (Європейська) Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11. 1950 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text) (дата звернення: 10.12.2024 р.).

4. Куйбіда Р., Середа М. Свобода мирних зібрань у практиці Європейського суду з прав людини (компіляція позицій Суду). Київ: Центр політико-правових реформ, 2013. 24 с.

5. Фулей Т.І. Свобода мирних зібрань: науково-методичний посібник для суддів. Київ: Фенікс, 2014. 112 с.

6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-99>

## **РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКОВИХ ВІДНОСИН ЗА УЧАСТІ ІНОЗЕМНОГО ЕЛЕМЕНТА**

**Достдар Руслана Миколаївна**

*кандидатка юридичних наук, доцентка,  
доцентка кафедри морського та господарського права  
Національного університету кораблебудування  
імені адмірала Макарова  
м. Миколаїв, Україна*

**Кулик Катерина Олександрівна**

*студентка IV курсу факультету морського права  
Національного університету кораблебудування  
імені адмірала Макарова  
м. Миколаїв, Україна*

Наразі все більшої актуальності набувають питання, пов'язані зі спадкуванням, прийняттям спадщини та оформленням прав на спадщину за участю іноземного елемента в умовах дії воєнного стану, що потребують ґрунтового вивчення та всебічного розгляду.

Загалом, науковими дослідженнями щодо правового регулювання спадкування за участю іноземного елемента та пов'язаних із ним проблем в Україні займалися наступні науковці-правники: Д. Груба,

І. А. Діковська, О. О. Кармаза, О. Печений, О. Є. Кухарев, Т. С. Хороша та інші. Попри чималу кількість наукових праць, складно знайти такі, що безпосередньо присвячені спадкуванню за участю іноземного елемента в умовах воєнного стану.

Так, наприклад, наукові дослідження О. Є. Кухарева висвітлювали особливості правового регулювання спадкових відносин, які виникають при здійсненні спадкоємцями права на прийняття спадщини в умовах воєнного стану [4].

Вчена Д. І. Груба у своїй статті щодо воєнної спадщини зосереджує увагу саме на розгляді термінів прийняття спадщини, процедури відкриття та оформлення спадщини під час воєнного стану [7].

А. В. Мовчан у своїх наукових дослідженнях особливу увагу приділяє відповідності національного чинного законодавства потребам правового регулювання спадкових відносин, зокрема права на спадкування, а також розгляду основних особливостей посвідчення заповіту і спадкового договору [5].

О. О. Кармаза досліджувала у своїх наукових роботах, зокрема у дисертації окремі питання, пов'язані зі спадковими правовідносинами за участю іноземного елемента в умовах війни [6].

О. П. Печений у своїй статті щодо війни, як основного фактора впливу на спадкові правовідносини, аналізував нововведення національного українського законодавства щодо строків на прийняття спадщини та місця її відкриття [8], тощо.

Більшість питань, що стосуються безпосереднього правового регулювання спадкування за участю іноземного елемента в умовах воєнного стану залишаються відкритими і на сьогодні, зокрема, з огляду на постійні нововведення у національному законодавстві нашої держави.

На національному законодавчому рівні визначення поняття «іноземний елемент» міститься у Законі України «Про міжнародне приватне право» № 2709-IV від 23.06.2005 року (далі – ЗУ «Про МПРП»). Так, згідно з п. 2 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про МПРП» «іноземний елемент – ознака, яка характеризує приватноправові відносини, що регулюються цим Законом, та виявляється в одній або кількох з таких форм: хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою; об'єкт правовідносин знаходиться на території іноземної держави; юридичний факт, який створює, змінює або припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави» [1].

За наявності хоча б однієї із зазначених вище ознак, до правовідносин спадкування будуть застосовуватися положення ЗУ «Про МПРП», зокрема положення Розділу Х. Колізійні норми щодо спадкування.

Отже, з п. 2 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про МПРП» випливає, що іноземним елементом у спадкових правовідносинах відповідно може бути:



1. Спадкодавець → іноземець, громадянин України, що проживав за межами України, іноземець, особа без громадянства, іноземна юридична особа.

2. Спадкоємець/спадкоємці → громадянин України, що проживає за межами України, іноземець, особа без громадянства, іноземна юридична особа.

3. Юридичні факти та формальні обставини (наприклад, заповіт, спадкова справа, шлюб, родинні стосунки тощо), що мали місце на території іноземної держави.

4. Майно (майнові права), яке знаходиться на території іноземної держави.

Згідно зі ст. 70 ЗУ «Про МПрП» з урахуванням положень статей 71, 72 цього Закону «спадкові відносини регулюються правом держави, у якій спадкодавець мав останнє місце проживання, якщо спадкодавцем не обрано в заповіті право держави, громадянином якої він був. Вибір права спадкодавцем буде недійсним, якщо після складання заповіту його громадянство змінилося» [1]. І хоча дана норма встановлює загальний підхід щодо правового регулювання спадкових відносин за місцем останнього проживання спадкодавця, звичайно, існують і винятки, які можуть суттєво впливати на конкретні ситуації спадкування з іноземним елементом.

Так, відповідно до ст. 71 ЗУ «Про МПрП» «спадкування нерухомого майна регулюється правом держави, на території якої знаходиться це майно, а майно, яке підлягає державній реєстрації в Україні, – правом України» [1].

Окремі питання щодо вибору права з урахуванням особливостей правової процедури складання і скасування заповітів в залежності від місця проживання спадкодавця і місця розташування його майна, а також забезпечення визнання дійсності заповітів у відповідності до правових вимог висвітлені у ст. 72 і передбачають наступне: «здатність особи на складання і скасування заповіту, а також форма заповіту і акта його скасування визначаються правом держави, у якій спадкодавець мав постійне місце проживання в момент складання акта або в момент смерті. Заповіт або акт його скасування не можуть бути визнані недійсними внаслідок недодержання форми, якщо остання відповідає вимогам права місця складання заповіту або права громадянства, або права звичайного місця перебування спадкодавця у момент складання акта чи в момент смерті, а також права держави, у якій знаходиться нерухоме майно» [1].

Якщо спадкодавець мав останнє місце проживання на території іноземної держави, місце відкриття спадщини визначається відповідно до Закону України «Про міжнародне приватне право» [2].

Також варто звернути увагу на те, що від 30 січня 2024 року на території України набрали чинності два закони, які сприяють захисту прав та інтересів спадкоємців в умовах дії воєнного стану, вносячи, зміни у порядок відкриття та оформлення спадщини, а саме: Закон України № 3450-ІХ від 08 листопада 2023 року «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини». Так, встановлюються спеціальні норми щодо оформлення спадщини та права спадкоємців у період дії на території України правового режиму воєнного стану; Закон України № 3449-ІХ від 08 листопада 2023 року «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини», яким передбачено зміни до Законів України «Про нотаріат», «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» і «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції». Загалом, зазначений закон приводить положення цих законодавчих актів у відповідність до внесених Законом № 3450-ІХ змін до ЦК України.

Таким чином, у контексті наукового дослідження правового регулювання спадкових відносин за участю іноземного елемента, можна стверджувати, що наразі спостерігається адаптація національного законодавства нашої держави у сфері спадкування до складних суспільних умов, зумовлених воєнним станом та тимчасовою окупацією територій, а також до її наслідків, зокрема вимушеної міграції українських громадян та імміграції іноземців. Так, досліджувані у рамках цієї роботи нормативно-правові акти, а також зміни до них, спрямовані переважно на забезпечення правової стабільності, захисту прав та інтересів спадкоємців у непередбачуваних умовах війни.

### Література:

1. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 18.12.2024 року).
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 18.12.2024 року).
3. Зміни до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату, затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 11 березня 2022 року № 1118/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0325-22#Text> (дата звернення: 18.12.2024 року).
4. Кухарев О. Є. Актуальні аспекти здійснення спадкоємцями права на прийняття спадщини в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 222–225.

5. Мовчан А. Спадкування під час війни. *European Business Association: веб-сайт*. URL: <https://eba.com.ua/spadkuvannya-pid-chas-vijny/> (дата звернення: 18.12.2024 року).

6. Кармаза О. О. Захист спадкових прав громадян в умовах воєнного стану: проблемні питання та шляхи їх вирішення. *Реалізація та захист цивільних прав в умовах воєнного стану. Матвєєвські цивілістичні читання: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14 жовт. 2022 р.)* / В. В. Цюра, В. О. Бажанов, Б. С. Щербина та ін. ; відп. ред. В. В. Цюра. Київ, 2022. С. 66–69.

7. Груба Д. Воєнна спадщина: особливості спадкування під час воєнного стану. *PRAVO.UA: веб-сайт*. URL: <https://pravo.ua/voenna-spadshchyna-osoblyvosti-spadkuvannya-pid-chas-voiennoho-stanu/> (дата звернення: 18.12.2024 року).

8. Печений О. Війна як фактор впливу на спадкові правовідносини. *LexInform: веб-сайт*. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/vijna-yak-faktor-vplyvu-na-spadkovy-pravovidnosyny/> (дата звернення: 18.12.2024 року).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-100>

## **ДІЯЛЬНІСТЬ МОП ЯК СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ МІЖНАРОДНОЇ ІНСТИТУЦІЇ У СФЕРІ ПРАЦІ**

**Дубова Катерина Олександрівна**

*кандидат юридичних наук, доцент,*

*в. о. завідувача кафедри морського та господарського права*

*факультету морського права*

*Національного університету кораблебудування*

*імені адмірала Макарова*

*м. Миколаїв, Україна*

Сучасний глобалізований світ характеризується значною кількістю протиріч, загроз та викликів, які стають на шляху господарського та соціально-культурного життя людства. Як підкреслюють, І. А. Заплітна та З. А. Вербічка «в умовах сьогодення цілий світ потерпає від непостійних валют, ненадійної економіки, тероризму і соціальної напруги» [1, с. 46]. Важкі, іноді доволі трагічні, наслідки міжнаціональних протиріч, прямого зіткнення між народами та державами, надзвичайних ситуацій і стихійних лих, епідемій, воєн призводять до значних за масштабами і внутрішньодержавних, і

міждержавних переміщень населення та трудових ресурсів, прояв яких відбувається у різних формах.

І якщо в одних випадках йдеться про позитивні аспекти переміщення трудових ресурсів та їх вплив на розвиток економіки приймаючих держав, то в інших, досить часто піднімається питання захисту прав і свобод працюючої людини. Вочевидь, така ситуація вимагала і вимагає донині вирішення існуючих проблем у цій сфері на рівні міжнародних інституцій та широкої міждержавної співпраці.

Саме з цією метою у 1919 році, «...як частина Версальського договору, який завершив Першу світову війну, щоб відобразити віру в те, що загальний і міцний мир може бути досягнутий лише якщо він базується на соціальній справедливості» [2], було створено Міжнародну організацію праці (МОП) (International Labour Organization). У 1946 році МОП стала спеціалізованою установою новоствореної ООН [2].

Створення МОП було зумовлено гуманітарними, соціальними та економічними чинниками. Оскільки працюючі перебували в тяжких умовах, це спонукало окремі держави до співробітництва в гуманітарній сфері з метою встановлення більш гуманних трудових стандартів та умов праці. Натомість, соціальний чинник встановлення відповідних стандартів був пов'язаний з небезпекою виникнення протестів, що могли набути транснаціонального характеру. Водночас, економічний чинник – це побоювання, що будь-яка держава буде конкурувати з національною економікою іншої держави за рахунок низьких витрат на працю робітників.

У прес-релізі від 25 вересня 2023 року, в якому йдеться про кампанію МОП «Шлях до соціальної справедливості», яка була започаткована на фестивалі *Global Citizen Festival у Нью-Йорку* вказується, що «високий рівень нерівності, посилений триваючими кризами, має високу людську та економічну ціну і загрожує і без того повільному прогресу в досягненні Цілей сталого розвитку ООН (ЦСР). Дані МОП показують, що 4 мільярди людей позбавлені соціального захисту – одного з найкращих шляхів подолання нерівності; 453 мільйони людей, які хотіли б працювати, не можуть знайти роботу; а 214 мільйонів працюючих людей живуть менш ніж на 1,90 долара США на день» [3].

Отож, важливо підкреслити, що ця інституція переслідує досить важливі цілі, пов'язані із захистом прав у сфері праці, заохоченням гідної праці, зміцненням діалогу з питань праці, а також посиленням соціального захисту працюючих. Для реалізації таких цілей МОП розробляє міжнародні стандарти у сфері праці та здійснює нагляд за дотриманням цих стандартів [2]. За понад сто років свого існування Міжнародна організація праці (МОП) прийняла низку конвенцій, «у яких викладені міжнародні трудові стандарти, що стосуються таких важливих питань як, наприклад, робочий час, охорона праці, політика зайнятості, умови праці окремих категорій трудящих» [4].

Варто погодитись з А. М. Островерх, що «організаційно-практична діяльність Міжнародної організації праці проводиться згідно з методами її роботи та охоплює всі основні соціально-економічні проблеми праці та права людини» [5, с. 45].

В контексті нашого дослідження необхідно підкреслити, що МОП досить активно працює в Україні і реалізовує проекти, що стосуються аналізу стану соціальної політики, ринків праці, питань, спрямованих на розвиток соціального партнерства тощо. Водночас, наша держава ратифікувала значну кількість конвенцій, прийнятих МОП, що дозволило значно покращити правовий статус українських трудових мігрантів та, у свою чергу, зобов'язує Україну також дотримуватись основних міжнародних трудових прав.

### **Література:**

1. Заплітна І. А., Вербічка З. А. Правовий статус трудового мігранта: проблеми захисту. *Держава та регіони*. Серія право. 2021. № 3(73). С. 46–50.
2. History of the ILO. URL: <https://www.ilo.org/about-ilo/history-ilo>
3. Інформація з сайту. URL: [https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS\\_895337/lang--en/index.htm](https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_895337/lang--en/index.htm)
4. До 100-річчя Міжнародної організації праці URL: <https://pon.org.ua/novyny/6636-do-100-rchchya-mzhnarnodnoyi-organizaciyi-prac.html>
5. Островерх А. М. Вплив конвенцій Міжнародної організації праці на трудове право України в сучасний період. *Альманах міжнародного права*. 2020. Вип. 24. С. 43–50.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-101>

## **ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ, ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ТА ПОКАРАННЯ ЗА МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ: РОЗСТАНОВКА ЦІННІСНИХ АКЦЕНТІВ**

**Кузьмін Едуард Едуардович**

*адвокат, кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри міжнародного та європейського права  
Національного університету «Одеська юридична академія»  
м. Одеса, Україна*

Невпинне з недавнього часу зростання кількості постійно триваючих і відверто цинічних нелюдських вчинків та разом по-справжньому

шокуючі масштаби їх трагічних наслідків лише за останні роки безперечно зумовили стрімкий ріст значного інтересу до тематики міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права, водночас суттєво каталізувавши появу цілої низки модернових наукових публікацій, більшою мірою присвячених, зокрема, безпосередньо проблематиці відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права [9; 5], а також притягнення до відповідальності за міжнародні злочини [2].

Вельми показово, що вже навіть з першого погляду наочно вбачається, що переважна більшість з них, багато в чому, з одного боку, нині слугує своєрідною відповіддю-рефлексією на ті, сповнені надзвичайно важкою емоційною складовою, вкрай чутливі події сьогодення, а з іншого – пронизана наскрізь керівною ідеєю відновлення справедливості, відтак необхідності невідворотного і адекватного покарання винних за найтяжчі й найсерйозніші злочини. І це абсолютно природно. Втім, на наше особисте переконання, подібний меседж, вочевидь, умовно кажучи, «вербально» досить завуальований і зображений використанням вже доволі традиційного у міжнародному гуманітарному праві підходу, – через напівусталену наразі категорію «порушення міжнародного гуманітарного права» (нерідко і «його норм»), а також «відповідальності» за такі злочини.

Більш того, відчутним з-поміж іншого у такому контексті є не тільки звернення до широко розповсюдженої конструкції, яка й дійсно дістала сталого вжитку [3, с. 94], а й також роль і значення істотного впливу, зокрема міркувань М. Сассолі [16, с. 401], оскільки у більшості випадків першочергові судження здебільшого акцентують увагу на відповідальності держави, такою мірою, що подекуди спостерігається оперування поняттями «злочини держави» та «покарання держави за них» [9, с. 208], що, у свою чергу, безумовно наводить на абсолютно справедливую думку щодо доцільності та необхідності переосмислення відповідного [див. детальніше, наприклад: 4].

Примітно, що вищезазначені роздуми отримують своє власне логічне продовження і у прямих згадках-застереженнях стосовно «індивідуальної відповідальності конкретних індивідів [5, с. 216, 217] за міжнародні злочини (притягнення відповідних осіб до відповідальності за них)» [2, с. 8, 10], які також, незважаючи на наявність такого вже не менш хрестоматійного формулювання, як «індивідуальна кримінальна відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права» [6, с. 321], сприймаються достатньо неоднозначно та у своїй сукупності спрямовують до фундаментальних питань, які Б. Бонафе іменує «... взаємовідношення між державною та індивідуальною відповідальністю за міжнародні злочини ...» [12], а згодом і «... дуальною відповідальністю за них ...» [11].

Подібний термінологічний плюралізм надалі приводить до абсолютно раціонального питання про нюанси їх співвідношення, а, оскільки відповідна сфера, як дуже слушно зазначає Т. Л. Сироїд, вважається «національною прерогативою» [8, с. 48], особливої уваги набувають питання диференціації понять «відповідальність» та «покарання» [7, с. 257–258], а також специфіки їх концептуального розуміння [1, с. 170].

Не претендуючи на миттєву вичерпність станом на зараз існує лише прагнення вкотре повернутись і звернути увагу на питання, сформовані майже п'ятдесят років тому А. Россом про те, «... чи не є відповідальність зайвим кроком і чому б просто не сказати, що винна особа – це той, хто може або повинен бути покараний? ...» [15, с. 2–3]. Так, і хоча наразі мова і не йде про покарання та тотальне «викорінення» відповідальності як такої за мотивами Г. Гарта [14, с. 158 і далі], скоріше, таким чином формується пропозиція-твердження щодо того, чи не на часі повернення від вельми «абстрактного» до «більш конкретного», – такої добре відомої ще з часів Нюрнберзького [10] та Токійського [13] процесів фрази, як «переслідування та покарання»? ...

### Література:

1. Антонюк Н. О. Концепції розуміння кримінальної відповідальності. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 170-175.
2. Браун А. А. Притягнення до відповідальності за міжнародні злочини: наднаціональний рівень. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасн. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 листоп. 2020 р.). Харків : Наук.-дослід. Ін-т публіч. політ. і соц. наук, 2020. С. 8-10.
3. Грушко М. В., Музика В. В., Федорова Т. С., Владишевська В. В. Міжнародне гуманітарне право : навч.-метод. посіб. / за ред. О. В. Бігняка. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 136 с.
4. Зелінська Н. А. Розвиток та криза концепції міжнародного злочину держави. *Міжнародне право XXI століття: сучасний стан та перспективи розвитку* : *Liber Amicorum* з нагоди 60-ліття Василя Миколайовича Репецького / М. М. Микієвич, М. В. Буроменський, В. В. Гутник та ін. ; за ред. М. М. Микієвича. Львів : ЛА «Піраміда», 2013. С. 195-213.
5. Маньгора В. В., Горобець Л. С., Забелін Г. Т. Відповідальність за порушення норм міжнародного гуманітарного права. *Інформація і право*. 2024. № 1. С. 210-218.
6. Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право: Загальний курс : довід. вид. / упоряд. Е. Кюстер ; Міжнародний Комітет Червоного Хреста. Київ : Делегація МКЧХ в Україні, 2020. 396 с.

7. Павлик Л. В. Диференціація кримінальної відповідальності, покарання та виконання покарання: особливості розмежування понять. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2015. Вип. 2. С. 256-265.

8. Сироїд Т. Л. Міжнародне кримінальне право : підруч. Харків : Право, 2023. 512 с.

9. Цевух А. І., Якимчук М. Ю., Градиська Ю. В. Відповідальність за порушення норм міжнародного гуманітарного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 75, Ч. 3. С. 204-209.

10. Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis, and Charter of the International Military Tribunal. Signed at London, on 8 August 1945 / United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, United States of America, France, Union of Soviet Socialist Republics. *United Nations – Treaty Series*. 1951. No. 251. pp. 279-300. URL: [https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.2\\_Charter%20of%20IMT%201945.pdf](https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf) (Date of Access: 16.11.2024).

11. Bonafè B. I. Reassessing Dual Responsibility for International Crimes. *Sequência – Legal and Political Studies*. 2016. Vol. 37, No. 73. pp. 19-36.

12. Bonafè B. I. The Relationship Between State and Individual Responsibility for International Crimes. Leiden ; Boston : Martinus Nijhoff Publishers, 2009. 281 pp.

13. Charter of the International Military Tribunal for the Far East (19 January 1946). *Treaties and Other International Agreements of the United States of America (1776-1949)* / comp. by C. I. Bevans. Vol. 4: Multilateral (1946-1949). Department of State Publication, 1970. pp. 21-27. URL: [https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.3\\_1946%20Tokyo%20Charter.pdf](https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf) (Date of Access: 16.11.2024).

14. Hart H. L. A. Punishment and Responsibility: Essays in the Philosophy of Law / introd. by J. Gardner. 2<sup>nd</sup> ed. New York : Oxford University Press, 2008. 277 pp.

15. Ross A. On Guilt, Responsibility and Punishment. London : Stevens & Sons Limited, 1975. 183 pp.

16. Sassòli M. State Responsibility for Violations of International Humanitarian Law. *International Review of the Red Cross*. 2002. Vol. 84, No. 846. pp. 401-434.



## **ТЛУМАЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА МІЖНАРОДНИМИ СУДАМИ З ПОСИЛАННЯМ НА КОНЦЕПЦІЮ ЗВИЧАЙНОГО ЗНАЧЕННЯ СЛІВ**

**Майлунц Анзор Ерікович**

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права  
Національного університету «Одеська юридична академія»  
м. Одеса, Україна*

Найбільш очевидним та звичайним методом тлумачення норм міжнародного права є тлумачення у відповідності до звичайного значення слів. Ще Гроцій та Ватель посилалися на «звичайне використання» [1] слів чи «звичайне використання мови» [2], як міркування, на які слід покладатися при здійсненні тлумачення. В сучасному міжнародному праві звичайне значення термінів міститься в статті 31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, відповідно до якої, «договір повинен тлумачитись добросовісно відповідно до звичайного значення, яке слід надавати термінам договору в їхньому контексті, а також у світлі об'єкта і цілей договору» [3]. Як видно з тексту цього положення, звичайне значення термінів саме по собі не визначає тлумачення термінів договору. Їх слід розглядати в контексті та в світлі об'єкта та цілей договору.

Загальне правило тлумачення та стандарт звичайного значення застосовуються не тільки до договорів, але також до односторонніх актів та резолюцій міжнародних організацій [наприклад: 4]. Як буде показано нижче, стандарт звичайного значення використовувався і для тлумачення норм звичаєвого права. При тому що, відповідно до статті 31 Віденської конвенції об'єкт та ціль договору висвітлюють звичайне значення термінів, при тлумаченні норм звичаєвого права ці два елементи можуть використовуватися окремо для цілей тлумачення. Крім того, ціль, в світлі якої здійснюється тлумачення, складається не тільки з цілей договору, що було б абсурдним при тлумаченні звичаєвих норм, а також з цілей галузі права, до якої належить звичаєва норма. Також можливе використання елементів, подібних до тих, на які вказує Віденська конвенція, оскільки ці методи тлумачення є універсальними.

Для розуміння стандарту звичайного значення слід, перш за все, звернутися до історії процесу розробки статті 31 Віденської конвенції. Остання, в основному, ґрунтується на Проекті статей про право міжнародних договорів, що був ухвалений в 1966 році [5]. Однак, Проект

статей не був першою та єдиною спробою кодифікувати та розвинути право договорів. Серед більш ранніх документів слід назвати Гаванську конвенцію про право договорів [6] та ряд доктринальних кодифікацій. Наприклад, в проекті кодексу міжнародного права, розробленому італійським юристом П. Фьоре встановлюються умови, за яких звернення до тлумачення є необхідним та зазначено два методи тлумачення: граматичне та логічне тлумачення [7]. В рамках граматичного тлумачення слід встановити значення слів та визначити його відповідно до звичайного застосування. Також Фьоре сформулював спеціальне правило для застосування технічних термінів, що «мають розумітися в їхньому технічному, а не в загальному сенсі». Отже, на технічні терміни не поширюється загальне правило тлумачення. Також, розроблені Фьоре правила тлумачення застерігають проти використання висловів у вузькому сенсі, якщо тільки намір сторін не полягав у вираженні саме цього вузького сенсу. Іншими словами, дійсний сенс слів виводиться з наміру сторін. Що стосується логічного тлумачення, то Фьоре пов'язував його з двома міркуваннями: наміром сторін та ефективністю. Формулюючи ці правила, вчений також звертався до цілі та задач, називаючи це «духом положення», що слід шукати в причинах його ухвалення.

Проект статей про право міжнародних договорів прямо вказує на звичайне значення термінів договору як на відправну точку при здійсненні тлумачення. Позиція КМП ООН передбачала визначення справжніх намірів сторін. Іншими словами, не вимагається пошук намірів сторін в підготовчій роботі договору, а презюмується, що сторони мали намір, який випливає з природного та звичайного значення термінів, якими вони скористалися [8]. Стаття 70 Третньої доповіді про право міжнародних договорів посиляється на «звичайне та природне значення». Неясним залишається що малося на увазі під «природним значенням», але цей термін, зрештою, не був відображений в статті 31 Конвенції.

Інша цікава розбіжність між статтею 71 Проекту та статтею 31 Конвенції полягає в тому, що стаття 70 посилалася на контекст, об'єкт та цілі договору лише в тому випадку, якщо значення є очевидно абсурдним та нерозумним, і значення залишається неясним. Натомість, терміни договору повинні були тлумачитися відповідно до їх звичайного та природного значення шляхом посилання на контекст, в якому були ухвалені умови договору, контекст договору в цілому та контекст застосування норм міжнародного права, що були чинними на момент укладення договору. Хоча функція звичайного значення цілком зрозуміла, ані Третя доповідь, ані проект, підготовлений КМП ООН не визначають що вважається звичайним.

МС ООН для визначення термінів, що використовуються в договорах, посилався на загальні словники [9], технічні та спеціальні словники [10], юридичні словники [11]. Правила тлумачення за статтею 31 Віденської конвенції застосовувалися судами не тільки щодо договорів, але й щодо власних статутних документів, незалежно від того, чи були вони ухвалені в формі договору.

### **Література:**

1. Grotius H. On the Law of War and Peace. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 508 p. P. 409.

2. de Vattel E. The Law of Nations: or, Principles of the law of nature: applied to the conduct and affairs of nations and sovereigns. URL: [https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/llmlp/DeVattel\\_LawOfNations/DeVattel\\_LawOfNations.pdf](https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/llmlp/DeVattel_LawOfNations/DeVattel_LawOfNations.pdf) (дата звернення: 30.10.2024).

3. Віденська конвенція про право міжнародних договорів, 1969. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_118#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text) (дата звернення: 21.10.2024).

4. Monetary Gold Removed from Rome in 1943 (Italy v France, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and United States of America) (Preliminary Objections, Questions of jurisdiction and/or admissibility, Dissenting Opinion of Judge Read) (1954) ICJ Rep 19. URL: <https://www.icj-cij.org/case/19> (дата звернення: 31.10.2024).

5. Draft Articles on the Law of Treaties 1966. Text adopted by the International Law Commission at its eighteenth session, in 1966, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session. URL: [https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft\\_articles/1\\_1\\_1966.pdf](https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/1_1_1966.pdf) (дата звернення: 31.10.2024).

6. Convention on Treaties. Adopted by the Sixth International Conference of American States in Havana, February 20, 1928. URL: <https://www.jstor.org/stable/2213703> (дата звернення: 31.10.2024).

7. Fiore Draft Code. URL: <https://www.jstor.org/stable/2213706> (дата звернення: 31.10.2024).

8. Third Report on the law of treaties, by Sir Humphrey Waldock, Special Rapporteur, 1964. URL: [https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a\\_cn4\\_167.pdf](https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_167.pdf) (дата звернення: 31.10.2024).

9. The Minquiers and Ecrehos Case (France/United Kingdom) (Merits, Individual Opinion of Judge Levi Carneiro) (1953) ICJ Rep 47. URL: <https://www.icj-cij.org/case/17> (дата звернення: 01.11.2024).

10. Application for Revision of the Judgment of 11 September 1992 in the Case concerning the Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador

v Honduras) Dissenting Opinion of Judge Paolillo (2003) ICJ Rep 392. URL: <https://www.icj-cij.org/case/127> (дата звернення: 01.11.2024).

11. Application for Revision of the Judgment of 11 July 1996 in the Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v Yugoslavia), Preliminary Objections (Yugoslavia v Bosnia and Herzegovina) (Merits, Dissenting Opinion of Judge Vereshchetin) (2003) ICJ Rep 7. URL: <https://www.icj-cij.org/case/122> (дата звернення: 01.11.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-103>

## **ПОКРАЩЕННЯ РОБОТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ШЛЯХОМ ПЕРЕХОДУ НА СТАНДАРТИ НАТО**

**Нагорна Анастасія Олександрівна**

*курсантка II року навчання першого (бакалаврського)  
рівня вищої освіти*

*спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність»*

*Науковий керівник: **Рибницька Олена Миколаївна***

*викладач кафедри права Національної безпеки та правової роботи  
Військово-юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

Перехід Національної гвардії України (НГУ) на стандарти НАТО є важливим стратегічним кроком, що може суттєво підвищити боєздатність, рівень професійної підготовки особового складу і здатність ефективно реагувати на сучасні безпекові виклики.

Насамперед, стандарти НАТО передбачають інтегровані підходи до управління та координації дій військових підрозділів. Адаптація НГУ до цих стандартів сприятиме запровадженню уніфікованих військових процедур, що забезпечить оперативну сумісність на рівні систем зв'язку, передачі даних і спільних дій під час військових операцій. Військовослужбовці НГУ зможуть взаємодіяти з підрозділами країн-членів НАТО за єдиними процедурами і протоколами, що є особливо важливим під час міжнародних навчань і миротворчих місій. Це дозволить українським військовим ефективніше використовувати досвід та знання країн НАТО, підвищуючи рівень власної професійної підготовки та адаптивності до складних бойових умов.

Одним із ключових елементів стандарті НАТО є реформа системи командування і контролю [3]. Запровадження стандартів Альянсу дозволить підвищити ефективність командного ланцюга в НГУ завдяки гнучкій системі управління, яка делегує повноваження на нижчі рівні командування. Замість жорсткої ієрархічної структури, натівські принципи передбачають підхід, що дає командирам на тактичному рівні більше автономії в ухваленні рішень, що особливо цінне в швидко змінюваних умовах бойових дій. Такий підхід дозволяє військовим оперативнo реагувати на зміни ситуації на місці, що зменшує ризик втрат через затримки в ухваленні командних рішень.

Підвищення рівня підготовки особового складу НГУ є важливою перевагою адаптації до стандартів НАТО. Система навчання в Альянсі охоплює широкий спектр аспектів – від фізичної підготовки і володіння сучасною технікою до розвитку лідерських якостей і стресостійкості [2]. Військовослужбовці НГУ отримають доступ до найкращих навчальних програм і практик, що використовуються у військах НАТО, зокрема до практичних занять та стажувань у країнах-членах Альянсу.

Сучасне технічне переоснащення є ще одним ключовим аспектом переходу на стандарти НАТО. Техніка та обладнання, що використовуються країнами-членами НАТО, відповідають найвищим стандартам точності, безпеки та надійності, що важливо для виконання військових завдань у складних умовах. Впровадження сучасних засобів зв'язку, бронетехніки, безпілотних літальних апаратів, навігаційних систем і розвідувальної техніки надасть НГУ можливість підвищити власну мобільність, захищеність особового складу і ефективність дій. Це також сприятиме підвищенню загальної безпеки українського населення, адже НГУ буде краще підготовлена до протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам, а також до виконання завдань з охорони стратегічних об'єктів і боротьби з тероризмом.

Важливим аспектом є суворе дотримання норм міжнародного права і прав людини, що також сприятиме покращенню роботи НГУ. Військові підрозділи Альянсу приділяють велику увагу дотриманню етичних норм і правил ведення війни, що позитивно впливає на імідж армій НАТО в суспільстві та на міжнародній арені [1].

Отже, адаптація Національної гвардії України до стандартів НАТО є багатостороннім процесом, що вимагає суттєвих змін у системі управління, командування, підготовки особового складу, технічного оснащення та дотримання міжнародних стандартів. Однак ці зусилля повністю виправдані, адже вони сприятимуть якісному покращенню роботи НГУ, зроблять її сильнішою, ефективнішою і здатною до захисту національних інтересів у складних міжнародних умовах. Перехід на стандарти НАТО допоможе Україні інтегруватися в європейську систему безпеки, наблизившись до повноцінного членства в Альянсі, і стане гарантією підвищеної обороноздатності та безпеки для держави та її громадян.

### **Література:**

1. Дотримання прав людини у збройних силах країн НАТО. Бюро демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ. URL: <https://www.osce.org/odihr>
2. Підвищення професійного рівня військовослужбовців у рамках міжнародних навчань НАТО. Генеральний штаб Збройних Сил України. URL: <https://www.mil.gov.ua/>
3. Стандарти НАТО щодо військового командування та управління. Офіційний сайт НАТО. URL: <https://www.nato.int>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-104>

## **ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВ ЩОДО СТАНДАРТІВ ІКАО**

**Невара Лілія Михайлівна**

*кандидатка юридичних наук, доцент,  
доцентка кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права  
Державного торговельно-економічного університету  
м. Київ, Україна*

Цивільна авіація відіграє важливу роль у розвитку міжнародних відносин, економічному зростанні та соціальній інтеграції. В умовах глобалізації та збільшення обсягів повітряних перевезень важливість регуляторної координації на регіональному рівні стала особливо очевидною.

Міжнародна організація цивільної авіації (далі – ІКАО), яка була заснована у 1944 році відповідно до Конвенції про міжнародну цивільну авіацію 1944 р. [1] (далі – Чиказька конвенція), є ключовою у забезпеченні безпеки та ефективності міжнародних повітряних перевезень. Однією з ключових складових діяльності ІКАО [2] є розробка Стандартів і Рекомендованих практик (SARPs) [3], які визначають правила для забезпечення ефективності та безпеки міжнародного авіаційного транспорту. За своїм призначенням ці документи покликані конкретизувати загальні положення, передбачені Чиказькою конвенцією та забезпечити уніфіковану систему регулювання міжнародних польотів. Додатки охоплюють різноманітні аспекти авіаційної діяльності, включаючи безпеку, навігацію, аеропорти, екологію та інші ключові сфери.

Стандарти ІКАО – це «будь-яка вимога до фізичних характеристик, конфігурації, матеріальної частини, льотних характеристик, персоналу і

правил, одноманітне застосування якої визнане необхідним для забезпечення безпеки і регулярності міжнародної аеронавігації та якої договірні держави дотримуються згідно з Чиказькою конвенцією». Стандарти визначають мінімальні вимоги для всіх держав-членів і зобов'язують їх виконання щодо:

- імплементації стандартів: держави повинні впроваджувати міжнародні стандарти у своє національне законодавство;
- швидкої адаптації: внутрішнє законодавство повинно своєчасно оновлюватись відповідно до змін у додатках;
- міжнародної співпраці.

В разі неможливості дотримання Стандарту державою, вона зобов'язана надіслати повідомлення Раді ІКАО відповідно до ст. 38 Чиказької конвенції. Держава може відмовитися від впровадження в національне законодавство прийнятих ІКАО правил та стандартів лише, якщо таких правил буде «практично важко дотримуватися» або, якщо є необхідним прийняття власних, відмінних від міжнародного стандарту, правил регулювання (ст. 38).

Зобов'язання держав-членів ІКАО щодо Додатків до Чиказької конвенції та Стандартів і Рекомендованої практики (SARPs) є критично важливими для підтримання глобальної безпеки та ефективності цивільної авіації. За загальним правилом, держави-учасниці Чиказької конвенції зобов'язані співпрацювати у сфері забезпечення однаковості застосування правил та стандартів регулювання діяльності цивільної авіації, адже така уніфікація покликана сприяти розвитку аеронавігації в цілому (ст. 37).

Згідно зі ст. 54 Чиказької конвенції Рада ІКАО [1] має повноваження приймати Стандарти і Рекомендовану практику та іменувати їх Додатками. У ст. 54 та ст. 90 Чиказької конвенції зазначається, що Рада ІКАО повідомляє договірні держави про прийняття тих чи інших Додатків. Набрання ними чинності безпосередньо пов'язано повідомленням: «Додаток набуває чинності протягом трьох місяців після направлення їх Договірним державам». Якщо держава не імплементує новоприйняті ІКАО правила або вирішує, що належним буде вжити власних заходів щодо регулювання діяльності цивільної авіації, вона повинна повідомити про це Раду ІКАО протягом шістдесяти днів після прийняття поправок до Стандарту. Таке повідомлення дає Раді ІКАО можливість поінформувати усіх інших держав-учасниць Чиказької конвенції про наявні відмінності в національних законодавствах та національній практиці (ст. 38).

Виходячи з усього вищезазначеного, можемо зробити висновок, що держави-учасниці Чиказької конвенції зобов'язані дотримуватися прийнятих ІКАО Додатків та Стандартів і Рекомендаційної практики (SARPs). Завдяки їх дотриманню, забезпечується уніфікація правил

щодо здійснення міжнародних польотів. Повідомлення про незастосування державою тих чи інших правил ІКАО, що надсилається іншим державам-учасникам Чиказької конвенції, покликане нівелювати прогалини в процесі уніфікації та забезпечити належне регулювання міжнародних повітряних відносин між договірними державами.

Таким чином, зобов'язання держав-членів ІКАО щодо Додатків до Чиказької конвенції і SARPs є основою для забезпечення безпеки і ефективності міжнародної цивільної авіації. Виконання цих зобов'язань забезпечує безперервний і безпечний розвиток авіаційних перевезень по всьому світу. Ці зобов'язання є критично важливими для глобальної взаємодії та координації між державами-членами, а також для впровадження високих стандартів в авіаційній галузі.

### **Література:**

1. Конвенція про міжнародну цивільну авіацію 1944 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_038#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_038#Text)
2. ICAO. URL: <https://www.icao.int/Pages/default.aspx>
3. SARPs – Standards and Recommended Practices. URL: <https://www.icao.int/safety/SafetyManagement/pages/sarps.aspx>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-105>

## **ЗАХИСТ КРИТИЧНИХ ОБ'ЄКТІВ ІНФРАСТРУКТУРИ ВІД КІБЕРАТАК У МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ**

**Пасешник Олександр Русланович**

*аспірант кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права  
Державного торговельно-економічного університету  
м. Київ, Україна*

З розвитком технологій сучасні збройні конфлікти все частіше використовують нові способи ведення війни, зокрема й у кіберпросторі, де кібератаки стають одним із головних засобів ведення воєнних дій. Цивільна інфраструктура, така як енергетичні мережі, водопостачання, транспортні системи та медичні установи, також можуть стати мішенню таких атак. Руйнування таких об'єктів може призвести до гуманітарних катастроф, залишивши цивільне населення без доступу до життєвих потреб.



Основні принципи ведення війни, закріплені в Женевських конвенціях 1949 року, стали основою міжнародного гуманітарного права, які мають на меті захист осіб, що не беруть участі у бойових діях, а також регулюють поводження з військовополоненими і пораненими. Однак з розвитком збройних конфліктів і ускладненням форм ведення бойових дій, з'явилась необхідність адаптувати ці норми до нових реалій. Для цього були прийняті Додаткові протоколи до Женевських конвенцій, зокрема Протокол I, прийнятий у 1977 році, який містить важливі положення щодо захисту цивільних об'єктів під час збройних конфліктів. Згідно зі статтею 52 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, «Цивільні об'єкти не повинні бути об'єктом нападу або репресалій. Цивільними об'єктами є всі ті об'єкти, які не є воєнними об'єктами» [1]. Це правило підкреслює важливість забезпечення захисту цивільної інфраструктури і обмежує застосування сили щодо тих об'єктів, які не мають військового значення.

Особливий захист надається об'єктам, що є життєво важливими для цивільного населення, таким як системи водопостачання, енергетична інфраструктура, а також об'єкти, що містять небезпечні сили, наприклад, греблі, дамби або атомні електростанції. Стаття 56 Додаткового протоколу I встановлює, що напади на такі об'єкти заборонені навіть у випадках, коли вони використовуються як воєнні об'єкти, якщо напад може призвести до збільшення небезпечних сил та масових втрат серед цивільного населення. Однак, такий захист не є абсолютним. Якщо, наприклад, гребля або атомна електростанція використовується для регулярної і безпосередньої підтримки воєнних операцій, і якщо немає іншого способу припинити цю підтримку, захист може бути знятий.

Водночас, об'єкти, що мають подвійне використання – наприклад, логістична інфраструктура (дороги, мости, залізниці, порти, аеропорти), енергетичні мережі та засоби зв'язку є особливо проблематичними для правової кваліфікації. Якщо певний об'єкт здійснює «ефективний внесок» у військові операції, спрямовані на поразку супротивника, він може бути класифікований як військовий об'єкт, незалежно від його цивільного використання. Така кваліфікація означає, що об'єкт може бути атакований, навіть якщо це призведе до шкоди цивільному населенню, при умові, що очікувана військова вигода перевищує ризики для цивільних [2, с. 104].

Таким чином, захист цивільної інфраструктури та життєво важливих об'єктів є важливою складовою міжнародного гуманітарного права, що визначає обмеження щодо застосування сили до цивільних об'єктів. Проте, з розвитком технологій та появою нових форм ведення війни, таких як кібератаки, ці норми вимагають адаптації до нових реалій. Ці захисні норми можуть бути складно адаптовані до кібератак, оскільки останні часто спричиняють не тільки фізичні руйнування об'єктів, а також, таємно проникають у системи, збираючи інформацію або поступово виводячи їх з ладу без моментального чи очевидного

фізичного впливу. Кібератаки можуть діяти на різних етапах, інколи поступово знижуючи ефективність систем, а інколи не викликаючи одразу помітних наслідків, що ускладнює оцінку їх реального впливу. Кібератаки на критичну інфраструктуру здатні паралізувати її функціонування, завдати значних економічних збитків та вплинути на життя мирного населення, прикладом такого є атака на енергетичну мережу, що може призвести до тривалих перебоїв з електропостачанням, яке вплине на лікарні, транспорт, зв'язок та інші критичні системи. Такі атаки, навіть якщо вони не викликають фізичних руйнувань, можуть мати катастрофічні наслідки для цивільного населення. Також важливою особливістю є те, що наслідки кібератак можуть бути непередбачуваними або поступовими, що ускладнює оцінку їх реального впливу на цивільне населення та інфраструктуру.

Значною проблемою є також складність виявлення кібератак. Анонімність кіберпростору, а також використання технічних засобів для маскування джерела атаки, робить встановлення конкретної відповідальності надзвичайно складним. Це створює додаткові виклики для міжнародного гуманітарного права в частині правової кваліфікації таких атак і розробки ефективних механізмів.

У підсумку, розвиток технологій та використання кіберпростору як нової форми ведення воєнних дій вимагають від міжнародного гуманітарного права адаптації до сучасних загроз. Кібератаки на критичну інфраструктуру можуть мати серйозні гуманітарні наслідки, завдаючи шкоди життєво важливим системам та економіці, навіть якщо ці наслідки не завжди є миттєвими або очевидними. Для забезпечення належного захисту цивільного населення від нових технологічних загроз, необхідно вдосконалити правові норми міжнародного гуманітарного права. Це включає розробку нових механізмів виявлення винних у кібератаках та визначення їх відповідальності, а також удосконалення процесів кваліфікації таких атак для ефективного впровадження в існуючу правову систему.

### **Література:**

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_199#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text) (дата звернення: 02.12.2024).

2. Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право, загальний курс. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/Nils-Melzer-Comprehensive-introduction-to-IHL-UKR.pdf> (дата звернення: 03.12.2024).

## **ЖЕНЕВСЬКИЙ ПРОТОКОЛ 1925 РОКУ ЯК ЕЛЕМЕНТ СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗАБОРОНИ БАКТЕРІОЛОГІЧНОЇ ЗБРОЇ**

**Плотніков Олексій Вікторович**

*кандидат юридичних наук, старший юрист*

*ГО «Десяте Квітня»*

*м. Одеса, Україна*

В 1925 році в Женеві відбулася конференція щодо міжнародної торгівлі зброєю. На пропозицію ряду держав, під час неї був ухвалений Протокол про заборону використання задушливих та інших газів та бактеріологічних методів ведення війни [1]. Його формулювання, що спиралося на досвід США, значною мірою повторювали формулювання Договору 1922 року, вказуючи на те, що заборона хімічної зброї є універсально визнаною як частина міжнародного права, «що є обов'язковою для совісті та практики націй», та додаючи, що держави погодилися «поширити цю заборону на використання бактеріологічних методів ведення війни». Прикметним в цих формулюваннях є посилання на практику націй, що вказує на те, що держави-підписанти могли розглядати відповідні заборони як частину звичаєвого міжнародного права.

Вартим уваги є питання про те, чи створив Протокол 1925 року універсальну або звичаєву заборону бактеріологічної зброї. Відповідної заборони раніше ні існувало, і не дарма держави-учасниці Протоколу вирішили поширити існуючу заборону хімічної війни на війну бактеріологічну та запросили інші держави приєднатися до цієї заборони. Водночас, позиція США при підписанні Протоколу полягала в тому, що біологічна війна покривається заборонаю отрути та отруєної зброї, встановленою статтею 23 Гаазького положення 1907 року [2, с. 29]. Тим не менш, уявляється, що творці Протоколу не вважали, що бактеріологічна зброя заборонена будь-яким існуючим правилом.

Можна вказати також на те, що відповідно до Протоколу використання хімічної зброї «було справедливо засуджене загальною думкою цивілізованого світу» та заборонене «в договорах між більшістю цивілізованих країн». Однак, Протокол не містив аналогічного твердження щодо бактеріологічної зброї. Натомість, Протокол прямо зазначає, що сторони погодилися поширити відповідну заборону на бактеріологічну зброю. Тож можна стверджувати, що Протокол створив

нове правило щодо заборони бактеріологічної зброї, а не кодифікував вже існуючу норму.

Можна також вказати на те, що Протокол не забороняв розробки, виробництва, передачі, зберігання, накопичення, чи набуття хімічної чи бактеріологічної зброї. Тож залишалася пряма загроза, пов'язана з існуванням таких типів зброї, що особливо посилювалася через те, що Протокол створив обов'язкову норму лише для учасників, щонайменше деякі з яких заявляли про відданість незастосуванню таких видів зброї лише до моменту, коли ця зброя може бути застосована проти них [3, с. 111].

Важливим фактором, що негативно вплинув на уявлення про заборону хімічної зброї як на універсальне, та на ідею про загальний характер заборони бактеріологічної зброї, стала нездатність Ліги Націй досягти згоди з даних питань. Це відбулося, незважаючи на те, що відповідно до восьмої статті Пакту Ліги Націй, «підтримка миру вимагає скорочення національних озброєнь до найнижчої точки, що є сумісною з міркуваннями національної безпеки, та впровадження спільних дій щодо міжнародних зобов'язань» [4]. Неможна говорити, що Ліга не здійснила зусиль з впровадження цього положення в життя. Вже в 1920 році була організована Постійна дорадча комісія, що складалася з трьох підкомісій (військової, військово-морської та повітряної), яка почала дослідження питань, пов'язаних з реалізацією статті 8 Пакту, зокрема щодо універсальної заборони застосування отруйних газів [5, с. 5]. В Секретаріаті Ліги була створена секція з роззброєння [6]. Однак, нові інститути створювалися та приступали до виконання своїх задач вкрай повільно. Це пояснювалося, щонайменше частково, тим, що до складу цих органів входили військові представники держав, які «були нездатні відмовитися від власних робочих інструментів» [7, с. 183]. Це, а також політичне суперництво між ключовими державами-учасницями Ліги (Великою Британією та Францією) призвело до того, що конференція щодо роззброєння була скликана лише в 1932 році під впливом Великої Депресії, яка знову змусила великі держави заговорити про скорочення військових бюджетів [7, с. 183].

Напередодні, в 1930 році, підготовчий комітет, що представляв 27 держав-учасниць розробив Проект конвенції про скорочення та обмеження озброєнь [8]. Статтею 39 Проекту передбачалося, що «Високі Договірні Сторони зобов'язуються, на засадах взаємності, утриматися від використання у війні всіх задушливих, отруйних, чи подібних газів, та всіх аналогічних рідин, речовин чи процесів. Вони зобов'язуються безумовно утриматися від використання бактеріологічних методів війни». В 1932 році комітет Конференції з роззброєння заявив, що «використання патогенних мікробів для цілей нанесення шкоди противнику засуджене совістю людства» та рекомендував включити

питання бактеріологічної зброї до порядку денного щодо роззброєння [9, с. 152]. Однак, ці зусилля виявилися провальними з виходом Німеччини з роботи Конференції восени 1933 року, що заблокувало будь-які подальші дії відносно завершення проєкту конвенції [10, с. 67].

### Література:

1. Protocol for the Prohibition of the Use of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare, Geneva, 17 June 1925. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/ru/ihl-treaties/geneva-gas-prot-1925?activeTab=default> (дата звернення: 30.10.2024).
2. Neinst W.H. The Stauts of Biological Warfare in International Law. *Military Law Review*. 1964. URL: [https://maint.loc.gov/rr/frd/Military\\_Law/Military\\_Law\\_Review/pdf-files/276077~1.pdf](https://maint.loc.gov/rr/frd/Military_Law/Military_Law_Review/pdf-files/276077~1.pdf) (дата звернення: 01.11.2024). P. 29.
3. Boothby W.H. Weapons and the Law of Armed Conflict. 2<sup>nd</sup> Ed. Oxford: Oxford University Press, 2016. 422 p.
4. Covenant of the League of Nations, 1919. URL: <https://legal-tools.org/doc/106a5f/pdf> (дата звернення: 01.11.2024).
5. Abbot A.H. The League's Disarmament Activities and the Washington Conference. *Political Science Quarterly*. 2022. Vol. 37. No 1. P. 1-24.
6. Ikonomou H.A. Disarmament Section. URL: <https://libraryresources.unog.ch/LONSecretariat/disarmament> (дата звернення: 01.11.2024).
7. Vaïsse M. Security and Disarmament: Problems in the Development of the Disarmament Debates in 1919-1934. *The Quest for Stability: Problems of West European Security 1918-1957* / R. Ahmann, A.M. Birke, M. Howards ed. Oxford: Oxford University Press, 1993. P. 173-200.
8. The Draft Convention for Disarmament. URL: <https://www.jstor.org/stable/25638884> (дата звернення: 01.11.2024).
9. Neinst W.H. The Stauts of Biological Warfare in International Law. *Military Law Review*. 1964. URL: [https://maint.loc.gov/rr/frd/Military\\_Law/Military\\_Law\\_Review/pdf-files/276077~1.pdf](https://maint.loc.gov/rr/frd/Military_Law/Military_Law_Review/pdf-files/276077~1.pdf) (дата звернення: 01.11.2024).
10. Steiner Z. The League of Nations and the Quest for Security. *The Quest for Stability: Problems of West European Security 1918-1957* / R. Ahmann, A.M. Birke, M. Howards ed. Oxford: Oxford University Press, 1993. P. 35-70.

## **МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ВІД НЕДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ**

**Скундзя Максим Михайлович**

*аспірант кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права  
Державного торговельно-економічного університету  
м. Київ, Україна*

Міжнародно-правове регулювання захисту від недобросовісної конкуренції в Європейському Союзі (ЄС) складається з актів первинного та вторинного права ЄС, міжнародних договорів та дво або багатосторонніх договорів між країнами.

До актів первинного права ЄС, що регулюють питання захисту від недобросовісної конкуренції відносяться міжнародні договори, а саме Договір про функціонування Європейського Союзу (ДФЕС) та Договір про створення Європейського союзу, які визначають основні принципи протидії недобросовісній конкуренції. В цьому плані найбільш важливим є ДФЕС, адже в ст. 101 та 102 ДФЕС визначено базові критерії поведінки, що несумісна з ринком ЄС та правилами економічної конкуренції, в тому числі, але не виключно дії, які: прямо або опосередковано встановлюють ціни на купівлю або продаж чи будь-які інші торговельні умови; обмежують або контролюють виробництво, ринки, технічний розвиток або інвестиції; ділять ринки або джерела постачання; застосовують неоднакові умови в еквівалентних правочинах з іншими торговими сторонами, створюючи цим невідгідні для них умови конкуренції; обумовлюють укладання договорів прийняттям іншими сторонами додаткових зобов'язань, які за своєю суттю або згідно з торговельними звичаями не пов'язані з предметом цих договорів; передбачають зловживання домінуючим становищем на ринку ЄС [ДФЕС, ст. 89].

Система Актів вторинного права ЄС в сфері захисту від недобросовісної конкуренції складається з директив, резолюцій, повідомлень Ради Європейського Союзу, Європейської комісії та актів інших органів, до компетенції яких прямо або опосередковано віднесено питання захисту від недобросовісної конкуренції. В цьому аспекті, акти вторинного права ЄС умовно можна поділити на два блоки:

1) Акти, які безпосередньо регулюють питання захисту від недобросовісної конкуренції, до таких актів віднесені чотири основні Регламенти: Регламент Ради (ЄС) № 1/2003 від 16 грудня 2002 року «Про імплементацію правил конкуренції»; Регламент Ради (ЄС) № 139/2004

від 20 січня 2004 року «Про контроль за концентрацією між підприємствами» (Регламент ЄС про злиття); Регламент Комісії (ЄС) № 330/2010 від 20 квітня 2010 року «Про застосування статті 101(3) Договору про функціонування Європейського Союзу до категорій вертикальних угод та узгоджених дій»; Регламент Комісії (ЄС) № 772/2004 від 27 квітня 2004 року «Про застосування статті 81(3) Договору до категорій угод з передачі технології» та інші галузеві Регламенти та Директиви ЄС.

2) Акти, які регулюють інші питання, але норми таких актів можуть застосовуватись під час розгляду питання щодо порушення чи розгляду судової справи, що стосується захисту від недобросовісної конкуренції, наприклад Регламент Ради ЄС № 600/2014 від 15.05.2014 року «Про ринки фінансових інструментів» чи Регламент Ради ЄС «Про цифрові ринки» № 2022/1925 від 14.09.2022.

Окремим, проте не менш важливим джерелом права є судові рішення Суду справедливості ЄС. Судові рішення є важливими з огляду на формування актуальної судової практики та перегляду рішень Європейської комісії стосовно притягнення до відповідальності підприємств. ЄС притаманна практика формування ініціатив перегляду актів вторинного права ЄС в зв'язку з судовою практикою. Так, неодноразово вносились зміни до Регламентів чи Директив Ради ЄС після набуття чинності практикоутворюючих рішень Суду ЄС.

Варто зазначити, що країни-члени ЄС можуть бути учасниками інших інтеграційних об'єднань, які можуть включати як всі країни ЄС так і інших членів поза межами ЄС. Наприклад Угода про європейський економічний простір (СЄП), яка регулює правовідносини між ЄС, Ліхтенштейном, Ісландією та Норвегією. Ця угода також передбачає правила конкуренції, які є ідентичними правилами, що встановлені в ДФЄС.

Крім цього, держави-члени ЄС є членами Світової організації торгівлі (СОТ), що також передбачає певні спільні правила протидії недобросовісній конкуренції. Також, члени ЄС можуть брати участь в Конференції ООН з питань торгівлі та розвитку (ЮНКДАТ) або самостійно укладати міжнародні дво або багатосторонні договори щодо врегулювання питання захисту конкуренції чи боротьби проти проявів недобросовісної конкуренції [Смирнова К. В., ст. 134].

Основним органом, до компетенції якого віднесено питання захисту конкуренції є Європейська комісія (Комісія). Комісія наділена виключними повноваженнями приймати рішення, що стосуються питання захисту конкуренції, дозволу на узгоджені дії, концентрацію, виносити рішення щодо притягнення до відповідальності підприємств та вчиняти інші, передбачені актами дії. Однак, в системі компетентних органів щодо захисту економічної конкуренції в ЄС існують також національні компетентні органи. До повноважень національних компетентних органів, зазвичай, належить розгляд справ, рішення щодо

яких не може мати вплив на весь спільний ринок ЄС. Наприклад, якщо концентрація внаслідок злиття двох підприємств може мати за наслідок суттєвий вплив на конкуренцію на спільному ринку ЄС або в декількох країнах ЄС дозволи на таку концентрацію будуть розглядатися безпосередньо Комісією. Якщо вплив мінімальний і стосується обмеженого ринку – розгляд таких справ буде в межах компетенції відповідного національного органу.

Таким чином, система міжнародно-правового регулювання захисту від недобросовісної конкуренції побудована на застосуванні по-перше актів первинного та вторинного права ЄС, міжнародних галузевих договорів, дво або багатосторонніх договорів. Також, важливим в системі міжнародно-правового регулювання захисту від недобросовісної конкуренції є Суд ЄС та судова практика.

### **Література:**

1. Регламент Ради (ЄС) №139/2004 від 20 січня 2004 року «Про контроль за концентрацією між підприємствами» (Регламент ЄС про злиття) / EUR-lex. URL: <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32004R0139&qid=1733156226292>
2. Регламент Комісії (ЄС) № 330/2010 від 20 квітня 2010 року про застосування статті 101(3) Договору про функціонування Європейського Союзу до категорій вертикальних угод та узгоджених дій. / EUR-lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32010R0330&qid=1733156396013>
3. Регламент Комісії (ЄС) № 772/2004 від 27 квітня 2004 року про застосування статті 81 (3) Договору до категорій угод з передачі технології. / EUR-lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32004R0772&qid=1733156423320>
4. Договір про функціонування Європейського Союзу/ Верховна Рада України/ URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_b06#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text)
5. Смирнова К.В. 2021 Основи права конкуренції Європейського Союзу та «Європеїзація» конкуренційного права України. навч. посіб. / К. В. Смирнова. К. : ВПЦ "Київський університет", 2021. 223 с.
6. Регламент Ради (ЄС) № 1/2003 від 16 грудня 2002 року «Про імплементацію правил конкуренції»/ EUR-lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2003/1/oj>
7. Регламент Ради (ЄС) № 600/2014 від 15.05.2014 року «Про ринки фінансових інструментів»./ EUR-lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0600&qid=1733156087074>
8. Регламент Ради ЄС № 2022/1925 від 14.09.2022 «Про цифрові ринки»./ EUR-lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/1925/oj>



## **SOME ASPECTS OF ACCESS TO JUSTICE FOR WOMEN IN SAUDI ARABIA**

**Taylor Alla Valeriivna**

*Postgraduate Student at the Department of International and European Law  
National University "Odesa Law Academy"*

*Odesa, Ukraine,*

*Protection from Violence Officer at Norwegian Refugee Council*

Judicial institutions play a key role in guaranteeing women's rights, eliminating the multiple forms of discrimination faced by women and facilitating, in the long run, a more gender equal environment within societies [1, p. 10]. Access to justice represents a cornerstone of human rights, ensuring that individuals can claim their rights, seek remedies for grievances, and hold violators accountable. For women in Saudi Arabia, access to justice intersects with the complexities of cultural norms, religious frameworks, and evolving legal reforms. This article overviews some aspects of the legal and social dimensions affecting women's ability to access justice in Saudi Arabia, focusing on institutional barriers, legislative progress, and the role of international law.

Saudi Arabia ratified the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW) in 2000, with the following reservations: in case of contradiction between any term of the Convention and the norms of Islamic law, the Kingdom is not under obligation to observe the contradictory terms of the Convention; the Kingdom does not consider itself bound by Article 9 (2) (relating to nationality of children) and Article 29 (1) (relating to dispute resolution) of the Convention [3].

Saudi Arabia's laws are based on Islamic Sharia law. This is confirmed by the Basic Law issued by Royal Decree No. A90 dated 27/8/1412 in Article 7, which states: "Governance in the Kingdom of Saudi Arabia derives its authority from the Book of God Most High and the Sunnah of his Messenger, both of which govern this Law and all the laws of the State.» Article 81 of the same Law stipulates that: «The enforcement of this Law shall not prejudice whatever treaties and agreements with states and international organizations and agencies to which the Kingdom of Saudi Arabia is committed.» In addition to Sharia law, the main laws relevant to gender justice are: Saudi Arabian Citizenship System Regulation of 1954; Basic Law of Saudi Arabia of 1992; Labour Law of 2005; Anti-Trafficking in Persons Law of 2009; Law on Protection from Abuse of 2013; Anti-Harassment Law of 2018; New Family Law System of 2019.

Saudi Arabia established the Personal Status Law (PSL) in 2022. Saudi officials described it as a groundbreaking development but various human rights organizations criticised it for providing insufficient protections to

women regarding marriage, custody, and divorce [4]. This law introduced clearer legal frameworks for family-related disputes, aiming to improve transparency and fairness. This legislation grants women greater clarity on their legal rights.

Another significant development is the expansion of specialized courts, such as those handling domestic violence cases. The Ministry of Justice has also introduced electronic platforms to facilitate the submission of legal complaints, ostensibly improving access for women. Despite these advancements, the judicial system remains male-dominated, and low presence of female judges limits gender-sensitive interpretations of the law. According to the report of the United Nations Human Rights Office of the High Commissioner report, the delegation from Saudi Arabia stated that there were seven women judges, and the State party was encouraging women to become judges. Access to justice was ensured for women on an equal footing with men. Women were allowed to access the judicial system in marriage and divorce matters. Marriage documents were provided to both spouses. An application had been developed that allowed the Ministry of Justice to share documents and rulings on court cases with women living in rural areas, giving them access to justice [6].

Women still require a male guardian's permission for various legal and administrative actions, including filing lawsuits in some cases, limiting their autonomy in pursuing justice. Furthermore, courts often weigh the testimony of women differently from that of men. There is some evidence from the Human Rights Watch report that women's testimony may be treated as worth half that of a man in certain, rare instances when strict evidentiary rules exist and are enforced, but that a woman may generally testify as long as she is wearing a headscarf. According to the report, judges may discount a woman's testimony and petitioners often plead that a judge should not take a woman's testimony seriously [5]. Cultural background also discourages women from pursuing legal action, especially in cases of domestic violence or family disputes. Fear of social criticism combined with the lack of legal literacy, worsens this issue. Women in rural areas face additional issues related to that, such as limited access to legal aid or transportation to urban courts.

International advocacy has played a role in prompting reforms. Reports by organizations such as Amnesty International and Human Rights Watch have highlighted systemic gender discrimination, pressuring the government to address gaps in legal protections. However, aligning domestic law with international standards remains a complex process, requiring balancing cultural sensitivities with universal human rights principles [7].

The major transformation of Saudi Arabia's legal and judicial systems in recent years demonstrates the kingdom's interest in establishing a legal environment more conducive to international business while also improving life for citizens and residents. However, while digitalization efforts have accelerated legal procedures, the fast pace of change often leaves the public, especially women, insufficiently informed [2]. Access to justice for women in Saudi Arabia remains an evolving issue, shaped by legal reforms, cultural norms, and international influences. While significant strides have been made,

persistent barriers underscore the need for continued efforts to ensure equitable legal protections.

We can conclude that improving women's access to justice in Saudi Arabia requires a multifaceted approach. For example, expanding legal literacy programs for women can empower them to navigate better in the judicial system. Increasing the representation of women within judicial institutions, including appointing female judges, can introduce gender-sensitive perspectives. Additional reforms to the guardianship system and improved enforcement of existing laws could strengthen women's rights. Continued dialogue with international human rights bodies may also help align domestic laws with global standards.

### **Bibliography:**

1. Women in the judiciary in the Arab States. Removing barriers, increasing numbers. 2nd ed. *United Nations. ESCWA*, 2019. 89 p.

2. Alhussein E., Gade T. Vision 2030 Has transformed Saudi Arabia's legal and judicial systems. *Arab Gulf States Institute in Washington*. URL: <https://agsiw.org/vision-2030-has-transformed-saudi-arabias-legal-and-judicial-systems/> (date of access: 02.12.2024).

3. Kingdom of Saudi Arabia gender justice assessment of laws affecting gender equality and protection against gender-based violence. *UN Woman*. URL: <https://arabstates.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20Arab%20States/Attachments/Publications/2020/01/Gender%20Justice%20Updated%20reports/SaudiAssessment19Eng.pdf> (date of access: 03.12.2024).

4. Polok B., Abbasi Z. Personal Status law in Saudi Arabia: A shift in child custody rights of mothers. *Oxford Human Rights Hub*. URL: [https://ohrh.law.ox.ac.uk/personal-status-law-in-saudi-arabia-a-shift-in-child-custody-rights-of-mothers/#:~:text=Saudi%20Arabia%20enacted%20the%20Personal%20Stat%20Law%20\(PSL\),protections%20to%20women%20regarding%20marriage,%20custody,%20and%20divorce.](https://ohrh.law.ox.ac.uk/personal-status-law-in-saudi-arabia-a-shift-in-child-custody-rights-of-mothers/#:~:text=Saudi%20Arabia%20enacted%20the%20Personal%20Stat%20Law%20(PSL),protections%20to%20women%20regarding%20marriage,%20custody,%20and%20divorce.) (date of access: 03.12.2024).

5. Boxed in: Women and Saudi Arabia's male guardianship system. *Human Rights Watch*. URL: <https://www.hrw.org/report/2016/07/17/boxed/women-and-saudi-arabias-male-guardianship-system> (date of access: 03.12.2024).

6. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. Experts of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women praise Saudi Arabia's efforts to promote women's economic empowerment, ask about progress in abolishing the male guardianship system and promoting women's access to justice. *OHCHR*. URL: <https://www.ohchr.org/en/news/2024/10/experts-committee-e-elimination-discrimination-against-women-praise-saudi-arabias> (date of access: 03.12.2024).

7. Human rights in Saudi Arabia. *Amnesty International*. URL: <https://www.amnesty.org/en/location/middle-east-and-north-africa/middle-east/saudi-arabia/report-saudi-arabia/> (date of access: 03.12.2024).

**НАПРЯМ 7. ОСНОВИ ЮРИДИЧНОЇ  
КЛІНІЧНОЇ ПРАКТИКИ.  
БЕЗОПЛАТНА ПРАВОВА ДОПОМОГА В УКРАЇНІ**

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-109>

**ПОШИРЕННЯ ПРИНЦИПІВ АНТИКОРУПЦІЇ  
ТА ДОБРОЧЕСНОСТІ ЧЕРЕЗ ПРАВОПРОСВІТНЮ  
ДІЯЛЬНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК**

**Ломжець Юлія Вікторівна**

*кандидатка політичних наук,  
доцентка кафедри морського та господарського права  
Національного університету кораблебудування  
імені адмірала Макарова  
м. Миколаїв, Україна*

Однім із основних напрямів діяльності юридичних клінік правничих шкіл України відповідно до Стандартів Асоціації юридичних клінік України є організація та проведення заходів правової просвіти.

Правопросвіта здійснюється через поширення правових знань, щоб допомогти людям систематизувати свої базові знання про право та його застосування в різних життєвих ситуаціях, тобто – пояснити, які обов'язки та функції несе держава щодо захисту тих, хто перебуває під її юрисдикцією, які права та обов'язки несуть особи. Проведення правопросвітних заходів юридичними клініками сприяє формуванню правової обізнаності осіб, законослухняної поведінки, бажання діяти юридично грамотно та доцільно. Тобто, в цілому, сприяє формуванню особистої громадянської позиції, розвиває правову, політичну та інформаційну культуру, орієнтуючись на чинне законодавство.

Правова просвіта в сфері антикорупції – це важливий інструмент для формування правосвідомості, просування принципів доброчесності, підвищення рівня знань громадян та сприяння запобіганню корупції в суспільстві. Основні завдання правової просвіти в сфері антикорупції і доброчесності:

– підвищення рівня правової свідомості громадян через інформування про норми чинного законодавства, роз'яснення прав і обов'язків громадян у випадках, пов'язаних із корупцією;

– формування нульової толерантності до корупції через проведення освітніх кампаній, спрямованих на популяризацію етичних норм поведінки, виховання у громадян негативного ставлення до будь-яких форм корупційної діяльності;

– інформування про діючі в країні антикорупційні механізми: ознайомлення з процедурами подання скарг, повідомлень про корупцію та захисту викривачів, роз'яснення особливостей роботи антикорупційних органів (НАБУ, НАЗК, ВАКС).

Сьогодні в Україні різноманітні правопросвітницькі заходи проводяться вчителями шкіл, спеціалістами системи безоплатної правничої допомоги, Національної поліції, Національного агентства з питань запобігання корупції, органів Міністерства юстиції України тощо. Проте організовуються ці заходи, як правило, у формі лекцій, презентацій і цілком класичних уроків «зверху вниз». Тому вони мало чим відрізняються від шкільних уроків, не мають інтерактивності і, таким чином, не сприяють успішному засвоєнню матеріалу.

Як світова, так і українська практика довели, що використання інтерактивних методів і засобів навчання є найефективнішим методом набуття правових знань і перетворення їх у внутрішній особистий досвід. Крім того, одним із найуспішніших способів інтерактивного викладання права є підхід *Street Law*, який спрямований на вивчення права та розуміння складних правових структур, ситуацій через дії та інтерактивні завдання.

В українському контексті терміну "*Street Law*" (з англ. «вуличне право») найкраще відповідає поняття «практичне право». Ця форма правопросвітньої роботи виникла в 1972 році у США з ініціативи університету в Джорджауні, де студенти-юристи під керівництвом викладачів вирішили проводити заняття з право та прав людини учням в одному з бідних районів міста. Ідея *Street law* полягає у можливості студентам навчатись в процесі навчання праву. Концептуально з самого початку впровадження курсу розробники відмовились або ж мінімізували роль лекцій у навчанні як нудних та авторитарних, натомість курси *Street law* будуються на інтерактивних методах [3]. Тобто навчання праву стає практичним завдяки тому, що складні правові конструкції та норми роз'яснюються доступною мовою, на прикладах та через реальні життєві ситуації.

Методика *Street Law* використовує інтерактивні методи навчання, перетворюючи вчителя на тренера. Вона ґрунтується на таких принципах:

1. Активна взаємодія учнів та тренера, де вони спілкуються на одному рівні, і тренер стимулює учнів до пошуку і координує їхні дії у вирішенні практичних завдань.

2. Зворотній зв'язок, який передбачає постійне залучення аудиторії до обговорення.

3. Практикорієнтований підхід у розробці завдань, де розробники навчальних матеріалів співпрацюють з практиками для пов'язання теорії з практикою у сфері конкретних правових питань.

4. Використання наочності, включаючи різноманітні дидактичні матеріали та реальне розігрування ситуацій перед аудиторією.

5. Досвід впровадження методики Street Law в Україні і світі показує, що молодь, навчаючись на практиці, отримує не тільки знання, а й розуміння права, розвиває свою громадянську компетентність, досліджує та аналізує права людини [1].

Такі особливості методики сприяють поширенню і закріпленню й принципів доброчесності та антикорупції, включення питань академічної доброчесності, доступу молоді до прийняття рішень, громадського контролю, прозорості та підзвітності благодійної допомоги та волонтерської діяльності та багато інших до тематики правопросвітніх занять юридичних клінік.

Починаючи з 2021 року, мережа юридичних клінік України долучилася до впровадження масштабних проєктів в сфері доброчесності освіти. Це дозволило організувати та провести у партнерстві з Національним агентством з питань запобігання корупції Гакатон Street Law у 2023 році та Конкурс Street Law Fest у 2024 році. Метою заходів стало удосконалення набутих студентами теоретичних знань та практичних умінь проведення інтерактивних занять і навичок створення правопросвітніх матеріалів антикорупційною тематикою; формування пакету правопросвітніх матеріалів для їх подальшого поширення серед спільноти юридичних клінік, шкільної та студентської молоді.

Конкурси склалися з двох етапів. Перший – онлайн генерація ідей та виконання завдань з розробки правопросвітніх продуктів (уроків, графічних матеріалів, мультимедійних технологій та застосунків). Другий етап – офлайн фіналу – проведення класичного уроку Street Law в школі, а також презентація альтернативних доповнень до нього, таких як ігри, відео, інфографіка та інше.

Загалом в конкурсах взяли участь понад 50 команд юридичних клінік, які провели уроки більше, ніж для 300 школярів. Розроблені в рамках конкурсів продукти активно поширюються НАЗК в школах та університетах-партнерах, що свідчить про їх високу якість та ефективність, адже правова просвіта в цій сфері:

- зменшує ризики корупції, формуючи у молоді усвідомлення правових наслідків корупційних діянь;
- створює умови для активної участі молодих громадян у боротьбі з корупцією;

– сприяє зміцненню довіри молоді до державних інституцій.

Таким чином, правова просвіта є важливим елементом ефективної антикорупційної політики та базисом для розвитку прозорого і справедливого суспільства.

При цьому, сьогодні юридичні клініки є лідерами та головними популяризаторами правової просвіти в Україні. І якщо на початку 2000-х проведення правопросвітницьких занять сприймалося керівниками юридичних клінік як додаткова факультативна діяльність, то у 2014 році напрямок Street Law було визначено одним із ключових і закріплено в Стандартах юридичних клінік України. Аналіз даних Реєстру за останні роки показує, що юридичні клініки демонструють значний прогрес у сфері юридичної освіти: із 64 юридичних клінік у 2023 році лише 3 не проводили заходів правової просвіти. Водночас 80% юридичних клінік в Україні сьогодні практикують правову просвіту у формі Street Law.

### **Література:**

1. Filip Chernitsky, Andriy Halay, Serhiy Grechanyuk, Serhiy Shatrava, Yevhen Sobol. Pedagogical principles of quality conducting of Legal Law classes by legal clinics: Ukrainian and Polish experience // Science and Education, 2017, Issue 6. URL: <https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/en/articles/2017-6-doc/2017-6-st4-en>

2. Street Law: захист прав споживачів у сфері фінансових послуг. Навчально-методичний посібник для проведення занять з практичного права; авторський колектив; відп. ред. Катерина Дацко. – Київ: Асоціація юридичних клінік України, 2020. 76 с. URL: [https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/2020/11/Prev\\_Posibnyk\\_StreetLaw\\_A5\\_2020-1.pdf](https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/2020/11/Prev_Posibnyk_StreetLaw_A5_2020-1.pdf)

3. Галай А. О., Гречанюк С. К., Соболь Є. Ю. Street law від юридичних клінік як ефективна програма неформальної правничої освіти для підлітків. URL: <https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/articles/2017-4-doc/2017-4-st4>

МАТЕРІАЛИ  
XVII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ  
КОНФЕРЕНЦІЇ

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК  
ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ:  
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

*26 грудня 2024 р.*

---

Підписано до друку 27.12.2024. Формат 60×84/16.  
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.  
Умовно-друк. арк. 22,32. Тираж 100. Замовлення № 0125-013.  
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»

79000, м. Львів, вул. Технічна, 1

87-100, м. Торунь, вул. Лубічка, 44

Телефон: +38 (050) 658 08 23

E-mail: editor@liha-pres.eu

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6423 від 04.10.2018 р.